

Редакційна колегія

Федоренко Валентин Григорович, головний редактор, член Спілки ректорів Європи, перший віце-президент Спілки будівельників України, професор кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, почесний доктор Одеської державної академії будівництва та архітектури, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік УАН

Кучеренко Ганна Борисівна, відповідальний секретар

Амоша Олександр Іванович, директор інституту Економіки промисловості НАН України, д-р екон. наук, професор, академік НАН України
Андрощук Геннадій Олександрович, головний консультант Верховної Ради України, к-т екон. наук, доцент

Бакуменко Валерій Данилович, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління, д-р наук з державного управління, професор

Бандур Семен Іванович, професор кафедри управління персоналом та економіки праці ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Бендасюк Олег Олександрович, головний спеціаліст департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України, д-р екон. наук

Бондаренко Ольга Олександрівна, професор кафедри фінансів, директор Інституту післядипломної освіти Київського національного університету технологій та дизайну, к.т.н., доцент

Воротін Валерій Євгенович, заступник директора Національного інституту стратегічних досліджень, д-р наук з державного управління, професор

Гайдуцький Андрій Павлович, заступник керівника управління платіжних систем УКР СІБ банка, д-р екон. наук

Гайдуцький Павло Іванович, Радник Президента України, д-р екон. наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Гнебіденко Іван Федорович, професор кафедри економіки і фінансів ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Грищенко Іван Михайлович, ректор Київського національного університету технологій та дизайну, д-р екон. наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заслужений працівник освіти України

Гудзинський Олексій Дмитрович, професор кафедри менеджменту і маркетингу ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Даций Олександр Іванович, в.о. ректора Академії муніципального управління, д-р екон. наук, професор

Денисенко Микола Павлович, професор кафедри економіки і фінансів ІПК ДСЗУ, академік УТА, д-р екон. наук, професор

Завієсна Наталія Станіславівна, провідний науковий співробітник відділу стратегії сталого розвитку та інвестиційно-інноваційної політики Науково-дослідного економічного Інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, д-р екон. наук, доцент

Киричук Олександр Васильович, завідувач кафедри психології ІПК ДСЗУ, доктор педагогічних наук, професор

Криклай Артур Станіславович, завідувач кафедри фінансів Хмельницького економічного університету, доктор економічних наук, професор, дійсний член АЕН України

Кузьмін Олег Євгенович, директор навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка", д-р екон. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України

Куліков Петро Мусійович, ректор КНУБА, д-р екон. наук, професор, лауреат 2х державних премій в галузі науки та техніки, заслужений працівник освіти України

Кучменко Еліонора Миколаївна, професор кафедри соціології та соціально-гуманітарних дисциплін ІПК ДСЗУ, доктор історичних наук, професор

Маршавін Юрій Миколайович, перший проректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор, заслужений працівник освіти України

Мищенко Катерина Семенівна, доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПК ДСЗУ, кандидат наук з державного управління, доцент

Могильний Олексій Миколайович, ректор ІПК ДСЗУ, д-р екон. наук, професор

Момир Джурович, президент Академії наук та мистецтв Чорногорії

Мордвінов Олександр Григорович, завідувач кафедри, Класичний приватний університет (м. Запоріжжя), д-р наук з державного управління, професор

Онищенко Володимир Олександрович, ректор Полтавського національного технічного університету, д-р екон. наук, професор

Патика Наталія Іванівна, проректор з науково-педагогічної роботи ІПК ДСЗУ, к-т екон. наук, доцент

Поважний Олександр Станіславович, ректор Донецького державного університету управління, д-р екон. наук, професор

Раднш Ярослав Федорович, професор кафедри управління охороною здоров'я НАДУ при Президенті України, д-р наук з державного управління, професор

Розпутенко Іван Васильович, завідувач кафедри економічної політики НАДУ при Президенті України, д-р наук з державного управління, професор

Саблук Петро Трохимович, Почесний директор ННЦ "Інститут аграрної економіки", д-р екон. наук, професор, академік УАН, заслужений діяч науки і техніки України

Сорока Микола Петрович, д-р наук з державного управління, професор, народний депутат України

Тимошенко Іван Іванович, ректор Європейського університету, професор

Федоренко Станіслав Валентинович, доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чапка Мирослав, ректор Вищої школи економіки та адміністрації в м. Битом (Польща), д-р екон. наук, професор, академік Академії економічних наук України

Чорна Людмила Олександрівна, завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, д-р екон. наук, професор

Шаров Юрій Павлович, перший заступник директора ДРІДУ НАДУ при Президенті України, д-р наук з державного управління, професор

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2, наказ Міністерства освіти і науки України № 1081 від 29.09.2014 р.), ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (постанова президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2)

Свідоцтво КВ № 9144,
від 09.09.2004 року

ISSN 2306-6806

Передплатний індекс: 01751

Адреса редакції:

м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька,
18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Телефон/факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.economy.in.ua

Засновники:

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України,

ТОВ "Редакція журналу "Економіка та держава"

Видавець:

ТОВ "Редакція журналу "Економіка та держава"

Відділ інформації

Стаднік С. Б.

Відділ реклами

Чурсіна А. М.

Коректор

Строганова Г. М.

Ком'ютерна верстка

Полулященко А. В.

Технічне забезпечення

Дідук Б. Б.

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

Рекомендовано до друку Вченою Радою ІПК ДСЗУ 20.08.15 р.

Підписано до друку 20.08.15 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 28,1.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2008/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

У НОМЕРІ:

Економіка та держава № 8/2015

Економічна
наука

<u>Герасименко А. Г.</u> Модель ринкового домінування як спосіб організації глобальної економіки	6
<u>Саргак С. Е.</u> Трансформація гео економічних інтересів суб'єктів глобальної макроекономічної політики	10
<u>Ортіна Г. В.</u> Стратегія антикризового регулювання реального сектору економіки	13
<u>Фурман В. М., Зачосова Н. В.</u> Методичні підходи до формування інструментарію оцінки рівня економічної безпеки сучасних банків як домінуючого виду фінансових установ в Україні	17
<u>Трусова Н. В.</u> Аналіз ймовірності реалізації функцій управлінського циклу в прогнозуванні фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств	21
<u>Хмельков А. В.</u> Инвариантность иерархии институциональной инфраструктуры стабильности публичных финансов — как закономерный результат реализации функций финансов	25
<u>Шевченко І. Ю.</u> Нормативно-правове підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів	29
<u>Захаркін О. О.</u> Формування інноваційної стратегії підприємства з урахуванням рівня його ризикостійкості	33
<u>Бойко О. В.</u> Методичний підхід до забезпечення кластерно-логістичного розвитку ринку транспортних послуг країни	37
<u>Хомутенко В. П., Богатирьова Є. М.</u> Механізм реалізації податкової реформи	43
<u>Віннікова І. І., Марчук С. В.</u> Аналіз інноваційної активності промислових підприємств України	47
<u>Ізовіт Т. А.</u> Ефект запровадження додаткового імпортного збору на розвиток легкої промисловості України	54
<u>Семенова В. Г.</u> Математична модель оцінювання ефективності складових системи управління інтелектуальною власністю підприємств	58
<u>Клименко К. В.</u> Розвиток фондового ринку України в контексті євроінтеграційних процесів	63
<u>Кушнірчук-Ставнича О. М.</u> Нормативно-правове забезпечення використання і охорони туристичних ресурсів Карпатського регіону України	72
<u>Новікова Н. А.</u> Формування інституційного механізму реалізації економічних інтересів	76
<u>Ор'єва К. В.</u> Особливості стратегічних цілей та їх місце в ієрархії цілей організації	79
<u>Ільч А. М., Якімова Н. С.</u> Сучасні технології профілювання безробітного населення та можливості їхнього застосування в Україні	82
<u>Купчак В. Р.</u> Стратегічне управління енергозбереженням у забезпеченні підвищення енергоефективності, економічної ефективності та економічної безпеки промислових підприємств і комплексів регіону	87
<u>Москаль Н. В.</u> Етапи та порядок проведення санаційного аудиту	90

<u>Собкевич О. В.</u>	Економіко-математичний інструментарій інтегральної оцінки рівня інноваційної безпеки у промисловості України	94
<u>Хомутенко А. В.</u>	Теоретичні витоки науки про державні фінанси	100
<u>Гончар В. Г.</u>	Первинність забезпечення фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування	104
<u>Закологжний В. О.</u>	Мобільна стратегія як інноваційна складова розвитку страхової компанії	108
<u>Руденко О. М.</u>	Трансформація соціально-трудова відносин: сутність і змістовні характеристики	112
<u>Скиба А. В., Хоріна О. І.</u>	Розширення економіко-вартісних моделей оцінки інформаційних ризиків за типологією особистості Г. Айзенка	116
<u>Ходакевич Б. О.</u>	Перспективи розвитку національного ІТ-сектору	121
<u>Патлатой О. Є.</u>	Інституціональні форми державної підтримки наукової праці в рамках національної інноваційної системи	126

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложении») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 8/2015

Economy

<u>Gerasymenko A.</u> MODEL OF MARKET DOMINANCE AS A WAY OF ORGANIZING THE GLOBAL ECONOMY	6
<u>Sardak S.</u> THE TRANSFORMATION OF GEO-ECONOMIC INTERESTS OF GLOBAL MACROECONOMIC POLICY SUBJECTS	10
<u>Ortina G.</u> THE STRATEGY OF CRISIS MANAGEMENT FOR THE REAL ECONOMY SECTOR	13
<u>Furman V., Zachosova N.</u> THE METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE LEVEL OF BANKS AS THE DOMINANT TYPE OF FINANCIAL INSTITUTIONS IN UKRAINE ECONOMIC SECURITY ASSESSING TOOLS FORMATION	17
<u>Trusova N.</u> ANALYSIS THE PROBABILISTIC THE IMPLEMENTATION FUNCTIONS OF THE MANAGEMENT CYCLE IN PREDICTING FINANCIAL POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	21
<u>Khmelkov A.</u> THE INVARIANCE HIERARCHY OF THE INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE OF THE STABILITY OF PUBLIC FINANCES — AS A NATURAL RESULT OF THE IMPLEMENTATION OF THE FUNCTIONS OF FINANCE	25
<u>Shevchenko I.</u> NORMATIVE AND LEGAL BASIS ENSURING THE COMPETITIVENESS OF DOMESTIC AUTOMAKERS ON THE NATIONAL AUTOMOBILES SALE MARKET	29
<u>Zakharkin O.</u> FORMATION OF THE INNOVATION STRATEGY OF ENTERPRISE TAKING INTO ACCOUNT LEVEL OF ITS RISK TOLERANCE	33
<u>Boiko O.</u> METHODOLOGY APPROACHES TO CLUSTER AND LOGISTICS DEVELOPMENT OF THE TRANSPORTATION SERVICES MARKET IN THE COUNTRY	37
<u>Khomutenko V., Bogatyreva Y.</u> THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF THE TAX REFORM	43
<u>Vinnikova I., Marchuk S.</u> ANALYSIS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE	47
<u>Izovit T.</u> THE EFFECT OF INTRODUCING OF THE ADDITIONAL CUSTOMS DUTY FOR THE IMPORT ON THE DEVELOPMENT OF LIGHT INDUSTRY OF UKRAINE	54
<u>Semenova V.</u> MATHEMATICAL MODEL OF EFFICIENCY EVALUATION COMPONENTS OF ENTERPRISE INTELLECTUAL PROPERTY MANAGEMENT	58
<u>Klymenko K.</u> STOCK MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION PROCESSES	63
<u>Kushnirchuk-Stavnicha O.</u> REGULATORY SUPPORT OF TOURISM RESOURCES USE AND PROTECTION IN CARPATHIAN REGION OF UKRAINE	72
<u>Novikova N.</u> FORMATION OF THE INSTITUTIONAL MECHANISM OF REALIZATION ECONOMIC INTERESTS	76
<u>Orieva K.</u> FEATURES OF STRATEGIC AIMS AND THEIR PLACE IN HIERARCHY OF ENTERPRISE AIMS	79
<u>Ilich L., Yakymova N.</u> MODERN TECHNOLOGIES OF PROFILING THE UNEMPLOYED AND OPPORTUNITIES OF THEIR APPLICATION IN UKRAINE	82
<u>Kupchak V.</u> STRATEGIC CONTROL OF ENERGY IN ENSURING ENERGY EFFICIENCY, ECONOMIC EFFICIENCY AND ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES AND COMPLEXES IN THE REGION	87
<u>Moskal N.</u> STAGES AND PROCEDURES OF THE AUDIT OF SANATION	90

CONTENTS:

Ekonomika ta derzhava № 8/2015

Economy

<u>Sobkevych O.</u> ECONOMIC AND MATHEMATICAL TOOLS FOR INTEGRATION ASSESSMENT OF THE LEVEL INNOVATION SECURITY IN INDUSTRY OF UKRAINE	94
<u>Khomutenko A.</u> THEORETICAL ORIGINS OF THE SCIENCE ABOUT PUBLIC FINANCES	100
<u>Gonchar V.</u> PRIMACY OF SUPPORT OF FINANCIAL SAFETY IN THE PROCESS OF COMMERCIAL VALUATION OF PROPERTY IN THE COURSE OF MORTGAGE LENDING	104
<u>Zakolodiazhnyi V.</u> MOBILE STRATEGY AS A INNOVATION PART OF INSURANCE COMPANY	108
<u>Rudenko O.</u> TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS: ESSENCE AND SUBSTANTIAL CHARACTERISTICS	112
<u>Skyba A., Khorina O.</u> EXPANDING OF ECONOMIC-COST MODELS FOR RISK EVALUATION OF INFORMATION SECURITY BY THE TYPOLOGY OF PERSONALITY BY H. EYSENCK	116
<u>Khodakevych B.</u> PROSPECTS OF THE NATIONAL IT SECTOR	121
<u>Patlatoy O.</u> INSTITUTIONAL FORMS OF GOVERNMENT SUPPORT FOR SCIENTIFIC WORK WITH IN NATIONAL INNOVATION SYSTEM	126

.....

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

- У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (реєстр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»).
- Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад (мовою статті та англійською мовою).
- Назва статті (реєстр – «Как в предложении») мовою статті та англійською мовою.
- Анотація мовою статті та англійською мовою.
- Ключові слова (5—8 слів) мовою статті та англійською мовою.
- Текст статті.

У статті, згідно постанови Президії Вищої атестаційної комісії України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15 січня 2003 р. № 7-05/1, повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі; список використаних джерел (оформлюється за новими вимогами, які опубліковані у Бюлетні ВАК України, № 3, 2008).

Згідно нових правил, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один на мові оригіналу і окремим блоком той же список літератури (**References**) в романському алфавіті (**harvard reference system**), повторюючи в ньому всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні

- Обсяг рукопису — 15—25 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman) у вигляді файлу з розширенням .doc або .rtf для Microsoft Word (версія 97-2003). Файли статті обов'язково повинні бути збережені в форматі .doc або .rtf.
- Ілюстративний матеріал повинен бути поданий чітко і якісно у чорно-білому вигляді. Посилання на ілюстрації в тексті статті обов'язкові. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених в програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Надані матеріали не повертаються.

.....

А. Г. Герасименко,
д. е. н., доцент, доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

МОДЕЛЬ РИНКОВОГО ДОМІНУВАННЯ ЯК СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

A. Gerasymenko,
Doctor of Science in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Chair of Economics
and Competition Policy, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

MODEL OF MARKET DOMINANCE AS A WAY OF ORGANIZING THE GLOBAL ECONOMY

У статті шляхом аналізу походження і змісту категорії "глобалізація" обґрунтовується логічний та ієрархічний зв'язок між ринком і глобальною економікою. На цій основі доводиться доцільність застосування мікроекономічних підходів до аналізу ринку в дослідженнях принципів організації глобальної економіки. Керуючись підходом І. Валлерстайна до групування національних економік за ступенем їх розвиненості й залученості до світогосподарських процесів, а також статистичними даними щодо регіонального розподілу виробництва й реалізації високотехнологічної продукції у світі, для мікроекономічного моделювання принципів організації глобальної економіки автором обрано модель ринкового домінування. Роль домінуючої фірми в ній відводиться розвиненим країнам Заходу, що концентрують під своїм контролем переважну частку нових технологій та заснованих на них виробництв як основи подальшого домінування на міжнародних товарних ринках. Роль конкурентної периферії — країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою, які в своїй готовності слідувати встановленим першими правилами міжнародної економічної взаємодії стають заручниками такої суспільно неефективної моделі глобальної економіки. Запропоноване в статті мікроекономічне моделювання дисагрегує об'єкт дослідження до рамок ринку, регулювання провалів якого є детально дослідженим і може бути використаним для подолання існуючих глобальних диспропорцій.

Starting with the analysis of the origin and the essence of the term 'globalization' the article justifies a logical and hierarchical relationship between the market and the global economy. On this basis it grounds the advantages of the use of microeconomic approaches to market analysis for investigation of the principles of the global economy organizing. Guided by I. Wallerstein approach to grouping national economies according to their degree of development and involvement in global processes, as well as by statistical data on the regional breakdown of the output and the sales of high-tech products in the world, the model of market dominance is chosen by the author to simulate the principles of the global economy organizing. The role of the dominant firm in this model is plaid by the developed countries of the West that control the overwhelming share of new technologies and the markets of goods manufactured with the use of those technologies. The role of the competitive fringe is played by the developing countries and emerging markets, which readiness to implement the rules of international economic cooperation, set by the developed countries, has made them the victims of this socially inefficient model of the global economy. Such a microeconomic simulation dismembers the object of study (global economy) up to the market, while the regulation of failures of the latter are studied in detail and can be used to cover the modern global imbalances.

Ключові слова: ринок, домінування, глобалізація, глобальна економіка, глобальна / міжкраїнова конкуренція, високотехнологічна продукція.

Key words: market dominance, globalization, global economy, global / cross-country competition, high-tech products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Визнання глобалізації як одного з визначальних етапів трансформації економічних систем сьогодні є якщо не повсюдним, то принаймні домінуючим в економічній науці, тоді як результати такої трансформації залишаються невизначеними. Ф. Фукуяма і К. Омає вважають, що глобалізація забезпечує дію доцентрових сил

розвитку існуючих економічних систем, в результаті якої виникне уніфікований світ, заснований на засадах ринкової економіки та керований могутніми економічними і політичними наднаціональними органами. М. Уотерс дотримується точки зору щодо виникнення багатопольного, хаотичного світу без централізованого управління та жорсткого набору ідеологічних і куль-

турних преференцій внаслідок посилення конкурентної боротьби між суб'єктами глобалізації. Прихильники світ-системного аналізу І. Валлерстайна наполягають на непередбачуваності та поліваріантності ймовірних сценаріїв розвитку глобалізації [1, с. 290]. Така множинність трактувань обумовлена недостатньою визначеністю самої сутності глобалізації та глобальної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сучасна економічна теорія містить багато різноманітних визначень глобалізації, що розкривають сутність цього багатогранного процесу з найрізноманітніших точок зору: соціальної, політичної, економічної; об'єктивної, суб'єктивної; мікро-, мезо-, макроекономічної тощо. Наприклад, Ю. Павленко визначає глобалізацію як процес перетворення людства в єдину структурно-функціональну систему [2, с. 102]. М. Бункіна — як багатofакторний синергетичний процес по створенню глобальних економічних, фінансових, комунікаційних та інформаційних мереж, що пронизують весь земний простір та інтегрують цивілізацію в єдину цілісну систему [3, с. 71]. А. Філіпенко, намагаючись максимально повно охопити множинність проявів глобалізації, розглядає її як багаторівневу, ієрархічну систему, що на кожному з рівнів відображає різні грані інтеграції економічних суб'єктів:

— глобалізація на світовому рівні — це зростання економічної взаємозалежності країн і регіонів, переплетення їх господарських комплексів та економічних систем;

— глобалізація на рівні окремої країни характеризується відкритістю економіки, часткою зовнішньоторговельного обороту або експорту у ВВП, обсягом зарубіжних інвестиційних потоків і міжнародних платежів, та ін.;

— галузевий зріз глобалізації виразно ілюструється, по-перше, співвідношенням обсягів зустрічної внутрішньогалузевої торгівлі та світового виробництва відповідної галузі, а по-друге — коефіцієнтом спеціалізації галузі, розрахованим як співвідношення національних і міжнародних експортних квот галузі;

— глобалізація на рівні компанії залежить від того, наскільки вона диверсифікувала свої надходження та розмістила свої активи у різних країнах з метою збільшення експорту товарів і послуг, а також використання місцевих переваг (зокрема, ширшого доступу до природних ресурсів і відносно дешевої робочої сили); ступінь глобалізації компанії не в останню чергу залежить від таких показників, як розміщення на іноземних ринках надходжень від продажу активів, внутрішньофірмової торгівлі, відповідних технологічних трансфертів, використання аутсорсингу та ін. [4, с. 22—23].

Як бачимо, одностайність у визначенні сутності глобалізації відсутня. А тому цікавим буде екскурс у історію виникнення цього терміну. Найбільш поширеною на сьогоднішній день точкою зору щодо походження терміну "глобалізація" є його запровадження в науковий обіг у 1983 році американським вченим німецького походження Т. Левіттом. Тоді вченим було опубліковано статтю "Глобалізація ринків", в якій глобалізація розглядалася як процес гомогенізації людських потреб та поведінки, що сприяє створенню глобальних ринків, робить транснаціональні компанії застарілими, а діючих осіб локальних ринків — ще більш відкритими до конкуренції з боку по-справжньому глобальних корпорацій [5, с. 92].

Крім того, існують й інші точки зору. Так, Б. Федер пише, що термін "глобалізація", щоправда в іншому сенсі, використовувався ще з 1944 року, а у близькому до запропонованого Т. Левіттом значенні — з 1981 року [6]. Ж. Атталі вказує ж на ще більш раннє походження цього терміну, апелюючи до листа К. Маркса Ф. Енгельсу, написаному наприкінці 1850 х-років, в якому нібито

К. Маркс пише: "Тепер світовий ринок існує насправді. З виходом Каліфорнії і Японії на світовий ринок глобалізація відбулася" [7, с. 192]. Щоправда В. Муталімов спростовує достовірність цієї цитати, наводячи її іншу версію: "Дійсне завдання буржуазного суспільства полягає у створенні світового ринку, принаймні, в загальних його рисах, і виробництва, заснованого на базисі цього ринку. Оскільки земля кругла, то, ймовірно, з колонізацією Каліфорнії і Австралії та відкриттям дверей Китаю і Японії цей процес завершено" [8, с. 295]. Не вдаючись до детального дослідження першоджерел та встановлення дійсного автора терміну "глобалізація", вважаємо за доцільне наголосити на ринковій природі первинної глобалізації як порівняно важливішому відкриттю поточного дослідження. І Т. Левітт, і Ж. Атталі і навіть К. Маркс наголошують на тому, що формування глобального ринку є основою глобалізації. А це означає, що саме ринкова логіка лежить в основі відповідного процесу і саме від ринку як деякого базового рівня існування економічної системи слід відштовхуватися в пошуку моделі організації глобальної економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Навіть ілюструючи усвідомлення того, що глобальна економіка є деяким повторенням економічних систем нижчого порядку на вищому рівні агрегації економічних процесів, сучасна економічна наука зазвичай не досліджує їх взаємозв'язку, не транспонує уже існуючі моделі організації перших на глобальний рівень, не робить намагання пояснити з їх допомогою характер функціонування глобальної економіки. Тому, в поточній статті ми спробуємо заповнити цю прогалину, використавши інструментарій ринкового аналізу до системи міжнародних економічних відносин, що склалась на сучасному етапі глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналізуючи якісні особливості нового типу розвитку глобальної економіки, О. Швиданенко слідом за І. Валлерстайном виділяє в числі таких становлення техносфери як штучного середовища діяльності суб'єктів господарювання, що тяжіє до формування системи "концентричних кіл" її забезпечення, а саме: ядро утворює сукупність найрозвиненіших держав; далі йде коло країн-претендентів на швидке входження до техносфери за рівнем розвитку або важливістю виконуваних функцій; за ним — країни, що є джерелами енергоресурсів і сировини; потім — країни, нейтральні для існування і розвитку техносфери, та інші країни [9, с. 21]. При цьому різниця між ядром і периферією за загальним обсягом споживання, за якістю життя тощо є різною і з часом наростає. Якщо в 1973 році розрив у прибутках між найбагатшими і найбіднішими країнами визначався співвідношенням 44: 1, то вже на початку XXI ст. цей розрив збільшився до 72: 1 [1, с. 294].

Наведену статистику Ю. Павленко коментує наступним чином. Як лідер у розробці новітніх електронних та інших технологій розвинені країни заходу сьогодні забезпечили собі майже монопольне право формування інформаційних потоків та контролю над ними. Продукуючи новітні виробничі технології, вони реалізують на світовому ринку товари найкращої якості і встигають оновити свою технологічну базу та налагодити випуск нового покоління товарів до того, як у решті країн встигнуть досягти і реалізувати ці їх стандарти [2, с. 105] та сформувані хоча б мінімальну загрозу домінуючому становищу, а по суті — ринковій владі, розвинених країн, в особі їх корпорацій, на ринках високотехнологічної продукції.

Із таблиці 1 видно, що монопольні позиції у галузі розробки високих технологій стабільно і зі значним відривом від інших (коефіцієнт структурного лідерства

Таблиця 1. Рівень країнової концентрації патентів на виробництво високотехнологічної продукції

Назва країни-лідера рейтингу високотехнологічних розробок	Частка країни в загальному обсязі патентів, заявлених до Європейського патентного офісу			
	Всього, в т.ч.	у сфері біотехнологій	у сфері інформаційних технологій	у сфері нанотехнологій
США	22,73	34,51	25,14	31,09
Німеччина	18,45	11,46	12,81	12,30
Японія	16,58	10,88	19,70	13,79
Коефіцієнт концентрації (CR₃)	57,76	56,85	57,65	57,18
Франція	6,43	6,54	6,20	8,09
Китай	4,33	2,46	6,01	3,42
Сполучене королівство Великої Британії та Північної Ірландії	4,04	4,44	3,80	4,04
Коефіцієнт граничної концентрації (MCR₃)	14,80	13,44	16,01	15,55
Коефіцієнт структурного лідерства k_{st}³	3,9	4,2	3,6	3,7

Джерело: складено автором за даними Організації економічного співробітництва і розвитку [10].

тут складає 3,9, коливаючись залежно від виду технології від 3,6 до 4,2) займають три країни: США, Німеччина, Японія. Разом вони контролюють більше половини усіх інновацій у сфері високих технологій, закріплюючи своє домінування на ринках високотехнологічної продукції у часі (рис. 1) та експлуатуючи його шляхом постійного вилучення економічної ренти.

Позиції ж периферійних країн як в рейтингу генерації нових технологій, так і в рейтингу виробництва високотехнологічної продукції залишаються слабкими. Будучи приреченими або тиражувати його вже морально застарілі виробничі зразки, одержуючи від цього мінімальний прибуток, або задовольнятися сферами, що не потребують високих технологій, зокрема сільським господарством і видобувною промисловістю, ціни на продукцію яких (за винятком нафти й газу) невисокі, ці країни отримують здебільшого лише кошти для відтворення своєї робочої сили. А в деяких регіонах (як, наприклад, в багатьох країнах тропічної та екваторіальної Африки) не йдеться навіть про забезпечення фізичного виживання певної частини населення [2, с. 105—106]. Зрештою, країни, розташовані за межами світ-системного ядра, виявляються позбавленими достатнього ресурсу для переходу від одного з концентричних кіл до іншого. Виключення складає тільки Китай, який за останні 15 років зумів збільшити випуск високотехнологічної продукції майже в 15 раз (рис. 1).

Феномен китайського прориву є багатфакторним і

потребує детального дослідження, до якого сьогодні все частіше вдаються вчені-глобалісти. Не претендуючи на вичерпність, звернемо увагу на факт автономності китайської стратегії економічного розвитку, її невідповідності неоліберальним рекомендаціям міжнародних організацій, рівень захоплення яких урядами розвинених країн та директоратами провідних транснаціональних корпорацій є, певно, не меншим, ніж рівень регуляторного захоплення органів державної влади фірмами — носіями ринкової влади. Рекомендуючи урядам країн третього світу та перехідним економікам реалізувати політику "структурної адаптації", "золотого корсета", "Вашингтонського консенсусу", "шокової терапії" з метою їхньої прискореної інтеграції у світову економіку, інституціоналізовану навколо набору уніфікованих "правил гри", вони реалізують власні інтереси та вигоди, ігноруючи можливі негативні соціально-економічні наслідки цих дій [1, с. 295]. Швидше навпаки. Підштовхуючи менш розвинені країни до ліквідації торговельних бар'єрів та зберігаючи власні на основі політики "подвійних стандартів", консервуючи економічну відсталість країн третього світу та зміцнюючи їхню технологічну залежність, розвинені країни забезпечують собі непропорційно великі вигоди від глобалізації, поглиблюючи поділ світу на розвинений центр та відсталу і залежну периферію [1, с. 291—292].

Якщо відштовхуватися від логіки Дж. Сакса, який стверджує, що конкуренція на глобальному ринку відбувається саме між країнами / державами / націями [12, с. 74], уявляючи глобальний ринок релевантним, а його суб'єктами замість окремих компаній є країни їх походження, то отримаємо просту модель глобальної / міжкраїнової конкуренції, в якій розвинені країни займають домінуючі позиції фірм — носіїв ринкової влади, а бідні країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою — позиції фірм конкурентної периферії. Як в моделі ринкового домінування носіїв ринкової влади виявляється достатньо потужним для спрямування розвитку ринку за траєкторією максимізації власної довгострокової ренти, так і в сучасній моделі глобальної економіки розвинені країни є достатньо потужними для укорінення такого інституціонального середовища, яке, утримуючи розрив між різними групами країн, забезпечуватиме максимізацію глобальної ренти першим за рахунок вилучення її з останніх.

Підтвердження цьому у своїй книзі "Вставай, Японію!" наводять Х. Такенака та Й. Сакураї. Вони пишуть, що володіючи

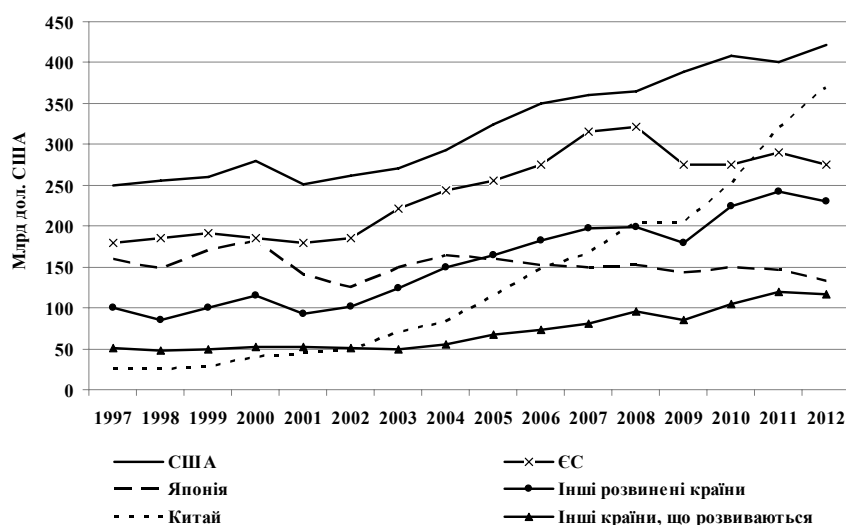

Рис. 1. Динаміка випуску високотехнологічної продукції різними країнами світу, 1997—2012 рр.

Джерело: [11].

"грубою (економічною і військовою) силою", США у ХХ ст. стали світовим гегемоном. У новому ж столітті, потребуючи вже не стільки завоювання, скільки втримання власних позицій на глобальному ринку, США дедалі більше вдається до використання так званої "м'якої сили", тобто глобальних інформаційних та інших можливостей, які дозволяють цій державі "встановлювати міжнародні правила" і "надихати світ". Прояви "м'якої сили" автори вбачають у сфері інформації (відкриваються широкі можливості пропагувати свої цінності, погляди на події у світі тощо), у сфері інтелекту (лідерами нового світу стають люди, що навчалися в американських університетах), у професійній сфері (на міжнародній арені працює значна кількість американців) [13, с. 846].

Г. Філюк при цьому наголошує на принциповій важливості того, що закріплення лідерства США та інших розвинених країн здійснюється руйнівними методами, причому руйнівними фактично для всіх країн сучасного світу. Адаже при помірному розриві між учасниками конкуренції остання стимулює слабших до всебічної активізації зусиль і, врешті-решт, досить ефективно сприяє прогресові. Саме тому вона вважається благом не тільки в економічній теорії, але й у повсякденному житті. У сучасних же міжнародних відносинах спостерігається інша ситуація: розрив між домінуючими країнами і країнами конкурентної периферії є надзвичайно великим. За таких умов "краватка перетворюється на зашморг": з точки зору сприяння розвиткові країн, що у своєму розвитку відстають від розвинутих країн, неухильне загострення і глобалізація конкуренції перетворюють її на власну ж протилежність [12, с. 77]. "Конкуренція із змагання, що сприяє взаємному розвитку, перетворюється на придушення, яке веде до деградації обох сторін, і обертається небаченим в історії людства монополізмом. Змітаючи всі національні бар'єри, вона не стільки змушує явно слабші економіки напружувати сили для плідного пошуку і якнайшвидшого використання прихованих ресурсів, скільки, подібно до будь-якого, нічим не обмеженого монополізму, позбавляє їх самої можливості уже не розвитку, а навіть простого існування. Сильних вона робить ще сильнішими, а слабким не залишає шансів для виживання" [14].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що сучасна модифікація глобальної економіки зі значною мірою подібності повторює основні принципи організації недосконало конкурентного ринку асиметричної олігополії, відомі під назвою "ринкове домінування". А це породжує розуміння її подальшого розвитку та пов'язаних із ним ризиків. Адаже ринковий провал у вигляді монополізму прийнято долати втручанням держави, тоді як ефективних наддержавних регуляторів, здатних подолати дію цього ринкового провалу на рівні глобальної економіки наразі немає, хоча потреба в них уже назріла. Саме вона детермінуватиме найближчі дослідження на стику глобалістики і економіки.

Література:

1. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська. — К.: Знання, 2008. — 431 с.
2. Павленко Ю. Глобалізація та цивілізаційні зрушення сьогодення / Ю. Павленко // Міжнародна економічна політика. — 2005 — Вип. 2. — С. 102—118
3. Бункина М.К. Национальная экономика / М.К. Бункина. — М.: Дело, 2007. — 272 с.
4. Філіпенко А.С. Глобальні реформи економічного розвитку: історія та сучасність / А.С. Філіпенко. — К.: Знання, 2007. — 670 с.
5. Levitt T. The globalization of markets / T. Levitt // Harvard Business Review. — 1983. — № 3. — Р. 92—102.
6. Feder B.J. Theodore Levitt, 81, Who coined the term "Globalization", Is Dead / B.J. Feder // New York Times. — 6 July, 2006. [Електронний ресурс]. — Режим доступу:

http://www.nytimes.com/2006/07/06/business/06levitt.html?_r=0

7. Аттали Ж. Карл Маркс: Мировой дух / Ж. Аттали. — М.: Молодая гвардия, 2008. — 406 с.
8. Маркс К. Сочинения / К. Маркс и Ф. Энгельс. — Изд. 2. — В 50 т. — Т. 29. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1962. — 768 с.
9. Швиданенко О. Новітня парадигма глобалізації: світоцілісність чи альтернативи розвитку? / О. Швиданенко // Міжнародна економічна політика. — Вип. 3. — Т. 3. — К.: КНЕУ. — 2006. — С. 5—29.
10. Офіційний веб-сайт Статистичної служби Організації економічного співробітництва і розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://stats.oecd.org/>
11. Science and Engineering Indicators 2014: A broad base of quantitative information on the U.S. and international science and engineering enterprise / National Science Board. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nsf.gov/statistics/seind14/>
12. Філюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: Монографія. / Г.М. Філюк — Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. — 404 с.
13. Ольсевич Ю.Я. Мировая экономическая мысль: сквозь призму веков / отв. ред. Ю.Я. Ольсевич. — В 5 т. — Т. 4. — М.: Мысль, 2004. — 942 с.
14. Глобальная конкуренция: битва наощупь [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.imperativ.narod.ru/del/del-1-1-3-1.html

References:

1. Hrazhev'ska, N.I. (2008), Ekonomichni systemy epokhy hlobal'nykh zmin [The Economic Systems in the Era of Global Changes], Znannia, Kyiv, Ukraine.
2. Pavlenko, Yu. (2005), "Globalization and Modern Civilizational Shifts", Mizhnarodna ekonomichna polityka, vol. 2, pp. 102—118.
3. Bunkina, M.K. (2007), Nacional'naja jekonomika [National Economy], Delo, Moscow, Russia.
4. Filipenko, A.S. (2007), Hlobal'ni reformy ekonomichnoho rozvytku : istoriia ta suchasnist' [Global Reforms of Economic Development: history and nowadays], Znannia, Kyiv, Ukraine.
5. Levitt, T. (1983), "The globalization of markets", Harvard Business Review, Vol. 3, pp. 92—102.
6. Feder, B.J. (2006), "Theodore Levitt, 81, Who coined the term 'Globalization', Is Dead", New York Times, [Online], 6 July, available at: http://www.nytimes.com/2006/07/06/business/06levitt.html?_r=0 (Accessed 9 Feb. 2015).
7. Attali, Zh. (2006), Karl Marks: Mirovoj duh [Karl Marx: The World Spirit], Molodaja gvardija, Moscow, Russia.
8. Marx, K. and Engels, F. (1962), Sochinenija [The Works], 2-nd ed., In 50 vol., Vol. 29, Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoy literatury, Moscow, Russia.
9. Shvydanenko, O. (2006), "New Paradigm of Globalization: World Entirety or the Alternatives of Development?", Mizhnarodna ekonomichna polityka, Vol. 3, no. 3, pp. 5—29.
10. Official Website of OECD Statistics (2015), available at: <http://stats.oecd.org/> (Accessed 29 May, 2015)
11. National Science Foundation (2015), "Science and Engineering Indicators 2014 : A broad base of quantitative information on the U.S. and international science and engineering enterprise, National Science Board", available at : <http://www.nsf.gov/statistics/seind14/> (Accessed 28 May, 2015).
12. Fyliuk, H.M. (2009), Konkurentsia i monopoliia v epokhu hlobalizatsii [Competition and Monopoly in the Era of Globalization], Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr, Ukraine.
13. Ol'sevich, Ju.Ja. (2004), Mirovaja jekonomicheskaja mysl': skvoz' prizmu vekov [World Economic Thoughts: through the prism of ages], Mysl', Moscow, Russia.
14. Imperativ (2015), "The Global Competition: Group Fight", available at: <http://www.imperativ.narod.ru/del/del-1-1-3-1.html> (Accessed 9 Feb. 2015).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2015 р.

*С. Е. Сардак,
д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та управління національним господарством,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ГЛОБАЛЬНОЇ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

*S. Sardak,
D.Sc. (Economics), Associate Professor, Professor Department of Economics and National Economy Management,
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University*

THE TRANSFORMATION OF GEO-ECONOMIC INTERESTS OF GLOBAL MACROECONOMIC POLICY SUBJECTS

У статті розглянуто глобальну проблематику розвитку світової економіки й ідентифіковано глобальні загрози, проблеми, виклики, тенденції та суб'єкти. Визначено, що традиційна макроекономічна політика у ХХІ столітті перетворюється на глобальну макроекономічну політику, яка визначається переважно зовнішньодержавними факторами впливу. Враховуючи суттєві відмінності потенціалів країн констатується, що гео економічні інтереси суб'єктів глобальної макроекономічної політики зараз мають індивідуально-державне спрямування залежно від їх ресурсних можливостей, збалансовані регуляторною системою міжнародного права та координуються міжнародними організаціями. Прогнозується, що трансформація гео економічних інтересів суб'єктів глобальної макроекономічної політики відбудеться від індивідуально-державного спрямування до цивілізаційно-спрямованих, а з 2030 року до глобально-спрямованих за двома прогнозованими сценаріями — глобально-уніфікованим або глобально-полярним, які характеризуватимуться різними ціннісними орієнтаціями та функціональними діями.

In article it was reviewed global issues of the world economy and it was identified global threats, problems, challenges, trends and subjects. It was determined that traditional macroeconomic policy in the twentieth century transforming into the global macroeconomic policy, which is determined mainly by extra factors of influence. Given the significant differences of countries potentials, it is stated that geo-economic interests of global macroeconomic policies now have individual state direction depending on their resources capabilities, they are balanced by regulatory system of international law and coordinated by international organizations. It is predicted that the transformation of geo-economic interests of the global macroeconomic policies subjects will take place from the individual state direction to civilization directional, and from 2030 year to globally-oriented by two predicted scenarios — the globally-unified or globally-polar, which will be characterized by different value orientations and functional actions.

Ключові слова: трансформація, гео економічні інтереси, глобалізація, держава, макроекономічна політика.

Key words: transformation, geo-economic interests, globalization, state, macroeconomic policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перебуваючи у полі глобально-системного впливу, на початку ХХІ століття держава залишається впливовим суб'єктом розвитку світової економіки і виступає головним гарантом забезпечення гідних умов життєдіяльності своїх громадян, відтворення їх працездатності та розвитку особистості [1]. Але потенціали держав суттєво відрізняються і їхня роль поступається численним глобальним та національним суб'єктам. У цьому аспекті починає актуалізуватись важливе науково-практичне завдання ідентифікації гео економічних інтересів міжна-

родних та національних акторів й визначення трансформаційних змін у ціннісних орієнтаціях та функціональних діях.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У наукових публікаціях Я.А. Жаліло [2], М.З. Згуровський [3], Л.О. Кібальник [4], Д.Г. Лук'яненко [5], І.Й. Малий [6], А.Г. Савченко [6] ґрунтовно дослідили аспекти формування макроекономічної політики і гео економічних інтересів. Але слід зазначити обмеженість

Рис. 1. Визначальні фактори формування глобальної макроекономічної політики

Джерело: складено автором [1].

уваги авторів вищенаведених публікацій щодо прогнозів майбутньої трансформації гео економічних інтересів національних економічних суб'єктів під впливом глобальних детермінантів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є формалізація сценаріїв трансформації гео економічних інтересів суб'єктів глобальної макроекономічної політики у XXI столітті. Цілями статті є: характеристика глобальної проблематики розвитку світової економіки, визначення відмінностей потенціалів країн, прогнозування визначальних майбутніх змін у динаміці світового розвитку. Для досягнення поставленої мети застосовано загальнонаукові методи теоретичного узагальнення, порівняння, групування, методи комплексного та структурного аналізу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах глобалізації, при формуванні спільного простору у сферах політики, економіки, культури, виробництва й обміну, розвиток держав усе більше починає залежати від впливу зовнішніх факторів. Під впливом глобальних загроз, проблем, викликів, тенденцій та суб'єктів впливу традиційна макроекономічна політика (яка визначалася переважно внутрішньодержавними факторами) характерна для XX століття, у XXI столітті перетворюється на глобальну макроекономічну політику (яка визначається переважно зовнішньодержавними факторами), що номінально спрямована на забезпечення гідних умов життєдіяльності своїх громадян, відтворення їх працездатності та розвитку особистості (рис. 1).

Вплив вищенаведених факторів поступово змінюють гео економічні інтереси суб'єктів глобальної макроекономічної політики. Наприклад, асиметрія глобального розвитку продовжує поглиблювати соціально-економічну нерівність, прискорює розрив між центром і периферією, формує виникнення надбагатого класу "глобалів" та просторово замкнених "локалів" і унаслідок цього відбувається формування нового стану суспільства із соціально-економічною диференціацією, страти-

фікацією та кластеризацією, що закладає підґрунтя для майбутніх проблем розвитку людства у вигляді насильницького перерозподілу власності та влади, а також зростання масштабів світових економічних криз і кризових демографічних явищ [5].

Мільярд чоловік не мають доступу до чистої питної води, 1,6 млрд живуть без електрики, 3 млрд позбавлені належних засобів санітарії; 20 % населення планети недостатньо харчується, а 1 мільярд осіб неписьменні; в умовах крайньої злиденності при доході менше ніж 1,25 дол. на добу у 2005 р. перебувало 1,4 млрд чоловік, а у 2015 р. їх кількість прогнозується на рівні 920—970 млн, практично кожна четверта дитина молодше п'яти років зараз відстає у вазі через відсутність їжі потрібної кількості і якості, брак води, відсутність санітарно-гігієнічних умов і

медичних послуг, а також неправильне харчування і догляд; відмінність у прибутках між найбагатшими й найбіднішими країнами визначалася співвідношенням 72: 1, троє найзаможніших людей Землі мають капітали, які перевищують статок 47 бідних країн світу, 475 найзаможніших осіб контролюють капітали половини всього людства, співвідношення між однією п'ятою найбагатшої й однією п'ятою найбіднішої частинами населення Землі досягло 1: 75, розрив між найзаможнішою й найбіднішою групами людей на Землі за рівнем життя протягом останніх 20 років зріс майже в десять разів [1; 3; 5; 7].

ТНК контролюють понад 50 % світового промислового виробництва, 67 міжнародної торгівлі, понад 80 патентів і ліцензій на нову техніку, технології та ноу-хау, майже 90 % прямих іноземних інвестицій; переміщення лише 1—2 % маси грошей, що перебувають у їх володінні, цілком здатне змінити паритет національних валют; економічні можливості великих ТНК порівняні з ВВП середніх держав (ринкова капіталізація окремих ТНК перевищує 500 млрд дол., а щорічні обсяги продажів становлять 150—200 млрд дол.) [8]. Менше ніж 1 % корпорацій фактично являють собою ядро глобальної економічної гіперструктури, яка контролює половину світової економіки; капітал мільярдів-власників у США складає 10 % ВВП, в Китаї — 2,6, в Росії понад 10, а в Україні — 37% [5, с. 27]. Наприкінці першого десятиліття XXI ст. налічувалося близько 82 тис. ТНК, що мали 810 тис. зарубіжних філій і завдяки 90 % обсягу прямих іноземних інвестицій у світі й вони суттєво впливали на стан національних економік [9]. Більш того, у 2012 р. загальна вартість активів ТНК зросла до 87 трлн дол. (що на 15 трлн більше світового ВВП), а зайнятість складала 72 млн чоловік, що відповідає 2,2 % від загальної кількості працюючих у світі; серед 100 найбільших національних економік світу тільки 60 були економічно суверенними від ТНК (наприклад, доходи найбільшої американської ТНК ExxonMobil, в якій зайнято всього близько 77 тис. чоловік, у 2012 р. склали 453 млрд дол., що було в 2,5 разів більше розміру ВВП України) [10].

Враховуючи суттєві відмінності потенціалів країн за домінуючою релігією, площею, обсягом природних ресурсів і їх якістю, формаційним підходом, формою прав-

ління, економічним станом, чисельністю населення, етнічно-національним складом і рівнем життя населення, державним устроєм, політичною структурою, ідеологічною орієнтацією, станом соціально-економічного розвитку тощо [1], можна констатувати, що гео економічні інтереси суб'єктів глобальної макроекономічної політики зараз мають індивідуально-державне спрямування залежно від їх ресурсних можливостей і збалансовані регуляторною системою міжнародного права та координуються міжнародними організаціями.

За нашою думкою, з часом, при загостренні глобальної проблематики розвитку людства (рис. 1), головною рисою відмінностей гео економічних інтересів суб'єктів глобальної макроекономічної політики буде різновекторність ціннісних орієнтацій, що викличе різнеспрямованість функціональних дій. У найближчі десять-п'ятнадцять років відмінності глобальної макроекономічної політики держав будуть більш унормованими у межах цивілізацій, тобто стануть цивілізаційно-спрямованими. І цьому сприятиме продовження поточного формату відносин у наявних регіональних угрупованнях, блоках, формах міжнародного поділу праці, науково-технічного обміну, а також локальних військових конфліктах.

Автором прогнозується, що посилювані в епоху глобалізації суттєві міжкраїнові, міжрегіональні та міжцивілізаційні відмінності у світогляді, владних мотиваціях, економічних і соціальних пріоритетах та стандартах, рівнях якості життя обумовлять загострення наявних та появу нових диспропорцій і, відповідно, суперечностей. За авторськими розрахунками у 2030 році людство вступить до нового періоду глобальної динаміки розвитку із якісно новим характером суспільних відносин, умовами людської життєдіяльності, інтересами і потребами [1]. Відповідно можна припустити, що гео економічні інтереси суб'єктів глобальної макроекономічної політики будуть глобально-спрямованими. При позитивному розвитку суспільства і еволюційному формуванні глобальної системи координації розвитку людських ресурсів, трансформація гео економічних інтересів переважної більшості держав зазнає позитивістської спрямованості й буде глобально-уніфіковано спрямованою, а інші залишаться у натурально-позацивілізаційному стані життєдіяльності. При негативному розвитку суспільства (поширення регіональних і виникнення глобальних катаклізмів, війн, конфліктів тощо) трансформація гео економічних інтересів переважної більшості держав зазнає регресивістської спрямованості й буде глобально-полярно спрямованою у ціннісних орієнтаціях "домінування" і "виживання" й відповідно функціональних діях "утримання й контролю ресурсів" і "доступу до ресурсів", а осередки людської життєдіяльності зазнають маргінальної розпорошеності.

ВИСНОВКИ

Під час проведеного дослідження визначено, що на початку XXI століття макроекономічна політика країн набула глобального характеру внаслідок посилення впливу глобальних факторів впливу. Подальша динаміка суспільного розвитку поступово трансформуватиме гео економічні інтереси суб'єктів глобальної макроекономічної політики від індивідуально-державного спрямування до цивілізаційно-спрямованих, а з 2030 року до глобально-спрямованих за двома прогнозованими сценаріями — глобально-уніфікованим або глобально-полярним, які характеризуватимуться різними ціннісними орієнтаціями та функціональними діями. Перспективним напрямом подальших досліджень у цій сфері є визначення індивідуальних форм оптимізації глобальної макроекономічної політики у країнах.

Література:

1. Сардак С. Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів: дис... д-ра ек. наук: 08.00.02 / Сардак С. Е.; ДНУ ім. О. Гончара. — Д., 2013. — 586 с.

2. Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, А. П. Павлюк [та ін.]. — К.: НІСД, 2013. — 120 с.

3. Аналіз сталого розвитку — глобальний і регіональний контексти: моногр. / Міжнар. рада з науки (ICSU) [та ін.]; наук. кер. М. З. Згуровський. — К.: НТУУ КПІ, 2010. — Ч. 1. Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей. — 252 с.

4. Кібальник Л. О. Економічні інтереси в системі гео економіки / Л. О. Кібальник // Сталій розвиток економіки. — 2013. — № 1. — С. 38—42.

5. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: моногр. / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук [и др.]; под науч. ред. профессором Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. — К.: КНЭУ, 2013. — 466 с.

6. Макроекономічна політика [Електронний ресурс]: навч. посіб. / І. Й. Малий, А. Г. Савченко, В. С. Волощенко; за заг. ред. І. Й. Малий; М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — К.: КНЕУ, 2013. — 436 с.

7. World Development Report 2010. — Access mode: <http://www.worldbank.org/wdr>. — Title from screen.

8. Самофалов В. Глобальний виклик транснаціональних корпорацій / В. Самофалов // Дзеркало тижня. — 2009. — № 37. — С. 2—3.

9. Шабаліна Л. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України / Л. Шабаліна, М. Корнейченко // Економіка. — 2012. — № 3. — С. 59—64.

10. Кузнецов А. Страна в объятиях транснационального капитала / А. Кузнецов // Foreign Affairs chronicles. — 2013. — № 1. — С. 146—152.

References:

1. Sardak, S. E. (2013), "Global Regulatory System of Human Resources Development", Abstract of D.Sc. (Economics). dissertation, World Economy and international economic relations, Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine.

2. Zhalilo, Ya. A. Pokryshka, D. S. Belins'ka, Ya. V. and Pavliuk, A. P. (2013), Perspektivy ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobal'noi makroekonomichnoi nestabil'nosti [Prospects of Ukraine's economy amid the global economic turbulence], NISD, Kyiv, Ukraine.

3. Zghurovs'kyj, M. Z. (2010), Analiz staloho rozvytku — hlobal'nyj i rehional'nyj konteksty [Analysis of sustainable development — global and regional contexts], NTUU KPI, Kyiv, Ukraine.

4. Kibal'nyk, L. O. (2013), "Economic interests in the system of geoeconomics", Stalyj rozvytok ekonomiky, vol. 1, pp. 38—42.

5. Luk'ianenko, D. Kolesov, V. Kolot, A. and Stolyarchuk, Ya. (2013), Global'noe jekonomicheskoe razvitie: tendencii, asimetrii, regulirovanie [Global economic development: trends, asymmetries, regulation], KNEU, Kyiv, Ukraine.

6. Malyj, I. J. Savchenko, A. H. and Voloschenko, V. S. (2013), Makroekonomichna polityka [Macroeconomic policy], KNEU, Kyiv, Ukraine.

7. The official site of The World Bank (2015), "World Development Report 2010", available at: <http://www.worldbank.org/wdr> (Accessed 10 July 2015).

8. Samofalov, V. (2009), "Global challenge multinational corporations", Dzerkalo tyzhnia, vol. 37, pp. 41—45.

9. Shabalina, L. (2012), "Analysis of the impact multinational corporations on the economy of Ukraine", Ekonomika, vol. 3, pp. 59—64.

10. Kuznecov, A. (2013), "The country is in the arms of transnational capital", Foreign Affairs chronicles, vol. 1, pp. 146—152.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2015 р.

УДК 338.45

Г. В. Ортіна,
докторант, Академія фінансового управління, Міністерства фінансів України

СТРАТЕГІЯ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

G. Ortina,
doctoral student, Academy of Financial Management, Ministry of Finance of Ukraine

THE STRATEGY OF CRISIS MANAGEMENT FOR THE REAL ECONOMY SECTOR

Визначено роль держави у формуванні та реалізації антикризової стратегії у реальному секторі економіки. Уточнено основні методологічні положення формування стратегії антикризового регулювання реального сектору економіки України, що має бути спрямована на підвищення технологічного укладу виробництва для створення в країні більшої частки доданої вартості виробленої продукції.

Determined that the state's role in shaping and implementing the strategy of crisis management the real economy is not a simple expansion of state presence in the economy and to improve the effectiveness of long-term public policy and concrete actions to improve the economy, improve social status of citizens. However, the state should be guided by the criteria of preservation of market freedom and the ability to detect the use of property available for investment in the restructuring of certain industries industry.

As the purpose of anti-crisis strategy for real sector Ukraine should increase technological structure of production in the country to create more value added products. Movement in this direction requires the inclusion of anti-crisis strategy three fundamental points: the need to develop a consistent system of market institutions, the most important element of which — legal provision covering "a set of property rights"; the focus should be focused on creating a mechanism of market competition.

Ключові слова: антикризова стратегія, галузі економіки, держава, регулювання, реальний сектор економіки.

Key words: anti-crisis strategy, economics, government, regulation, real economy.

ВСТУП

Динаміка економічних процесів останніх років свідчує, що, переважно, несприятливі внутрішні умови розвитку промислових комплексів при порівняно слабких міжнародних позиціях національного господарства вимагають: активного пошуку нестандартних шляхів виходу з кризи; розроблення та застосування засобів формування конкурентоспроможної національної та регіональної економіки. У сучасних умовах на загальний характер економічного розвитку могутній вплив здійснює система екзогенних факторів, пов'язаних із функціонуванням глобальної економіки, розширенням економічного простору діяльності національних господарюючих суб'єктів, розповсюдженням інформаційного потенціалу, посиленням ролі X-, Y- та Z- інституційних матриць у системі макроекономічного регулювання виробничо-господарських зв'язків. У геополітичній конкуренції одним із найважливіших чинників збереження конкурентоздатності є НТП та здатність реального сектору економіки країни до впровадження прогресивних технологій. Країни, які не спроможні забезпечити необхідний рівень та високої якості інформаційного середовища, підсилюють залежність від зовнішніх фінансових та інформаційних ринків і зберігають за собою функцію постачальника природної сировини та дешевої робочої сили для більш розвинутих країн світової економіки.

Суттєвий внесок у формування теоретичних засад розвитку реального сектору економіки внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: О. Алімов, О. Амоша, Д. Белл, В. Бесєдін, Б. Буркинський, З. Варналій, А. Гранберг, Е. Гувер, В. Микитенко та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є уточнення ролі держави у формуванні та реалізації стратегії антикризового регулювання реального сектору економіки, а також обґрунтувати основні методологічні положення її формування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Держава має відслідковувати взаємозв'язки між масштабами й швидкістю перетворень і виникненням небезпечних тенденцій, що загрожують соціальній, економічній стабільності й безпеці країни. Від повновладдя держави, здатності її заохочувати розвиток інституціональних форм, адекватних часу залежить динаміка виходу із кризи та подальше економічне зростання.

Антикризове регулювання можна розглядати як на макро- та мезорівнях, так і на мікрорівні, але у сукупності. Реалізацію антикризових процедур стосовно функціонування галузі називають антикризовим процесом. Світовий досвід показує, що процес цей керований і включає в себе два блоки процедур — антикризове управління і антикризове регулювання, які служать за-

гальній меті на різних (мікро-, мезо- і макроекономічному) рівнях.

Визначено, що на мікрорівні антикризове регулювання в економічній літературі розглядається як антикризове управління стосовно конкретного суб'єкта господарювання [5; 6].

Антикризове управління або антикризовий менеджмент на мікрорівні можна визначити як систему заходів дії на соціально-економічні відносини, що складаються на рівні підприємства при попередженні кризи, реагування на неї і вивчення її наслідків. Даний вид управління реалізується всередині підприємства і не виходить за його межі.

На мезорівні антикризове управління передбачає систему заходів щодо груп підприємств окремої галузі. Цілі антикризового управління можуть бути досягнуті шляхом рішення наступних задач: діагностики фінансового стану і оцінки перспектив розвитку виробничого потенціалу підприємств галузі; розробки плану фінансового оздоровлення підприємств; оцінки глибини фінансової і економічної кризи підприємств та ефективності заходів щодо їх фінансового оздоровлення; вибору і реалізації антикризових процедур.

Однак ефективному антикризовому управлінню галузю має сприяти державне регулювання. Зміст антикризового регулювання — категорії макроекономічної — складають заходи державної організаційно-економічної і нормативно-правової дії на підприємства та галузі на стадіях попередження, реагування і вивчення кризи.

Проте слід визнати, що державний рівень реалізується завдяки стратегічному плануванню і створенню нормативно-правової бази для самоорганізації суб'єктів господарства, а також цільовий вплив на окремі галузі економіки. З метою профілактики кризових явищ державі необхідно розробити антикризову стратегію, відокремлюючи особливості антикризового регулювання на макроекономічному рівні [3]. Слід зазначити, що конкретні напрями, заходи та масштаби державної антикризової стратегії визначаються характером і гостротою економічних, соціальних, енергетичних та інших проблем у певний період.

Поведінка окремих галузей економіки та окремих підприємств в період кризи підпорядковується цілком певним закономірностям. При цьому кризова реальність принципово відрізняється від усього, до чого звикли керівники вітчизняних підприємств.

Експортно-орієнтована модель економіки властива в основному країнам, які не мають власних ресурсів (наприклад, Японія) або ємного внутрішнього ринку (наприклад, Швеція). І ресурси, і ємний ринок притаманні Україні, тому вітчизняній економіці доводиться самотійно створювати масові внутрішні ринки, що охоплюють більшість населення. Керівництву підприємств необхідно вчасно усвідомити існуючі тенденції, налагодити масове виробництво відповідної продукції. Це наблизить вихід країни з кризи.

У ринковій економіці існує причина управлінської кризи на рівні підприємства, яка пов'язана зі складністю і структурою продукції, що випускається (а, відповідно, складність і структура виробництва, господарських зв'язків і ресурсів) не встигають за кризовими вимогами до їх спрощення.

Система антикризового регулювання реальним сектором економіки базується на певних принципах [5]: постійна готовність до можливого порушення фінансової рівноваги; рання діагностика кризових явищ у фінансовій діяльності суб'єкта господарювання з метою своєчасного використання можливостей їх нейтралізації; диференціація індикаторів кризових явищ за ступенем їх небезпеки для фінансового розвитку; терміновість реагування на окремі кризові явища в фінансовому розвитку організації; адекватність реагування на ступінь реальної загрози її фінансовій рівно-

вазі; повна реалізація внутрішніх можливостей виходу системи з кризового фінансового стану; вибір ефективних форм санації.

Особливість антикризового управління полягає в підвищенні складності управлінських процесів. Фінансова криза проявляється в нестачі коштів, зростанні простроченої кредиторської заборгованості, падінні продажів, невдоволенні персоналу та інших несприятливих факторах. Суб'єкт господарської діяльності, який має фінансову кризу, може припинити своє існування, але при цьому після проведення будь-яких змін, наприклад, реструктуризації компанії, може відновити свою діяльність. У тому числі, успіх заходів залежить від грамотності антикризового менеджера, його вміння долати кризову ситуацію.

Управління окремими підприємствами в умовах фінансової кризи — це сукупність методів, спрямованих, з одного боку, на зменшення всіх статей витрат, збільшення надходження грошових коштів в організацію, необхідних для погашення боргів, а з іншого — на збільшення обсягу продажів і одержання сукупного прибутку. Значущим є використання нових прийомів управління, які можуть кардинально змінити існуючу систему після реорганізації. До таких прийомів відносяться: використання різних нововведень, позиціонування торгової марки, оптимізація кадрової роботи, цінова політика тощо.

В умовах кризового стану найбільш важливо скоротити одні витрати і збільшити інші, використання яких сприятиме підвищенню прибутковості компанії. Виникає необхідність залучення позикових коштів з зовні, що саме по собі складно, адже фінансова криза підприємства часто означає його фактичне банкрутство. Тому важливо визначити оптимальне співвідношення всіх заходів впливу, необхідних для того, щоб підприємство змогло втримати існуючий рівень, а потім почати новий більш ефективний етап у своїй діяльності.

Зазначимо, що основні методи подолання фінансової кризи включають: скорочення витрат; збільшення надходження грошових коштів в організацію; проведення реструктуризації кредиторської заборгованості; проведення реорганізації або реструктуризації підприємства.

Скорочення витрат є необхідним кроком у тій ситуації, коли організація відчуває фінансову кризу. Необхідно централізувати прийняття всіх рішень, які впливають на рух матеріальних активів підприємства, скорочувати або заморожувати витрати, пов'язані з розвитком існуючих довгострокових проектів: НДДКР, капітального будівництва та інших вкладень, окупність яких перевищує один рік.

Методи скорочення витрат включають: контроль витрат, аналіз джерел виникнення витрат, їх класифікацію за ступенем залежності від обсягів виробництва, проведення заходів щодо зниження витрат, оцінку отриманого ефекту.

Основні напрями діяльності щодо зниження витрат: скорочення фонду оплати праці; скорочення витрат на сировину і матеріали за рахунок використання більш дешевих компонентів виробництва, впровадження ресурсозберігаючих технологій; скорочення виробничих витрат, витрат на ремонт та обслуговування обладнання, витрат на рекламу, науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, дослідження ринку, підтримання певної якості послуг.

Важливо визначити найбільш витратні статті, які можна скоротити направити ці ресурси на заходи, які сприятимуть більш комфортного виходу з кризового стану, наприклад на проведення реструктуризації.

Залучення коштів в організацію в умовах кризи здійснюється в основному за трьома головними напрямками — продаж та здача в оренду активів компанії; оптимізація продажів; зміна кредитної політики для прискорення оборотності дебіторської заборгованості.

Слід зазначити, що реструктуризація заборгованості є процесом підготовки і виконання ряду послідовних операцій між підприємством і його кредиторами, основною метою якого є отримання різного роду поступок з боку кредиторів: скорочення загальної суми заборгованості, звільнення від сплати відсотків, скорочення процентної ставки, відстрочки платежу. Реструктуризація заборгованості включає в себе її інвентаризацію, виділення найбільш пріоритетних напрямків реструктуризації, побудова графіка погашення заборгованості на основі прогнозу руху грошових потоків, пошук резервних джерел додаткового фінансування. Так, проведення реструктуризації боргів та інші заходи подолання фінансової кризи допоможуть організації вийти на новий етап в її діяльності.

Реструктуризація або реорганізація підприємства представляє собою структурну перебудову організаційно-правової форми, активів або джерел фінансування з метою підвищення ефективності функціонування підприємства.

В умовах розвитку ринкових відносин Україна потребує структурних перетворень промисловості як базового сектора розвитку її економіки. Разом з тим, процеси приватизації, реформування відносин власності призвели до втрати контролю над розпочатими перетвореннями, оскільки остаточно розкрив усі існуючі структурні диспропорції економіки й суперечності функціонування господарюючих суб'єктів.

За роки реформ знизився технологічний рівень промислового виробництва. Одночасно посилюється тенденція до зниження ефективності технологічних процесів. Для більшості наукоємних галузей реального сектору економіки технологічна деградація стала практично незворотним процесом. Особливо важке становище в тих галузях промисловості, які визначають економічне зростання.

Слід зазначити, що у світовій економіці існує декілька підходів до подолання структурних криз. Проте ключовим моментом будь-якої структурної адаптації є підвищення ефективності виробництва й конкурентоспроможності. Особливо високі вимоги висуваються до галузей, що працюють на зовнішній ринок. Разом з тим, як показав досвід структурної адаптації країн, що розвиваються, важливим джерелом економічного зростання є використання внутрішнього ринку для вітчизняної промисловості й заміщення імпортованих товарів вітчизняними.

Визначено, що державна промислова політика в період кризи, разом з поточними антикризовими заходами, повинна переслідувати дві стратегічні цілі: державне економічне регулювання згортання виробництва (збереження навколишнього середовища, науки й освіти, інвестиційного машинобудування, конверсія оборонних галузей); створення механізму майбутнього піднесення реального сектору економіки України.

При цьому досягнення цілі пропонувалося забезпечити шляхом формування інноваційних програм і використання прямих і непрямих методів реалізації промислової політики. Наголошувалося, що державне управління промисловістю в умовах становлення ринкових відносин обмежується використанням двох основних регуляторів — фінансово-грошового механізму й методів непрямой дії.

Для реалізації викладеного сценарію промислової політики необхідно, щоб держава проводила активну структурну політику. Її основними елементами мають стати: підтримка всіх виробництв, які містять у собі елементи розвитку, а не просто зростання масштабу виробництва, незалежно від того, до якого устрою вони належать; збереження існуючого науково-технічного й кадрового потенціалу країни, а також системи освіти, оскільки їх руйнування позбавить п'ятий устрій власної інтелектуальної бази; інвестування державних коштів у розвиток галузей інфраструктури, що не під

силу приватним інвесторам, але є найважливішою умовою успішного розвитку всіх технологічних устроїв країни, які ще не до кінця виробили свій потенціал; створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності; відродження контрактно-платіжної дисципліни, без чого будь-яке виробництво та збут втрачають сенс.

Таким чином, всі погляди щодо підходів до проведення структурних перетворень у галузях промисловості на новому етапі ринкових перетворень об'єднувало єдине розуміння головної стратегічної мети, що полягає в підвищенні ефективності та конкурентоспроможності реального сектору економіки на зовнішньому і внутрішньому ринках, що і знайшло подальше відображення в урядових документах про модернізацію економіки на найближчу перспективу.

Слід зазначити, що сьогодні проведення структурних перетворень у промисловості стає важливим напрямом антикризової політики України, а підвищення ефективності й конкурентоспроможності вітчизняних підприємств реального сектору економіки на зовнішньому й внутрішньому ринках — основною метою всієї економічної політики.

Урядом України затверджені концептуальні положення реформування підприємств та інших системних економічних реформ (Програма на 2010—2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава").

Наголошувалося, що під реформою підприємств розуміється зміна принципів їх дії, спрямована на їх реструктуризацію, що сприяє поліпшенню управління; підвищенню ефективності виробництва й конкурентоспроможності продукції, що випускається, продуктивності праці; зниженню витрат виробництва; покращенню фінансово-економічних результатів діяльності, а також міри державної підтримки зазначених змін.

У загальному вигляді метою реструктуризації є забезпечення ефективного використання виробничих ресурсів. Основні напрями реструктуризації: досудові заходи з фінансового оздоровлення кризових підприємств; заходи з фінансового оздоровлення або ліквідації неспроможних підприємств у процесі процедур банкрутства; заходи з розробки оптимальних схем залучення інвестицій.

Механізмом проведення реструктуризації є: аудит фінансової звітності (підтвердження достовірності фінансової звітності й відповідності фінансово-господарських операцій законодавству); оцінка бізнесу та нерухомості (визначення у вартісному вираженні ринкової вартості переваг від користування бізнесом); антикризове управління (забезпечення стійкого стану підприємства на ринку).

Реструктурування як удосконалення організаційної структури, що забезпечує зниження трансакційних і адміністративно-управлінських витрат, економію оборотного капіталу, інтеграцію науки та виробництва, ефективний менеджмент, вирощування конкурентоспроможних вітчизняних корпорацій. Найважливіше завдання реструктурування — це підвищення інвестиційної привабливості промислових підприємств, для чого необхідно:

- 1) забезпечення відкритості, доступності й достовірності інформації про стан підприємств для потенційних інвесторів, посилення відповідальності за залучення внутрішньою інформацією;
- 2) захист прав власності акціонерів й інших власників підприємств;
- 3) підвищення якості роботи та відповідальності вищих менеджерів підприємств, запровадження сучасних форм управління підприємствами й передових технологій менеджменту, прискорення переходу підприємств на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку й фінансового менеджменту [1].

Слід зазначити, що прискорення створення умов для реформування підприємств реального сектору еконо-

міки, їх реструктуризації та підвищення ефективності управління ними з метою забезпечення ресурсозбереження й нарощування виробництва конкурентоспроможності продукції було передбачено як один із заходів Уряду України і Національного банку України зі стабілізації соціально-економічного становища в країні. При цьому планувалася підготовка нормативних актів, що передбачають підвищення відповідальності керівників організації за результати їх діяльності перед власниками, акціонерами і найманими працівниками. Проте до теперішнього часу відповідні нормативні акти не прийняті.

Визначено, що роль державного регулювання у структурному розвитку реального сектору економіки України полягає не в простому розширенні присутності держави в економіці, а в підвищенні ефективності довгострокової державної політики й конкретних антикризових дій щодо оздоровлення економіки, поліпшення соціального стану громадян. Разом з тим держава має керуватися критеріями збереження ринкової свободи та виявляти вміння у використанні наявної власності для інвестування в реструктуризацію окремих підгалузей промисловості. При цьому бажано зробити основний акцент на концептуальній і законодавчій базі, що відповідає державній політиці за такими основними напрямками: забезпечення економічної й організаційно-правової активності держави; формування ефективної системи державного й муніципального управління з метою стимулювання економічного зростання; розвиток законодавчих основ устрою України; підтримка законодавчих ініціатив, що сприяють розвитку конкуренції та підприємницької діяльності.

У якості перспективної мети структурного розвитку реального сектору економіки України має бути підвищення технологічного укладу виробництва для створення в країні більшої частки доданої вартості продукції. Рух у цьому напрямі вимагає включення в антикризову стратегію трьох принципових моментів: необхідно по-свідовно розвивати систему інститутів ринку, найважливіший елемент якої — правове забезпечення, що охоплює "сукупність прав власності"; основна увага має бути зосереджена на створенні механізму ринкової конкуренції. Інакше в Україні буде відбуватися заміна державних монополій частково, а тиск останніх на економіку не може не блокувати зростання ефективності й не відтворювати в суспільному виробництві застійних явищ; при визначенні ролі держави в економічному процесі варто виходити з того, що в усіх сучасних розвинутих країнах економіка є за своїм характером змішаною, тобто держава виконує в ній багато координаційних функцій, а також приймає деякі прямі рішення регуляторного характеру. У критичні для економіки періоди роль держави посилюється. Усунення держави від управління ринковою економікою є абсолютно неприйнятним.

ВИСНОВКИ

Визначено, що роль держави у формуванні та реалізації стратегії антикризового регулювання реального сектору економіки полягає не в простому розширенні присутності держави в економіці, а в підвищенні ефективності довгострокової державної політики й конкретних дій щодо оздоровлення економіки, поліпшення соціального стану громадян. Разом з тим держава має керуватися критеріями збереження ринкової свободи та виявляти вміння у використанні наявної власності для інвестування в реструктуризацію окремих підгалузей промисловості.

У якості мети антикризової стратегії реального сектору економіки України має бути підвищення технологічного укладу виробництва для створення в країні більшої частки доданої вартості виробленої продукції. Рух у цьому напрямі вимагає включення в антикризову стратегію трьох принципових моментів: необхідно по-

свідовно розвивати систему інститутів ринку, найважливіший елемент якої — правове забезпечення, що охоплює "сукупність прав власності"; основна увага має бути зосереджена на створенні механізму ринкової конкуренції. Інакше в Україні буде відбуватися заміна державних монополій частково, а тиск останніх на економіку не може не блокувати зростання ефективності й не відтворювати в суспільному виробництві застійних явищ; при визначенні ролі держави в економічному процесі варто виходити з того, що в усіх сучасних розвинутих країнах економіка є за своїм характером змішаною, тобто держава виконує в ній багато координаційних функцій, а також приймає деякі прямі рішення регуляторного характеру. У критичні для економіки періоди роль держави посилюється. Усунення держави від управління ринковою економікою абсолютно неприйнятне.

Література:

1. Амоша А.И., Иванов Н.И., Алымов В.А. Развитие промышленного производства: проблемы и решения / НАН Украины; Институт экономики промышленности / Н.И. Иванов (науч. ред.). — К.: Наукова думка, 2003. — 340 с. — (Проект "Наукова книга").
2. Кузьменко Г.Г. Методичні підходи до діагностики параметрів структурно-динамічних змін у промисловості регіонів України / Г.Г. Кузьменко // Національне господарство: теорія та практика управління. — К.: РВПС України НАН України. — 2010. — С. 137—149.
3. Макаренко І.О. Сучасний стан здійснення вітчизняної промислово-інноваційної політики за галузями / І.О. Макаренко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 10. — С. 26—29.
4. Мочерний С. Синергетичний підхід в економічному дослідженні / С. Мочерний // Економіка України. — 2001. — № 5. — С. 44—51.
5. Худолей В.Ю. Проектування стратегічного потенціалу економічного зростання регіональних промислових комплексів / В.Ю. Худолей // Український соціум: наука — освіта — виробництво: Збірник наукових праць / [О.М. Алімов, В.Ю. Бугай, С.М. Шкарлет, В.Ю. Худолей та ін.]; за ред. д. е. н., проф. В.В. Микитенко. — Вип. 1. — Київ, МНТУ ім. Ю. Бугая, Асоціація ТЕКУ, Вид-во ПП Вишемирський В.С., 2012. — С. 35—44.
6. Череп А.В. Економічний механізм регулювання розвитку промислового виробництва: монографія / А.В. Череп, О.В. Леп'охін, Л.Г. Олейнікова. — Запоріжжя: ЗПУ МОНмолодьспорту України, 2011. — 352 с.

References:

1. Amosha, A. I. Ivanov, N. I. and Alymov, V. A. (2003), *Razvitie promyshlennogo proizvodstva: problemy i reshenija* [Development of industrial production: problems and solutions], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
2. Kuz'menko, H. H. (2010), "Methodological approaches to diagnostics parameters structural and dynamic changes in industrial regions of Ukraine", *Natsional'ne gospodarstvo: teoriia ta praktyka upravlinnia*, pp. 137 — 149.
3. Makarenko, I. O. (2010), "The current state of implementation of national industrial and innovation policy by sector", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 26—29.
4. Mochernyj, S. (2001), "Synergetic approach in economic research", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 5, pp. 44—51.
5. Khudolej, V. Yu. (2012), "Designing strategic potential growth of regional industrial complexes", *Ukrains'kyj sotsium: nauka — osvita — vyrobnytstvo*, vol. 1, pp. 35—44.
6. Cherep, A. V. Lep'okhin, O. V. and Olejnikova, L. H. (2011), *Ekonomichnyj mekhanizm rehuliuвання rozvytku promysloвого vyrobnytstva: [The economic mechanism of regulation of industrial production]*, ZPU MОНmolod'sportu Ukrainy, Zaporizhzhia, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2015 р.

УДК 336.71

В. М. Фурман,*д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту та економічної безпеки,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси***Н. В. Зачосова,***к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і кредиту,
Східноєвропейський університет економіки і менеджменту, м. Черкаси*

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ОЦІНКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУЧАСНИХ БАНКІВ ЯК ДОМІНУЮЧОГО ВИДУ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

V. Furman,*Doctor of Economics, associate professor, Professor of Management and Economic Security Department,
Cherkasy National University of Bogdan Khmelnytsky, Cherkasy***N. Zachosova,***Ph.D., associate professor, assistant professor of finance and credit,
the Eastern University of Economics and Management, Cherkasy*

THE METHODOICAL APPROACHES TO THE LEVEL OF BANKS AS THE DOMINANT TYPE OF FINANCIAL INSTITUTIONS IN UKRAINE ECONOMIC SECURITY ASSESSING TOOLS FORMATION

Надано наукове трактування поняттю рівня економічної безпеки банківської установи. Під рівнем економічної безпеки банківської установи пропонується розуміти міру захищеності корпоративних ресурсів банку та переданих йому на зберігання і в управління активів, якої йому вдалось досягти у процесі забезпечення реалізації власних інтересів та інтересів клієнтів на певний момент часу. Здійснено критичний аналіз сучасних підходів до процедури діагностики стану економічної безпеки банків та встановлено відсутність вжиття комплексного підходу у процесі їх формування. Виявлено недоліки існуючих методик оцінки рівня економічної безпеки банківських установ та обґрунтовано необхідність розробки сучасного методичного інструментарію для виконання завдання аналізу стану економічної безпеки вітчизняних банків. Запропоновано етапи процедури розробки ефективної методики оцінки рівня економічної безпеки сучасного банку, надано перелік суб'єктів діагностики його економічної безпеки та деталізовані принципи оцінки рівня економічної безпеки вітчизняних банківських інституцій.

The scientific interpretation of the concept of the bank economic security level is given. In terms of the banking institutions economic security level it is offered to understand the extent of the corporate resources of the bank protection and transferred it to the storage and management of assets, which it could achieve in the process of ensuring the implementation of their own interests and the interests of clients at a certain moment of time. The critical analysis of modern approaches to the procedure of diagnostics of economic security of banks is made and it was found out the lack of comprehensive approach in the process of such approaches formation. The shortcomings of existing methodologies to assess the level of the banking institutions economic security and the necessity of developing modern methodological tools for analysis of the domestic banks economic security level are revealed. A procedure stages of developing an effective methodology for assessing the level of economic security of modern bank is offered. The list of persons to provide the diagnosis of the banks economic security level is given. The principles of evaluation of the domestic banking institutions economic security level are detailed.

Ключові слова: банківські установи, економічна безпека, рівень економічної безпеки, оцінка рівня економічної безпеки, методи, принципи, критерії, показники.

Key words: banks, economic security, the level of economic security, economic security valuation methods, principles, criteria, indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі функціонування банківського сектору вітчизняного фінансового ринку, проблема забезпе-

чення економічної безпеки його учасників поступово починає домінувати над рештою напрямів діяльності банківських установ. Перманентне зростання переліку загроз фінансовій стійкості та рентабельності банків в Україні та посилення міри їх негативного впливу на результати ро-

боти банківських інституцій останнім часом знайшли своє відображення у численних фактах банкрутств комерційних банків, передачі менеджменту установами тимчасовим адміністраціям, ліквідації як окремих філій банків, так і їх самих. У таких умовах, загострених політичною та економічною нестабільністю у державі, першочерговим завданням банківських установ є продовження своєї діяльності принаймні на беззбитковому рівні, та зміцнення власних конкурентних позицій. Але виконати ці завдання та залишитись у банківському бізнесі буде до снаги лише тим банкам, рівень економічної безпеки яких буде достатньо високим для того, аби не лише забезпечити можливість компенсації збитків, спричинених численними функціональними ризиками, але і зберегти здатність до ефективного використання власних, позичених та залучених активів з метою їх збереження та примноження. Тому на разі досить гостро постає питання виміру рівня економічної безпеки банку, інформація щодо оцінки якого стає нині одним із ключових факторів впливу на прийняття власниками та вищим менеджментом банків управлінських рішень. У цьому контексті не можливо лишити поза увагою факт відсутності належного інструментарію для ефективного проведення оцінки стану економічної безпеки банківських установ та встановлення достовірного її рівня.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Висновок про відсутність ефективного інструментарію оцінки рівня економічної безпеки банківських установ сформувався у процесі аналізу наукових праць сучасних вчених, присвячених вирішенню проблеми її діагностики. Їх глибоке дослідження свідчить про фрагментарність та відсутність комплексності у питанні оцінки рівня економічної безпеки сучасних банків. Водночас не можна залишити поза увагою той вагомий внесок, який мали для вирішення досліджуваної проблеми роботи таких вчених, як О.І. Барановський, що приділяє увагу проблемам виміру банківської безпеки, у тому числі і економічної її складової [1], В.І. Франчук, що окреслює науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку [2], С.М. Побережний, Б.А. Дадашев, О.Л. Плас-тун, які досліджують оцінку рівня економічної безпеки у рамках розгляду моделей і методів забезпечення банківської безпеки [3, с. 134–141], а також І.М. Горбан, С.І. Мельник, Ю.В. Лисий [4], І.П. Мойсеєнко, О.А. Мартинюк [5], І.О. Губарєва, О.М. Штаєр [6], О.М. Колодізєв [7], Н.В. Гайдук, А.А. Вороков [8], Є.А. Андрєєва [9], О.С. Дмитров [10].

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Від чіткого визначення поетапності оцінки рівня економічної безпеки банків, переліку критеріїв та показників, розрахунків та аналіз яких дозволить провести його діагностику; принципів, на основі яких така діагностика має здійснюватися, залежить міра достовірності отриманих результатів, а також розмір необхідних для цієї процедури часових, фінансових та трудових ресурсів. У роботах сучасних дослідників нами не було виявлено комплексного підходу до формування інструментарію оцінки рівня економічної безпеки банківських установ із врахуванням усіх її складових та підсистем. Між вченими виникають суперечності щодо методології проведення оцінки, інформаційної бази, яку доцільно при цьому застосовувати, шкали виміру рівня безпеки. Крім того, досить проблемним на разі є питання встановлення нормативних, оптимальних та мінімальних значень індикаторів стану економічної безпеки банківських установ. Саме тому дане дослідження планується присвятити розгляду, систематизації та характеристиці існуючих підходів до оцінки рівня економічної безпеки банківських установ з метою формування наукового підґрунтя для визначення етапів розробки комплексної методики для визначення рівня економічної безпеки банків та їх деталізації.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТИ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є конкретизація та методичних підходів до формування інструментарію оцінки рівня економічної

безпеки банківських установ та встановлення переліку етапів розробки ефективної методики оцінки рівня економічної безпеки банку у сучасних економічних умовах. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати наступні завдання: дати наукове трактування поняттю рівня економічної безпеки банківської установи; провести аналіз сучасних підходів до процедури діагностики стану економічної безпеки банків; виявити недоліки існуючих методик оцінки рівня економічної безпеки банківських установ та запропонувати власний алгоритм розробки ефективної методики оцінки рівня економічної безпеки сучасного банку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як зазначає О.І. Барановський, від адекватної оцінки наявного рівня банківської безпеки багато в чому залежить повнота, своєчасність і результативність управлінських заходів із ліквідації, попередження і запобігання наявним і потенційним загрозам банківській системі, а відтак, і вітчизняному господарському комплексу і соціальній сфері [1, с. 25]. Економічна безпека є основною складовою безпеки банку, тому, таким чином, підкреслюється важливе значення рівня економічної безпеки банківської установи для національної безпеки держави.

Під рівнем економічної безпеки суб'єкта господарювання можна розуміти суму індикаторів, об'єднаних у блоки [11, с. 470]. Зазначена дефініція є досить узагальненою, але і універсальною водночас, адже у залежності від того, рівень економічної безпеки суб'єкта господарювання якого виду виступає об'єктом дослідження, можна конкретизувати блоки та деталізувати показники економічної безпеки, взявши пропоноване визначення за основу. Н.М. Гапак, спеціалізуючись на проблемах економічної безпеки виробничих суб'єктів господарської діяльності, рівнем економічної безпеки підприємства вважає оцінку стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня економічної безпеки підприємства [12, с. 64]. Для банківської установи такий підхід також можна вважати цілком справедливим.

В основі поняття рівня економічної безпеки повинно бути закладено розуміння категорії рівня безпеки загалом. Цікаво зазначити, що у англomовній літературі інколи зустрічається термін рівень повноти безпеки або Safety Integrity Level або SIL (скорочення від англ. Safety Integrity Level — рівень повноти безпеки), під яким розуміють рівень забезпечення цілісності безпеки, але на нього можна наратити лише у технічній літературі. У програмному забезпеченні рівнем безпеки інколи називають ймовірність того, що при заданих умовах у процесі його експлуатації буде отриманий функціонально придатний результат. Беручи до уваги наведені дефініції, під рівнем економічної безпеки банківської установи пропонуємо розуміти міру захищеності корпоративних ресурсів банку та переданих йому на зберігання і в управління активів, якої йому вдалось досягти у процесі забезпечення реалізації власних інтересів та інтересів клієнтів на певний момент часу. Для того, аби прийти до висновку, чи достатньо зусиль було вжито банківською установою, аби не перетнути межу загрози банкрутства у процесі гонити за прибутками, та встановити, чи має установа перспективи своєї діяльності у майбутньому, необхідною є оцінка міри її захищеності від негативного впливу різного роду небезпек та загроз, тобто оцінка рівня її економічної безпеки.

Розглянемо сучасні методичні підходи до формування інструментарію оцінки рівня економічної безпеки банківських установ. Так, І.П. Мойсеєнко та О.А. Мартинюк пропонують проводити оцінку рівня економічної безпеки банку у три етапи. На першому визначається інформаційна база для діагностики рівня економічної безпеки, на другому відбувається вибір системи показників діяльності банку за функціональними складовими безпеки, а на третьому етапі проходить співставлення фактичних і порогових значень показників і розподіл їх за зонами безпеки [4, с. 38]. Водночас науковці не конкретизують функціональні складові, які входять до системи економічної безпеки банку, і надають перелік показників рівня лише фінансової складової економічної безпеки, що є свідченням незавершеності пропонованої ними методики, принаймні на тому етапі її розробки, що нами досліджувався.

Не даючи пояснень щодо того, які складові входять до системи економічної безпеки та якою має бути потаєнність процедури оцінки, В.І. Франчук, С.І. Мельник вважають, що комплексними критеріями визначення рівня економічної безпеки комерційного банку можуть бути: коефіцієнт реалізації корпоративних інтересів безпеки; коефіцієнт захисту корпоративних прав; коефіцієнт встановлення протиправного контролю над банком; коефіцієнт безпекової організаційної культури; коефіцієнт надійності банківських вкладів. Для визначення рівня економічної безпеки комерційного банку пропонується порохувати середньозважений рівень усіх запропонованих коефіцієнтів. Науковці переконані, що лише таке поєднання дозволить максимально об'єктивно визначити рівень економічної безпеки банку [2, с. 55—56]. У їх дослідження не знаходимо згадки про кількісні або якісні орієнтири показників безпеки, тобто нормативні або критичні значення наведених коефіцієнтів, а рівень економічної безпеки банків пропонується визначити згідно з правилом "золотого поділу".

На відміну від процитованих вище вчених, О.М. Колодієв, О.М. Штаєр пропонують конкретний перелік складових економічної безпеки банку, характеристики яких варто брати до уваги під час оцінки її рівня. Оцінку рівня економічної безпеки банку пропонується проводити шляхом розрахунку арифметичної суми сукупних показників фінансової, інформаційної, техніко-технологічної, інтелектуально-кадрової, силової, політико-правової, ринкової, інтерфейсної складових економічної безпеки банку. Таким чином, інтегральний показник економічної безпеки банку буде дорівнювати 8, а сукупні показники за кожною складовою — 1 [7, с. 70]. Також науковцями пропонується перелік показників для оцінки складових економічної безпеки, але замість політико-правової, ми знаходимо опис юридичної складової економічної безпеки. Не зрозуміло, чи це випадкова помилка, чи технічна описка, але така невизначеність та плутанина є вадою даної методики, що безперечно, ускладнює її розуміння і використання на практиці.

У своєму дисертаційному дослідженні О.М. Штаєр пропонує використовувати чотири основні групи показників безпеки банку, до яких було віднесено: ліквідність, достатність капіталу, ефективність управління, ділову активність [13, с. 9]. Ці групи показників відображають нормативи, за якими Національний банк України оцінює стан банківських установ, а тому їх використання у процесі діагностики рівня економічної безпеки банків дійсно є доцільним. Крім того, запропоновані показники мають визначені та усталені нормативні, максимально або мінімально допустимі значення, що суттєво спрощує інтерпретацію їх результатів. А якщо згадати, що оцінкою вважається співвідношення об'єкта із прийнятим критерієм, зразком або нормою [14], то більше сумнівів щодо раціональності використання нормативів банківської діяльності у якості інструментів оцінки рівня економічної безпеки банківських установ не виникає.

Зважаючи на результати проведеної аналітичної роботи, пропонуємо формувати методику оцінки рівня економічної безпеки банківської установи у кілька етапів.

На першому етапі доцільно визначити перелік критеріїв для проведення оцінки, тобто визначити, які підсистеми входять до структури економічної безпеки банку. На другому етапі обрати перелік показників для діагностики стану кожної із підсистем.

Вважаємо, що для проведення оцінки рівня економічної безпеки банківських установ доцільно використовувати такі принципи, які застосовуються з метою моніторингу рівня економічної безпеки України задля формування системи індикаторів складників економічної безпеки, зокрема:

- системності, за яким зміна значення кожної складової (критерію) економічної безпеки банку впливає на зміну оцінки рівня економічної безпеки установи в цілому;
- комплексності, тобто охоплення всіх істотних складових і показників економічної безпеки банку;
- ієрархічності, тобто ранжування показників за значенням — від загальних до часткових (першу групу складають зведені індикатори, які забезпечують повну

інтегральну характеристику основних напрямів забезпечення безпеки установи, другу складають індикатори, які доповнюють загальні, виходячи із впливу на стан системи);

- адекватності, який забезпечує формування мінімального набору показників за кожним критерієм економічної безпеки, що адекватно відображає реальний стан об'єкта оцінки;

- однозначності, тобто можливості трактування первинних показників як стимуляторів або дестимуляторів розвитку банківської установи;

- безперервності, що припускає коригування тих чи інших показників економічної безпеки або введення додаткових індикаторів за умови надходження нових даних чи розроблення сучасних методів розрахунку нових важливіших показників, які до цього не могли бути оброблені через відсутність даних [15, с. 370].

На третьому етапі належить визначити методи та прийоми розрахунку обраних показників та присвоїти їм нормативні або орієнтовані значення, а також встановити максимально можливий та мінімально допустимий рівень (тобто порогові значення) кожного показника. На четвертому етапі відповідно до обраного переліку показників доцільно визначити напрями інформаційного забезпечення, тобто обрати джерела, із яких будуть братися відомості, необхідні для проведення розрахунків. На більш ранньому етапі формувати інформаційне забезпечення для оцінки не доречно, оскільки не відомо дані якого саме характеру знадобляться для діагностики рівня економічної безпеки установи. На цьому ж етапі пропонуємо призначити відповідальних за проведення оцінки осіб або структурні підрозділи, а також визначити, з якою періодичністю має проводитись оцінка рівня економічної безпеки банку. На нашу думку, така оцінка повинна відбуватись не рідше, ніж раз на рік. Завдання ж проведення оцінки рівня економічної безпеки банківської установи доцільно доручити спеціалістам служби економічної безпеки банку, якщо така має місце у структурі управління. У випадку її відсутності, для оцінки рівня економічної безпеки банку може бути залучена стороння організація, яка надає подібні послуги, але призначити відповідальну особу із числа менеджменту банку недоцільно, тому що неминуче постане питання щодо її об'єктивності під час проведення оцінки.

На п'ятому, завершальному, етапі повинен бути розроблений інтегральний індикатор оцінки економічної безпеки, а також запропонований механізм трансформації його значень у якісні характеристики безпеки та надана шкала для оцінок рівня економічної безпеки банку (наприклад, по аналогії із Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, можна запропонувати виокремлювати мінімальний, критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний та оптимальний рівні економічної безпеки).

Формування інструментарію оцінки рівня економічної безпеки банківських установ за запропонованими етапами дозволить створити ефективну та зрозумілу для спеціалістів-практиків методику визначення стану економічної безпеки сучасних банків.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведене дослідження методичних підходів до формування інструментарію оцінки рівня економічної безпеки банківських установ дало змогу зробити наступні висновки.

1. Під рівнем економічної безпеки банківської установи пропонується розуміти міру захищеності корпоративних ресурсів банку та переданих йому на зберігання і в управління активів, якої йому вдалось досягти у процесі забезпечення реалізації власних інтересів та інтересів клієнтів на певний момент часу.

2. Критичний аналіз сучасних підходів до процедури діагностики стану економічної безпеки банків дозволив встановити відсутність вжиття комплексного підходу у процесі їх формування. До недоліків існуючих методик оцінки рівня економічної безпеки банківських установ можна віднести відсутність єдності серед дослідників щодо критеріїв та показників економічної безпеки, надання бе-

зумовного пріоритету фінансовій складовій економічної безпеки банку, відсутність деталізації підходів до розрахунку того чи іншого показника, обрання індикаторів для оцінки, що не мають орієнтованих або нормативних значень, різноплановість підходів до формування шкали визначення рівня економічної безпеки. Тому постає необхідність у комплексному підході до формування інструментарію оцінки рівня економічної безпеки банківських установ.

3. Запропоновано процедуру розробки ефективної методики оцінки рівня економічної безпеки сучасного банку проводити у п'ять етапів, слідування яким дозволить сформувати критерії та обрати показники для оцінки рівня економічної безпеки банку, окреслити перелік осіб, відповідальних за оцінку та встановити її періодичність, сформувати інформаційне підґрунтя для аналітичної роботи, встановити нормативи та орієнтири для розраховуваних значень показників економічної безпеки, а також розробити інтегральний показник рівня економічної безпеки та шкалу для інтерпретації його значень.

У перспективі планується продовжити розпочате дослідження з метою встановлення чіткого та раціонального переліку критеріїв оцінки рівня економічної безпеки банківських установ, а також сукупності індикаторів за кожним критерієм, формул їх розрахунку та орієнтованих значень як інструментарію для діагностики рівня економічної безпеки банку.

Література:

1. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування. — 2006. — № 1. — С. 7—25.
2. Франчук В.І. Науково-методичні підходи до оцінки рівня економічної безпеки комерційного банку / В.І. Франчук, С.І. Мельник // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. — 2012. — Вип. 1. — С. 48—58.
3. Побережний С.Н. Модели и методы обеспечения банковской безопасности: монография / С.Н. Побережний, Б.А. Дадашев, А.А. Пластун. — Сумы: ГВУЗ "УАБД НБУ". — 2010. — 239 с.
4. Мойсеєнко І.П., Мартинюк О.А. Методика діагностики рівня економічної безпеки банку / І.П. Мойсеєнко, О.А. Мартинюк // Економічні науки: збірник праць. — 2012. — № 8. — С. 35—42.
5. Горбан І.М. Діагностика рівня економічної безпеки комерційних банків України / І.М. Горбан, С.І. Мельник, Ю.В. Лисий // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. — 2012. — Вип. 2. — С. 234—247.
6. Губарева І.О., Штаєр О.М. Визначення сукупності показників для оцінювання стану економічної безпеки банку / І.О. Губарева, О.М. Штаєр // Проблеми економіки. — 2010. — № 3. — С. 66—75.
7. Колодізев О.М., Штаєр О.М. Формування універсальної системи оцінки економічної безпеки банку / О.М. Колодізев, О.М. Штаєр // Проблеми економіки. — 2011. — № 2. — С. 67—75.
8. Гайдук Н.В., Вороков А.А. Определение уровня экономической безопасности банков региона на основе оценки его финансовой стабильности и структурного анализа кредитного портфеля [Электронный ресурс] / Н.В. Гайдук, А.А. Вороков // Научный журнал КубГАУ. — 2013. — № 87 (03). — Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/2013/03/pdf/36.pdf>
9. Андреева Е.А. Обеспечение экономической безопасности российского многофилиального банка с иностранным участием: дис. ... кандидата. эк. наук: 08.00.05 — Экономика и управление народным хозяйством (Экономическая безопасность) / Андреева Евгения Андреевна; Институт экономики Российской академии наук. — Москва, 2014. — 184 с.
10. Дмитров С.О. Управление финансовою безпекою комерційного банку / С.О. Дмитров // Фінансовий простір. — 2012. — № 2 (6). — С. 11—15.
11. Горак О.В. Методологічні підходи до оцінки ефективності безпеки економічного розвитку підприємств / О.В. Горак // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2014. — Вип. 2. — С. 470—472.

12. Гапак Н.М. Економічна безпека підприємства: сутність, зміст та основи оцінки / Н.М. Гапак // Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Економіка. — 2013. — Вип. 3 (40). — С. 62—65.

13. Штаєр О.М. Удосконалення механізму управління безпекою банку: автореф. дис. ... канд. ек. наук: 08.00.08 — Фінанси, грошовий обіг і кредит / Штаєр Оксана Михайлівна; Харківський національний економічний університет. — Харків, 2013. — 23 с.

14. Вівчар О.І. Специфіка особливостей фінансово-економічної безпеки банківського контролю над економічною злочинністю / О.І. Вівчар, В.П. Мартинюк // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. — 2013. — Т. 21. — Вип. 7 (1). — С. 53—58.

15. Система економічної безпеки держави [Під заг. ред. д. е. н. проф. Сухорукова А.І.] Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. — К.: ВД "Стилос", 2010. — С. 366—394.

References:

1. Baranovsky, O.I. (2006), "Banking security: the problem of measurement", *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 1, pp. 7—25.
2. Franchuk, V. I. (2012), "Scientific and methodical approaches to assessing the level of economic security of commercial banks", *Naukovyj visnyk L'vivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. serii ekonomichna*, vol. 1, pp. 48—58.
3. Poberezhnuy, S.N. Dadashov, B.A. and Plastyn, A.L. (2010), *Modeli i metody obespechenija bankovskoj bezopasnosti [Models and methods of banking security]*, SHEI "UABD NBU", Sumy, Ukraine.
4. Moiseenko, I.P. and Martynyuk, O.A. (2012), "Methods of diagnosis of economic security bank", *Ekonomichni nauky: zbirnyk prats'*, vol. 8, pp. 35—42.
5. Gorban, I.M. Melnyk, S.I. and Lysyi, Y.V. (2012), "Diagnosis of economic security of commercial banks in Ukraine", *Naukovyj visnyk L'vivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. serii ekonomichna*, vol. 2, pp. 234—247.
6. Gubareva, I.O. and Shtayer, O.M. (2010), "Determination of aggregate indicators for evaluation of bank economic security", *Problemy ekonomiky*, vol. 3, pp. 66—75.
7. Kolodizyev, O.M. and Shtayer, O.M. (2011), "Formation of the universal system for assessing the economic security of the bank", *Problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 67—75.
8. Haiduk, N.V. and Vorokov, A.L. (2013), "Determining the level of economic security of the region's banks based on an assessment of its financial stability and structural analysis of the loan portfolio", *Nauchnyj zhurnal KubGAU*, [Online], vol. 87(03), available at: <http://ej.kubagro.ru/2013/03/pdf/36.pdf> (Accessed 30 June 2015).
9. Andreeva, E.A. (2014), "Ensuring economic security of the Russian multi-branch bank with foreign participation", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and management of national economy (economic security), Institute of Economics of the Russian Academy of Sciences, Moscow, Russia.
10. Dmitrov, S.O. (2012), "Managing financial security of commercial banks", *Finansovyy prostir*, vol. 2 (6), pp. 11—15.
11. Horak, O.V. (2014), "Methodological approaches to evaluating the effectiveness of economic security of enterprise development", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 470—472.
12. Napak, N.M. (2013), "The economic security of the enterprise: the nature, content and assessment bases", *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu: Serii: Ekonomika*, vol. 3 (40), pp. 62—65.
13. Shtayer, O.M. (2013), "The mechanism of security management of the bank", Ph.D. Thesis, Finance, money circulation and credit, Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine.
14. Vivchar, O.I. and Martyniuk, V.P. (2013), "Specificity features of financial and economic security of banking control over economic crime", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 7 (1), pp. 53—58.
15. Sukhorukov, A.I. (2010), *Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Economic security system of a state]*, VD "Stylos", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 29.07.2015 р.

Н. В. Трусова,

к. е. н, доцент, докторант,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Дніпропетровськ

АНАЛІЗ ЙМОВІРНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІНСЬКОГО ЦИКЛУ В ПРОГНОЗУВАННІ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

N. Trusova,

PhD., associate professor, past graduate student for getting Doctor Degrees

Dnepropetrovsk State Agrarian-Economic University, Dnepropetrovsk

ANALYSIS THE PROBABILISTIC THE IMPLEMENTATION FUNCTIONS OF THE MANAGEMENT
CYCLE IN PREDICTING FINANCIAL POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У результаті дослідження виділено нові напрями прогнозування фінансового потенціалу як ймовірність реалізації функцій управлінського циклу сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано, що розробка комплексу системи прогнозування фінансового потенціалу спрямована на вибір раціональних альтернатив управління фінансами та потребує впровадження в сільськогосподарських підприємствах. Прогноз має відображати послідовність зміни стану фінансового потенціалу суб'єкта господарювання і як цей стан буде впливати на формування, розподіл і використання фінансових ресурсів та джерел їх фінансування. Визначено, що функція моніторингу та діагностики фінансового стану сільськогосподарського підприємства в незадовільних умовах виконується у напрямі аналізу фінансового стану на короткострокову перспективу за показниками структури балансу. Доведено, що формування комплексного прогнозування фінансового потенціалу, від ретроспективного аналізу фінансової діяльності до формування її стратегічних орієнтирів, властиве тим сільськогосподарським підприємствам, що постійно потребують державної фінансової підтримки у вигляді компенсацій, субсидій, фінансових вкладень, зниження навантаження податкових зобов'язань.

The study identified new areas of forecasting the financial potential of the probability of realization of functions of the management cycle farms. Proved that the development of complex systems for forecasting financial potential, aimed at the rational choice of alternatives and financial management requires implementation in agricultural enterprises. Weather should reflect changes in the sequence of the financial potential of the entity and how this condition will affect the formation, distribution and use the financial resources and sources of funding. Determined that the function of monitoring and diagnostics of the financial state of agricultural enterprises in poor conditions is performed in the direction of financial analysis for the short term for the structure of the indicators. It is proved that the formation of complex of forecasting financial potential of retrospective analysis of financial activity to the formation of strategic guidelines, inherent to those farms that permanently need state financial support in the form of compensation, subsidies, investments, reducing the burden of tax liabilities.

Ключеві слова: прогнозування, фінансовий потенціал, управління фінансами, сільськогосподарські підприємства, цикл управління, фінансовий стан.

Key words: forecasting, financial potential, management finances, agricultural enterprises, cycle of management, financial position.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасними дослідниками в області фінансової теорії і практики системного аналізу визнано, що прогнозування фінансового потенціалу нині відіграє роль визначальної методології економічного розвитку сільського господарства як на регіональному рівні, так і на рівні сільськогосподарських підприємств. Логічно, що наукове прогнозування стало невід'ємним інструментом наукового пізнання. Адже осягнення невідомого сприяє народженню нових знань про майбутнє і дозволяє вносити корективи у сьогодення. В основі сучасної концепції формування системи фінансового потенціалу лежить потреба саме в прогнозуванні, центральною ланкою якого є управління фінансами. Тому стратегія

управління системою фінансового потенціалу потребує детального вивчення в контексті структурно-логічної послідовності: розподілу фінансових ресурсів та джерел їх фінансування, адаптації до зовнішнього середовища, внутрішньої координації, організації розробки стратегії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичною і методологічною базою процесу прогнозування фінансового потенціалу як системи найчастіше досліджується з позицій: 1) прогностичної діяльності суб'єкта господарювання; позиція мікрорівня одержала розвиток серед праць І. Бланак, О. Білої, В. Борисової, О. Гудзь, Г. Крамаренко, К. Ільїної, Н. Костіної;

2) практики передбачення можливого фінансового стану держави, галузей економіки, формування концепції фінансової політики; позиція макrorівня знайшла відображення у працях Л. Басовського, В. Гейця, М. Дем'яненка, Б. Грабовецького, М. Лахтіонова, В. Опаріна, Д. Полозенко, Г. Просветова, П. Саблука; 3) практики прогнозування ризику фінансування в сільському господарстві; позиція висвітлена у працях: М. Дем'яненка, М. Кропивка, Д. Полозенка, П. Саблука, О. Білоуса; 4) практика прогнозування кон'юнктури фінансового ринку та діяльності фінансових інститутів; позиція висвітлена у працях: І. Бланка, П. Городнічева, Н. Костіної, В. Корнєєва, М. Крупка, І. Лютого, О. Олейнікова. Водночас, незважаючи на наявність доволі значної кількості публікацій з окреслених питань, подальшого дослідження потребує впровадження методів системного аналізу і моделювання процесу інтегрованого прогнозування фінансового потенціалу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є формування теоретичних положень і ідентифікація сутності фінансових потоків сільськогосподарських підприємств у системі управління господарської діяльності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Узагальнюючи дослідження класиків теорії управління (Р.Л. Акоффа, А. Файоля, Б.А. Райзберга), прогнозування являє собою вихідну фазу управлінського циклу і визначає успішність та доцільність всіх подальших операцій. В багатьох літературних джерелах функція прогнозування в управлінському циклі виділена і обґрунтована з позиції системно-логічного підходу [2, с. 21; 7 с. 13], але описанню її взаємозв'язку з іншими управлінськими функціями присвячується недостатня увага. Відповідно даному підходу, прогнозування розглядається як "дослідницька основа конкретного плану, а з іншого боку — як оцінка наслідків планових рішень і ступеня виконання плану на кінець планового періоду"; [2, с. 20]; як "засіб конкретизації шляхів, показників і завдань, що сприяють досягненню обраної мети" [6, с. 125]; як "оцінка намічених дій з урахуванням економічних та виробничих умов і наявних у розпорядженні господарюючого суб'єкта фінансових ресурсів" [5, с. 135]. Проте, якщо всі елементи фінансового потенціалу підприємства за умов його розгляду як системи, взаємопов'язані, то будь-які зміни в підсистемах призводять до "ланцюжкових реакцій наслідків". Звідси прогнозування як підсистема в середині функцій управлінського циклу, здійснює безпосередній вплив не тільки на природу фінансового потенціалу підприємства, але й визначає стан інших підсистем — аналітичного, організаційного, координаційного, контрольного та інших блоків прийняття управлінських рішень.

Взагалі дослідження причинно-наслідкових зв'язків в системі функцій управлінського циклу може виступати окремим предметом дослідження. Тому, на нашу думку, недоцільно вважати прогнозування науково-аналітичним етапом планування, фактично його функціональним додатком. З одного боку, прогнозування фінансового потенціалу виступає як вид управлінської діяльності та його організаційне забезпечення, а з іншого боку — як база методолого-методичного обґрунтування управління системою фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Розробка комплексу системи прогнозування фінансового потенціалу спрямована на обґрунтування вибору раціональних альтернатив управління фінансами та потребує методологічного обґрунтування та умов її впровадження в сільськогосподарських підприємствах. У даному випадку прогноз має відображати послідовність зміни стану фінансового потенціалу сільськогосподарського підприємства і як цей стан буде впливати на формування, розподіл і використання фінансових ресурсів та дже-

рел їх фінансування. Звідси прогнозування фінансового потенціалу характеризуватиметься ступенем пропорційності розподілу функцій управлінської діяльності відносно процесу прогнозної підтримки системи управління фінансами підприємства.

Загальна кількість об'єктів спостереження, які підлягали аналізу умов прогнозування фінансового потенціалу, склала 70 підприємств приватної форми власності, розташованих в Миколаївській, Херсонській та Запорізькій областях. Дані змінних функцій управлінської діяльності були використані у якості вихідних даних для багатомірного факторного аналізу, що проводився з метою визначення комплексу величин (факторів) прогнозного фінансового потенціалу. Розподіл змінних був прийнятий за виділеними в ході дослідження (аналітичної обробки даних опитування) такими складовими функцій управлінської діяльності як: оцінка зовнішнього середовища, формування стратегічних орієнтирів, моніторинг та діагностика фінансового стану, процес прийняття управлінських рішень, контроль за виконанням фінансового рішення.

Проведений аналіз розкрив пріоритетність тих напрямів управлінської діяльності, які обумовлюють величину прогнозного фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств (табл. 1). За даними проведеного дослідження, принцип формування стратегічних орієнтирів більшість підприємств пов'язують із стратегією максимізації прибутку та збереження економічної самостійності (у 73 % випадків), збільшення обсягів реалізації конкретних видів продукції, удосконалення асортименту продукції, підвищення якості продукції (у 18 % випадків), незначна кількість опитаних респондентів позначила важливість попередження можливих ризиків, закладеної в базовій стратегії функціонування сільськогосподарського підприємства. Характерно, що розширення такої функції управлінської діяльності, як організація стратегічного фінансового планування більш опирається в проблему компетентності.

Як показують аналітичні дослідження, для більшості підприємств, які зорієнтовані на планування фінансової діяльності, основним інструментом управління є розробка бізнес-плану, тобто логічно обґрунтованого документа, що визначає концепцію економічного розвитку підприємства на середньострокову перспективу з урахуванням можливостей залучення необхідних фінансових ресурсів. Втім, такий бізнес-план скоріше є формою презентації планів майбутньої операційної та інвестиційної діяльності або просто декларацією намірів [8, с. 24]. Відсутність системи координації довгострокових і короткострокових стратегічних орієнтирів розвитку в процесі організації планування відносить цей фактор до незадовільних умов формування системи фінансового потенціалу сільськогосподарського підприємства. Але навіть якщо ця вимога виконувалася, вона вимагає логічного взаємозв'язку із прогнозованим фінансовим потенціалом при інших функціях управлінської діяльності. Так, функція моніторингу та діагностики фінансового стану сільськогосподарського підприємства в незадовільних умовах виконується у напрямі аналізу фінансового стану на короткострокову перспективу за показниками структури балансу.

Такий варіант влаштовує близько 34 % керівників сільгоспідприємств, 27 % респондентів визнають, що довгостроковий фінансовий аналіз та систематичне відстеження варіантів ризику стійкості фінансового стану — один із головних інструментів корегування управлінських рішень в умовах дестабіляційних процесів в економіці. Але системний характер інформаційної незабезпеченості, що витікає з тенденції реалізації функцій управлінської діяльності за оцінкою зовнішнього середовища, змушує прогнозувати фінансовий потенціал сільськогосподарського підприємства на засадах перспективного фінансового аналізу за принципом одностороннього напрямку.

Таблиця 1. Прогнозний фінансовий потенціал сільськогосподарських підприємств за функціями управлінського циклу

Узагальнені фактори	Відсоток дисперсії (%)	Кумулятивний відсоток (%)	Навантаження*	Ознаки фактору (змінні складових функцій управлінського циклу)
Середня прогнозованість фінансового потенціалу	33,7	33,7	0,66	Організація систематичного аналізу діяльності конкурентів: суб'єктивні оцінки, невпорядкована інформація
			0,75	Організація систематичного аналізу основних покупців: періодичне, випадкове відстеження
			0,69	Стратегічна орієнтація на збільшення обсягів реалізації конкретних видів продукції, удосконалення асортименту продукції, підвищення якості продукції тощо
			0,70	Бізнес-план та спеціалізовані плани як орієнтир для прийняття рішень на всіх рівнях управління
Низька прогнозованість фінансового потенціалу	25,6	59,3	0,78	Непередбачуваність поведінки обмеженої кількості постачальників
			0,69	Ситуація інформаційної невизначеності щодо оцінки зовнішнього середовища
			0,65	Аналіз фінансового стану на короткострокову перспективу (показники структури балансу)
			0,74	Екстремний характер рішень, що приймаються
			0,67	Організація виконання рішень: ситуативне пристосування до поставлених задач
Висока прогнозованість фінансового потенціалу	13,3	72,6	0,73	Систематичне дослідження конкурентних переваг, відстеження конкурентного ризику
			0,61	Базова стратегічна орієнтація підприємства: стратегія управління ризиками
			0,67	Системний і комплексний підхід, сполучення довгострокових і короткострокових цілей розвитку
			0,61	Імовірнісний підхід в фінансовому аналізі: врахування факторів ризику, обґрунтування можливості реалізації альтернатив
			0,71	Інформаційно-організаційне забезпечення: інформація про реальний та бажаний стан (згідно зі стратегічними цілями та планами)
			0,66	Ітеративність процесу прийняття рішень (корегуючий вплив і чисельні контури зворотного зв'язку)

* Суми квадратів факторних навантажень після обертання (R-техніка факторного аналізу).

Джерело: власні дослідження автора.

За даними проведеного дослідження, у ході синтезу множини суджень було здійснено шкалювання парних порівнянь функцій управлінської діяльності з відповідним прогнозуванням рівня фінансового потенціалу. Задача дослідження полягала у визначенні для кожної складової функції управлінської діяльності $x \in L_\alpha$ і підмножини $S \subset L_\beta (\alpha < \beta)$ функції $w_{x,S} : S \rightarrow [0;1]$, що відображуватиме властивості функції пріоритетів W_x на прогнозний рівень фінансового потенціалу L_{k+1} , $k = \alpha, \dots, \beta - 1$. Тобто функцію $w_{b,L_h} : L_h \rightarrow [0;1]$. В ході розподілу складових функцій управлінської діяльності $x \in L_\alpha$ та ступеня наближення їх змінних до відповідного прогнозного рівня фінансового потенціалу L_{k+1} отримано відповідний розподіл пріоритетів. У результаті процедур оцінки пріоритетності критеріїв знайдена закономірність у розподілі прогнозованого рівня фінансового потенціалу. Виявилось, що чим більш рівномірним є розподіл пріоритетів між функціями управлінської дії, тим вищий прогнозований рівень фінансового потенціалу (рис. 1).

Найнижча прогнозованість рівня фінансового потенціалу більш за все обумовлена пріоритетом процесу прийняття управлінських рішень (0,55) і менш за все — формуванням стратегічних пріоритетів (0,05) і оцінкою зовнішнього середовища (0,07). Середня прогнозованість рівня фінансового потенціалу характеризується більшим ступенем рівномірності між функціями управлінської діяльності (0,27; 0,29; 0,15; 0,14; 0,15). Найбільш пропорційно виявилася залежність високої прогнозованості рівня фінансового потенціалу від рівномірного розподілу функцій управлінської діяльності (0,12; 0,18; 0,25; 0,24; 0,21). В останньому випадку це свідчить про загальну підтримку прогнозу системи фінансового потенціалу підприємстві на кожній стадії функції. Підприємства, що зазнають значного впливу від

фактору "середньої прогнозованості фінансового потенціалу" (33,7% пояснення дисперсії) регулярно організовують планову роботу у напрямках складання бюджетів розподілу прибутку, доходів і витрат, руху фінансових потоків та з огляду на визначення потреб у зовнішньому фінансуванні. Підприємства, поєднані між собою значним впливом даного фактору і для яких фінансове планування є важливим елементом кожного виробничого процесу, склали 25% від вибіркової сукупності.

Для них є характерним: забезпечення оптимального вкладу фінансових планів на виробничі цілі; припущення, на яких базуються прогнози, чітко сформульовані, вказані елементи незначних змін у майбутньому (досить часто вони, навіть, враховують конфліктні інтереси акціонерів); фінансові наслідки прийняття рішень щодо умов прибутку, витрат, цін продажу, обороту тощо, постійно аналізуються та уточнюються. Проте ці підприємства не організовують планову роботу у напрямках розробки та корегування фінансової стратегії, перспективного та ретроспективного аналізу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища.

Опитування керівників підприємств із середньою прогнозованістю фінансового потенціалу виявило їх особистий погляд на ситуацію. Так, вони зазначають, що на сьогодні реалізація фінансового планування має певні особливості, що полягають у неможливості розмежувати стратегічне та тактичне планування. На їх думку, в умовах дестабілізаційних процесів в економіці сільськогосподарські підприємства не спроможні будувати надійні стратегічні плани та прогнози, а наявний вплив імовірнісних факторів призводить до різкого скорочення інтервалу планування. Проте, на нашу думку, наявна недовіра керівників сільськогосподарських підприємств щодо організації прогнозування фінансового потенціалу

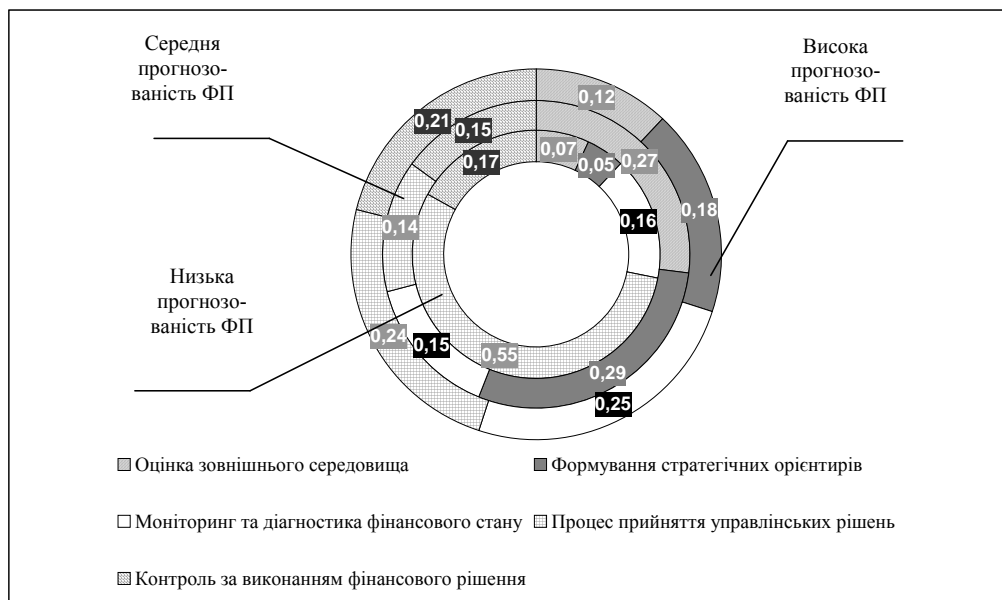

Рис. 1. Розподіл прогнозованого рівня фінансового потенціалу за функціями управлінської дії

Джерело: власні дослідження автора.

лу не стільки пов'язана із оцінюванням реальності фінансових розрахунків, скільки із проблемою забезпечення постійного контролю за виконанням плану забезпечення потреби у фінансуванні виробничого циклу. Найменшим за впливом (13,3 % дисперсії) та за відсотком у вибірковій сукупності (6 %) виявився фактор високої прогнозованості фінансового потенціалу. Формування всього комплексу прогнозування фінансового потенціалу: від ретроспективного аналізу фінансової діяльності до формування її стратегічних орієнтирів — властиве тим сільськогосподарським підприємствам, що перманентно потребують серйозної державної фінансової підтримки у вигляді компенсацій, субсидій, фінансових вкладень, зниження навантаження податкових обов'язків. Здебільшого, це — великі сільськогосподарські підприємства приватної форми власності, які зберегли матеріальну базу та організаційну цілісність в нових умовах, що фінансуються водночас і комерційними структурами, і державними програмами.

ВИСНОВКИ

Хоча переважна більшість підприємств навіть у короткостроковому фінансовому аналізі не вбачає реалізацію прогнозування фінансового потенціалу функцією управління. Очевидно, причиною тому виступають не тільки проблеми в інформаційній системі, яка має погоджувати та інтегрувати зовнішню (загальноекономічну, галузеву інформацію, інформацію про основних контрагентів, конкурентів, зовнішній аудиторський висновок тощо) та внутрішню інформацію (облікову інформацію, інформацію статистичного обліку, оперативного обліку, нормативно-планову інформацію тощо) з метою корегування організаційно-економічних заходів в управлінні системою фінансового потенціалу. Натомість мова йде про порядок організації прогнозування фінансового потенціалу, що, здебільшого, стикається з проблемами професійної підготовки, небажанням здійснювати систематичний контроль за виконанням оперативних і стратегічних планів, неналежним усвідомленням важливості чіткого виконання посадових функцій тощо.

Література:

1. Басовський А.Е. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: [учеб. пособ.] / А.Е.Басовский. — М.: ИНФРА-М. — 2004. — 260 с.
2. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування і планування: [навч. посіб.] / Б.Є. Грабовецький. — К.: Центр навч. літ-ри. — 2003. — 188 с.

3. Григорьев В.В. Оценка предприятия: теория и практика / В.В. Григорьев, М.А. Федотова. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 320 с.

4. Згуровский М.З. Системный анализ: проблемы, методология, приложения: [моногр.] / М.З. Згуровский, Н.Д. Панкратова. — К.: Наукова думка, 2005. — С. 619.

5. Ковалев В.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / В.В. Ковалев, О.Н. Волкова. — М.: ПБОЮЛ М.А. Захаров. — 2001. — 424 с.

6. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування: [навч. посіб.] / Г.О. Крамаренко. — К.: Центр навчальної літератури. — 2003. — 224 с.

7. Оцінка і діагностика фінансової стійкості підприємства: [моногр.] / [Кизим М.О., Забродський В.А., Зінченко В.А., Копчак Ю.С.]. — Харків: ВД "Інжек". — 2003. — 144 с.

8. Стецюк П.А. Бізнес-план в управлінні фінансами сільськогосподарських підприємств / П.А. Стецюк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 110 с.

References:

1. Basovskyy, L.E. (2004), Prohnozyrovanye y planyrovanye v uslovyakh rynku. [Planning and forecasting in market conditions], YNFRA-M, Moscow, Russia.
2. Hrabovetsky, B.Ye. (2003), Ekonomichne prohnozuvannya i planuvannya. [Economic forecasting and planning], Tsentr navch. lit-ry, Kyiv, Ukraine.
3. Hryhorev, V.V. (1997), Otsenka predpryyatyya: teoriya y praktyka [Evaluation of the enterprise: theory and practice], YNFRA-M, Moscow, Russia.
4. Z-hurovskyy, M.Z. (2005), Systemnyy analiz: problemy, metodolohyya, prylozhenyya [Systems analysis: problems, methodology, applications], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
5. Kovalev, V.V. (2001), Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpryyatyya [Analysis of enterprise activity hozyaystvennoy], PBOYUL M.A. Zakharov, Moscow, Russia.
6. Kramarenko, H.O. (2003), Finansovyy analiz i planuvannya [Financial analysis and planning], Tsentr navchalnoy literatury, Kyiv, Ukraine.
7. Kyzym, M.O. Zabrodskyy, V.A. Zinchenko, V.A. and Kopchak, YU.S. (2003), Otsinka i diahnostryka finansovoyi stiykosti pidpryyemstva [Evaluation and diagnosis of the financial sustainability of the enterprise], Kharkiv, Ukraine.
8. Stetsyuk, P.A. (2007), Biznes-plan v upravlinni finansamy silskohospodarskykh pidpryyemstv [Business plan to manage finances enterprises], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2015 р.

УДК [336.1:330.341.2]:35.072.6

А. В. Хмельков,
к. н. по гос. упр., доцент кафедры финансов и кредита,
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

ИНВАРИАНТНОСТЬ ИЕРАРХИИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ СТАБИЛЬНОСТИ ПУБЛИЧНЫХ ФИНАНСОВ — КАК ЗАКОНОМЕРНЫЙ РЕЗУЛЬТАТ РЕАЛИЗАЦИИ ФУНКЦИЙ ФИНАНСОВ

A. Khmelkov,
Ph.D in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Finance and credit, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

THE INVARIANCE HIERARCHY OF THE INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE
OF THE STABILITY OF PUBLIC FINANCES — AS A NATURAL RESULT
OF THE IMPLEMENTATION OF THE FUNCTIONS OF FINANCE

Публикация содержит результаты исследования по вопросам связанным: во-первых, с иерархией функций финансов; во-вторых, с реализацией этих двух функций финансов в экономике; в-третьих, с инвариантностью иерархии при реализации этих двух функций финансов в экономике. Указанные вопросы научного интереса вычленены из более обширной проблематики связанной с обеспечением стабильности публичных финансов путём формирования институциональной инфраструктуры стабильности публичных финансов. В ходе проведенного исследования были получены первые элементы институциональной инфраструктуры стабильности публичных финансов: институт фиска и институт контроля. А также выстроена закономерность: установленная иерархия функций финансов, при институционализации будет инвариантна и, как следствие, будет сохраняться и при последующем, обязательном, вхождении в институциональную инфраструктуру публичных финансов в виде соответствующих институтов.

The publication contains the results of the study regarding the problems: first, the hierarchy of functions of finance; secondly, with the implementation of these two functions of finance in the economy; third, the invariance hierarchy in the implementation of these two functions of finance in the economy. The questions of scientific interest to isolate from broader issues related to the stability of public finance, by forming the institutional infrastructure stability of public finance. In the course of the conducted research were obtained the first elements of the institutional infrastructure stability of public finance: institute fisk and control institute. And also built a pattern hierarchy established functions of finance, with the institutionalization will be invariant, and as a result will continue in subsequent, mandatory inclusion in the institutional framework of public finance in the form of relevant institutions.

Ключевые слова: институт фиска, институт контроля, функции финансов, иерархия функций финансов, публичные финансы, институциональная инфраструктура, стабильность публичных финансов, инвариантность иерархии институциональной инфраструктуры.

Key words: institute fisk, institute of control, functions of finance, the hierarchy of functions of finance, public finance, institutional infrastructure, stability of public finance, the invariance hierarchy of the institutional infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Ставится вопрос о двойственности институциональной инфраструктуры публичных финансов, который обусловлен наличием у финансов двух функций: распределительной и контрольной. Естественно, где двойственность там автоматически возникает новый вопрос — иерархия, с последующим вопросом об инвариантности.

Решение указанной проблематики приблизит нас к ответам на вопросы обеспечения стабильности публичных финансов, что является важнейшей задачей, как для науки, так и для практики сферы финансов.

АНАЛИЗ ПОСЛЕДНИХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПУБЛИКАЦИЙ, ОПРЕДЕЛЕНИЕ РАНЕЕ НЕ РЕШЁНЫХ ПРОБЛЕМ

Научная проблематика налогов, публичных финансов, институтов, инфраструктуры, иерархических связей является объектом поиска как для отечественных учёных, так и зарубежных исследователей: А. Грицен-

ко [3], С. Климова [4], Т. Меркулова [5], А. Молдован [7], В. Небрат [8], Соболев [17], И. Уманский [18] и других.

Однако, вопросы связанные с обусловленностью функциями финансов двойственности институциональной инфраструктуры публичных финансов требуют дальнейшего обсуждения и исследования.

ЦЕЛЬ СТАТЬИ

Целью статьи является конкретизация институциональной инфраструктуры публичных финансов на: институт фиска и институт контроля.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Поиск решения проблемы, достаточности государственной казны или в интерпретации сегодняшнего дня — стабильности публичных финансов, существующей и на сегодняшний день, и как её производные: собираемость доходов в казну, их контроля, а также тесной вза-

имосвязи между этими процессами, берет своё начало в работах классиков экономической мысли. И в первую очередь, причём именно в строгой временной хронологии, у И. Посошкова, А. Смита и Д. Рикардо. В своей работе "Книга о скудости и богатстве" Иван Посошков ещё 1724 году, подчёркивал, что: "...Охранения доброй товарищ собранию, аще бо охранения где не будет, трудно тут собирателю собирати. Яко бы утлаго сосуда не можно наполнити, тако и собрание казны, аще собранного не будут блюсти, неспорт тот збор будет..." [14, с. 200]. Почти спустя полвека, в 1776 году, в вышедшем труде "Исследования о природе и причинах богатства народов" Адам Смит указывал, что: "Доход, за счёт которого должны покрываться не только расходы по защите общества и на поддержание престижа главы государства, но и все другие необходимые расходы правительства, для которых конституцией государства не предусмотрено какого-либо специального дохода, может получаться, во-первых, или из какого-нибудь фонда, принадлежащего государю или государству и не зависящего от народного дохода, или, во-вторых, из народного дохода. ... Таким образом, поскольку общественные капиталы и общественные земли, могущие принадлежать государству или государю, представляются неподходящим и недоступным источником для покрытия необходимых расходов всякого большого и цивилизованного государства, расходы эти в большей их части приходится покрывать налогами того или иного рода, причём население отдаёт долю своего частного дохода, чтобы составить общественный доход государя или государства." [16, с. 582—587]. А в 1817 году Давид Рикардо в работе "Начала политической экономии и налогового обложения" ставил и решал задачи по определению законов распределения "продукта земли, — все, что получается с её поверхности путём соединённого приложения труда, машин и капитала, ..." [15, с. 30], в том числе путём действия налогов. Где "налоги составляют ту долю продукта земли и труда страны, которая поступает в распоряжение правительства; ..." [15, с. 129].

Указав на эквивалент проблемы, так как автором уже проводились исследования по данной проблематике, аргументируем это тем, что представленное исследование базируется на полученных ранее научных результатах, поэтому под стабильностью публичных финансов мы понимаем качественно-позитивное состояние публичных финансов, при котором отсутствует отрицательная изменчивость в утверждённых целях и параметрах [20]. Где публичные финансы — это совокупность денежных средств общественного сектора, участвующие в распределительно-контрольных отношениях во время формирования и использования государством фондов денежных средств [20].

Поиск решений направленный на обеспечение стабильности публичных финансов, не потеряло своей актуальности. Нам видится, что решение указанной проблематики находится в плоскости формирования соответствующей институциональной инфраструктуры [20]. И именно поэтому и ставится вопрос о двойственности институциональной инфраструктуры публичных финансов, обусловленная функциями финансов.

Финансы как категория, а также их функции продолжают быть объектно-предметным полем научных исследований. Научная мысль не приходит к единому мнению касательно функций финансов, и как следствие сформировалось несколько взглядов: выделяется две функции — распределительная и контрольная [4, с. 115; 11, с. 18, 21]; три функции — распределительная, контрольная, стимулирующая [4, с. 115]; четыре функции — первая разновидность: формирование денежных фондов, перераспределение этих фондов (или использование), контроль за формированием и перераспределением денежных фондов, стимулирование финансовых потоков; и — вторая разновидность: регулирующая, контрольная, распределительная, стабилизирующая [4, с.

115]. Мы присоединяемся к выводу о наличии у финансов двух функций, так как это: во-первых, в исчерпывающе и полном объёме передаёт категориальную сущность финансов, а, во-вторых, не приводит к нагромождению финансового понятийного аппарата, в виде дробных производных от тех же двух функций финансов — распределительной и контрольной.

Итак, для решения очерченной проблематики и достижения поставленной цели данного исследования, предаём сосредоточиться на вопросах следующего порядка, а именно: во-первых, на иерархии функций финансов; во-вторых, реализация этих двух функций финансов в экономике; в-третьих, инвариантности иерархии при реализации этих двух функций финансов в экономике.

Перейдём к раскрытию поставленных вопросов.

По первому вопросу — иерархии функций финансов, хотелось бы высказать ряд заключений. Если рассматривать финансы, а финансы априори и рассматриваются, как систему, а система — это не только совокупность элементов, находящих в отношениях и связях друг с другом, образуя определённую целостность, но и иерархичность [19, с. 610—611]. Тогда то и возникает на повестке вопрос об иерархии функций финансов, причём наличие иерархии у функций финансов подразумевается в таком случае как данность, и остаётся только решить вопрос иерархичности между функциями. Используя подсказки, заключающиеся как в понятии "иерархия", так и в обозначении самих функций финансов: "распределение" и "контроль", применив, в нашем исследовании, междисциплинарные связи найдём искомым ответ по иерархичности функций.

Под "иерархией" понимается — принцип структурной организации сложных многоуровневых систем, состоящий в упорядочении взаимодействий между уровнями от низшего к высшему. Каждый из двух или более уровней выступает как управляющий по отношению ко всем нижележащим и как управляемый, подчинённый по отношению к вышележащим. В иерархически построенной системе имеет место как структурная, так и функциональная дифференциация, то есть каждый уровень специализируется на выполнении определённого круга функций, причём на более высоких уровнях иерархии осуществляются преимущественно функции согласования, интеграции. ... [19, с. 201—202].

В свою очередь, если понятие — "распределение" характеризует более упрощённые процессы по сути и по алгоритму [10, с. 589], то понятие — "контроль" характеризует более сложные и обширные процессы, которые можно представить на примере тождественного понятия "социальный контроль", который определяется как совокупность процессов в социальной системе (обществе, социальной группе, организации и т.д.), посредством которых обеспечивается следование определённым "образцам" деятельности, а также соблюдение ограничений в поведении, нарушение которых отрицательно сказывается на функционировании системы. ... посредством социального контроля реализуется принцип обратной связи в управлении любыми социальными процессами или системами. ... По мере развития и усложнения всех общественных отношений быстро развивается и структура социального контроля, совершенствуются его механизмы, растёт его значение в функционировании всех социальных систем. ... Возникают социальные институты, специально призванные осуществлять социальный контроль, — судебные и иные карательные органы. ... Социальный контроль осуществляется путём применения как позитивных санкций..., так и санкций негативных... [19, с. 639].

Следовательно, основываясь на сущностном содержании исследованных понятий, мы с полным обоснованием, устанавливаем иерархию функции контроля над распределительной функцией финансов и утверждаем, что только в таком случае финансовая система будет

базироваться на принципах обеспечивающих её совокупности элементов правильные последовательные отношения и связи друг с другом.

Переходим ко второму вопросу. Считаем, что реализация этих двух функций финансов в экономике происходит путём их институционализации, с последующим вхождением в соответствующую инфраструктуру, в том числе и в институциональную инфраструктуру публичных финансов, под которой мы подразумеваем — целенаправленную иерархическую систему институтов и их институциональных агентов формирующих, использующих перераспределяющих и контролирующих денежные средства общественного сектора [20].

Таким образом, можно представить на абстрактном уровне, что функции финансов реализовались в экономике путём их институционализации следующим образом — путём отнесения распределительной функции к институту фиска, а контрольной к институту контроля. С обязательным последующим вхождением в институциональную инфраструктуру публичных финансов в виде: института фиска и института контроля.

При этом, в нашем исследовании "институт" выступает во всеобъемлющем смысле этого понятия, то есть: и в определении сформулированном Дугласом Нормом (институт — как "правила игры" в обществе) [9], и в энциклопедическом трактовании (институт — как "институт социальный" (от лат. institutum — устройство, установление), элемент социальной структуры, исторической формы организации и регулирования общественной жизни.) [19, с. 209]. Используется так называемое "бинарное" понятие института — норма + механизм [5, с. 22].

Предложенное нами внедрение в финансовую сферу новых институтов, соответствует философским условиям — "... Для возникновения и утверждения нового института социального необходим ряд условий, в частности выдвижение новых целей и норм в той или иной сфере общественной жизни, определение специфических средств для функционирования нового института социального, ..." [19, с. 209].

Предложенный нами институт фиска, дополняет существующие исследования в области налога как экономического института, где институт налога, рассматривается исследователями в его проявлениях: нормы, правила игры, стереотипы поведения. Подразделяя на формальный институт налога и на неформальный [5, с. 15—35].

Дополнение заключается в применении более объёмного понятия фиск в отличии от налога. Где под понятием фиск, подразумевается, следующее: во-первых, это (от лат. fiscus) — то же, что и государственная казна, совокупность финансовых ресурсов государства, аккумулируемых в бюджете страны и во внебюджетных фондах [1]; во-вторых, это реализация налоговой и таможенной государственной политики, а также государственной политики по администрированию единого взноса на общеобязательное государственное социальное страхование [13]; в-третьих, это администрирование так называемых "фискальных платежей" — являющимся по сути администрированием налогов, сборов, платежей [12].

И институт фиска, и институт контроля также имеют формальное и неформальное содержание, так называемую "бинарность". Где неформальное содержание — "норма" — это и есть распределительная и контрольная функции финансов, а формальное содержание — "механизм" — это законодательно-нормативное обеспечение возникновения, утверждения и функционирования института. И в первую очередь в кодифицированном финансовом законодательстве [2; 6; 12].

Подведём итог по раскрытию этого вопроса, сделав авторский вариант определений "института фиска" и "института контроля":

— где "институт фиска" — это бинарный элемент социальной структуры, целенаправленный на формирование публичных финансов путём администрирования

фискальных платежей, с помощью специфических формальных и не формальных средств, а также механизмов;

— где "институт контроля" — это бинарный элемент социальной структуры, целенаправленный на контроль над формированием, распределением и использованием публичных финансов с помощью специфических формальных и не формальных средств, а также механизмов.

Продолжая отвечать на сформулированные вопросы, приступаем к поиску ответа на последний — третий вопрос — вопрос об инвариантности иерархии при реализации этих двух функций финансов в экономику. Требуется пояснение причин возникновения этого вопроса вообще. Помимо того, что этот вопрос является логичным завершением двух первых вопросов, то есть неотъемлемым ответом для полноты нашего исследования, в то же время является первой частью ответов затрагивающих институциональную инфраструктуру стабильности публичных финансов в целом.

На этом этапе мы имеем две функции финансов, с выстроенной иерархией между ними, которые реализовались в экономике путём их институционализации. Также мы должны учитывать, что инвариантность (от латинского *invariantis* — неизменяющийся), свойство некоторых существенных для системы соотношений не меняться при её определённых преобразованиях. Отражая неизменное и постоянное в однородных системах (или состояниях одной и той же системы), инвариантность выступает как определяющий момент её структуры; в этом смысле структуру правомерно рассматривать как инвариант системы [19, с. 205]. Исходя из этого, закономерным результатом при поиске ответа на третий вопрос, будет утверждение, что выстроенная иерархия функций финансов, при институционализации будет инвариантна, и как следствие устанавливается иерархия института контроля над институтом фиска. Выстроенная закономерность будет сохраняться и при последующем, обязательном, вхождении в институциональную инфраструктуру публичных финансов в виде: института фиска и института контроля, то есть мы получим в итоге инвариантность иерархии институциональной инфраструктуры стабильности публичных финансов.

ВЫВОДЫ ПО ДАННОМУ ИССЛЕДОВАНИЮ И ПЕРСПЕКТИВЫ ДАЛЬНЕЙШЕГО ПОИСКА В ДАННОМ НАПРАВЛЕНИИ

Завершая исследование, можно подытожить, что сделан ещё один шаг в направлении обеспечения стабильности публичных финансов, заключающийся в получении первых элементов и их иерархии институциональной инфраструктуры стабильности публичных финансов.

Для дальнейшего научного поиска, перспективным направлением является изучение институциональных агентов предложенных новых институтов — фиска и контроля, условно обозначим их как: "инструментов" или "шестерёнок" "механизма" института, путём изучения и отбора по целям и специфическим средствам функционирования, из ранее сформулированного состава институциональной инфраструктуры публичных финансов, состоящего из следующих элементов: государство; исполнительная, законодательная и судебная власти; парламент, центральные органы исполнительной власти, высшие судебные органы, Национальный банк, Счётная палата; местные советы, местные органы исполнительной власти, бюджетные учреждения, субъекты хозяйствования государственной и коммунальной собственности [20].

Литература:

1. Большой юридический словарь / Под ред.: А.Я. Сухарев, В.Е. Крутских, А.Я. Сухарева. — М.: Инфра-М. 2001 — 704 с.

2. Бюджетний Кодекс України від 8 лип. 2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17&p=1282847394309931>

3. Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем: монография / [Артемова Т.И., Гриценко А.А., Кричевская Т.А. и др.]; под ред. чл.-корр. НАН Украины А.А. Гриценко; НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозирова. — К., 2013. — С. 580.

4. Клімова С.М. Розвиток наукової думки щодо сутності фінансів / С.М. Клімова // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. [Електронний ресурс] — Х.: Вид-во "ДокНаукаДержУпр", 2010. — № 1. — С. 112—119.

5. Меркулова Т.В. Институт налога. — Харьков, 2006. — 224 с.

6. Митний Кодекс України від 13 берез. 2012 р. № 4495-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>

7. Молдован О.О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія / О.О. Молдован. — К.: НІСД, 2011. — 380 с.

8. Небрат В.В. Эволюция теории государственных финансов в Украине / В.В. Небрат; НАН Украины, Ин-т экон. та прогнозирова. — К., 2013. — 584 с.

9. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Пер. с англ. А.Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б.З. Мильнера. — М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. — 180 с. — (Современная институционально-эволюционная теория).

10. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57 000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н.Ю. Шведовой. — 14-е изд. стереотип. — М.: Рус. яз. 1983. — 816 с.

11. Опарин В.М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К.: КНЕУ, 2002. — 240 с.

12. Податковий кодекс України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>

13. Положення про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 трав. 2014 р. № 236 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-p>

14. Посошков И.Т. Книга о скудости и богатстве и другие сочинения / Редакция и комментарии доктора исторических наук проф. Б.Б. Кафенгауза. — Москва, Издательство Академии наук СССР, 1951.

15. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения / Сочинения. — Том I. — Москва, Государственное издательство политической литературы, 1955.

16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Вступит. статья и коммент. к. э. н. Афанасьева В.С. — М., Соцэкгиз. — 1962. — 684 с.

17. Соболев В.М. Формирование рыночной инфраструктуры в переходной экономике индустриального типа: общие черты и особенности в Украине. — Харьков: Бизнес-информ, 1999. — 304 с.

18. Уманский И.И. Устойчивость государственных финансов в условиях евроинтеграционных процессов / И.И. Уманский // Финансы Украины. — 2015. — № 1. — С. 9—28.

19. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. — М.: Сов. Энциклопедия, 1983. — 840 с.

20. Хмельков А.В. Институциональная инфраструктура обеспечения стабильности публичных финансов: к постановке проблемы / А.В. Хмельков // Вестник Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина — Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. — № 1118. — Вып. 88 — С. 84—90 (Серия: Экономическая).

References:

1. Sukharev, A. Ya. Krutskykh, V. E. and Sukhareva, A. Ya. (2001), *Bol'shoj iurydycheskij slovar'* [Big Law Dictionary], Ynfra-M, Moscow, Russia.

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2456-17&p=1282847394309931> (Accessed 15 May 2015).

3. Artemova, T. Y. Hrytsenko, A. A. and Krychevskaya, T. A. (2013), *Yerarkhyia y sety v ynstytutsyonal'noj arkhitektonyke ekonomycheskykh system* [Hierarchy and network of institutional architectonics economic systems], NAN Ukrainy Yn-t ekon. y prohnozyrov, Kyiv, Ukraine.

4. Klimova, S. M. (2010), "The development of scientific thought about the nature of finance", *Publichne upravlinnia : teoriia ta praktyka Zbirnyk naukovykh prats' Asotsiatsii doktoriv nauk z derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 112—119.

5. Merkulova, T. V. (2006), *Ynstytut naloha* [Institute of tax], Khar'kov, Ukraine.

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Customs Code of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (Accessed 15 May 2015).

7. Moldovan, O. O. (2011), *Derzhavni finansy Ukrainy: dosvid ta perspektyvy reform* [Public finance Ukraine: experience and prospects of reforms], NISD, Kyiv, Ukraine.

8. Nebrat, V. V. (2013), *Evolutsiia teorii derzhavnykh finansiv v Ukraini* [Evolution theory of public finance in Ukraine], NAN Ukrainy In-t ekon. ta prohnozuv, Kyiv, Ukraine.

9. Duhlas, N. (1997), *Ynstytuty, ynstytutsyonal'nye yzmeneniya y funktsyonyrovanye ekonomyky* [Institutions, Institutional Change and Economic Performance], *Fond ekonomycheskoj knyhy "Nachala"*, Moscow, Russia.

10. Ozhegov, S. Y. (1983), *Slovar' russkoho iazyka* [Russian dictionary], Moscow, Russia.

11. Oparin, V. M. (2002), *Finansy (Zahal'na teoriia)* [Finance (General Theory)], KNEU, Kyiv, Ukraine.

12. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17> (Accessed 15 May 2015).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), *Resolution "On the State Fiscal Service of Ukraine"*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-p> (Accessed 15 May 2015).

14. Pososhkov, Y. T. (1951), *Knyha o skudosty y bohatstve y druhye sochyneniya* [The book is about poverty and wealth and other works], *Yzdatel'stvo Akademyy nauk SSSR*.

15. Rykardo, D. (1955), *Nachala polytycheskoj ekonomyy y nalohovoho oblozheniya* [Principles of Political Economy and Taxation], vol. I, *Hosudarstvennoe yzdatel'stvo polytycheskoj lyteratury*.

16. Smyt, A. (1962), *Yssledovanye o pryrode y prychnakh bohatstva narodov* [The Wealth of Nations], *Sotsekhyz*.

17. Sobolev, V. M. (1999), *Formyrovanye rynochnoj ynfrastruktury v perekhodnoj ekonomyke yndustrial'noho typu: obschye cherty y osobennosty v Ukraine* [Formation of the market infrastructure in the transition economies of industrial type: common features and peculiarities in Ukraine], *Byznes-yinform*.

18. Umanskyj, Y. Y. (2015), "Sustainability of public finances in the conditions of European integration processes", *Fynansy Ukrainy*, vol. 1, pp. 9—28.

19. Il'ichev, L. F. Fedoseev, P. N. Kovalev, S. M. and Panov, V. G. (1983), *Filosofskij jenciklopedicheskij slovar'* [Philosophical encyclopedic dictionary], *Sov. Jenciklopedija*, Moscow, USSR.

20. Khmel'kov, A. V. (2014), "The institutional infrastructure to ensure stability of public finances: to the problem", *Vestnyk Khar'kovskoho natsyonal'noho unyversyteta ymeny V. N. Karazyna*, vol. 1118, no. 88, pp. 84—90.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2015 р.

І. Ю. Шевченко,

к. е. н., старший викладач кафедри економіки підприємства,

Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ПІДГРУНТЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ АВТОВИРОБНИКІВ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКУ ПРОДАЖУ АВТОМОБІЛІВ

I. Shevchenko,

Ph.D. in Economics, Senior Lecture of Department of Economy of Enterprise,

Kharkov National Automobile and Highway University, Kharkov

NORMATIVE AND LEGAL BASIS ENSURING THE COMPETITIVENESS OF DOMESTIC AUTOMAKERS ON THE NATIONAL AUTOMOBILES SALE MARKET

У статті ідентифіковано нормативно-правове підґрунтя (у тому числі базове, додаткове та індивідуалізоване) забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів. Виявлено, що базовими нормативно-правовими актами, що регламентують розвиток вітчизняного автомобілебудування, є Закон України "Про розвиток автомобільної промисловості України" зі змінами від 6 липня 2005 року, Програма розвитку автомобілебудування, Концепція розвитку автомобільної промисловості та регулювання ринку автомобілів у період до 2015 року, Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів, і порядку здійснення контролю за їх додержанням, а також Концепція Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року. Додатковими нормативно-правовими актами, що регламентують окремі аспекти провадження господарської діяльності вітчизняних автомобілебудівних підприємств (як от забезпечення виробничого процесу сировиною та комплектуючими й окреслення умов ціноутворення), є ряд постанов Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, розпоряджень Кабінету Міністрів України та наказів галузевих міністерств. До індивідуалізованих нормативно-правових актів, якими регулюється господарська діяльність окремих вітчизняних автомобілебудівників, належать ряд Указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України на кшталт Указу Президента України "Про присвоєння почесних звань України працівникам відкритого акціонерного товариства "Кременчуцький автомобільний завод", Полтавська область" і Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів та автобусів товариством з обмеженою відповідальністю "Кременчуцький автоскладальний завод"."

In the article the normative and legal basis (including basic, additional and individualized) ensuring the competitiveness of domestic automakers on the national automobiles sale market is identified. Revealed that the basic normative and legal acts regulating the development of the domestic automotive industry are Law of Ukraine "On the development of automobile industry in Ukraine" amended on July 6, 2005, Program of automotive industry development, Concept of the automotive industry development and regulation of the automobiles market in the period to 2015, Licensing terms for activities related to the production of cars, trucks and buses, and the procedure for control over their observance, and Concept of the State target economic program of development of the cars construction industry in the period to 2020. Additional normative and legal acts that regulate certain aspects of economic activities of the domestic motor industry enterprises (such as providing production process by raw materials and components, and outlining price formation conditions) are number of resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine, orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine and orders of the branch ministries. Individualized normative and legal acts that regulate economic activity of some domestic automakers include number of decrees of the President of Ukraine and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine such as Decree of the President of Ukraine "On appointment to honor grade of Ukraine to employees of the open joint stock company "Kremenchug Automobile Plant", Poltava region" and Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of Investment program of trucks and buses production by the limited liability company "Kremenchug automobile assembly plant"."

*Ключові слова: ринок продажу автомобілів, вітчизняний автовиробник, нормативно-правове підґрунтя.
Key words: automobiles sale market, domestic automaker, normative and legal basis.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Автомобілебудування є провідною галуззю машинобудування в Україні. Так, за даними Державної служби статистики України [1] у 2010 р. частка реалізованих автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших

транспортних засобів складала 45,34% усього обсягу реалізованої вітчизняної промислової продукції, у 2011 р. — 49,66%, у 2012 р. — 51,91%, у 2013 р. — 43,72%, у 2014 р. — 38,60%.

Водночас за даними Асоціації автовиробників України "УкрАвтопром" [2] у цей же період вітчизняні ав-

товиробники значною мірою втратили конкурентні позиції на національному ринку продажу автомобілів: так, наприклад, найбільший вітчизняний виробник легкових автомобілів — ПАТ "Запорізький автомобілебудівний завод", впевнено конкуруючи на національному ринку продажу легкових автомобілів у 2010—2012 рр. із російським автомобілебудівником ВАТ "АвтоВАЗ", поступився лідерською позицією у 2013 р. південнокорейській автомобілебудівній компанії "Hyundai Motor", а у 2014 р. — японській автомобілебудівній корпорації "Toyota Motor" і китайській автомобілебудівній компанії "Geely Automobile Holdings Limited". Не менш несприятлива ситуація склалася за останні п'ять років і на національному ринку продажу вантажних автомобілів, де продукція провідних вітчизняних автомобілебудівників (ПАТ "Запорізький автомобілебудівний завод", ПАТ "Кременчуцький автомобільний завод" і ПАТ "Автомобільна компанія "Богдан Моторс") практично була витиснена продукцією основних конкуруючих виробників вантажних автомобілів — російського автомобілебудівника ВАТ "Горьківський автомобільний завод", німецького концерну "Volkswagen AG", італійської автомобілебудівної корпорації "Fiat" і французької автомобілебудівної корпорації "Renault Group". Нині лише на національному ринку продажу автобусів провідним вітчизняним виробникам автобусів (ПрАТ "Бориспольський автозавод", ПАТ "Автомобільна компанія "Богдан Моторс", ПАТ "Запорізький автомобілебудівний завод" і ПАТ "Завод "Часовоярські автобуси") вдається утримувати лідерські позиції, активно конкуруючи з ВАТ "Горьківський автомобільний завод".

Така, з одного боку, перспективність, а з іншого — значна нестабільність розвитку автомобілебудування в Україні актуалізує питання активізації державної підтримки вітчизняних автовиробників і, в першу чергу, через застосування прямих методів державного регулювання, якими є правові методи, — нормативно-правові акти Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі теоретичні, методичні і прикладні аспекти дослідження нормативно-правової бази державного регулювання розвитку автомобілебудування та функціонування ринку продажу автомобілів в Україні входять до сфери наукових інтересів таких вітчизняних учених як Гапотченко К.В. [3], Пирожкова Ю.В. [4], Андреев О.В. [5], Колбасін Є.С. [6], Кривоконь О.Г. [7] та інших науковців.

Цими дослідниками розглядалися можливості застосування основних положень державного протекціонізму автомобілебудування як важливої галузі національної економіки за аналогом до провідних країн світу, у тому числі розроблялися пропозиції щодо вдосконалення адміністративних методів державного регулювання розвитку вітчизняного автомобілебудування — ліцензування та патентування, нормування та квотування, сертифікації та стандартизації, контингентування і надавалися рекомендації щодо ширшого впровадження в практичну діяльність вітчизняних автовиробників елементів економічних методів державної підтримки суб'єктів господарювання на кшталт державного замовлення та закупки, державного інвестування та кредитування, субсидій, субвенцій і дотацій, податкових пільг, здійснення активного антимонопольного регулювання конкурентного середовища на національному ринку продажу автомобілів.

Проте з огляду на значну динамічність зовнішніх і внутрішніх умов господарювання вітчизняних автомобілебудівників, і нестабільність вітчизняного законодавства, потребує уточнення чинне нормативно-правове підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є ідентифікація нормативно-правового підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Вітчизняна нормативно-правова база, що містить у собі ряд законодавчих і виконавчих документів, є знач-

ною за кількістю державних актів, що її складають, і потребує певної систематизації не лише у прив'язці до державної установи, яка є видавцем акту (як от закони та постанови Верховної Ради України, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України), а й за ознакою повноти питань, що регламентуються тими чи іншими законами, указами, постановами та розпорядженнями. Тому в даному дослідженні нормативно-правова база забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів буде розглядатися у структурному її розділенні на базові, додаткові та індивідуалізовані нормативно-правові акти.

Основу нормативно-правового підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів складають саме базові нормативно-правові акти, до яких слід віднести Закони України, прийняті Верховною Радою України, а також Концепції, що, як правило, являють собою державні цільові програми.

Тим самим, детально проаналізувавши чинну нормативно-правову базу України, слід віднести до базових нормативно-правових актів, які регламентують розвиток вітчизняного автомобілебудування, такі: Закон України "Про розвиток автомобільної промисловості України" із змінами від 6 липня 2005 року [8; 9], Програму розвитку автомобілебудування [10], Концепцію розвитку автомобільної промисловості та регулювання ринку автомобілів у період до 2015 року [11], Ліцензійні умови провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів, і порядку здійснення контролю за їх додержанням [12], а також Концепцію Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року [13].

Важливим напрямом державного регулювання розвитку вітчизняного автомобілебудування є нормативно-правова регламентація умов здійснення виробничого процесу автовиробниками, зокрема його забезпечення сировиною та комплектуючими й окреслення умов ціноутворення, що передбачено такими додатковими нормативно-правовими актами: Розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про звільнення від сплати ввізного мита автомобільних акумуляторів південнокорейського виробництва" [14], Постановою Кабінету Міністрів України "Про встановлення граничного рівня торговельної і постачальницько-збутової надбавки (націнки) на легковий автомобілі вітчизняного виробництва" [15], Постановою Кабінету Міністрів України "Про перелік, обсяги і порядок ввезення товарів, що використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них і не оподатковуються під час ввезення їх на митну територію України" [16] і Наказом Міністерства промислової політики України "Щодо затвердження Порядку визначення та затвердження обсягів увезення товарів (включаючи машинокомплект) на митну територію України, складу машинокомплектів та технічних описів складових компонентів машинокомплектів, які використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них" [17].

Не меншу важливість має надання податкової підтримки (у тому числі податкових пільг) вітчизняним автовиробникам, що передбачено Постановою Верховної Ради України "Про стабілізацію роботи підприємств-виробників легкових і вантажопасажирських автомобілів" [18], Постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку звільнення від обкладення акцизним збором оборотів з реалізації легкових, вантажно-пасажирських автомобілів, мотоциклів, що виробляються українськими підприємствами усіх форм власності" [19] та Законом України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо відміни екологічного податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів та оподаткування акцизним податком операцій з переобладнання ввезеного на митну територію України транспортного засобу у підакцизний легковий автомобіль" [20].

У окремих випадках державна підтримка автомобілебудування здійснюється через надання адресної матеріальної допомоги або застосування соціально-психологічних методів на кшталт стимулювання праці персоналу

щодо конкретних провідних вітчизняних виробників легкових, вантажних автомобілів і автобусів. Здійснення таких заходів державного забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів регламентується індивідуалізованими нормативно-правовими актами на кшталт Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів, автобусів, комплектуючих виробів і запасних частин до них закритим акціонерним товариством "Львівський автомобільний завод" [21], Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів і автобусів відкритим акціонерним товариством "Луцький автомобільний завод" [22], Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів та автобусів товариством з обмеженою відповідальністю "Кременчуцький автоскладальний завод" [23], Указу Президента України "Про присвоєння почесних звань України працівникам відкритого акціонерного товариства "Кременчуцький автомобільний завод", Полтавська область" [24] і Указу Президента України "Про відзначення державними нагородами України працівників акціонерного товариства "Запорізький автомобілебудівний завод" [25].

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного теоретичного дослідження, можна зазначити наступне: нині на державному рівні приділяється значно менше уваги забезпеченню конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів, а ніж у передкризовий період, про що свідчить той факт, що переважна більшість розглянутих нормативно-правових актів була видана органами законодавчої та виконавчої влади в період 1993—2008 рр. Так, у посткризовий період, коли автомобілебудування переживало тяжкі часи різкого спаду обсягів виробництва та реалізації продукції, не було жодним чином скориговано діюче на той момент нормативно-правове підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів, зокрема, Концепцію розвитку автомобільної промисловості та регулювання ринку автомобілів у період до 2015 року, прийняту ще в 2006 році.

Така неухважність з боку держави до проблем розвитку підприємств вітчизняного автомобілебудування в посткризовий період, а також реалізація найбільш загального, не індивідуалізованого підходу при прийнятті у 2014 році Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року в сукупності ставлять під сумнів дієвість сучасного нормативно-правового підґрунтя забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних автовиробників на національному ринку продажу автомобілів і, тим самим, актуалізують необхідність його подальшого доопрацювання та вдосконалення.

Література:

1. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010—2014 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm
2. Статистика Асоціації автовиробників України "УкрАвтопром" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrautoprom.com.ua/statistika>
3. Гапотченко К.В. Управління підприємствами автомобілебудівної промисловості України в умовах протекціонізму: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / К.В. Гапотченко; Укр. акад. зовніш. торгівлі. — К., 2003. — 19 с.
4. Пирожкова Ю.В. Адміністративно-правове регулювання у сфері автомобілебудування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Ю.В. Пирожкова; Нац. ун-т держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2007. — 20 с.
5. Андреев О.В. Державне регулювання розвитку автомобілебудування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук

з держ. упр.: 25.00.02 / О.В. Андреев; Акад. муніцип. упр. — К., 2009. — 20 с.

6. Колбасін Є.С. Державна підтримка автомобілебудування в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / Є.С. Колбасін; НАН України, Н.-д. центр індустр. пробл. розв. — Х., 2011. — 19 с.

7. Кривоконь О.Г. Заходи державної політики щодо розвитку національного легкового автомобілебудування / О.Г. Кривоконь // Восточно-Европейский журнал передовых технологий. — 2012. — № 3 (7). — С. 15—19.

8. Закон України "Про розвиток автомобільної промисловості України" // Відомості Верховної Ради України, 2004. — № 26. — С. 360.

9. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про розвиток автомобільної промисловості України" // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 34. — С. 436.

10. Постанова Кабінету Міністрів України "Про Програму розвитку автомобілебудування" № 732 від 15 вересня 1993 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/732-93-p>

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції розвитку автомобільної промисловості та регулювання ринку автомобілів у період до 2015 року" № 452-р від 3 серпня 2006 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/452-2006-p>

12. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності, пов'язаної з виробництвом автомобілів та автобусів, і порядку здійснення контролю за їх додержанням" № 596 від 2 липня 2008 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/596-2008-p>

13. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку легкового автомобілебудування на період до 2020 року" № 25-р від 15 січня 2014 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/25-2014-p>

14. Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про звільнення від сплати ввізного мита автомобільних акумуляторів південнокорейського виробництва" № 402-р від 15 червня 1993 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/402-93-p>

15. Постанова Кабінету Міністрів України "Про встановлення граничного рівня торговельної і постапельницько-збутової надбавки (націнки) на легкові автомобілі вітчизняного виробництва" № 233 від 14 квітня 1994 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/233-94-p>

16. Постанова Кабінету Міністрів України "Про перелік, обсяги і порядок ввезення товарів, що використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них і не оподатковуються під час ввезення їх на митну територію України" № 737 від 1 червня 2002 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/737-2002-p>

17. Наказ Міністерства промислової політики України "Щодо затвердження Порядку визначення та затвердження обсягів увезення товарів (включаючи машинокомплекти) на митну територію України, складу машинокомплектів та технічних описів складових компонентів машинокомплектів, які використовуються для будівництва та виробничої діяльності підприємств з виробництва автомобілів і комплектуючих виробів до них" № 307 від 1 червня 2007 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0570-07>

18. Постанова Верховної Ради України "Про стабілізацію роботи підприємств-виробників легкових і вантажнопасажирських автомобілів" // Відомості Верховної Ради України, 1995. — № 45. — С. 342.

19. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку звільнення від обкладення акцизним збором оборотів з реалізації легкових, вантажно-пасажирських автомобілів, мотоциклів, що виробляються українськими підприємствами усіх форм власності" № 155 від 16 лютого 1998 року [Електронний ресурс]. — Ре-

жим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/155-98-п>

20. Закон України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо відміни екологічного податку за утилізацію знятих з експлуатації транспортних засобів та оподаткування акцизним податком операцій з переобладнання ввезеного на митну територію України транспортного засобу у підакцизний легковий автомобіль" // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 23. — С. 872.

21. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів, автобусів, комплектуючих виробів і запасних частин до них закритим акціонерним товариством "Львівський автомобільний завод" № 1100 від 17 липня 2003 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1100-2003-п>

22. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів і автобусів відкритим акціонерним товариством "Луцький автомобільний завод" № 1473 від 17 вересня 2003 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1473-2003-п>

23. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Інвестиційної програми виробництва вантажних автомобілів та автобусів товариством з обмеженою відповідальністю "Кременчуцький автоскладальний завод" № 1334 від 8 жовтня 2004 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1334-2004-п>

24. Указ Президента України "Про присвоєння почесних звань України працівникам відкритого акціонерного товариства "Кременчуцький автомобільний завод", Полтавська область" № 804/95 від 27 серпня 1995 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/804/95>

25. Указ Президента України "Про відзначення державними нагородами України працівників акціонерного товариства "Запорізький автомобілебудівний завод" № 805/2008 від 4 вересня 2008 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/805/2008>

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2014), "Volume of industrial products (goods and services) by economic activity in 2010-2014", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm (Accessed 22 July 2015).

2. Ukrainian Motor Vehicle Manufacturers Association (2015), Statistical information, available at: <http://ukrautoprom.com.ua/statistika> (Accessed 22 July 2015).

3. Napotchenko, K.V. (2003), "Corporate Governance automotive industry in terms of protectionism Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, Ukr. akad. zovnish. Torhivli, Kyiv, Ukraine.

4. Pyrozhkova, Yu.V. (2007), "Administrative regulation of the automobile industry in Ukraine", Ph.D. Thesis, Law, Nats. un-t derzh. podatk. sluzhby Ukrainy, Irpin, Ukraine.

5. Andrieiev, O.V. (2009), "State regulation of development of automobile industry in Ukraine", Ph.D. Thesis, Public Administration, Akad. munitsyp. Upr, Kyiv, Ukraine.

6. Kolbasin, Ye.S. (2011), "State support for the automotive industry in Ukraine", Ph.D. Thesis, Economy, NAN Ukrainy, N.-d. tsentr industr. probl. rozv., Kharkiv, Ukraine.

7. Kryvokon', O.H. (2012), "Policy measures for the development of national passenger car industry", Vostochno-Evropejskij zhurnal peredovikh tekhnolohij, vol. 3(7), pp. 15-19.

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Law "On the development of automobile industry in Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol 26.

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), Law "On Amendments to the Law of Ukraine" On the development of automobile industry in Ukraine", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol. 34.

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), Resolution "On the program of development of automobile industry", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/732-93-п> (Accessed 22 July 2015).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Resolution "On approval of the Concept of development of the automotive industry and car market regulation in the period to 2015", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/452-2006-п> (Accessed 22 July 2015).

12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2008), Resolution "On approval of licensing conditions for economic activities related to the production of cars and buses, and exercise of control over their observance", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/596-2008-п> (Accessed 22 July 2015).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On approval of the Concept of the State Target Economic Program development of passenger car industry for the period 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/25-2014-п> (Accessed 22 July 2015).

14. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), Resolution "On exemption from payment the import duty automobile accumulators South Korean production", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/402-93-п> (Accessed 22 July 2015).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (1994), Resolution "On the limitation of trade and supply and marketing allowance (margin) for cars of domestic production", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/233-94-п> (Accessed 22 July 2015).

16. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), Resolution "On the list, volumes and order the importation of goods used for construction and production activities of the enterprises for manufacture of automobiles and components to them and are not taxed on their importation into the customs territory of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/737-2002-п> (Accessed 22 July 2015).

17. Ministry of Industrial Policy of Ukraine (2007), Order "On Approval of the Procedure definition and approval of the volume of import of goods (including vehicle sets) to the customs territory of Ukraine of vehicle sets technical specifications and components of vehicle sets used for construction and production activities of the enterprises for manufacture of automobiles and components to them", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0570-07> (Accessed 22 July 2015).

18. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), Resolution "On the stabilization of producers of passenger cars and cargo vehicles", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol 45.

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), Resolution "On approval of exemption from excise turnover for the sale of cars, trucks and passenger cars, motorcycles, produced by the Ukrainian enterprises of all patterns of ownership", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/155-98-п> (Accessed 22 July 2015).

20. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), Law "On Amendments to the Tax Code of Ukraine concerning the abolition of the environmental tax on disposal of discontinued operation and vehicle excise tax transactions re-imported into the customs territory of Ukraine in vehicle subject to excise Car", Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, vol 23.

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), Resolution "On approval of the Investment Program of trucks, buses, components and spare parts closed joint stock company "Lviv Automobile Plant", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1100-2003-п> (Accessed 22 July 2015).

22. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), Resolution "On approval of the Investment Program of trucks and buses public company "Lutsk Automobile Plant", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1473-2003-п> (Accessed 22 July 2015).

23. Cabinet of Ministers of Ukraine (1998), Resolution "On approval of the Investment Program of trucks and buses a limited liability company "Kremenchuk Car Assembly Plant", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1334-2004-п> (Accessed 22 July 2015).

24. President of Ukraine (1995), Decree "On conferring honorary titles Ukraine employees open joint stock company "Kremenchug Automobile Plant", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/804/95> (Accessed 22 July 2015).

25. President of Ukraine (2008), Decree "On awarding state awards of Ukraine workers JSC "Zaporizhia Automobile Building Plant", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/805/2008> (Accessed 22 July 2015).

Стаття надійшла до редакції 15.07.2015 р.

О. О. Захаркін,

к. е. н., доцент, докторант, Сумський державний університет, м. Суми

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА З УРАХУВАННЯМ РІВНЯ ЙОГО РИЗИКОСТІЙКОСТІ

O. Zakharkin,

PhD in Economics, Associate professor, Doctoral Candidate, Sumy State University, Sumy

FORMATION OF THE INNOVATION STRATEGY OF ENTERPRISE TAKING INTO ACCOUNT LEVEL OF ITS RISK TOLERANCE

У статті обґрунтовано необхідність врахування ризиків в процесі управління інноваційним розвитком підприємства та визначено місце оцінки ризикостійкості підприємства в такому управлінні. Розглянуто складові, що формують характеристику ризикостійкості підприємства. Проаналізовано типи розвитку підприємства в контексті реалізації ним інноваційних стратегій при різних рівнях стійкості.

Доведено, що інновації можуть використовуватися як джерело формування доданої вартості лише для підприємств з динамічною ризикостійкістю та орієнтованих на сталий розвиток. Запропоновано матричний підхід, який дозволяє визначити зони ризику, в яких перебуває підприємство при здійсненні інноваційної діяльності, на основі зіставлення показників рівня ризикостійкості та економічної доданої вартості.

Розглянуто варіанти вибору оптимальних видів інноваційних стратегій на визначеному етапі розвитку підприємства відповідно до його економічного стану, що враховує рівень ризикостійкості підприємства та значення показника економічної доданої вартості.

In the article it was substantiated the necessity of the taking into account risks while the administration of the innovation development at the enterprise and the place of the estimation of the risk tolerance while such administration was distinguished. The compounds that form the characteristics of risk tolerance were studied. The ways of development of enterprise during the realization of it's' innovation strategies on the different levels of fixity were analyzed.

It was proved that innovations can be used as the source of additional cost formation for the enterprises with the dynamical risk tolerance and oriented for the constant development. It was offered matrix approach, which allows estimation of risk zones, in which enterprise appears while the implementation of innovation activity, on the basis of comparison of the indexes of risk tolerance and economical additional cost.

It was studied the variants of optimum choice of innovation strategies on the definite level of enterprise development according to its economical status, that takes into account the level of risk tolerance of the enterprise and the indication value of economical additional cost.

Ключові слова: ризикостійкість, інноваційні стратегії, додана вартість, економічний стан, зони ризику.
Key words: risk tolerance, innovation strategies, additional cost, economical state, risk zones.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інноваційний розвиток є визначальним чинником підвищення ефективності функціонування підприємства, його пристосування до потреб ринкового середовища. Проте, як свідчить практика, підприємства не завжди готові переходити на інноваційний шлях розвитку внаслідок недостатності фінансових, матеріальних, інтелектуальних чи інших ресурсів, високих ризиків інноваційної діяльності та інших причин. Тому в процесі управління розвитком підприємства та формування його інноваційної стратегії усі зазначені чинники мають враховуватися, а також використовуватися як основа для вибору оптимального виду інноваційної стратегії, відбору інноваційних проектів та загалом прийняття рішення про доцільність інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням управління інноваційним розвитком підприємства та формування його інноваційної стратегії присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних науковців, у тому числі М.В. Афанасьєва [1], С.М. Ілляшенка [2], О.А. Лясковської [5], О.В. Раєвнєвої [6] та інших, тоді як дослідження ризикостійкості підприємств у вітчизняній літературі є фрагментарним і неповним. Зокрема даній тематиці присвячені роботи М.В. Карпунцова [3], О.С. Кравченко [4], О.А. Лясковської [5].

ЦІЛІ СТАТТІ

Цілями статті є дослідження теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо управлін-

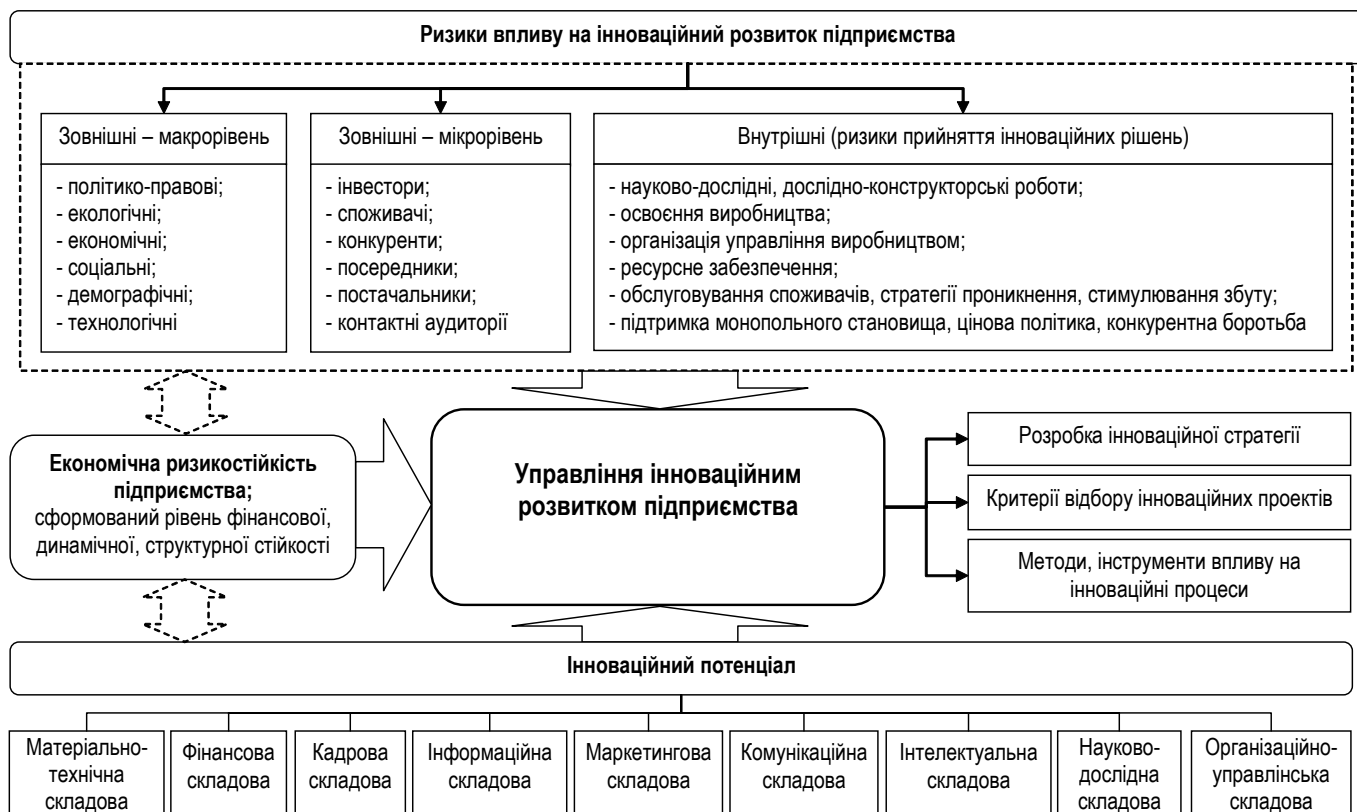

Рис. 1. Парадигма управління інноваційним розвитком підприємства з урахуванням рівня його ризикостійкості

Джерело: складено автором на основі [2; 3; 5].

ня інноваційним розвитком підприємства та формування його інноваційної стратегії, ґрунтуючись на показниках рівня ризикостійкості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Першочергова увага при розробці інноваційної стратегії приділяється дослідженню внутрішнього середовища підприємства, його ресурсного потенціалу, яким визначаються можливості розширеного відтворення, допустимі обсяги та масштаби інноваційної діяльності, а також прийнятний характер впроваджуваних інновацій — ступінь радикальності можливих змін.

Не менш важливим завданням в процесі управління інноваційним розвитком є аналіз ризиків, що можуть супроводжувати інноваційну діяльність підприємства, та оцінка рівня їх впливу. В економічній літературі існують різні підходи до класифікації даних ризиків та виділення їх складових, проте загальним є їх поділ залежно від джерела виникнення ризику на внутрішні — спричинені факторами внутрішнього середовища підприємства, та зовнішні — виникають під впливом факторів зовнішнього середовища. У свою чергу зовнішні ризики розглядають у розрізі макросередовища — загальні економічні, політичні, соціально-демографічні, екологічні та інші ризики, що існують в державі (регіоні), та ризи-

ки мікросередовища — пов'язані з безпосереднім середовищем функціонування підприємства, його взаємодією з контрагентами — постачальницькі, збутові, конкурентні, споживчі, контактні та інші ризики [2].

Проте сама по собі характеристика ризиків інноваційної діяльності не дає вичерпної інформації для здійснення управління інноваційним розвитком підприємства. Ймовірними можуть бути обидві ситуації — коли підприємство зможе залишитися стійким до впливу значних ризиків та коли зазнає суттєвих збитків і при незначних змінах у зовнішньому середовищі. Отже, характеризуючи інноваційний розвиток підприємства, доцільніше говорити про рівень його ризикостійкості, тобто здатність стало функціонувати з урахуванням наявних ресурсів (потенціалу) під впливом різного роду ризиків.

Таким чином, управління інноваційним розвитком підприємства, яке в своїй основі включає розробку інноваційної стратегії, відбір інноваційних проектів та безпосередньо застосування методів та інструментів впливу на інноваційні процеси, повинно базуватися на комплексному врахуванні трьох складових (рис. 1):

— інноваційного потенціалу як критерію достатності ресурсної забезпеченості підприємства для здійснення інновацій, включаючи такі основні складові, як фінансову, матеріальну, кадрову та інші;

— системи ризиків інноваційної діяльності, які враховують фактори внутрішнього та зовнішнього (мікро- та макро-) середовища;

— сформованого рівня ризикостійкості підприємства як його здатності протистояти ризикам інноваційної діяльності, зберігаючи рівноважний стан.

Із названих трьох складових, ризикостійкість підприємства є ключовою категорією, що віддзеркалює взаємозв'язок між інноваційним потенціалом та ри-

Таблиця 1. Типи розвитку підприємства при різних рівнях стійкості

Вид стійкості за характером реакції на зміни	Тип розвитку/функціонування підприємства	
Короткострокова фінансова стійкість	Підтримка функціонування	Звужене відтворення в перспективі
Довгострокова фінансова стійкість		Звужене або просте відтворення
Статична економічна стійкість		Просте відтворення
Динамічна економічна стійкість	Спрямованість на розвиток	Розширене відтворення, інтенсивний розвиток, пасивна реакція на зміни
Сталий розвиток		Розширене відтворення, інноваційний розвиток, очікування змін, стимулювання бажаних змін

Джерело: авторська розробка.

зиками інноваційної діяльності підприємства. Так, здатність підприємства зберігати рівноважний стан в умовах мінливості зовнішнього середовища і внутрішньої вразливості визначається достатністю його ресурсної бази за усіма складовими, а також потенціалом її нарощення. Зокрема, від забезпеченості власними фінансовими ресурсами підприємства, рівня ліквідності, платоспроможності та рентабельності (фінансового потенціалу) залежить фінансова стійкість підприємства. Стійкість ринкової позиції підприємства, ефективність взаємодії із стейкхолдерами (у першу чергу, власниками і споживачами) взаємопов'язана із маркетинговою та комунікаційною складовими інноваційного потенціалу. Аналогічні висновки можна зробити і по іншим складовим інноваційного потенціалу.

З іншого боку, очевидним є взаємозв'язок ризикостійкості із ризиками інноваційної діяльності підприємства. По суті, вони характеризують одне й те ж явище, проте з різних точок зору. Ризик є об'єктивною характеристикою, мірою невизначеності, що характеризує відхилення результату від запланованого рівня, ймовірнісних обсягів втрат (збитку) підприємства. Ризикостійкість розглядається по відношенню до конкретного суб'єкта господарювання і характеризує взаємодію підприємства із системами вищого рівня, факторами внутрішнього і зовнішнього середовища, його здатність зберігати стійкість за наявності та реалізації ризиків.

У залежності від реакції підприємства на зміни в середовищі функціонування можна виокремити наступні види стійкості [5; 7]:

- фінансова стійкість, що характеризується збереженням високих показників ліквідності і платоспроможності підприємства, стійкого фінансового стану;
- статична економічна стійкість — підприємство здатне підтримувати сталі показники своєї діяльності та параметри функціонування в умовах впливу деструктивних факторів; підтримка рівноважного стану без розвитку;
- динамічна економічна стійкість — здатність утримувати динамічну рівновагу, відхилення параметрів функціонування підприємства знаходяться у допустимих межах;
- сталий розвиток — здатність підтримувати оптимальний напрям розвитку підприємства при постійних зовнішніх та внутрішніх впливах.

Пріоритетність підтримки сталого функціонування підприємства чи його спрямованості на розвиток, у тому числі інноваційний, залежно від виду стійкості за характером реакції на зміни і виклики внутрішнього та зовнішнього середовища представимо у таблиці 1.

Із визначенням видом стійкості підприємства взаємопов'язана і стратегія його розвитку, яка може бути спрямована як на подолання кризи, вихід із нестійкого становища — при низьких показниках ризикостійкості, так і на активне впровадження інновацій, забезпечення розвитку підприємства — при високому рівні ризикостійкості, досягненні динамічної стійкості та сталого розвитку. Так, у дослідженні О.С. Кравченко [4] виділено чотири зони ризикостійкості підприємства залежно від значення розрахункового параметру: абсолютна ризикостійка зона, відносна ризикостійка зона, критична зона та кризова зона. Кожній із них протиставляється напрям розвитку підприємства та основні стратегічні дії:

— абсолютна ризикостійкість: дозволяє застосовувати інноваційний напрям розвитку підприємства, характеризується впровадженням

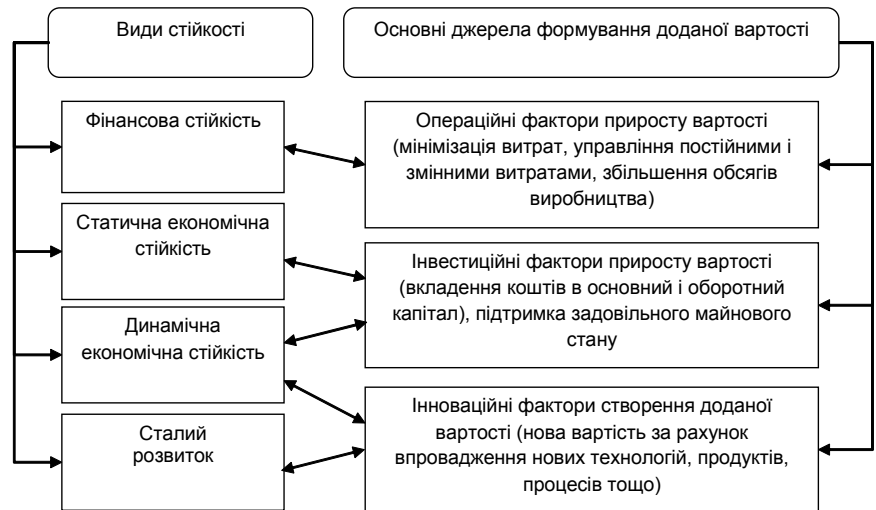

Рис. 2. Співвідношення видів економічної стійкості підприємства і основних джерелам формування доданої вартості

Джерело: авторська розробка.

нововведень у відповідь на зміни середовища з метою збереження стійких позицій;

— відносна ризикостійкість: передбачає ситуаційний (адаптивний) розвиток підприємства, тобто впровадження періодичних непринципових змін у його діяльності для підтримання стійкості до зовнішніх і внутрішніх впливів;

— критична ризикостійкість: вимагає трансформації і оновлення застосовуваної бізнес-моделі з метою підвищення стійкості, напрям розвитку підприємства — стабілізаційний;

— кризова зона ризикостійкості: визначає необхідність застосування антикризових заходів, пошук та використання резервів оптимізації діяльності підприємства.

Слід зазначити, що кожному виду економічної стійкості підприємства можна поставити у відповідність конкретні джерела приросту доданої вартості. Так, для підприємств, що характеризуються короткостроковою чи довгостроковою фінансовою стійкістю, ними виступають операційні чинники — оптимізація витрат, збільшення обсягів виробництва тощо. Для статичної економічної стійкості основним джерелом створення доданої вартості є інвестиції в основний і оборотний капітал, які забезпечують збереження сталих параметрів діяльності підприємства. Інновації можуть використовуватися як джерело формування доданої вартості лише для підприємств з динамічною ризикостійкістю та орієнтованих на сталий розвиток (рис. 2).

У процесі своєї діяльності суб'єкти господарювання не повинні обмежуватися одним типом розвитку і одним видом стратегії. Відповідно до змін середовища функціонування та коливань у рівні ризикостійкості підприємства, динамічна і статична стійкість можуть послідовно замінювати одна одну, а стратегія розвитку підприємства у певні періоди часу може змінюватися від інтенсивного розширеного відтворення до підтримки

Таблиця 2. Матриця економічних станів підприємства за співвідношенням показників рівня ризикостійкості (S) та економічної доданої вартості (EVA)

Значення показника економічної доданої вартості	Рівень ризикостійкості підприємства S			
	Абсолютний (76-100%)	Відносний (51-75%)	Критичний (26-50%)	Кризовий (0-25%)
EVA > 0	A	A	B	C
EVA = 0	A	B	C	D
EVA < 0	B	C	D	D

Джерело: авторська розробка.

сталості досягнутих показників, закріплення позицій.

Описані взаємозв'язки між рівнем ризикостійкості підприємства, видом його економічної стійкості і типом розвитку (функціонування) відображають лише загальні закономірності та не є виключними чи єдино можливими. Іншими словами, наявність низького рівня ризикостійкості підприємства не виключає можливість провадження ним інноваційної діяльності, проте в даному випадку вибір інноваційних проектів повинен бути більш критичним, перевагу доцільно надавати проектам з найнижчим ступенем ризикованості та меншим терміном окупності. Наприклад, впровадження інновацій, що забезпечують формування додатніх значень показника EVA — економічної доданої вартості, що характеризує результативність фінансово-інвестиційної та інноваційної діяльності підприємства, навіть при низьких значеннях показника ризикостійкості дозволяє підприємству знаходитися в зоні нормального чи допустимого ризику.

У свою чергу, від'ємні значення EVA, отримані за результатами реалізації інноваційного проекту, свідчать про погіршення фінансового стану підприємства та зниження ефективності його діяльності, а тому навіть при порівняно високому розрахунковому рівні його ризикостійкості, переводять підприємство в зону незадовільного чи критичного ризику.

Для визначення зони ризику, в якій перебуває підприємство при здійсненні інноваційної діяльності, на основі зіставлення показників рівня ризикостійкості та економічної доданої вартості, сформуємо матрицю економічних станів підприємства (табл. 2), в якій застосуємо наступні умовні позначення:

A — зона нормального економічного стану підприємства — характеризується вищим від середнього рівня ризикостійкості та невід'ємними значеннями EVA;

B — зона допустимого ризику — включає середні показники ризикостійкості при невід'ємному значенні EVA, а також від'ємний показник EVA при абсолютній ризикостійкості;

C — зона незадовільного економічного стану — характеризується середнім рівнем ризикостійкості, але недодатнім значенням EVA, або низькою (кризовою) ризикостійкістю при додатному показнику EVA;

D — зона критичного ризику — нижчі від середнього рівня ризикостійкості при від'ємних значеннях EVA.

У процесі управління інноваційним розвитком підприємства, спрямованим на довгострокову перспективу, формування інноваційної стратегії виступає одним із першочергових етапів. Для кожного підприємства інноваційна стратегія матиме свою специфіку та характерні риси. Проте узагальнено всі види інноваційних стратегій можна класифікувати на наступальні, захисні, імітаційні, поглинаючі (ліцензування), проміжні та розбійницькі. Вибір оптимальних видів інноваційних стратегій на визначеному етапі розвитку підприємства відповідно до його економічного стану, що враховує рівень ризикостійкості підприємства та значення показника економічної доданої вартості (табл. 2), представимо у таблиці 3.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інноваційна діяльність підприємства є важливою умовою його розвитку, проте успішність реалізації інновацій суттєво залежить від врахування в процесі формування інноваційної стратегії підприємства таких складових, як інноваційний потенціал, ризики інноваційної діяльності та рівень ризикостійкості. Саме типом ризикостійкості підприємства та його економічним станом має визначатися тип обраної інноваційної стратегії та прийматися рішення щодо інновацій. Подальшого розвитку та дослідження потребує розробка пропозицій

Таблиця 3. Вибір виду інноваційної стратегії підприємства відповідно до його економічного стану

Характеристика економічного стану підприємства	Рекомендовані види інноваційної стратегії
Зона нормального економічного стану (A)	- наступальна
Зона допустимого ризику (B)	- помірковано наступальна; - захисна
Зона незадовільного економічного стану (C)	- захисна; - проміжна; - розбійницька
Зона критичного ризику (D)	- поглинаюча (ліцензування); - імітаційна

Джерело: авторська розробка.

щодо порівняння та відбору інноваційних проектів з урахуванням критерію ризикостійкості підприємства.

Література:

1. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: монография / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. — Х.: ИНЖЭК, 2003. — 184 с.
2. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств: монографія / С.М. Ілляшенко, О.А. Біловодська. — Суми: Університетська книга, 2010. — 281 с.
3. Карпунцов М.В. Ризикостійкість підприємства / М.В. Карпунцов // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 3. — С. 71—76.
4. Кравченко О.С. Ризикостійкість як передумова ефективного розвитку підприємства: індикатори визначення та методика діагностики / О.С. Кравченко // Вісник ДонНУЕТ (Серія: Економічні науки). — 2013. — № 4 (60). — С. 81—90.
5. Ляскова Е.А. Концептуальные основы управления устойчивостью предпринимательских структур при реализации инновационных стратегий / Е.А. Ляскова // Вестник ЮУрГУ (Серия: Экономика и менеджмент). — 2011. — № 41 (258). — С. 57—68.
6. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія / О.В. Раєвнева. — Х.: ІНЖЕК, 2006. — 496 с.
7. Фещур Р.В. Економічна стійкість підприємства — становлення понятійного базису / Р.В. Фещур, Х.С. Баранівська // Проблеми економіки та управління. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2010. — № 684. — С. 284—290.

References:

1. Afanasyev, N. Rogozhin, V. and Rudyka, V. (2003), *Upravleniye razvitiyem predpriyatiya* [Management of development of the enterprise], monograph, INZhEK, Kharkiv, Ukraine.
2. Illiashenko, S. and Bilovodska, O. (2010), *Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom promyslovykh pidpryyemstv* [Management of innovation development of industrial enterprises], monograph, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.
3. Karpuntsov, M. (2008), "Risk tolerance of the enterprise", *Actual problems of economics*, vol. 3, pp. 71—76.
4. Kravchenko, O. (2013), "Risk tolerance as a prerequisite for the effective development of the company: indicators and methods of diagnostics", *Visnyk DonNUET (Seriya: Ekonomichni nauky)*, no. 4 (60), pp. 81—90.
5. Lyaskovskaya, E. (2011), "Conceptual frameworks of management of sustainability of enterprises when implementing innovative strategies", *Vestnik YUUGU (Seriya: Ekonomika i menedzhment)*, no. 41 (258), pp. 57—68.
6. Raievnieva, O. (2006), *Upravlinnia rozvytkom pidpryyemstva: metodolohiia, mekhanizmy, modeli* [Management of development of the enterprise: methodology, mechanisms, models], monograph, INZhEK, Kharkiv, Ukraine.
7. Feshchur, R. and Baranivska, Kh. (2010), "The economic stability of the enterprise — the formation of the conceptual basis", *Problemy ekonomiky ta upravlinnya. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnikha"*, no. 684, pp. 284—290.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2015 р.

УДК 338.47(047.31)

О. В. Бойко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Національний авіаційний університет, м. Київ

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЛАСТЕРНО-ЛОГІСТИЧНОГО РОЗВИТКУ РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ КРАЇНИ

O. Boiko,
Ph.D. in Economics, associate professor of the chair for economics, National Aviation University, Kyiv

METHODOLOGY APPROACHES TO CLUSTER AND LOGISTICS DEVELOPMENT OF THE TRANSPORTATION SERVICES MARKET IN THE COUNTRY

У статті обґрунтовується необхідність використання кластерно-логістичного підходу до розвитку ринку транспортних послуг країни та пропонується варіант його методичного забезпечення. Проведено кластерний аналіз відповідності транспортно-економічного потенціалу регіонів країни рівню їх соціально-економічного розвитку; запропоновано такий розподіл регіонів по кластерам, який дозволяє оптимально використовувати потенціал існуючої транспортної системи регіонів, а також забезпечує подальший ефективний розвиток транспортної інфраструктури.

The article substantiates the need for the logistics cluster-approach to the development of the transportation market of the country and variant of its methodological development. A cluster analysis according transport and economic potential of the regions to the level of their socio-economic development was conducted; proposed a distribution of regions in clusters, which allows optimum use of existing transport capacity of the region and provides further effective development of transport infrastructure.

Ключові слова: ринок транспортних послуг, методичний підхід, кластерний аналіз, транспортна інфраструктура, регіон.

Key words: market of transportation services, methodical approach, cluster analysis, transport infrastructure, region.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

При вирішенні соціально-економічних проблем в останній час все більше посилюються протиріччя між учасниками ринкових відносин на всіх рівнях національної економіки; це особливо актуально, коли мова йде про обґрунтування та практичну реалізацію можливих варіантів, що засновані на аналізі та подальшій інтерпретації емпіричних даних, які стосуються окремих сфер розвитку територіально-виробничих систем або локально сформованих галузевих ринків, зокрема ринків транспортних послуг (РТП), що функціонують в межах певних регіонів країни.

У зв'язку з цим виникає необхідність формування методичної бази щодо можливості реалізації кластерно-логістичного підходу до розвитку РТП, впровадження якого відбувається шляхом визначення (на основі використання методів багатовимірного статистичного аналізу) просторово-зв'язаних форм взаємодії суб'єктів ринку, а також типів "поведінки" транспортної інфраструктури у територіально-регіональному вимірі. Тобто основними результатами мають стати: по-перше — визначення оптимально можливих варіантів формування регіональних ТАК; по-друге, розробка організаційно-економічного інструментарію щодо управління кластерно-логістичним розвитком РТП. При цьому методичну основу отримання цих результатів забезпечує використання методів кластерного аналізу та кластерних

організаційно-економічних технологій, які відповідно мають бути протиставлені секторальному аналізу та традиційному галузевому управлінню. Такий підхід до розвитку РТП країни стає особливо актуальним у контексті подальшого проведення реформ у транспортній галузі, а також може бути врахований при реалізації адміністративно-територіальної реформи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Необхідно зауважити, що поділ території країни на регіони проводиться у відповідності з поставленими цілями, тобто завжди є цільовим або проблемно-орієнтованим. Також необхідно зважати і на те, неоднорідність економічного простору країни носить об'єктивний характер, адже процес економічного районування об'єктивно відбувається в просторі та часі; це призводить до "кристалізації" окремих ділянок території країни, що формують певний набір елементів регіональної структури (промислових підприємств, транспортної та іншої інфраструктури), при якій всі вони сприймаються як елементи єдиної штучної системи. Тобто найважливішим результатом економічного районування стає поява певного переліку об'єктів господарської діяльності, які знаходяться один з іншим в просторово опосереднених відношеннях і формують "малюнок території". В цих процесах транспортній інфраструктурі належить ключ-

чова роль, адже саме вона "цементує" різномірні частини регіонального соціально-економічного простору. В контексті цього відмітимо, що у теорії розміщення виробництва транспортному фактору завжди відводилася значна роль. У цьому сенсі надзвичайно важливе значення має подальший розвиток транспортної інфраструктури як важливого фактору інтеграції територіальної структури, яка не лише пов'язує в єдине ціле регіональну систему розселення та виробництва, а й сприяє забезпеченню спеціалізації та кооперування господарських структур території.

Проблема транспортно-економічного районування знайшла своє відображення в працях Ю. Пащенко [1], Т. Пепи, Л. Чернюк, О. Яроша [2]. Наведене свідчить не лише про деякий елемент суб'єктивізму, що, власне, завжди спричинено неоднаковістю підходів дослідників до вирішення проблеми, а і про те, що наукове співтовариство з розумінням ставиться до необхідності формування відповідного методичного базису, здатного пов'язати зміну транспортно-економічного потенціалу території з рівнем її соціально-економічного розвитку.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проте, на наш погляд, в сучасних умовах інтеграційного розвитку соціально-економічних систем мова повинна йти про транспортно-логістичний потенціал території, який стає головним фактором її економічного розвитку. Як підтверджує досвід територія з добре розвиненою транспортною, логістичною та іншою інфраструктурою сприятливіша для розміщення промислових підприємств порівняно з неосвоєними районами. В контексті цього відмітимо, що у теорії розміщення виробництва транспортному фактору завжди відводилася значна роль. Так, в класичній моделі Вебера місце розташування виробництва визначається транспортними витратами і витратами факторів виробництва. Враховуючи те, що однією з основних специфічних функціональних особливостей транспорту як галузі виробництва є тісний зв'язок іншими галузями національного господарства, тобто є матеріальною основою, що створює необхідні умови для функціонування виробництва, комплексного та взаємопов'язаного розвитку всіх галузей національного господарства, сприяючи раціоналізації розміщення продуктивних сил, підвищенню ефективності використання природних ресурсів і соціально-економічного розвитку регіонів країни.

У ринкових умовах господарювання транспортно-економічний потенціал країни та її регіонів характеризується наявними та потенційними можливостями надання якісних транспортних послуг, що визначається рівнем розвитку транспортної та логістичної інфраструктури, що відзеркалюють показники довжини та густоти транспортної мережі, кількості загально-транспортних вузлів, портово-технологічних та логістично-термінальних комплексів і т.п. При цьому рівень транспортної забезпеченості, злагодженість і координація роботи видів транспорту, ступінь надійності і безперервності доставки вантажів на РТП суттєво впливають на рівень і темпи розвитку основного виробництва, безпосередньо позначаючись на собівартості, а також обсягах випуску промислової та сільськогосподарської продукції.

Між тим модель розвитку економіки, яка впроваджувалася в країні впродовж останніх двадцяти чотирьох років, не відповідає фундаментальним вимогам сучасної ринкової економіки щодо всебічного використання прогресивних наукових знань і впровадження новітніх технологій. При цьому звертає на себе увагу величезна диференціація регіонів країни за рівнем життя та іншими соціально-економічними та техніко-економічними показниками. Це відноситься і до показників розвитку РТП, зокрема забезпеченості транспортно-логістичною інфраструктурою регіонів. Тобто в наявності проблема територіальних і структурних диспропорцій, яка є в ос-

татні роки ще більше загострюється, а отже, є вкрай актуальною. Зарубіжний досвід, а також вітчизняна практика вирівнювання умов життєдіяльності соціумів на різних територіях підтверджує, що це дуже складна та багатоаспектна проблема. Враховуючи те, що ці відмінності у своїй більшості мають об'єктивний характер і, швидше за все, треба не вирівнювати їх, а стимулювати зусилля, направлені на максимальне використання наявного економічного потенціалу, для менш розвинутих регіонів необхідно виділення "точок зростання" як локомотивів їх розвитку. Це можливо не лише фінансово, але й організаційно-економічно — через просторово-зв'язані форми розвитку: кластери і мережеві утворення, тобто шляхом впровадження кластерного підходу. При цьому мова повинна йти, насамперед, про кластерно-логістичну модель розвитку РТП, адже саме даний ринок виступає фундаментальною основою взаємодії інших суб'єктів економіки, формуючи умови для забезпечення економічних зв'язків між виробниками та споживачами продукції різних регіонів країни. Саме тому кластерно-логістичний підхід до розвитку регіональних РТП має стати сьогодні провідною стратегією соціально-економічного розвитку суб'єктів національної економіки. Цим пояснюється виняткова значимість вибору кластерних моделей управління економічним розвитком регіонів і регіональних економічних підсистем, зокрема РТП, що висуває цю проблему в розряд особливого державного значення. Вирішення означеної проблеми потребує розробки методичного забезпечення щодо її практичної реалізації.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета написання цієї роботи полягає у розробці методичного забезпечення кластерно-логістичного підходу до розвитку РТП з визначенням організаційних форм взаємодії суб'єктів регіональних ринків у вигляді транспортно-логістичних кластерів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

При аналізі і прогнозуванні соціально-економічних явищ дослідник досить часто зіштовхується з багатовимірністю їхнього опису. Це відбувається при рішенні задачі сегментування ринку, побудові типології країн за досить великою кількістю показників, прогнозування кон'юнктури ринку окремих товарів та послуг, вивченні і прогнозуванні економічної депресії і багатьох інших проблем.

Методи багатовимірного аналізу найбільш діючий кількісний інструмент дослідження соціально-економічних процесів, що описуються великою кількістю характеристик. До них належать кластерний аналіз, таксономія, розпізнавання образів, факторний аналіз тощо. Кластерний аналіз найбільш яскраво відображає риси багатовимірного аналізу в класифікації, а факторний аналіз у дослідженні зв'язку. Іноді підхід кластерного аналізу називають у літературі чисельною таксономією, чисельною класифікацією, розпізнаванням із самонавчанням і т.д. Головне призначення кластерного аналізу розбивка множини досліджуваних об'єктів і ознак на однорідні групи у відповідному розумінні кластери. Це означає, що вирішується задача класифікації даних і виявлення відповідної структури в них. У кластерному аналізі для кількісної оцінки подібності вводиться поняття метрики, при цьому подібність або відмінність між класифікованими об'єктами встановлюється залежно від метричної відстані між ними. Якщо кожний об'єкт описується k -ознаками, то він може бути представлений як точка в k -вимірному просторі, і подібність до інших об'єктів буде визначатися як відповідна відстань, використовуючи різні методи, серед яких: зв'язок між групами (повний зв'язок); зв'язок в межах групи (одиночний зв'язок); метод найближчого сусіда; метод дальнього сусіда; метод дендрійного кластера; метод медіанної кластеризації; метод Уорда.

Існує велика кількість методів ієрархічного кластерного аналізу, що розрізняються не лише використовуваними мірами подібності (відмінності), а й алгоритмами класифікації. Запропонована для обробки даних у роботі комп'ютерна програма SPSS v 10.0.5 for Windows дозволяє використовувати такі міри подібності, як: квадратична евклідова відстань; відстань-косинус.

Задача кластерного аналізу полягає в тому, щоб на підставі даних, які містяться в множині X , розбити множину об'єктів G на L (L ціле) кластерів (підмножин) Q_1, Q_2, \dots, Q_L , так, щоб кожен об'єкт належав одній і тільки одній підмножині розбивки і щоб об'єкти, приналежні тому самому кластеру, були подібними, у той час, як об'єкти, що належать різним кластерам, були різноідними.

Найбільш відомий метод представлення матриці відстаней, або подібності, заснований на ідеї дендрограми, або діаграми дерева. Дендрограму можна визначити як графічне зображення результатів процесу послідовної кластеризації, яка здійснюється в термінах матриці відстаней. За допомогою дендрограми можна графічно, або геометрично, зобразити процедуру кластеризації за умови, що ця процедура оперує тільки елементами матриці відстаней, або подібності.

У даній роботі використано одиночний зв'язок у межах групи алгоритмів з використанням квадратичної евклідової відстані.

За вхідні дані для формування кластерів було взято дані Державної служби статистики України за 2013 рік [3], зокрема використано 42 показники, що характеризують соціально-економічний і транспортно-економічний потенціал регіонів/областей країни, які згруповано в 6 груп:

I. Соціально-економічний розвиток регіону.

II. Транспортно-економічний потенціал:

1. Показники розвитку автомобільного транспорту (всі області).

2. Показники розвитку залізничного транспорту (всі області).

3. Показники розвитку авіаційного транспорту (11 областей).

4. Показники розвитку морського транспорту (8 областей).

5. Показники розвитку річкового транспорту (10 областей).

Кластерний аналіз найбільш яскраво відображає риси багатомірному аналізу в класифікації. Ось чому для аналізу розвитку РТП та його транспортної інфраструктури запропоновано безрозмірну модель, основану на використанні відносних коефіцієнтів ієрархічного агломеративного типу.

Кластеризація відбувалась у три етапи. На першому етапі було проведено кластерний аналіз на основі соціально-економічних показників розвитку регіонів для виявлення "малюнку територій" — регіонів із подібним господарським потенціалом, які можуть формуватись у межах декількох адміністративних або географічних областей і мають певну спеціалізацію у загальноукраїнському поділі праці.

На другому етапі було проведено кластерний аналіз існуючої транспортної системи, який дозволив оцінити рівень розвитку транспортної інфраструктури регіонів: довжину та густоту транспортної мережі, обсяги вантажних і пасажирських перевезень, вантажонапруженість шляхів.

На третьому етапі було проведено аналіз відповідності транспортно-економічного потенціалу території рівню її соціально-економічного розвитку; в результаті запропоновано такий розподіл регіонів за кластерами, який дозволяє використовувати потенціал існуючої транспортної системи регіонів і забезпечує подальший розвиток транспортної інфраструктури як важливого фактору інтеграції, спеціалізації та кооперування господарських структур регіонів.

На першому етапі аналізу для проведення економічного районування було обрано показники 1—8 з I групи (валовий регіональний продукт (млн грн.), основні засоби (за регіонами) (млн грн.), капітальні інвестиції (млн грн.), продукція сільського господарства (млн грн.), обсяг реалізованих послуг (млн грн.), зайнятість населення (у віці 15—70 років) (тис.), обсяг реалізованої промислової продукції (млн грн.), валовий регіональний продукт у розрахунку на одну особу (грн.)), які дозволили визначити кластери, до яких належать регіони з різним рівнем соціально-економічного розвитку та спеціалізації виробництва. Оскільки масштаб та одиниці вимірювання величин даних різнились (наприклад, показники ВРП (млн грн.) та зайнятості населення (тис.чол.)), то при кластеризації, показники, які мали великі значення, домінували, що не дозволяло коректно розрахувати відстань між точками. Цю проблему було вирішено за допомогою нормування, що дозволило привести значення всіх показників до єдиного діапазону. Аналіз було проведено методом одиночного зв'язку, в основу якого покладено мінімальну відстань між об'єктами ("правило найближчого сусіда"). В якості міри подібності було використано Евклідову відстань [4; 5].

В межах дослідження показників соціально-економічного розвитку регіонів країни та їх транспортної інфраструктури, вважаємо за доцільне використовувати територіальний розподіл, а не адміністративний, та об'єднати місто Севастополь з Автономною республікою Крим, а місто Київ — з Київською областю.

Результати кластерного аналізу, що були отримані у вигляді дендограми можливо пояснити наступним чином: окремо розташовані 5 регіонів, в яких створюється 51 % ВРП і проживає майже 35 % населення країни: Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Харківська області та Київська. Ці регіони є індустріально найпотужнішими районами України з переважним розвитком важкої промисловості. Характерною ознакою цих регіонів є наявність великого міського центру (ядра) — міста-мільйонника (Київ, Харків, Одеса, Донецьк, Дніпропетровськ), до якого тяжіє територія регіону. Високоіндустріальні й водночас агропромислові райони з потужним науково-технічним потенціалом та з великими експортними можливостями такі, як Запорізька та Луганська області, та регіони з промислово-аграрною та туристично-рекреаційними напрямками розвитку структури економіки (Львівська область та АР Крим) групуються в окремий кластер. Решту регіонів можна поділити на 5 кластерів, до яких входять регіони, пріоритетною галуззю виробництва яких є сільське господарство: Вінницька, Волинська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька, Хмельницька та Кіровоградська області. Це регіони переважно з аграрно-промисловою структурою економіки. Також у двох останніх областях структура економіки є перехідною (останні роки вона трансформується з промислово-аграрної на аграрно-промислову). В той же час, положення окремих областей залишається невизначеним. При цьому Івано-Франківська, Миколаївська, Житомирська області є так званими "спірними об'єктами", які у міру подібності можуть бути віднесені до різних кластерів. Але невизначеність щодо спірних об'єктів — Вінницької, Івано-Франківської, Миколаївської, Херсонської областей зберігається.

Неодозначеність розподілу може бути усунена застосуванням дивізійних методів кластеризації, наприклад, методу k -середніх, який відрізняється від застосованого вище агломеративного методу тим, що дозволяє оптимізувати сумарний критерій, такий як середня внутрішня кластерна відстань для заданої кількості кластерів [6; 7]. Вибір кількості кластерів k базується на результатах попереднього дослідження та теоретичних міркуваннях.

Виходячи з теоретичних передумов, було визначено п'ять категорій розвитку, що дозволяють описати

Таблиця 1. Результати кластерного аналізу соціально-економічного розвитку України за 2013 р. за методом k середніх ($k=7$)

№	Регіон	Кластер	Рівень розвитку
1	2	3	4
1	Автономна Республ. Крим	1	середній
2	Запорізька	1	
3	Луганська	1	
4	Львівська	1	
5	Одеська	1	
6	Харківська	2	відносно високий
7	Житомирська	3	низький
8	Кіровоградська	3	
9	Миколаївська	3	
10	Сумська	3	
11	Тернопільська	3	
12	Херсонська	3	
13	Хмельницька	3	
14	Чернігівська	3	нижче середнього
15	Вінницька	4	
16	Полтавська	4	
17	Черкаська	4	відносно високий
18	Дніпропетровська	5	
19	Донецька	5	низький
20	Волинська	6	
21	Закарпатська	6	
22	Івано-Франківська	6	
23	Рівненська	6	
24	Чернівецька	6	
25	Київська	7	

градацію рівня розвитку від високого (так звані "вузлові", "гравітаційні" регіони — із наявністю всіх факторів виробництва, високою складністю організаційної структури) до низького (однорідні регіони із системою елементів з невизначеним типом зв'язків).

Результати розподілу регіонів по кластерам за методом k середніх наведено в таблиці 1.

Результати, отримані комбінацією методів одиночного зв'язку та методу k середніх, представляють наступну "картину територій".

В окремий кластер виділилась Київська область як найбільш потужний регіон країни, економіка та рівень життя населення в якому суттєво відрізняється від інших. Тобто, можна оцінити розвиток регіону як високий: на території Київської області має місце складна взаємодія у часі сукупності природних і антропогенних феноменів.

Окремі кластери створили промислово-технічна Харківська область та індустріальні гіганти — Донецька та Дніпропетровська області. Рівень розвитку регіонів цих кластерів будемо вважати відносно високим.

Кластер, в який увійшли Автономна республіка Крим, Запорізька, Луганська, Львівська, Одеська області, характеризується тим, що він об'єднує географічно віддаленні східні, західні, південні території країни, в яких частка міського населення превалює, що зумовлює характер розподілу праці в цих областях та соціально-економічні показники життя населення. На території цих областей індустріалізація знаходиться в розвиненій стадії, породжуючи складну, добре розвинену територіально-економічну систему з сильними внутрішніми і зовнішніми зв'язками. Будемо вважати рівень розвитку регіонів цього кластеру середнім.

Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська області групуються у кластер, відзнакою якого є розвинута аграрна структура економіки областей.

Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Чернівецька області, незважаючи на відмінності в спеціалізації, територіально суміжні, мають давніші коопераційні та демографічні зв'язки та створюють кластер, який "опоясує" Львівську область.

На території цих регіонів переважає сільськогосподарське виробництво, що характеризується низьким рівнем розвитку технологій і настільки ж слабкою організацією виробництва; відносини "суспільство-територія" носять епізодичний характер, тобто поселення нечисленні і розсіяні по території, використання природних ресурсів не значно. Будемо вважати рівень розвитку цих регіонів низьким.

Вінницька, Полтавська, Черкаська — області, в яких сільське господарство використовує прогресивні технології, що дають базу для промислового виробництва і значної економічної організації суспільства, що володіє більш складною системою цінностей в порівнянні зі вищезазначеними регіонами.

Таким чином, застосування багатовимірних методів класифікації дозволило згрупувати райони, на відміну від традиційного географічного або адміністративного поділу, по рівню соціально-економічного розвитку, який визначає потреби районів у транспортній інфраструктурі та кооперації, які, зокрема через ТЛК, забезпечать максимальне використання наявного економічного потенціалу, ліквідацію диспропорцій розвитку економіки та вирівнювання умов життєдіяльності населення на різних територіях.

Підсумовуючи проведений вище кластерний аналіз, в таблиці 2 наведено результати загального аналізу транспортної системи України по всім видам транспорту.

Рівень розвитку транспорту по кластерам оцінювався з урахуванням результатів проведеного вище аналізу соціально-економічного розвитку регіонів (табл. 1), а також аналізу розвитку окремих видів транспорту.

До першого кластеру віднесено Донецький та Дніпропетровські регіони, які мають високий рівень розвитку транспортної системи. Широтні залізничні магістралі забезпечують зв'язок вугільно-металургійного Донбасу з іншими регіонами. Розвинуті автомобільні та річкові шляхи Дніпропетровської області доповнюють потужний потенціал Донецької, яка має виходи до моря, є дорожньою розв'язкою транснаціональних коридорів, володіє потужними повітряними шляхами.

Таблиця 2. Результати кластерного аналізу розвитку транспортної інфраструктури регіонів України за 2013 р. за методом k середніх ($k=8$)

	Регіон	Кластер	Рівень розвитку
1	2	3	4
1	Дніпропетровська	1	висока
2	Донецька	1	висока
3	Волинська	2	нижче середнього
4	Закарпатська	2	нижче середнього
5	Івано-Франківська	2	нижче середнього
6	Рівненська	2	нижче середнього
7	Тернопільська	2	нижче середнього
8	Чернівецька	2	нижче середнього
9	Запорізька	3	відносно висока
10	Миколаївська	3	відносно висока
11	Херсонська	3	відносно висока
12	Вінницька	4	середня
13	Луганська	4	середня
14	Львівська	4	середня
15	Полтавська	4	середня
16	Сумська	4	середня
17	Харківська	4	середня
18	Хмельницька	4	середня
19	Черкаська	4	середня
20	Чернігівська	4	середня
21	Одеська	5	висока
22	Житомирська	6	середня
23	Кіровоградська	6	середня
24	Автономна Республіка Крим	7	відносно висока
25	Київська	8	висока

До другого кластеру (2) відносяться області з розвинутою автомобільною структурою: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області. Характерною особливістю є прикордонне положення цих регіонів, низька довжина та висока щільність автомобільних шляхів, превалювання показників вантажообігу. Незважаючи на наявність залізничних шляхів, показники перевезення вантажів низькі. Також відсутній безпосередній доступ до річних та морських транспортних шляхів. Тому, рівень розвитку в цих регіонах вважаємо нижче середнього.

Також відсутній водний транспорт у регіонах 6-го кластеру: Житомирської та Кіровоградської областях. Однак великий транзитний потенціал цих регіонів: відносно високі показники вантажообігу залізничного транспорту, наявність авіаційного транспорту — участь у вантажних та пасажирських авіаційних перевезеннях, дозволяють оцінити рівень розвитку регіонів цього кластеру як середній.

Третій кластер (3) утворюють Запорізька, Миколаївська, Херсонська області, рівень розвитку яких вважаємо відносно високим. На відміну від інших, в цих областях розвинутий найдешевший річковий та морський транспорт, в портах переробляється найбільша по країні частка вантажів, що створює умови для розвитку виробництва в цих регіонах. У той же час Запорізька область є потужним залізничним вузлом, здійснює вантажні та пасажирські перевезення.

Четвертий кластер (4) включає Вінницьку, Луганську, Львівську, Полтавську, Сумську, Харківську, Хмельницьку, Черкаську, Чернігівську області, які є "транспортною артерією", що єднає індустріальний, урбанізований схід із аграрним, переважно із сільським населенням Заходу.

Територіально регіони 4 кластера розташовані на самих крупних автомобільних та залізничних шляхах. Наприклад, через міста кластеру (Харків, Львів, Полтава, Луганськ, Вінницю) проходить найдовший європейський автошлях Е40, довжиною 8500 км.

До кластеру належать регіони із найбільшими залізничними вузлами з розвиненим станційним господарством: Львів, Харків, Жмеринка, Конотоп, Фастів, Ло-

зова, Козятин, Сміла, Шепетівка, Шостка, Червоний Промінь, Краснодар та ін.

Регіони цього кластеру відрізняються за складністю та функціями. В кластері є "гравітаційні" регіони, на території яких розташовані міста "мегаполіси" (Харків, Львів). Ці регіони складають "ядра" кластеру — функціональні центри тяжіння потоків населення, товарів, ресурсів і т.д. і власне процесів переміщення останніх.

Решта регіонів є "периферією" або "сателітами" регіону "ядра". Вектор руху економічних ресурсів спрямовано від "периферії" до "ядра".

Наприклад, Автономна республіка Крим створює окремий кластер (7), який можна розглядати як "ядро" з відносно високим розвитком транспортної системи за рахунок діяльності морського транспорту.

"Ядро" тяжіє володіти певним ступенем економічної самодостатності, при цьому має високо розвинуту транспортну інфраструктуру, забезпечено всіма видами транспорту.

Території, основні функції і найбільш важливі послуги яких представлені таким чином, що регіон в змозі задовольнити більшу частину потреб населення сам, можна розглядати як вже сформовані ТЛК.

Прикладами таких сформованих ТЛК є Одеська та Київська області. Відповідно 5-ий, 8-ий кластери.

Характерною особливістю цих кластерів є наявність всіх видів транспорту, що надає можливість для створення потужної інфраструктурної мережі у складі якої: всі види шляхів транспортного сполучення; вантажні станції; порти; склади; навантажувально-розвантажувальних термінали; різні види транспортних засобів; професійно-кваліфікований персонал, що здійснює процес транспортування та створює додану вартість; система управління усіма видами транспорту на території регіонів з інституціональною й інформаційною координацією.

Проведений кластерний аналіз став підґрунтям для формування Транспортно-логістичних кластерів.

При цьому в ході аналізу вирішувалось дві задачі:
1. Виділення території локалізації ТЛК, на базі визначених у кластерному аналізі адміністративних одиниць або їх сукупності.

2. Визначення спеціалізації ТАК, згідно з Європейською класифікацією ТАК, організаційну структуру якої складають портові і внутрішньоконтинентальні кластери, що об'єднують прикордонні і територіальні (регіональні) кластери. Виокремлення портових кластерів зумовлено розвиненістю морських портів і високою значимістю перевезень водним транспортом в економіці європейських країн, а також повсюдним застосуванням мультимодальних перевезень.

Було визначено два ТАК, які є сформованими: континентальний ТАК на базі Київської області та портовий ТАК на базі Одеської області. В цих регіонах є високо розвинута транспортна інфраструктура та кваліфікована робоча сила, яка дозволяє обслуговувати сучасні висококомпанізовані багатофункціональні мультимодальні термінальні комплекси, що забезпечують клієнту транспортно-експедиційним обслуговуванням з широким спектром сервісних і комерційно-ділових послуг.

Одеський портовий ТАК завдяки взаємодії з внутрішньоконтинентальними кластерами, наприклад Київським ТАК, має можливість перейти до більш складної категорії ТАК такої, як порти-гейтвеї і стикові порти, що дозволило би Україні зайняти нове місце на міжнародному ринку транспортних послуг. Порти-гейтвеї (port-gateway) — це порти, в яких переважаючим типом операцій є операції перевалки з морських шляхів на наземні або навпаки.

У процесі аналізу було виділено 4 регіону "ядра": Дніпропетровський та Донецький регіон, а також Львівську та Харківську області.

На базі Львівської області пропонується розвивати прикордонний ТАК, який формується на основі транспортних вузлів на перетинах великих міжнародних транспортних коридорів з державними кордонами. Прикордонні ТАК мають, як правило, вантажну спеціалізацію. Історично прикордонні ТАК розвивалися на основі залізничних прикордонних переходів, проте в даний час операції вантажного автотранспорту в багатьох ТАК співвимірні з залізничними, або навіть перевершують їх. Тому, до прикордонного ТАК доцільно приєднати регіони: Волинську, Закарпатську, Івано-Франківську, Рівненську, Тернопільську, Чернівецьку області, що увійшли у 2 кластер і які мають розвинуту автомобільну та залізничну транспортні системи. Через територію регіонів прикордонного кластеру пролягають основні транспортні транс-європейські коридори, що створює можливість швидкісного залізничного та автомобільного сполучення не тільки між східними та західними регіонами України, але і між Україною та практично між усіма державами Європи.

На базі ядра транспортних систем Харківської області пропонується сформувати регіональний ТАК, у якому присутні і пасажирський, і вантажний сектори.

Донецька та Дніпропетровська області, також є "гравітаційними" регіонами з великим транспортним та соціально-економічним потенціалом. Але потребує подальших досліджень визначення спеціалізації цих регіонів. На базі цих регіонів можна сформувати як портовий кластер із центром у Маріуполі, так і потужний континентальний кластер на базі Дніпропетровська та Донецька.

У зв'язку з цим виникає проблема розподілу регіонів 3 кластеру: річкових транспортних портів Запорізької, Миколаївської, Херсонської областей. Необхідно або вирішити питання приєднання цього кластеру до Одеського портового ТАК, або здійснити інший варіант розвитку цих територій, оскільки в цих портах є змога розвитку коло них промислових зон, які включають у себе, наприклад, виробництво та переробку продукції, тобто приєднати їх до одного з континентальних кластерів.

Портові кластери об'єднують регіони із розвинутою системою морських або річних транспортних шляхів. Наприклад, портовий ТАК можна сформувати на базі ядра — Автономної республіки Крим. Але у зв'язку з

невизначеною політичною ситуацією в цьому регіоні, аналіз потенціалу цього ТАК буде обмеженим.

Решту регіонів, які є периферією або сателітами регіонів-ядер, необхідно приєднати до окремих ТАК.

ВИСНОВКИ

Таким чином, було проаналізовано транспортний та соціально-економічний потенціал регіонів, у результаті чого виділено два сформованих ТАК та п'ять ядер, на основі яких пропонується розвивати ТАК відповідних типів, шляхом приєднання до них регіонів з середнім та низьким рівнем розвитку транспортного потенціалу. При цьому певна частина регіонів має "природне" тягіння до відповідних ядер. А стосовно інших виникають альтернативні сценарії приєднання, вибір кращого з яких пропонується здійснювати шляхом побудови економіко-математичних моделей.

Література:

1. Пащенко Ю.Є. Транспортно-дорожній комплекс України в процесах міжнародної інтеграції: монографія / Ю.Є. Пащенко, О.І. Никифорок. — Ніжин: Аспект-Полігра, 2008. — 192 с.

2. Чернюк Л.Г. Транспортні регіональні системи продуктивних сил України / Л.Г. Чернюк, Т.В. Пепа, О.М. Ярош. — К.: Науковий світ. — 2003. — 182 с.

3. Транспорт і зв'язок України у 2013 р. Статистичний збірник. — К.: ТОВ "Август Трейд", 2014. — 269 с.

4. John R. Meyer, Merton J. Peck; John Stenason; Charles Zwick, The Economics of Competition in the Transportation Industries. — Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959. — 205 p.

5. Whittlesey, Norman K. Linear Programming Models Applied to Interregional Competition and Policy Choices for U.S. Agriculture, Unpublished Ph.D. Thesis, Iowa State University, 1964.

6. Нікітіна М.Г. Україна: розміщення та регіоналізація продуктивних сил: навчальний посібник / М.Г. Нікітіна, М.В. Кузнецов, В.В. Побірченко. — Видання друге. — Сімферополь: Таврія, 2007. — 400 с.

7. Розміщення продуктивних сил України: підручник / За ред. Є.Ф. Качана. — К.: Юридична книга, 2001. — 367 с.

References:

1. Paschenko, Yu.Ye. and Nykyforuk, O.I. (2008), Transportno-dorozhnyj kompleks Ukrainy v protsesakh mizhnarodnoi intehratsii [The transport system of Ukraine in international integration], Aspekt-Polihra, Nizhyn, Ukraine.

2. Cherniuk, L.H. Pepa, T.V. and Yarosh, O.M. (2003), Transportni rehional'ni systemy produktyvnykh syl Ukrainy [Regional transportation system of productive forces Ukraine], Naukovyj svit, Kyiv, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2014), Transport i zv'iazok Ukrainy u 2013 r. Statystychnyj zbirnyk [Transport and communication of Ukraine in the 2013 Statistical Yearbook], Avhust Trejd, Kyiv, Ukraine.

4. Meyer, J. R. Peck, M. J. Stenason, J. and Zwick, C. (1959), The Economics of Competition in the Transportation Industries, Harvard University Press, Cambridge, USA.

5. Whittlesey, N. K. (1964), Linear Programming Models Applied to Interregional Competition and Policy Choices for U.S. Agriculture, Unpublished Ph.D. Thesis, Iowa State University, Iowa, USA.

6. Nikitina, M.H. Kuznietsov, M.V. Pobirchenko, V.V. (2007), Ukraina: rozmischennia ta rehionalizatsiia produktyvnykh syl [Accommodation and regionalization of the productive forces], 2-d ed., Tavriia, Simferopol', Ukraine.

7. Качан, Ye.F. (2001), Rozmischennia produktyvnykh syl Ukrainy [Productive forces of Ukraine], Yurydychna knyha, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2015 р.

УДК 336.221.4

*В. П. Хомутенко,
к. е. н., професор, професор кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет
Є. М. Богатирьова,
аспірант, Одеський національний економічний університет*

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ

*V. Khomutenko,
Candidate of Economic Sciences, Professor, Professor of Finance Department,
Odessa National Economic University
Y. Bogatyreva,
graduate student, Odessa National Economic University*

THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF THE TAX REFORM

Розглянуто механізм реалізації податкової реформи як сукупність інструментів, методів та важелів, правового, нормативного та інформаційного забезпечення, за допомогою яких здійснюється реформування податкової системи. Запропоновано принципи реалізації податкової реформи, а саме: принцип доцільності, своєчасності, обґрунтованості, прозорості, принцип комплексності та системності дій та принцип результативності. Обґрунтовано необхідність дотримання цих принципів для підвищення результативності податкової реформи. Дано характеристику окремим інструментам реалізації податкової реформи, серед яких зміна податків та їх складу, елементів податків, спеціальних режимів оподаткування та інструментів системи адміністрування податків. Досліджено методи реалізації податкової реформи, а саме: економічні, організаційно-розпорядчі, соціально-психологічні. Визначено важелі реалізації податкової реформи, до яких відноситься зміна податкових стимулів та податкових санкцій.

The mechanism of implementation of the tax reform as a set of tools, methods, instruments, legal, regulatory, and information systems, through which the reform of the tax system. The principles of implementation of the tax reform, namely the principle of appropriateness, timeliness, validity, transparency, the principle of comprehensiveness and systemic effects and the principle of effectiveness. The necessity of compliance with these principles, to improve the efficiency of the tax reform. The characteristics of individual instruments implementing tax reform, including tax changes and their composition, elements of tax, special tax regimes and tax administration tools. Studied methods of implementation of tax reform, namely the economic, organizational and administrative, social and psychological. Identified levers implementation of the tax reform, which include changes in tax incentives and tax penalties.

Ключові слова: механізм реалізації податкової реформи, принципи реалізації податкової реформи, інструменти реалізації податкової реформи, методи реалізації податкової реформи.

Key words: mechanism to implement tax reform, principles of the tax reform, tax reform implementation tools, methods of implementation of tax reform.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Результативність податкової реформи напряму залежить від того, наскільки якісно сформовано її механізм реалізації. Тому важливим є визначитись із тим, що розуміється під механізмом реалізації податкової реформи та на яких засадах він функціонує.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У наукових колах увага вчених зосереджена на податковому механізмі як дієвому інструменту державного регулювання. Дослідження стосовно сутності податкового механізму проводилося багатьма науковцями, серед яких можна виділити роботи Т. Валіурова, А. Крисоватого, Д. Черника та інших науковців. А систематизація податкових інструментів проводиться у працях Ю. Іванова, І. Майбу-

рова, А. Тарангула та інших вчених. Елементи податків як інструмент реалізації податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності розглядалися у праці І. Луценко [1]. В той же час питання механізму реалізації податкової реформи не було досліджено. Однак податкова реформа реалізується з використанням власного механізму, що має особливі принципи його формування та інструменти, що не дозволяє ототожнювати його з поняттям податкового механізму.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Ціллю статті є розроблення теоретичних засад щодо механізму реалізації податкової реформи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Під поняттям "механізм взагалі розуміється "внутрішній устрій, система функціонування чого-небудь" [2]. У економічній науці використовують поняття "механізму" у переносному значенні — "як внутрішня будова, як система

Таблиця 1. Принципи механізму реалізації податкової реформи

Принципи реалізації податкової реформи	Характеристика принципів реалізації податкової реформи
Доцільність	Проведення податкової реформи у разі її дійсної необхідності в залежності соціально-економічного стану країни та визначення адекватності запропонованих змін в податковій системі відповідно до поставленої мети
Своєчасність	Податкова реформа повинна проводитися своєчасно, тобто з урахуванням часового лагу її дії
Обґрунтованість	Податкова реформа повинна мати наукове обґрунтування та враховувати прогностичні макроекономічні показники розвитку країни
Прозорість	Передбачає доступність інформації щодо запропонованої податкової реформи на стадії її розгляду, реалізації та визначення результативності
Комплексність, системність та послідовність дій	Передбачає системність, повноту та узгодженість обраних інструментів та методів при реалізації податкової реформи, а також послідовність їх застосування
Результативності податкової реформи	Податкова реформа при її реалізації має бути направлена на досягнення результату щодо покращення соціально-економічного стану країни

функціонування, як апарат влади діяльності" [3]. Тому, механізм реалізації податкової реформи можна розглядати як систему визначених податковою політикою податкових методів, інструментів та важелів, які використовує держава при реформуванні податкової системи з дотриманням відповідних принципів та правового, нормативного забезпечення.

При визначенні податкового механізму різні науковці виділяють у його складі найчастіше сукупність форм, способів, методів, інструментів, принципів та інші елементи. Розглянувши визначення та синоніми цих понять, нами було зроблено наступні висновки:

по-перше, методи як способи та прийоми практичного здійснення чого-небудь є синонімом поняття "спосіб" та "прийом";

по-друге, форма є зовнішнім вираженням змісту, а саме сукупності прийомів та засобів (що ж стосується податкової реформи, то вона реалізується у формі зміни податкового законодавства);

по-третє, інструменти є синонімом поняття "знаряддя" та "засіб";

по-четверте, важіль є тією рушійною силою, що має підсилюючий ефект для роботи всього механізму.

Крім того, в основу формування механізму реалізації податкової реформи повинні бути покладені певні принципи як основні вихідні положення її здійснення. Такі принципи мають визначати порядок роботи всього механізму та можуть бути використані як критерії оцінювання його якості.

Варто зазначити, що у наукових колах йдуть дискусії стосовно складу принципів побудови податкової системи, системи оподаткування та формування податкової політики. Але принципи реалізації податкової реформи розглядаються в наукових працях в недостатній мірі. Так, у роботі А. Глушенко [4, с. 6] виділяються критерії ефективної податкової реформи (повноти, несуперечливості, завершеності перетворень). Втім, на нашу думку, навряд чи вказані критерії можна використовувати для оцінки ефективності податкової реформи як відносного показника, а скоріше є саме принципами її реалізації.

У законодавчо-нормативних актах, принципи реформування податкової системи наводилися у концепціях реформування податкової системи 2007 [5] та 2010 [6] р. Однак, принципи, що запропоновані в концепції 2010 року (раціональності та повноти; фіскальної достатності; соціальної справедливості; рівності усіх перед законом; недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; адміністративної простоти й економічності оподаткування; стабільності оподаткування; гармонійного поєднання інтересів держави та платників) є поєднанням принципів побудови податкової системи та формування податкової політики держави.

Узагальнюючи результати дослідження, нами пропонуються принципи реалізації податкової реформи, що наведені в таблиці 1.

Щодо принципу доцільності, то розумність та корисність проведення податкової реформи для досягнення поставлених завдань є ключовими вимогами стосовно ви-

конання цього принципу. Тут важливим є визначити, наскільки визначенні податковою реформою завдання відповідають поставленій меті, а застосовані інструменти відповідають окресленим завданням.

Важливим є дотримуватися принципу своєчасності, оскільки при доцільності проведення податкової реформи будь-якої зміни при несвоєчасному їх запровадженні можуть не тільки не покращити економічну ситуацію, а навпаки — створити додаткові перешкоди для її поліпшення. Така ситуація можлива у разі не врахування наявності часового лагу при проведенні податкової реформи. За деякими розрахунками, часовий лаг реагування ринкової економіки на проведення податкових змін складає 10 місяців [7, с. 316]. Тобто принцип своєчасності податкової реформи вказує, що вона має бути актуальною та проводитися з урахуванням існуючих часових лагів.

Принцип обґрунтованості податкової реформи вказує на наукову та економічну продуманість щодо необхідності її проведення, тобто використання інструментів та методів її реалізації підтверджено певними показниками та розрахунками.

Щодо принципу прозорості, то важливим при проведенні податкової реформи є відношення населення до неї, ступінь їх підтримки та усвідомлення необхідності запропонованих змін. А така підтримка проведеної податкової реформи можлива лише за умови відкритої та прозорої інформації стосовно її необхідності, змісту та очікуваних наслідків. Тому важливим є оприлюднення інформації стосовно податкової реформи на всіх її стадіях: підготовчому, проведенні та заключному. Це передбачає наявність громадського контролю за її проведенням та оцінюванням результативності.

Принцип комплексності, системності та послідовності дій пов'язаний із необхідністю залучати якомога більше її інструментів, які у своєму взаємозв'язку та системності несуперечливих дій створюють можливості для комплексного рішення поставлених задач. Послідовність дій передбачає, що кожна проведена зміна в податковій системі в рамках податкової реформи має бути ретельно спланована та здійснюватися в логічно обґрунтованій послідовності одна за одною для досягнення єдиної стратегічної мети.

У рамках принципу результативності, направленість податкової реформи на досягнення результату щодо покращення соціально-економічного стану країни досягається за рахунок створення умов для її економічного розвитку та соціального розвитку.

Дотримання запропонованих принципів при формуванні механізму реалізації податкової реформи дозволить підвищити його результативність.

Враховуючи вищесказане можна визначити механізм реалізації податкової реформи як сукупність інструментів, методів та важелів, які використовуються при проведенні податкової реформи для досягнення стратегічних цілей податкової політики керуючись певними принципами його побудови.

Запропонований механізм реалізації податкової реформи представлено на рисунку 1.

У наукових колах розглядають різні інструменти податкової реформи відрізняються від звичайних інструментів податкового регулювання масштабністю їх дії на соціально-економічні процеси в країні та фіскальне наповнення бюджету.

Так, податки є одним з інструментів реалізації податкової реформи. Зміна складу податків та зборів відразу позначається на умовах ведення господарської діяльності, ділової активності та впливає на фінансові результати господарської діяльності платників податків та рівень добробуту громадян, та, як наслідок, і на соціально-економічний стан країни в цілому.

Впроваджуючи нові податки та збори керуючись фіскальними цілями, податкова реформа впливає на соціально-економічні показники, тому масштаб наслідків таких змін обов'язково має бути передбачено заздалегідь. Теж саме стосується і скорочення кількості податків та зміни їх складу з метою сприяння сталому розвитку економіки, може призвести до зменшення доходів бюджету країни та збільшення бюджетного дефіциту.

Рис. 1. Механізм реалізації податкової реформи

При проведенні податкової реформи важливими інструментами її реалізації є елементи податків.

Нами розглянуто елементи податків як інструмент реалізації податкової реформи та запропоновано їх групування за цією ознакою на: основні, тобто ті що суттєво впливають на якість податкової системи та результат самої податкової реформи; допоміжні, застосування яких використовується поруч з основними інструментами реалізації та підсилює їх вплив.

До основних елементів реалізації податкової реформи ми відносимо зміну об'єкта оподаткування, ставки податків та складу і обсягів податкових пільг. До допоміжних — зміна суб'єктів оподаткування, бази оподаткування, строків і порядку розрахунку та сплати податків.

Змінюючи суттєво об'єкт оподаткування можна змінити вектор податкової реформи з регулюючої дії на фіскальну і навпаки. Так, змінивши об'єкт оподаткування податком на прибуток з доходу на прибуток податковою реформою 1995 року було дещо послаблено податковий тиск на підприємства що уповільнило темпи падіння основних макроекономічних показників у наступних роках. Так, у 1996 році темп падіння номінального ВВП складав 10% проти 12,2% у 1995 році, у 1997 році лише 3%, у 1998 році — 1,9%. Темп падіння обсягу промислової продукції у 1996 році склав 5,1% проти 12% у 1995 році, в 1997 році лише 0,3%, а в 1998 році — 1% [8].

Ставки податків та податкові пільги є найважливішими інструментами реалізації податкової реформи.

Змінюючи ставку податків можливо або створити додаткові умови для ведення господарської діяльності, або навпаки — їх погіршити. Однак варто зазначити, що зменшення номінальної ставки податку не завжди співпадає з реальним зменшенням рівня оподаткування по ньому, що пов'язано напрямком з дією податкових пільг або іншими фактами.

Якщо про застосування ставки як податкового інструменту не ведуться дискусії, то питання застосування податкових пільг є більш суперечливим. Податкові пільги можна визначити як законодавчо встановлені винятки в оподаткуванні, що надають переваги платникам податків та зборів, в тому числі за рахунок повного або часткового звільнення від оподаткування, встановлення пільгових режимів оподаткування та застосування податкового кредиту.

З позицій економічної теорії ефективна податкова система — це система, що характеризується широкою податковою базою, низькими ставками і відсутністю податкових пільг, однак за певних умов податкові пільги можуть бути економічно обґрунтованими та доцільними [9, с. 125]. Однак ми вважаємо, що застосування податкових пільг інноваційного характеру чи тих, які мають сприяти відновлен-

ню виробництва є обґрунтованим, бо вони сприятимуть економічному росту платників податків, що в свою чергу призведе до збільшення податкової бази та податкових надходжень у бюджеті відповідно. Однак їх кількість має бути не значною та мати лише цільовий характер, із заздалегідь визначеними державою пріоритетами для їх отримання.

Застосування спеціальних режимів оподаткування в рамках реалізації податкової реформи є дуже впливовим її інструментом при правильно вибраних пріоритетах для їх застосування та якісному контролі за їх дотриманням. Виділяють спеціальні режими оподаткування за територіальною ознакою та спеціальні режими оподаткування за галузевою ознакою.

Так, до спеціальних режимів оподаткування за територіальною ознакою відносять вільні економічні зони, території пріоритетного розвитку та технопарки. Тут варто зазначити, що якщо головною ціллю створення вільних економічних зон та територій пріоритетного розвитку є стимулювання економічного розвитку та інвестиційної діяльності депресивних регіонів, то технопарки створюються для інноваційного розвитку регіону.

Спеціальні режими оподаткування за галузевою ознакою є комплексом пільг до декількох податків одночасно, що надаються суб'єктам господарювання пріоритетних галузей економіки або видів економічної діяльності. Тут можна навести приклади введення альтернативної системи оподаткування для сільськогосподарських підприємств, застосування до них спеціального режиму з ПДВ, а також спрощену систему оподаткування для малих підприємств.

Ще важливою групою інструментів реалізації податкової реформи є інструменти щодо зміни системи адміністрування. До них можна віднести податкові перевірки та їх форми, облік платників податків, облік самих надходжень, електронний облік та реєстрація платників податків та інші.

Варто зазначити, що застосування цих інструментів при їх правильному використанні можуть суттєво покращити умови сплати податків та ведення бізнесу взагалі. Не випадково до показника складності сплати податків, що розраховується Світовим Банком включається час, необхідний для розрахунку та сплати податків.

Методами реалізації податкової реформи є конкретні способи використання обраних інструментів у процесі проведення податкової реформи.

До таких методів можна віднести наступні:

- економічні;
- правові;
- організаційно-розпорядчі;
- соціально-психологічні.

Економічні методи передбачають створення економічних умов для проведення податкової реформи. Мова йде про

необхідність фінансування проведеної податкової реформи, оскільки для її реалізації необхідно здійснювати певні витрати, пов'язані із її запровадженням.

Правові методи передбачають проведення податкової реформи через законодавче закріплення передбачуваних змін податкової системи, а саме: через прийняття законів, нормативно-правових актів та інше.

Організаційно-розпорядчі методи пов'язані із організаційною складовою механізму реалізації податкової реформи, що передбачає встановлення обов'язкових правил, що регламентують процес запровадження податкової реформи на кожному з етапів її проведення. Цей метод ґрунтується на застосуванні нормативних актів, що мають директивний характер (вказівки, розпорядження, інструкції, накази та ін.).

Податкова реформа проводиться у кілька етапів: підготовчий; етап безпосереднього проведення податкової реформи та заключний етап.

Підготовчий етап, починається з оцінки соціально-економічного стану країни та усвідомлення необхідності запровадження податкової реформи для покращення стану економіки. На цьому етапі розробляється стратегія податкової реформи, визначаються її цілями та задачами, що стоять перед нею. Після цього здійснюється планування самої податкової реформи, обґрунтування необхідності її запровадження, відбувається розгляд та прийняття податкової реформи.

Етап реалізації податкової реформи, який передбачає безпосередньо її проведення, тобто введення в дію розробленого та прийнятого законодавства та коригування механізму її реалізації при необхідності.

Заключний етап, на якому здійснюється оцінювання результативності впливу податкової реформи на стан економіки, визначається ступень досягнення стратегічної мети податкової політики та робляться висновки про необхідність запровадження наступної податкової реформи.

Соціально-психологічні методи передбачають реалізацію принципу гласності (прозорості) при проведенні податкової реформи через висвітлення процесу планування, реалізації податкової реформи та визначення її впливу на економіку у ЗМІ, на офіційних сайтах державних органах влади та через проведення круглих столів, конференцій, брифінгів тощо. Ці методи ґрунтуються на створенні умов для всебічного розвитку економічної обізнаності громадян, формування позитивної думки громадськості щодо необхідності запровадження податкової реформи через їх залучення до процесу обговорення напрямів передбачуваної податкової реформи та аргументованого пояснення основних напрямів її дії. Тобто важливим є сприяння формуванню позитивної суспільної думки щодо необхідності запровадження податкової реформи взагалі та окремих її напрямів.

Що ж стосується податкових важелів як підсилюючого засобу роботи всього механізму, то тут варто розглядати зміни податкових стимулів та податкових санкцій.

Зміна податкових стимулів — важелі податкової реформи, що спонукають до певної діяльності суб'єктів господарювання через їх матеріальне заохочення, що створює сприятливі умови для розвитку економіки. До податкових стимулів можна віднести зміни відносно податкових пільг, запровадження податкових канікул, зменшення ставок податків при здійсненні певного виду діяльності, податкових кредитів, прискореної амортизації та інших стимулів. Важливою умовою зміни кожного з названих стимулів є контроль за їх цільовим використанням.

Зміна податкових санкцій є важелем податкової реформи, що підсилює (послаблює) матеріальну відповідальність суб'єктів господарювання за не дотримання вимог податкового законодавства. Тут виділяють систему штрафів, що є обов'язковими одноразовими стягненнями карального характеру за порушення податкового законодавства у твердих грошових сумах та пеню як міру матеріального впливу за несвоєчасне та не повне виконання податкових зобов'язань, що нараховується за кожний день простроченого платежу у відсотках.

Податкові реформи не повинні носити санкційний характер, але повинні підвищувати відповідальність платників та носити заохочувальний характер.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У результаті проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

— механізм реалізації податкової реформи включає в себе сукупність інструментів, методів та важелів, правового, нормативного та інформаційного забезпечення, за допомогою яких запроваджується податкова реформа;

— дотримання принципів реалізації податкової реформи дозволить підвищити результативність її проведення;

— найважливішою складовою механізму реалізації податкової реформи є застосовані нею інструменти.

Подальше дослідження буде проводитися у напрямку визначення ступеня дотримання принципів реалізації податкової реформи та визначення дієвості її інструментів стосовно їх впливу на економіку країни.

Література:

1. Луценко І.С. Елементи податків як інструменти реалізації податкової політики в сфері зовнішньоекономічної діяльності / І.С. Луценко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. — 2012. — № 2. — С. 94—98.

2. Толковый словарь Ушакова. Д.Н. Ушаков. 1935—1940 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/859698>

3. Никольский П. С. Финансы в системе хозяйственного механизма управления промышленностью / П. С. Никольский. — М.: Финансы и статистика. — 1982. — 127 с.

4. Глушенко Л.А. Стимулы и критерии эффективности проведения налоговых реформ в России: дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.10 / Глушенко Лидия Александровна. — Волгоград, 2005. — 169 с.

5. Концепція реформування податкової системи, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 лютого 2007 року № 56-р [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/56-2007-p>

6. Проект концепції реформування податкової системи України від 2 червня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/project/656.html>

7. Хомутенко В.П. Податок на прибуток: проблеми та шляхи їхнього вирішення / В.П. Хомутенко // Вісник соціально-економічних досліджень. — Вип. 13. — 2003. — С. 315—319.

8. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

9. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: В 3 т. / [за ред. Данеленка А.І.]. — К.: Фенікс, 2008. — Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. — 2008. — 468 с.

References:

1. Lutsenko, I. S. (2012), "Elements taxes as instruments implementing tax policies in foreign economic activity", *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 2, pp. 94-98.

2. Ushakov, D.N. (1935—1940), *Tolkovyy slovar' [Explanatory Dictionary]*, available at: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/859698> (Accessed 22 July 2015).

3. Nykol'skyj, P. S. (1982), *Fynansy v systeme khoziajstvennoho mekhanyzma upravlenyia promyshlennost'iu* [Finance in the economic mechanism of management in industry], *Fynansy y statystyka*, Moscow, Russia.

4. Hlushenko, L.A. (2005), "Incentives and performance criteria of the tax reforms in Russia", *Volhohrad, Russia*.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), Resolution "The concept of reforming the tax system", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/56-2007-p> (Accessed 15 May 2015).

6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "The draft concept of reforming the tax system", available at: <http://www.profiwins.com.ua/uk/legislation/project/656.html> (Accessed 15 May 2015).

7. Khomutenko, V. P. (2003), "Income tax: problems and ways of their solution", *Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen'*, vol. 13, pp. 315—319.

8. State Statistics Service of Ukraine (2014), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Danelenko A.I. (2008), *Finansovo-monetaryni vazheli ekonomichnoho rozvytku* [Financial and monetary levers of economic development], *Feniks*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2015 р.

УДК 330.341(477):001895

*І. І. Віннікова,**к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,**ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ**С. В. Марчук,**старший викладач кафедри менеджменту,**ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана", м. Київ*

АНАЛІЗ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

*I. Vinnikova,**PhD, Associate professor, Associate professor of management department,**Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv**S. Marchuk,**senior lecturer in management Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv*

ANALYSIS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті проведено аналіз інноваційної активності промислових підприємств України. Визначено загальну тенденцію показників інноваційної активності промислових підприємств країни. Досліджено динаміку інноваційної активності на промислових підприємствах України у 2000—2014 рр. Розглянуто декілька регіонів України з найбільшою часткою інноваційних промислових підприємств. Досліджено данні щодо впровадження інновацій на промислових підприємствах. Подано структуру джерел фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах України. Визначено вплив зовнішніх та внутрішніх чинників на інноваційну активність промислових підприємств. Запропоновано заходи для підвищення інноваційної активності промислових підприємств України.

The article analyzes innovative activity of industrial enterprises of Ukraine. The general trend indicators innovative activity of industrial enterprises. The dynamics of innovative activity in industrial enterprises in Ukraine 2000—2014 biennium. The list of Ukraine's regions with the highest share of innovative enterprises. Studied data on innovation in the industry. Posted structure of sources of financing of innovative activity in industrial enterprises of Ukraine. The influence of external and internal factors on innovative activity of industrial enterprises. The measures to improve innovative activity of industrial enterprises of Ukraine.

Ключові слова: інноваційна активність, промислове підприємство, інноваційні технології, конкурентоспроможність, інноваційна діяльність, інновація, інноваційний розвиток.

Key words: innovation activity, industrial enterprise, innovation, competitiveness, innovation, innovation development.

ВСТУП

У сучасній економіці інновації є основою стрімкого та стабільного соціально-економічного розвитку, які забезпечують високий технологічний рівень як країни в цілому, так і окремих її регіонів.

На даному етапі розвитку економіки України наявність певної нестабільності економічного середовища в країні спричиняє необхідність стимулювання інноваційної активності, як всіх підприємств загалом, так і промислових підприємств.

Останнім часом цій проблематиці приділяється багато уваги, але недостатньо вивченим залишається питання дослідження інноваційної активності промислових підприємств.

Інноваційна активність промислових підприємств України виступає одним із важелів формування конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на ринку.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Інноваційна активність є важливою для вітчизняної економіки та промисловості, вона дає змогу забезпечити високий ступінь технологічної незалежності промислових підприємств, підвищити їх ефективність.

Промисловість в Україні є провідною галуззю матеріального виробництва. Вона визначає його спеціалі-

зацію, обсяги, інтенсивність зв'язків, ефективність економіки країни в цілому.

Україна має усі потенційні можливості (людські та природні ресурси) для випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції.

Забезпечення ефективного функціонування промислових підприємств потребує постійного підвищення якості продукції, що досягається за допомогою впровадження інновацій та підвищення інноваційної активності.

На сьогодні інноваційна активність промислових підприємств є стимулом для економічного зростання держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження інноваційної активності промислових підприємств виконано в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців С.В. Захаріна, Т.В. Романової, Ю.В. Полякової, В. Денисюка, Т.В. Романчик, С.В. Лукашева, А.А. Меліхова, А.В. Джемелінської, О.О. Удалих, О.Н. Мальникова, В.Н. Шувалова.

Але окремі аспекти інноваційної активності промислових підприємств України залишаються невирішеними і потребують подальших наукових пошуків.

Таблиця 1. Інноваційна активність

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин обладнання та програмного забезпечення ⁴	Інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%		млн грн.						
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10821,0	986,4	793,5	192,9	328,4	X	7441,3	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	965,2	231,1	47,0	X	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	1312,1	326,4	87,0	X	5546,3	2290,9
2014*	16,1	7695,9	1754,6	1221,5	533,1	47,2	X	5115,3	778,8

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [2].

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження інноваційної активності промислових підприємств України за 2000—2014 роки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним з найважливіших чинників, що характеризує інновації на промислових підприємствах України є інноваційна активність. Під інноваційною активністю розуміють цілеспрямовану діяльність промислових підприємств щодо конструювання, створення, освоєння і виробництва якісно нових видів техніки, предметів праці, об'єктів інтелектуальної власності (патентів, ліцензій та ін.), технологій, а також впровадження досконаліших форм організації праці й управління виробництвом [1].

В Україні рівень інноваційної активності промислових підприємств в порівнянні з іншими країнами досі залишається низьким. Кризові явища в економіці негативно позначилися на рівні інноваційної активності підприємств України.

Як свідчить статистико-економічний аналіз, питома вага інноваційно орієнтованих вітчизняних підприємств за період з 2000 по 2014 рік зменшилася на 1,9% [2].

Проаналізувавши данні таблиці 1, ми спостерігаємо, що інноваційна активність вітчизняних промислових підприємств за період з 2000 по 2014 роки зменшилася з 18% до 16,1%, поряд з тим загальна сума витрат на інноваційну діяльність збільшилася на 5935,8 млн грн., сума витрат на дослідження і розробки збільшилася на 1488,4 млн грн., витрати на придбання обладнання збільшилися на 4040,8 млн грн.

Дослідивши динаміку активності промислових підприємств за період з 2000 по 2014 роки можна з впевненістю констатувати, що в 2000 (18,0%), 2002 (18,0%) та 2012 (17,4%), 2013 (16,8%) роках простежується найбільший % інноваційної активності промислових підприємств.

Найменший же % інноваційної активності промислових підприємств припадає на 2005 (11,9%) та 2006 (11,2%) роки.

Динаміка інноваційної активності на промислових підприємствах України у 2000—2014 рр. зображена на рисунку 1.

Дослідивши динаміку інноваційної активності підприємств, згідно з рисунком 1, з 2000 по 2006 рік простежується тенденція до зниження інноваційної активності промислових підприємств. Далі відбувається різке підвищення інноваційної активності з 11,2% у 2006 до 14,2% в 2007, але вже з початку 2008 по кінець 2009 року знову спостерігається спад інноваційної активності, з початку 2010 року можна простежити невелике зростання на 1%.

Нове піднесення припадає на 2011 рік, коли % інноваційної активності становив 16,2%, у 2012 та 2013 роках можна спостерігати тенденцію збільшення інноваційної активності, яка зменшується до кінця 2014 року.

У 2014 році інноваційною діяльністю у промисловості займалися 1609 підприємств, або 16,1% з обстежених промислових підприємств. З них 1206 підприємств мали витрати на інноваційну діяльність, а 1208 підприємств впроваджували інновації.

У 2014 році три чверті інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації (або 12,1%).

Серед регіонів вищою за середню в Україні частка інноваційних промислових підприємств була в Херсонській, Запорізькій, Івано-Франківській, Харківській, Миколаївській, Сумській, Кіровоградській, Одеській, Львівській областях, а також у м.Києві (табл. 2) [3].

Дослідивши дані наведені в таблиці 2, нами було відмічено, що найбільша частка інноваційних промислових підприємств зосереджена в місті Києві та Харківській, Львівській, Запорізькій, Івано-Франківській областях (рис. 2).

За обсягом реалізованої інноваційної продукції у % до загального обсягу промислової продукції лідирує Сумська область (10,4%), на другому місці знаходиться Херсонська область (5,4%), на третьому місці опинилася Харківська та Івано-Франківська області (3,8%).

Найменший обсяг реалізованої інноваційної продукції у % до загального обсягу промислової продукції серед регіонів України з найбільшою часткою інноваційних промислових підприємств спостерігається в Миколаївській (1,5%) та Запорізькій областях (1,7%).

На рисунку 2 подано графічне зображення регіонів України з найбільшою часткою інноваційних промислових підприємств.

Підприємства, що впроваджують інновації, мають більш високий рівень обсягів виробництва та доходів, а їх інноваційна діяльність пов'язана з трансформацією результатів науково-технічної діяльності в новий чи вдосконалений продукт. У таблиці 3 наведено данні щодо впровадження інновацій на промислових підприємствах.

За результатами аналізу даних таблиці 3, можна побачити, що питома вага підприємств, які впроваджували інновації з 2000 по 2014 рік знизилася на 2,7%, а питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової знизилася 6,9%.

У той же час за даний період зросла кількість впровадження нових технологічних процесів на 340 процесів, нові види техніки збільшилися на 683 види. На рисунку 3. зображено динаміку впровадження інновацій на промислових підприємствах України у 2000—2014 рр.

Як приклад інновацій промислових підприємств України досліджуваного періоду можна виділити наступні: інноваційні проекти літаків АН-140, АН-70, створення нового покоління авіадвигунів на АТ "Мотор-Січ" (м. Запоріжжя), виробництво вітчизняних зернозбиральних комбайнів "Славутич" та "Дан", технологічне переоснащення Вінницької швейної фабрики "Володарка", впровадження технології виробництва нового по-

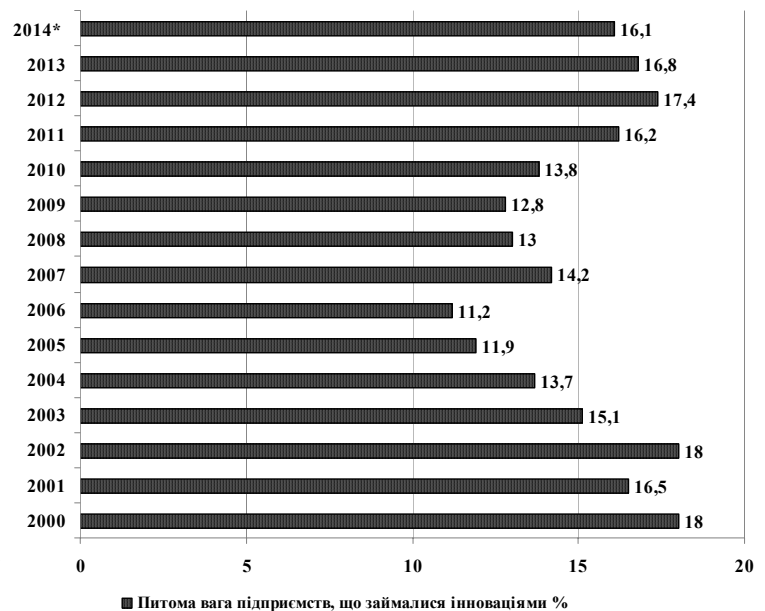

Рис. 1. Динаміка інноваційної активності на промислових підприємствах України у 2000—2014 рр.

коління малих суден для потреб рибпромислового флоту на Чорноморському судномеханічному заводі (м. Миколаїв), відновлення виробництва телевізійних приймачів на Львівському концерні "Електрон".

У 2013 році Україна за Глобальним індексом інновацій (ГІІ) посіла 71 місце серед 142 країни світу, що на 8 позицій менше порівняно з 2012 роком і на 11 — порівняно з 2011 роком [4].

У 2014 році Глобальний Інноваційний Індекс (ГІІ), опублікований Корнельським університетом, школою бізнесу INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, очолили Швейцарія, Сполучене Королівство і Швеція, а також істотно підвищився індекс регіону країн Африки на південь від Сахари [5].

Визнаючи ключову роль інновацій для подальшого зростання та процвітання світової економіки, Міжнародна школа бізнесу INSEAD з 2007 р. почала щорічно аналізувати стан національних економік практично усіх країн світу з оцінкою їх стану та призначенням ім специфічного показника -глобального інноваційного індексу (СІІ — The Global innovation index).

Визначення глобального інноваційного індексу є частиною масштабного дослідження Міжнародної школи бізнесу + INSEAD, в якому розглядають як комерційні результати інноваційної діяльності в більшості країн світу, так і активність їх урядів щодо заохочення та підтримки інноваційної діяльності у державній політиці.

Таблиця 2. Регіони України з найбільшою часткою інноваційних промислових підприємств за 2014 рік

	Кількість інноваційно активних підприємств		Обсяг витрат на інноваційну діяльність, млн грн.	Обсяг реалізованої інноваційної продукції	
	усього, од.	у % до загальної кількості промислових підприємств		усього, млн грн.	у % до загального обсягу промислової продукції
Україна	1609	16,1	7695,9	25669,0	2,5
Харківська	191	22,4	711,1	2609,8	3,8
м. Київ	168	21,7	1306,8	1748,6	2,0
Львівська	129	16,4	219,7	731,9	2,1
Запорізька	108	22,9	339,9	1530,0	1,7
Івано-Франківська	99	22,8	95,8	883,2	3,8
Одеська	67	16,8	323,9	698,7	2,4
Миколаївська	67	19,9	606,8	363,8	1,5
Херсонська	54	24,2	90,5	657,8	5,4
Кіровоградська	49	17,3	93,0	504,4	2,9
Сумська	46	17,6	587,7	2610,7	10,4

Джерело: [3].

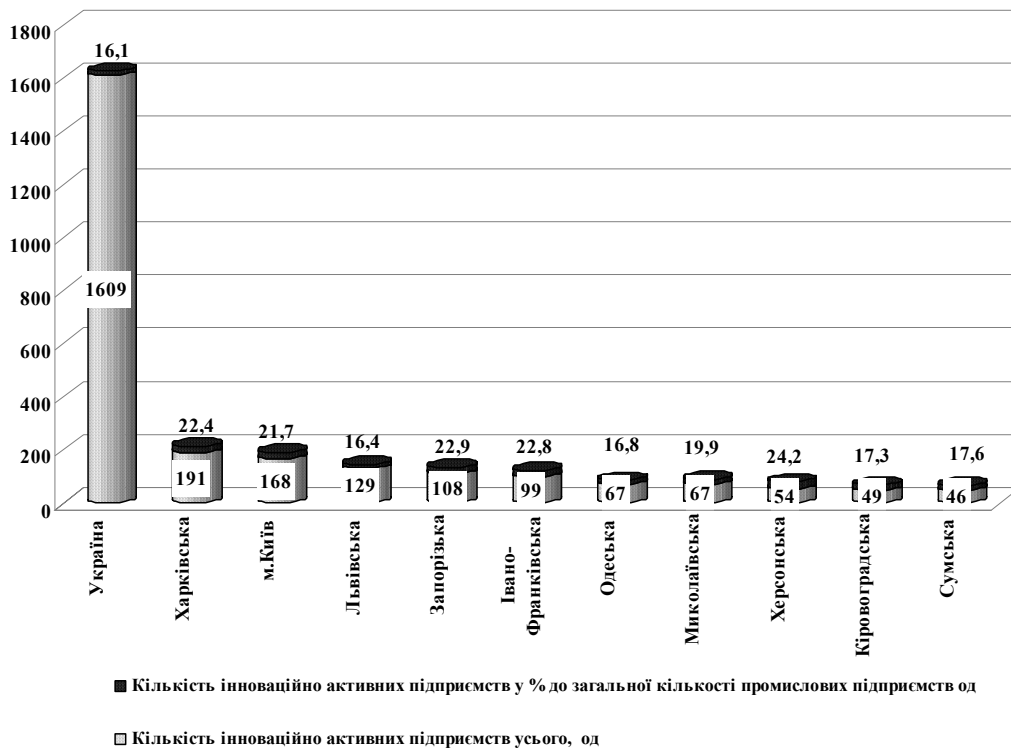

Рис. 2. Регіони України з найбільшою часткою інноваційних промислових підприємств

У процесі аналізу інноваційного потенціалу та його практичного використання з визначенням глобального інноваційного індексу економік більшості країн світу

Міжнародна школа бізнесу INSEAD проголошує "сталий інноваційний розвиток" як загальний напрям світової економіки. Таким чином, здатність до інновацій

Таблиця 3. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації %	Впроваджено нових технологічних процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Впроваджено виробництво інноваційних видів продукції*, найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	9,4
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8
2012	13,6	2188	554	3403	942	3,3
2013	13,6	1576	502	3138	809	3,3
2014**	12,1	1743	447	3661	1314	2,5

** Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [2].

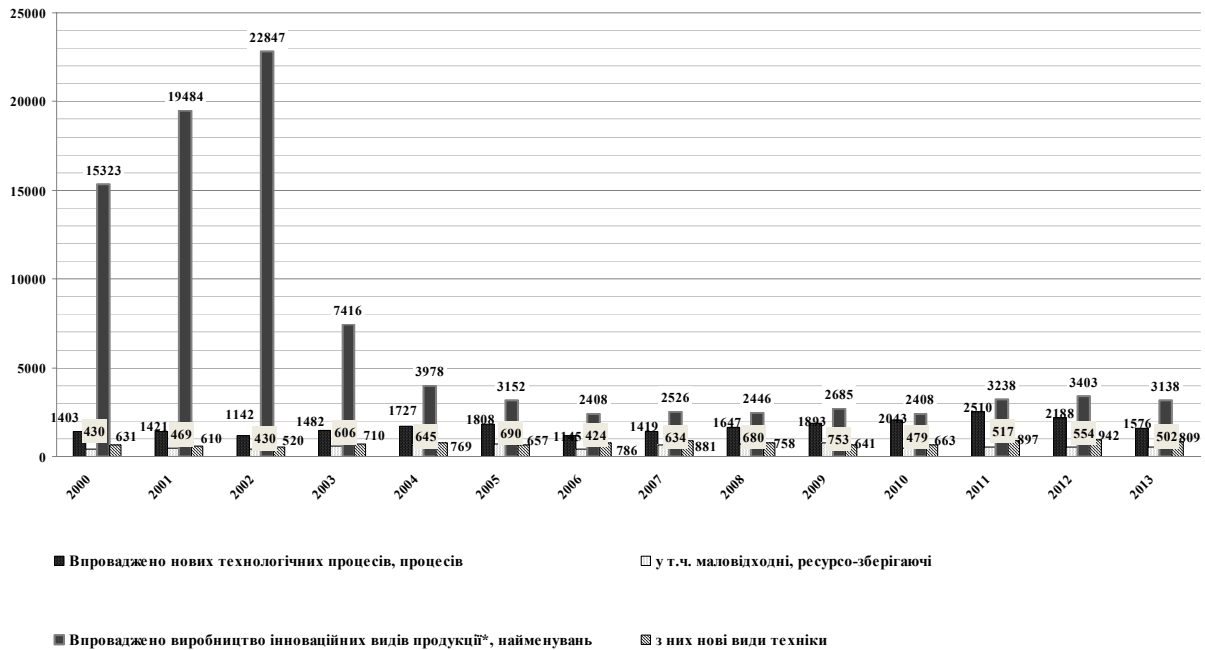

Рис. 3. Динаміка впровадження інновацій на промислових підприємствах України у 2000–2014 рр.

(інноваційна активність) стає визначальним фактором глобального економічного зростання [6].

До рейтингу ГПІ 2014 року увійшли 143 країни з усіх регіонів світу, і він був складений за 81 індикатором, що відображає як їх інноваційні можливості, так і ті результати, які піддаються виміру.

Україна посіла в ньому 63 місце. Перша десятка рейтингу 2014 року: Швейцарія, Сполучене Королівство, Швеція, Фінляндія, Нідерланди, Сполучені Штати Америки, Сінгапур, Данія, Люксембург, Гонконг [7].

Ці країни-лідери ГПІ створили тісно пов'язані інноваційні екосистеми, у рамках яких інвестиції в людський капітал у поєднанні з сильною інноваційною інфраструктурою підтримують високі рівні творчості. Зокрема провідні 25 країн за індексом ГПІ незмінно мають високі рейтинги за більшістю індикаторів, а також займають сильні позиції в таких областях, як інноваційна інфраструктура (включаючи інформаційно-комунікаційну технологію), рівень розвитку бізнесу (такі показники, як працівники розумової праці, взаємозв'язки між інноваціями і освоєнням знань) і результати інноваційної діяльності (такі показники, як товари і послуги творчого характеру і творчість в режимі онлайн).

Оцінці також підлягала якість інновацій. За індикатором якості інновацій — що відображується показниками досягнень вищої освіти, охоплення академічними публікаціями і міжнародного аспекту патентних заявок — верхню стрічку в групі країн з високим рівнем доходу займають Сполучені Штати Америки, за якими йдуть Японія, Німеччина і Швейцарія. Провідні країни в групі країн з середнім рівнем доходу скорочують розрив за індикатором якості інновацій, і провідною країною серед них є Китай, за яким йдуть Бразилія та Індія.

Серед країн БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай і Південна Африка) підвищилися рейтинги чотирьох країн (Бразилія піднялася на три місця і зайняла 61-у стрічку; Російська Федерація піднялася на 13 місць, зайнявши 49-е місце, Китай піднявся на 6 місць, зайнявши 29-е місце, а Південна Африка піднялася на 5 місць, внаслідок чого вона зайняла 53-є місце). Зростання рейтингу Китаю і Російської Федерації є найбільш помітним серед цих країн; рейтинг Китаю тепер порівнянний з рейтингом багатьох країн з високим рівнем доходу. Проте рейтинг Індії знизився на 10 місць, і у цьому році вона зайняла 76-у позицію [5].

БРІКС — об'єднання (група) країн, що розвиваються, зі швидкими темпами економічного росту (Бразилія,

Росія, Індія, Китай, Південна Африка). Країни цього об'єднання мають на меті сформувати політичний клуб і таким чином перетворити свою зростаючу економічну владу на геополітичний вплив. Вигоди згаданим державам забезпечує наявність у них великої кількості важливих для світової економіки ресурсів [8].

Структуру джерел фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах України наведено в таблиці 4. Фінансування здійснювалося з державного бюджету, за рахунок власних коштів підприємств, іноземних інвесторів та інших джерел [2].

Аналіз обсягів та джерел фінансування інноваційної діяльності за даними таблиці 4 в період з 2000 по 2014 рік показав, що за цей період в Україні фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств зросло на 5938,2 млн грн.

Загалом за досліджуваний період нами спостерігається, як зростання, так і зменшення фінансування інноваційної діяльності.

Наприклад, найбільша сума витрат на інноваційну діяльність припала на 2011 рік, тоді вона становила 14333,9 млн грн., що на 6638 млн грн. більше ніж в 2014 році.

Після 2011 року можна простежити тенденцію до зменшення фінансування інноваційної діяльності, так в 2012 році загальна сума фінансування в порівнянні з 2011 року зменшилася на 2853,3 млн грн., в 2013 році сума зменшилася на 4771,3 млн грн.

Розподіл витрат за напрямками коштів за 2014 рік свідчить про сприятливі для інноваційного розвитку тенденції: збільшення рівня фінансування власних досліджень та розробок як за рахунок бюджету на 336,4 млн грн., за власних коштів на 5141 млн грн., іноземних інвестицій на 5,6 млн грн., так і інших джерел на 455,8 млн грн.

Динаміка фінансування інноваційної діяльності на підприємствах України у 2000–2014 рр. зображена на рисунку 4. показує, що з 2003 по 2008 роки спостерігається суттєве збільшення фінансування інноваційної діяльності, в 2009–2010 роках відбувається зменшення фінансування, що поступово збільшується на протязі 2011 року. На жаль, аналіз даних надав підставу впевнено стверджувати про зменшення фінансування інноваційної діяльності в 2012–2014 роках.

Дане зменшення, на нашу думку, зумовлене тим, що промислові підприємства, які прагнуть реалізовувати інноваційну діяльність та підвищити інноваційну активність потребують значних капіталовкладень, а особливо інвестиційного забезпечення.

Таблиця 4. Джерела фінансування інноваційної діяльності на промислових підприємствах

	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
	млн грн.				
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10821,0	7969,7	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014*	7695,9	6540,3	344,1	138,7	672,8

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: [2].

Але на сьогодні інвестиційний клімат в Україні оцінюється як високо ризиковий. Причиною такого стану є не лише відсутність коштів для вкладень, але й підвищений ризик будь-яких форм інвестування.

Як відомо, на інноваційну активність промислових підприємств впливають зовнішні та внутрішні чинники. До зовнішніх чинників інноваційної активності, які діють як інструменти впровадження інновацій на промислових підприємствах відносяться: державне регулювання, науково-технічний прогрес, потреби ринку, економічний стан країни тощо. Найбільш значущі внутрішні чинники інноваційної активності: рівень і динаміка нематеріальних активів, величина і технічний стан основних засобів, ділова активність підприємства, його фінансова стійкість.

Для підвищення інноваційної активності промислових підприємств України, необхідно здійснити наступні заходи: проведення ефективної державної інноваційної політики, погоджуючи темпи і пропорції розвитку науки, технологій і виробництва; розвиток та посилен-

ня дії фінансово-кредитних інститутів, що забезпечують безперервність фінансування інноваційних проєктів (венчурні компанії, інноваційні фонди); забезпечення сприятливого клімату для створення власних наукомістких виробництв завдяки використанню різних форм державної підтримки; законодавчі зміни щодо системи пільг та стимулів у галузі інноваційної діяльності; вдосконалення механізму захисту прав інтелектуальної власності та процедур патентного захисту інновацій; розвиток інноваційної інфраструктури через покращення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, сертифікації та впровадження розробок, підготовки і перепідготовки кадрів; забезпечення комерціалізації наукових результатів завдяки формуванню основ для ефективного партнерства державного та підприємницького секторів в інноваційній сфері; тісна співпраця з іноземними підприємствами, обмін досвідом; активізація міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва у галузі наукових розробок та інновацій.

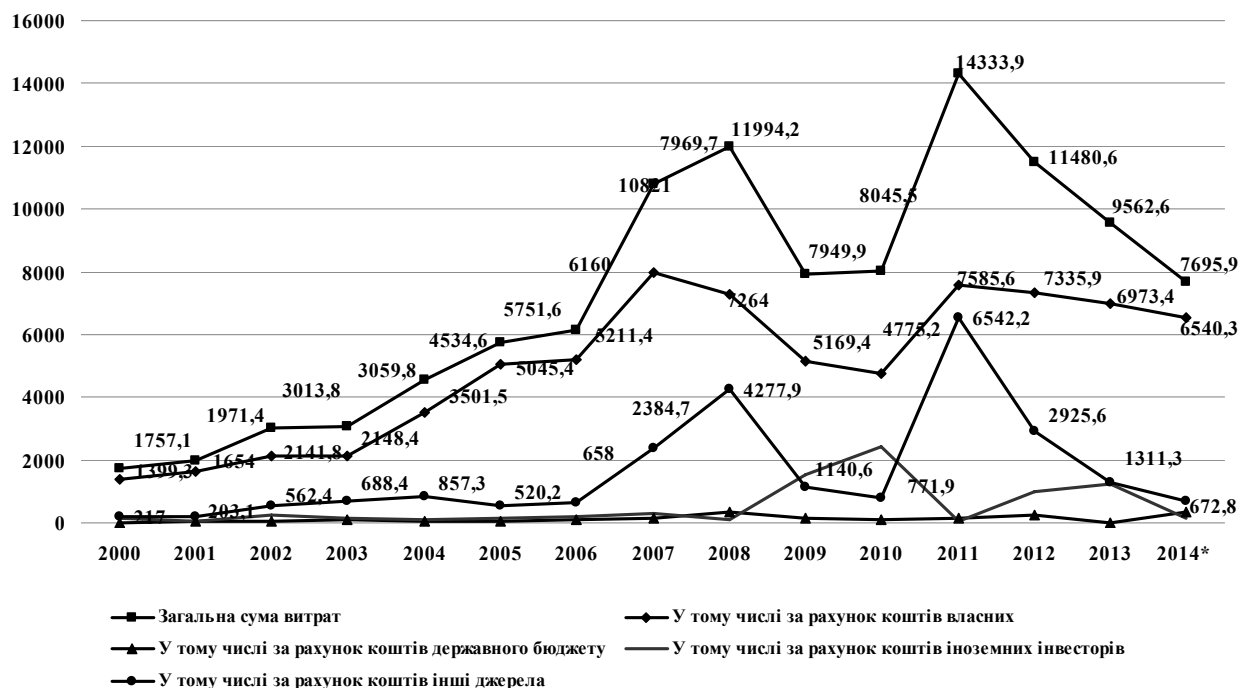

Рис. 4. Динаміка фінансування інноваційної діяльності на підприємствах України у 2000–2014 рр.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки: кількість промислових підприємств, що займали інноваційною діяльністю та впроваджували інновації в Україні за останні 14 років знизився. Питома вага інноваційно орієнтованих вітчизняних підприємств за період з 2000 по 2014 рік зменшилася на 1,9%.

Показники інноваційної діяльності в Україні мають нестабільний, хвилеподібний характер, з 2000 по 2006 рік простежується тенденція до зниження інноваційної активності промислових підприємств. Далі відбувається різке підвищення інноваційної активності з 11,2% у 2006 до 14,2% в 2007, але вже з початку 2008 по кінець 2009 року знову спостерігається спад інноваційної активності, з початку 2010 року можна простежити невелике зростання на 1%.

Нове піднесення припадає на 2011, рік коли % інноваційної активності становив 16,2%, в 2012 та 2013 роках можна спостерігати тенденцію збільшення інноваційної активності, яка зменшується до кінця 2014 року.

Найбільша частка інноваційних промислових підприємств зосереджена в місті Києві та Харківській, Львівській, Запорізькій, Івано-Франківській областях.

Структура джерел фінансування інноваційної діяльності свідчить про те, що в Україні фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств за період з 2000 по 2014 рр. зросло на 5938,2 млн грн.

Розподіл витрат за напрямками коштів за 2014 рік ілюструє наявність сприятливих для інноваційного розвитку тенденцій: збільшення рівня фінансування власних досліджень та розробок як за рахунок бюджету на 336,4 млн грн., за власних коштів на 5141 млн грн., іноземних інвестицій на 5,6 млн грн., так і інших джерел на 455,8 млн грн.

Разом з тим динаміка фінансування інноваційної діяльності на підприємствах України показала, що з 2003 по 2008 роки спостерігається суттєве збільшення фінансування інноваційної діяльності, в 2009—2010 роках відбувається зменшення фінансування, що поступово збільшується на протязі 2011 року. На жаль, аналіз даних надав підставу впевнено стверджувати про зменшення фінансування інноваційної діяльності в 2012—2014 роках.

Отже, одним з найважливіших чинників, що характеризує інновації на промислових підприємствах України є інноваційна активність. Для її підвищення на промислових підприємствах на рівні держави необхідно: здійснювати ефективну державну інноваційну політику, погоджуючи темпи і пропорції розвитку науки, технологій і виробництва; підвищити обсяги фінансування вітчизняної науки; розвивати та посилювати дію фінансово-кредитних інститутів, що забезпечують безперервність фінансування інноваційних проектів (венчурні компанії, інноваційні фонди); впроваджувати законодавчі зміни щодо системи пільг та стимулів у галузі інноваційної діяльності; активізувати міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво у галузі наукових розробок та інновацій.

На рівні підприємства необхідно: забезпечити сприятливий клімат для створення власних наукомістких виробництв; здійснити розвиток інноваційної інфраструктури через покращення системи інформаційного забезпечення інноваційної діяльності, сертифікації та впровадження розробок, підготовки і перепідготовки кадрів; мотивувати працівників до інноваційної діяльності; тісно співпрацювати з іноземними підприємствами, здійснювати обмін досвідом.

Реалізація запропонованих заходів дасть змогу значно підвищити рівень інноваційної активності промислових підприємств в Україні, стабілізувати прискорений процес оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні та залучені зовнішні інвестиції на інноваційну діяльність.

Література:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах / [відп. ред. С.В. Мочерний та ін.]. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — Т.1. — 864 с. — С. 655—656.
2. Сайт "Державна служба статистики України" [Електронний ресурс] Наукова та інноваційна діяльність (1990—2014рр.). — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html
3. Наукова та інноваційна діяльність у 2014 році: статистичний збірник. — К.: ДП "Інформаційно-видавничий центр Держстату України", 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
4. Исследование INSEAD: Глобальный индекс инноваций 2013 года // Центр гуманитарных технологий [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/01/6051>
5. Швейцария возглавила Глобальный Инновационный Индекс в 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://vgschool5.at.ua/publ/sci_news/techology/shvejcarija_ocholila_globalnij_innovacijnij_indeks_u_2014_roci/3-1-0-570
6. Глобальный инновационный индекс — оцінка інноваційного потенціалу України / Анна Князевич // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2013. — Вип. 2. — С. 142—148 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vtneu_2013_2_18.pdf
7. Исследование INSEAD: Глобальный индекс инноваций 2014 года [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gtmarket.ru/news/2014/07/18/6841>.
8. Науковий журнал "Зовнішні справи" 2013, БРИКС: можливості та перспективи [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadumka/view/article/briks-mozhливosti-ta-perspektivi>

References:

1. Mochery, S. V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia: U tr'okh tomakh. [Economic encyclopedia: In three volumes], vol. 1, pp. 655—656, Publishing center "Academy" Kyiv, Ukraine.
2. The official website of the State Statistics Service of Ukraine (2014), "Electronic resource" available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 July 2015).
3. State Statistics Service of Ukraine (2014), [Naukova ta innovatsiina diialnist u 2014 rotsi], "Research and innovative activities in 2014: a statistical compendium", [Online], DP "Informatsiino-vydavnychiy tsentr Derzhstatu Ukrainy, Kyiv, Ukraine, available at: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm (Accessed 21 July 2015).
4. The study INSEAD Global innovation index (2013), "Global innovation index 2013", available at: <http://gtmarket.ru/news/2013/07/01/6051> (Accessed 18 July 2015).
5. Science news in Ukrainian. Technology (2014), "Switzerland topped the Global Innovation Index in 2014", available at: http://vgschool5.at.ua/publ/sci_news/techology/shvejcarija_ocholila_globalnij_innovacijnij_indeks_u_2014_roci/3-1-0-570 (Accessed 21 July 2015).
6. Knyazevych, A. (2013), "The global innovation index — estimation of innovative potential of Ukraine", Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu, no. 2, pp. 142—148, available at: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vtneu_2013_2_18.pdf, (Accessed 19 July 2015).
7. The INSEAD study (2014), "Global innovation index 2014", available at: <http://gtmarket.ru/news/2014/07/18/6841>, (Accessed 16 July 2015).
8. The scientific journal "Foreign Affairs" (2013), "BRICS: opportunities and prospects", available at: <http://www.uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadumka/view/article/briks-mozhливosti-ta-perspektivi> (Accessed 17 July 2015).

Стаття надійшла до редакції 23.07.2015 р.

Т. А. Ізовіт,
к. е. н., Віце-президент,
Українська асоціація підприємств легкої промисловості "Укрлегпром"

ЕФЕКТ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДОДАТКОВОГО ІМПОРТНОГО ЗБОРУ НА РОЗВИТОК ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

T. Izovit,
Ph.D., Vice-president, Ukrainian Association of Light Industry "Ukrlegprom"

THE EFFECT OF INTRODUCING OF THE ADDITIONAL CUSTOMS DUTY FOR THE IMPORT ON THE DEVELOPMENT OF LIGHT INDUSTRY OF UKRAINE

У статті здійснено аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку легкої промисловості України у зв'язку із запровадженням додаткового імпортного збору. Наведено очікувані чинники позитивної дії даної норми та ризики її негативного впливу на національну економіку. Розглянуто динаміку обсягів виробництва промислової продукції загалом та товарів легкої промисловості, зокрема. Проведено моніторинг зовнішньоекономічної діяльності й інших економічних показників легкої промисловості. Названо економічні чинники, які впливають на конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Оцінено рівень залежності виробництва текстилю, готового одягу, хутра, шкіри і взуття від імпортної сировини та комплектуючих. Встановлено взаємозалежність між ціновими індикаторами, купівельною спроможністю населення, споживанням продукції та обсягами її виробництва. За результатами проведеного дослідження встановлено переваги і недоліки від запровадження даної норми. Автором зроблено оцінку щодо ефекту впливу додаткового імпортного збору на розвиток вітчизняної легкої промисловості та запропоновано заходи щодо покращення економічної ситуації у галузі.

The article has analyzed the current state and trends of the light industry of Ukraine in connection with the introduction of the additional customs duty for the import. An expected positive effect of the factors and risks standards its negative impact on the national economy. The dynamics of industrial production in general and light industrial products in particular were considered. It's monitored of foreign trade and other economic indicators of the light industry. The economic factors that affect the competitiveness of domestic products are named. It's reviewed dependence production of textiles, readymade garments, fur, leather and footwear from imported the raw materials and the components. The relationship between price indicators, purchasing power, consumption of products and volume of production was established. The results of the study were found advantages and disadvantages of the introduction of the rule. The author made an assessment on the effects of the additional import duty on the development of domestic light industry and proposed measures to improve the economic situation in the industry.

Ключові слова: додатковий митний збір, легка промисловість, виробництво, експорт, імпорт, споживання, конкурентоспроможність.

Key words: additional customs duty for the import, light industry, production, export, import, consumption, competitiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі в умовах реалізації заявленого Україною європейського вибору та глобалізаційних викликів на фоні глибокої кризи національної економіки та різкого зниження рівня життя населення, особливо значення набуває проблема ефективного розвитку реального економічного сектора, що є одним із основних джерел наповнення Державного бюджету та створення валового внутрішнього продукту. Це пояснюється тим, що підвищення конкурентоспроможності вітчизняної промисловості може бути забезпечене лише у результаті якісних змін.

Стабілізація ситуації в країні та започаткування економічного зростання, у значній мірі, залежить від здійснення заходів вираженої економічної та промис-

лової політики. Натомість, застосування вимушених тимчасових адміністративних заходів, пов'язаних з напруженою геополітичною ситуацією, може мати двоякий ефект, тому вимагає гострої уваги та ґрунтовного вивчення їх доцільності. З цієї метою 2 липня 2015 року відбулися парламентські слухання у Комітеті Верховної Ради України з питань податкової та митної політики на тему "Ефективність впровадження додаткового імпортного збору. Проміжні результати та вплив на економіку". Різке поглиблення економічної кризи з початку поточного року та необхідність негайного виявлення і усунення його причин зумовлює актуальність дослідження щодо впливу запровадження додаткового імпортного збору, в тому числі і на розвиток легкої промисловості як складової промислового комплексу.

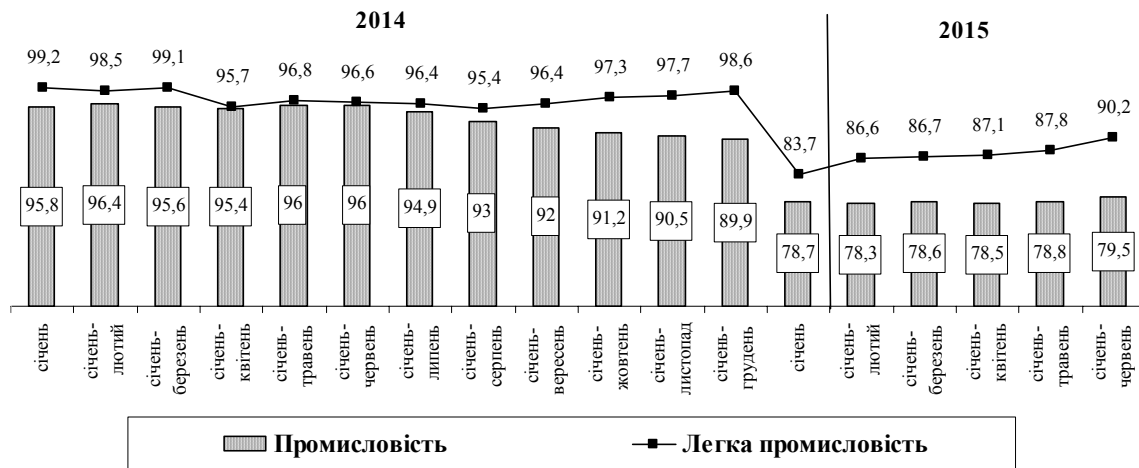

Рис. 1. Динаміка обсягів виробництва промислової продукції, у % до відповідного періоду попереднього року

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема запровадження додаткового імпортного збору досліджувалася фахівцями Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Міністерства фінансів, Національного банку України, вченими Державного НДІ інформатизації та моделювання економіки, представниками двадцяти галузевих асоціацій, у тому числі і Української асоціації підприємств легкої промисловості "Укрлегпром". Позиція виробників з даного питання відображена у Відкритому зверненні галузевих об'єднань підприємств вітчизняної промисловості до Президента, Прем'єр-міністра, Голови Верховної Ради України від 17 липня 2015 року [2]. Разом з тим, додаткового дослідження і деталізації потребують практичні питання застосування додаткового імпортного збору для товарів легкої промисловості та його впливу на перспективи розвитку галузі.

МЕТА СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку легкої промисловості України у зв'язку із тимчасовим запровадженням додаткового імпортного збору, а також оцінка його впливу на розвиток вітчизняної легкої промисловості.

МЕТОДОЛОГІЯ

В основу проведення дослідження було покладено методологію економічного і статистичного аналізу, методи ієрархій та графічного моделювання, методи експертних оцінок і логічного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підвищення добробуту і якості життя населення є стратегічною ціллю України в її утвердженні європейських принципів. Поступова реалізація даної мети можлива за умови забезпечення стабілізації на сучасному етапі розвитку та подальшого економічного зростання, насамперед завдяки ефективному розвитку промислового виробництва. Для цього, на нашу думку, держава має здійснити швидкі та якісні структурні реформи і провадити промислово політику, виправдану, передусім, національними інтересами.

З огляду на поглиблення економічної кризи у 2014 році та погіршення стану платіжного балансу країни, після консультацій з Комітетом Світової організації торгівлі з платіжного балансу і представниками Міжнародного валютного фонду, для виправлення цієї ситуації Україна була змушена врегулювати порядок застосування додаткового валютного збору на імпорту. Переважна більшість країн-членів СОТ визнала правомірність застосування Україною тимчасового (строком на 12

місяців) адміністративного заходу щодо запровадження додаткового імпортного збору як особливого виду мита у розумінні Митного кодексу України [3].

Зазначену норму було запроваджено шляхом ухвали Верховною Радою України 28 грудня 2014 року Законів України № 73 "Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 року" та № 74 "Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо стабілізації платіжного балансу)" [4]. Відповідно до законів імпортований збір передбачається справляти з товарів, що ввозяться на митну територію України для вільного обігу, незалежно від країни походження за ставками: 10 відсотків для товарних груп 1—24 та 5 відсотків відповідно для товарних груп 25—97 згідно з УКТЗЕД [5]. Таким чином, на продукцію легкої промисловості, що класифікується за товарними групами віднесеними до розділів VIII (групи 41—43), XI (групи 51—63), XII (групи 64—67), застосовується особливе мито у розмірі 5% від митної вартості товарів, що ввозяться на митну територію України [6].

Очікувалося, що запровадження даної норми призведе до позитивних змін — стабілізації платіжного балансу, примноження золотовалютних резервів, а також збільшення надходжень до Державного бюджету з урахуванням зростання вартості іноземної валюти від ввізного мита за рахунок додаткового імпортного збору, ПДВ з імпортованих товарів, покращення сальдо торговельного балансу.

Натомість, додатковий митний збір не є основним фактором стримування імпорту, а навпаки, може призвести до скорочення експорту і втрати позицій на традиційних ринках збуту, через зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробників на зовнішніх ринках. Крім того, негативною реакцією торговельних партнерів України може стати застосування аналогічних заходів у відповідь. Так, з липня 2015 року Узбекистан вже запровадив додаткове ввізне мито в розмірі 10% та 5% на українські товари строком на 12 місяців.

Ризики негативної дії додаткового імпортного збору на розвиток економіки України можуть бути виражені: — скороченням реального ВВП України та валової доданої вартості у галузях економіки; — збільшенням споживчих цін на продукцію та експортних цін на вітчизняну продукцію; — від'ємним податковим ефектом внаслідок недоотримання податкових надходжень від вітчизняних суб'єктів господарювання.

Українська асоціація підприємств легкої промисловості на прохання Мінекономрозвитку України (лист від 08.07.2015 № 4411-06/22103-07) провела системне дослідження щодо ефекту запровадження у лютому 2015 року додаткового імпортного збору у розмірі 5—10%, в

тому числі на сировину, матеріали і комплектуючі, які в Україні не виробляються, і вважає, що такий захід є одним із ключових чинників погіршення ситуації у реальному секторі економіки, зокрема і в галузі виробництва товарів легкої промисловості. Про це свідчать наступні індикатори економічного розвитку.

З початку поточного року спостерігається посилення негативної динаміки розвитку вітчизняного промислового комплексу, у тому числі, і легкої промисловості (рис. 1). Обсяги виробництва галузі за I півріччя 2015 року порівняно з відповідним періодом попереднього року скоротилися на 9,8%, а загальний спад промислового виробництва за цей період склав 20,5% [7].

Водночас у структурі промислових товарів за цей період зменшилися обсяги виробництва усіх груп, зокрема найбільший спад у виробництві енергії (на 28,1%), інвестиційних товарів (на 25,7%), споживчих товарів тривалого використання (на 25,5%) (табл. 1).

Виробництво за основними групами товарів легкої промисловості у січні — червні поточного року була нерівномірним. Зокрема, збільшилися виробництво ковдра та пледів (на 28,6%), пальт, плащів чоловічих (на 29,9%), курток чоловічих (на 37,7%) і жіночих (на 25,4%), панчішно-шкарпеткових виробів (на 6,5%). У той же час, менше вироблено різних видів одягу трикотажного жіночого (на 4,2%), пальт, плащів жіночих (на 24,8%), суконь (на 29,9%), трикотажу спіднього (на 52,7%), взуття (на 25,5%) порівняно з I півріччям 2014 року [7]. Зауважимо, позитивна динаміка характерна для виробництва деяких товарів, затребуваних у забезпеченні силових структур речовим майном, а виробництво іншого асортиментного сегменту ринку занепадає.

Нестабільність динамічного тренду за період 2008—2015 років демонструють операції зовнішньоекономічної діяльності підприємств легкої промисловості (рис. 2). Незважаючи на негативну динаміку виробництва впродовж минулого року (-1,4% до 2013 р.), обсяг експорту за цей період скоротився лише на 0,7%. Однак за січень — травень 2015 року відмічено зменшення даного показника на 29,3% або на 148 млн дол. США, у порівнянні з аналогічним періодом 2014 року.

Водночас різке від'ємне коливання імпорту зафіксовано впродовж останнього півтора року. У минулому році імпорт знизився на 26,2%, а за січень — травень 2015 року — на 31,7% і досяг лише 707,1 млн дол. США, порівняно з відповідними періодами минулих років. Таким чином, зменшення обсягів імпорту за п'ять місяців поточного року досягло 328,6 млн дол. США, а збільшення надходжень від запровадження додаткового імпортного збору на групи товарів легкої промисловості за цей період склало лише 35,3 млн дол. США [7].

Зазначимо, що робота підприємств легкої промисловості України значною мірою залежить від імпорту сировини і матеріалів: це — бавовняне волокно, хімічні волокна і нитки, вовна, пряжа, барвники та інші текстильно-допоміжні речовини, а також технологічне устаткування, які в Україні не виробляються або виробляються в незначних обсягах. Зокрема, в Україні виробляється лише 5—10% вовни митої від її потреби, тому текстильні підприємства для забезпечення стабільної роботи та виробництва конкурентоспроможної продукції імпортують вовну миту з інших країн. За минулий рік обсяг імпорту вовни в порівнянні з 2013 роком зменшився майже на 50%, а за січень — травень 2015 р. — на 17,5% проти відповідного періоду 2014 року [7].

На основі даних Державної фіскальної служби та Державної служби статистики України Асоціацією "Укрлегпром" було розраховано частку імпортової сировини та комплектуючих, яка у виробництві текстилю, готового одягу, хутра, шкіри і взуття становить

Таблиця 1. Індекси виробництва продукції за промисловими групами

Найменування показника	Січень—червень 2015 до січня—червня 2014, %	Довідково: Січень—червень 2014 до січня—червня 2013, %
Промисловість, всього	79,5	96,0
у тому числі		
Товари проміжного споживання	84,1	96,6
Інвестиційні товари	74,3	84,9
Споживчі товари короткострокового використання	86,5	101,5
Споживчі товари тривалого використання	74,5	89,0
Енергія	71,9	97,8

Джерело: складено автором на основі [7].

більше 90%. Враховуючи питому вагу імпортової складової у собівартості вітчизняної продукції, додатковий імпортний збір та додаткові суми ПДВ збільшують собівартість виробництва, орієнтовно, на 5—7% [8]. Здорожчання продукції призводить до втрати конкурентоспроможності українських товарів на зовнішніх ринках та зниження попиту на внутрішньому ринку. Саме враховуючи зазначені чинники, Асоціацією "Укрлегпром" були надані пропозиції до комітету Верховної Ради України з питань митної статистики і податкової політики щодо не застосування додаткового митного збору на сировинні групи товарів для легкої промисловості, та, на жаль при їх розгляді групи 41, 51—55, 6406 — не були прийняті.

Аналіз економічних чинників, які впливають на конкурентоспроможність вітчизняної продукції легкої промисловості свідчить, що підприємства працюють в умовах світових цін на сировину, матеріали і устаткування, які формують 65—80% собівартості продукції, витрати на оплату праці становлять лише 10—20 відсотків. Враховуючи динаміку падіння реальної заробітної плати за січень — травень 2015 р. (зменшився відносно відповідного періоду попереднього року на 23,5%), запровадження збору знайде своє негативне відображення у наступних бюджетних періодах у вигляді скорочення надходжень від податків на доходи фізичних осіб [7].

Ціни виробників промислової продукції за I півріччя поточного року зросли на 42,5%, в тому числі у легкій промисловості — на 36,3% проти відповідного періоду 2014 року. Індекс споживчих цін на товари і послуги за цей період зріс майже у півтора раза, водночас ціни на одяг і взуття збільшилися на 28,6% [7].

Підвищення цін призводить до зменшення купівельної спроможності і поглиблення зубожіння населення, переорієнтацію його доходів лише на купівлю продуктів харчування, ліків та сплату комунальних платежів. Так, за статистичними даними обсяги роздрібного торго-

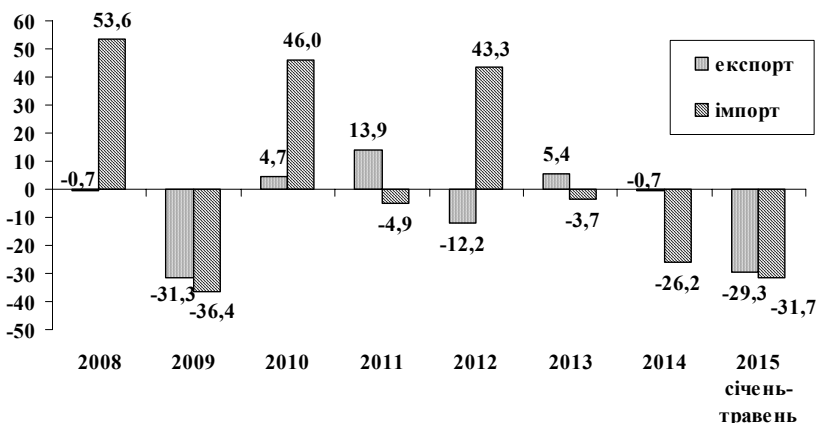

Рис.2. Динаміка приросту (спад) обсягів експортно-імпорتنних поставок продукції легкої промисловості, у % до відповідного періоду попереднього року

вельного товарообороту за січень — травень 2015 року вже скоротилися майже на чверть порівняно з відповідним періодом минулого року.

Зменшення споживання продукції, в свою чергу, веде до скорочення виробництва, вивільнення працюючих та погіршення фінансових результатів діяльності підприємств. За січень — березень поточного року фінансовий результат підприємств легкої промисловості до оподаткування має негативне значення. Збиток у цілому у галузі склав 600,8 млн грн., незважаючи на те, що 73,1% підприємств у I кварталі отримали чистий прибуток у розмірі 386,6 млн грн. [7]. При наявності значних виробничих потужностей розвиток такого тренду може призвести до часткової або повної зупинки більшості вітчизняних підприємств.

Крім того, значне падіння імпорту обладнання та комплектуючих в Україну призвело до здорожчання доступу до технологій і обладнання, що в подальшому може фактично зупинити модернізацію виробництва.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, запровадження додаткового імпортного збору сприяє тимчасовому зростанню надходжень від податків з імпортованих товарів та зборів, проте значно підвищує фіскальне навантаження на суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, що спричиняє негативний вплив на фінансові результати господарської діяльності, споживчі ціни, ціни виробників та доходи бюджетів усіх рівнів (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість).

Фіскальний аргумент збору не є інструментом для поштовху розвитку національної економіки, підвищення її конкурентоздатності на внутрішніх та зовнішніх ринках. А тимчасовий ефект збільшення надходжень до бюджету (митний збір, збільшення відшкодування ПДВ) нівелюється втратами бюджету (зменшення надходжень податку на прибуток, ПДВ, податку на доходи фізичних осіб, єдиного соціального внеску, збільшення навантаження на соціальні фонди внаслідок звільнень).

Таким чином, на фоні складної загальної економічної ситуації в Україні негативний вплив додаткового імпортного збору, на мою думку, очевидний і може стати вирішальним фактором для подальшої стагнації національної економіки, погіршення якості життя та зuboжіння населення.

Враховуючи викладене, для стабілізації і поживлення виробництва промислових товарів загалом, і товарів легкої промисловості, зокрема, Асоціація "Укрлегпром" підтримує відкрите звернення галузевих об'єднань до керівництва держави стосовно скасування додаткового імпортного збору. Та у зв'язку із відсутністю у достатній кількості в Україні сировини — вовни, бавовни, рослинних текстильних волокон (ляне волокно, джутове волокно), шкур, комплектуючих для взуття, хімічних волокон і ниток, які використовуються для виробництва готових товарів легкої промисловості, в т.ч. і для виконання держзамовлення по забезпеченню Збройних Сил України речовим майном, пропонуємо внести зміни до Закону України від 28.12.2014 № 73-VIII "Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди про тарифи і торгівлю 1994 року", передбачивши обов'язкове скасування даної норми на деякі товарні групи згідно з УКТЗЕД, а саме: група 41 — шкури, 51 — вовна, 52 — бавовна, 53 — інші рослинні текстильні волокна, 54 — нитки синтетичні або штучні, 55 — хімічні штапельні волокна, підгрупа 6406 — частини взуття та їх комплектуючі.

Література:

1. Українська правда. 18.06.2015. "Україна погодила з країнами СОТ запровадження додаткового імпортного збору" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/06/18/547370/>

2. Zaxid.Net. 19.07.2015 "Відкрите звернення галузевих об'єднань підприємств вітчизняної промисловості щодо негативного впливу додаткового імпортного збору та необхідності його термінової відміни" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?skasuyte_dodatkoviy_importniy_zbir&objectId=1358783

3. Офіційний сайт Верховної Ради України. Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1994 року. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_003

4. Офіційний сайт Верховної Ради України. Закон України від 28.12.2015 р. № 73 "Про заходи щодо стабілізації платіжного балансу України відповідно до статті XII Генеральної угоди за тарифів і торгівлі 1994 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/73-19>

5. Офіційний сайт Верховної Ради України. Закон України від 28.12.2015 р. № 74 "Про внесення змін до Митного кодексу України (щодо стабілізації платіжного балансу)" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74-19>

6. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. Наказ від 14.01.14 № 15 "Про затвердження Пояснень до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitnezakonodavstvo/nakazi/62995.html>

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України/Статистична інформація [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

8. Матеріали до засідання правління "Укрлегпром" 11.06.2015. "Інформаційно-аналітичні матеріали Української асоціації підприємств легкої промисловості "Укрлегпром-15". — К., 2015. — 55 с.

References:

1. Ukrain'ska pravda (2015), "Ukraine has agreed with the WTO introducing additional import duty", available at: <http://www.epravda.com.ua/news/2015/06/18/547370/> (Accessed 15 July 2015).

2. Zaxid.Net (2015), "Open appeal sectoral associations of enterprises of domestic industry about the negative impact of the additional import duty and necessity of its immediate abolition" available at: http://zaxid.net/news/showNews.do?skasuyte_dodatkoviy_importniy_zbir&objectId=1358783, (Accessed 19 July 2015)/

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "The General Agreement on Tariffs and Trade 1994", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/981_003 (Accessed 20 July 2015).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On measures to stabilize the balance of payments of Ukraine in accordance with Article XII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/73-19> (Accessed 11 July 2015).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On amendments to the Customs Code of Ukraine (to stabilize the balance of payments)", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/73-19> (Accessed 11 July 2015).

6. Official website of State Fiscal Service of Ukraine. (2015), The Order "On approval of the explanations for Ukrainian goods classification of foreign economic activity", available at: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/mitnezakonodavstvo/nakazi/62995.html> (Accessed 22 July 2015).

7. State Statistics Service of Ukraine (2015), Statistical Information, available at: <http://ukrstat.gov.ua/> (Accessed 14 July 2015).

8. Ukrainian Association of Light Industry (2015), "Information and analytical materials of Ukrainian Association of Light Industry "Ukrlegprom-15", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2015 р.

В. Г. Семенова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

МАТЕМАТИЧНА МОДЕЛЬ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СКЛАДОВИХ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

V. Semenova,

PhD economics, Odessa national economic university, Department of Economics of the enterprise, Odessa

MATHEMATICAL MODEL OF EFFICIENCY EVALUATION COMPONENTS OF ENTERPRISE INTELLECTUAL PROPERTY MANAGEMENT

Результативність управління інтелектуальною власністю підприємств напряду залежить від здійснення своєчасних контрольних заходів та оцінювання ефективності складових системи управління. Метою дослідження є обґрунтування вибору математичної моделі оцінювання ефективності складових управління інтелектуальною власністю підприємств. Відповідно до зазначеної мети завданнями дослідження є: аналіз існуючих підходів щодо оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств; обґрунтування вибору виду економіко-математичного моделювання для оцінювання ефективності складових управління інтелектуальною власністю; розгляд основних етапів оцінювання. У статті досліджені літературні джерела щодо визначення методик оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю. Розглянуті наступні методи оцінювання: збалансована система показників (Balanced Scorecard), навігатор Scandia, ІС-індекс, табло (проект) ланцюга вартості, звіт про інтелектуальний капітал, метод VAIC — Value-Added Intellectual Coefficient, коефіцієнт інтелектуальної доданої вартості, модель розрахунку коефіцієнта Тобіна q (відношення ринкової вартості об'єкта до вартості його зміни). Обґрунтована доцільність застосування методу таксономічного аналізу для оцінювання складових системи управління інтелектуальною власністю підприємств. Виділено та розглянуто основні етапи таксономічного аналізу. Його застосування дасть можливість провести ранжирування об'єктів дослідження. Наприклад, можна визначити ранг підприємств будь-якої галузі промисловості за рівнем ефективності управління інтелектуальною власністю, визначивши серед їх числа лідерів та аутсайдерів.

The impact of intellectual property management companies depends on timely implementation of control measures and evaluating the effectiveness of the components of the control system. The study is to justify the choice of mathematical models evaluating the effectiveness of the components of intellectual property management companies. According to this goal objectives of the study are: analysis of existing approaches to evaluating the effectiveness of intellectual property management companies; justification of choice of the type of economic-mathematical modeling for evaluating the effectiveness of the components of intellectual property; consideration of the main stages of evaluation. The article explored the literature to identify methods of evaluating the effectiveness of intellectual property. Consider the following assessment methods: Balanced Scorecard (Balanced Scorecard), navigator Scandia, IR code scoreboard (draft) value chain, a report on intellectual capital method VAIC — Value-Added Intellectual Coefficient, value added intellectual coefficient model calculation of Tobin q — the ratio of market value of the cost of change. The expediency of the method of analysis for taxonomic evaluation components of intellectual property management companies. Dedicated and describes the main stages of taxonomic analysis. Its application will make it possible to hold objects ranging study. For example, you determine rank company of any industry in terms of effective management of intellectual property, identifying them among the leaders and outsiders.

Ключові слова: інтелектуальна власність, управління інтелектуальною власністю, математична модель, таксономічний аналіз, оцінювання ефективності управління.

Key words: intellectual property, intellectual property management, mathematical model, taxonomic analysis, evaluation of management efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Інноваційна діяльність та процеси створення і застосування інтелектуальної власності стають сьогодні вирішальним чинником підвищення ефективності діяльності підприємств в Україні та ознакою їх конкурентоспроможності. Управління інтелектуальною власністю набуває сьогодні важливого значення в контексті формування стратегічних напрямків діяльності вітчизняних підприємств. Світова наука та практика має у своєму арсеналі значні здобутки щодо методів та інструментів управління інтелектуальною власністю. Однак для дієвості цих процесів у зазначеній сфері необхідно сформувати збалансовану систему оцінювання ефективності як окремих складових системи управління, так і процесу управління в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні та практичні аспекти ефективності управління інтелектуальною власністю відображені у працях зарубіжних та вітчизняних вчених Дж. Лоуга, Лейфа Едвіссона, Патріка Х. Саллівана, В.М. Коена, Дж. Симмонса, М. Афанасьєва, М.В. Вачевського, О. Веретеникова, В. Г. Зінова, В.А. Іноземцева, Ю. Канигіна, О. Кендюхова, П. Кузнецова, Н. Крикуна, Н.А. Мамонтова, В.П. Чеботарьова, П.М. Цибульова та інших. Однак на сьогодні потребують уточнення питання, пов'язані з визначенням методологічних засад оцінки ефективності складових системи управління інтелектуальною власністю підприємств.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є обґрунтування вибору математичної моделі оцінювання ефективності складових управ-

ління інтелектуальною власністю підприємств. Відповідно до зазначеної мети завданнями дослідження є: аналіз існуючих підходів щодо оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств; обґрунтування вибору виду економіко-математичного моделювання для оцінювання ефективності складових управління інтелектуальною власністю; розгляд основних етапів оцінювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблема, що стосується вибору методики оцінювання складових системи управління інтелектуальною власністю підприємств, є важливою та актуальною з наукової та практичної точки зору. Правильний вибір інструментарію дослідження дозволить найбільш повно проаналізувати об'єкт, зробити об'єктивні висновки і розробити систему заходів та рекомендацій для подальшого розвитку. Необхідно зазначити, що сьогодні проблемами аналізу та вибору вдалої методики займається значна кількість науковців. І кожен пропонує власний підхід або варіант дослідження, що ускладнює завдання практиків та створює проблему вибору найкращої методики.

Іноземні дослідники широко використовують наступні методи оцінювання: збалансована система показників (Balanced Scorecard), навігатор Scandia, ІС-індекс, табло (проект) ланцюга вартості, звіт про інтелектуальний капітал, метод VAIC — Value-Added Intellectual Coefficient, коефіцієнт інтелектуальної доданої вартості, модель розрахунку коефіцієнта Тобіна q — відношення ринкової вартості об'єкта до вартості його зміни, метод Салівана, підхід холистичної вартості, методологія інклюзивної вартості, система етапного тестування інтелектуального капіталу [1].

Метод збалансованої системи показників передбачає виділення чотирьох блоків показників: фінансові (зростання вартості підприємств, зростання обсягів збуту, продуктивність капіталу); клієнтські (ціна, якість, час обслуговування, функціональність, сервіс, зв'язки із клієнтами, марка); внутрішні процеси (інноваційні процеси, процеси підвищення цінності продукту для клієнтів, оперативні процеси, регулюючі процеси); навчання (стратегічні компетенції, стратегічні технології, клімат). Збалансована система показників (Balanced Scorecard — BSC) — це інструмент стратегічного управління підприємством на основі оцінки його результативності за допомогою показників і бізнес-метрики, що відображає ключові напрями діяльності підприємства [2].

Метод "навігатор Scandia" передбачає виділення 30 ключових індикаторів. Крім звичайних фінансових показників, додаються: клієнтський напрям (кількість рахунків; кількість брокерів (Scandia) і кількість загублених клієнтів), напрямок процесів (кількість рахунків на одного співробітника і адміністративні витрати), людський напрям (плінність кадрів; частка менеджерів; частка жінок менеджерів і витрати на одного працівника), напрями розвитку/ відновлення (ступень задоволеності співробітників; маркетингові витрати на клієнта та інші).

Методика "другого покоління" — ІС-індекс, спрямована на побудову загального механізму формування вартості компанії та передбачає об'єднання кількох різних індикаторів в один індекс, який пов'язує інтелектуальну власність (капітал) зі змінами на ринку. Цей підхід поєднує стратегію, нефінансові характеристики, фінанси і додану вартість. ІС-індекс дозволяє менеджерам зрозуміти вплив конкурентної стратегії на інтелектуальний капітал компанії та порівняти дві альтернативи, щоб визначити, яка є більш придатною з точки зору інтелектуального капіталу. Проте у методі ІС-індекс інтелектуальна власність (капітал) включає тільки ті нематеріальні ресурси, які контролюються самою компанією.

Табло (проект) ланцюга вартості. Ця модель орієнтована на виявлення здатності підприємства до інновацій. Для оцінювання розглядається "... 9 груп показників: внутрішня здатність до відновлення (дослідження, розвиток персоналу, організаційні процеси); накопичені, придбані здатності (закуплені технології, інвестиційна діяльність); ділова мережа (альянси, спільні підприємства, інтеграція клієнтів і постачальників); інтелектуальна власність, технологічна реалізованість інновацій (клінічні тести, дозволи, прототипи); діяльність в Інтернеті (трафік на сайт, замовлення он-лайн, альянси в Інтернеті); клієнти

(маркетингові альянси, вартість бренда, цінність клієнтів, відтік клієнтів); ефективність (збут, прибуток, частка ринку, частка нових продуктів, продаж ліцензій); перспективи росту (строки виведення нових продуктів на ринок, передбачуваний ріст результатів, заплановані ініціативи і т. ін.)" [1].

Звіт про інтелектуальний капітал (Intellectual Capital Accounts), що є суттєвим елементом управління інтелектуальною власністю та інтелектуальним капіталом. За його показниками можна оцінити інтелектуальний капітал компанії для інвесторів за різними методами (залежно від ситуації на ринку та очікування інвестора). Для внутрішніх потреб (для внутрішнього управління) складають детальний звіт; для оприлюднення з метою залучення інвестицій або для інформування потенційних інвесторів готують скорочений звіт, в якому відсутня інформація, що містить комерційну таємницю.

Метод VAIC — Value-Added Intellectual Coefficient передбачає розрахунок коефіцієнту інтелектуальної доданої вартості, який включає змінні показники капітального бюджетування, фінансового планування, постановки цілей, виміру діяльності, взаємодії з акціонерами, матеріального стимулювання. Недоліком методу є його складність — містить 164 показника [1].

Модель розрахунку коефіцієнта Тобіна q — це відношення ринкової вартості компанії до вартості заміни основних виробничих фондів [3]. Тому, "... чим вище q компанії, тим більшим інтелектуальним капіталом вона володіє. При прийнятті рішення про інвестування високе значення коефіцієнта q відбиває цінність вкладень в інтелектуальний капітал. Коефіцієнт q може характеризувати також ступінь вигідності ринкових операцій компанії.

Наприклад, при $q = 2$ (ринкова вартість компанії двічі дорожча за вартість заміни її основних виробничих фондів) компанія має з цього виду власності більшу вигоду, ніж конкуренти, які володіють аналогічними виробничими фондами. У цьому випадку q є показником монопольної ренти, відображає здатність компанії одержувати більш високий прибуток завдяки своєму інтелектуальному капіталу, якого не мають конкуренти. Якщо компанія має приблизно рівні з її конкурентами речовинні ресурси, але заробляє набагато більше, це свідчить про певні переваги інтелектуальних ресурсів компанії, представлених професійними знаннями й уміннями співробітників, торговими марками, купівельною прихильністю, організаційною структурою, корпоративною культурою та ін." [4]. Головний недолік критерію Тобіна, на думку О. В. Кендюхова, полягає у тому, що при оцінюванні інтелектуального капіталу до його складу включаються також і оборотні кошти, що робить даний метод вкрай неточним, оскільки не можна здійснити реальну вартісну оцінку інтелектуального капіталу. Далі дослідник пропонує наступну методику оцінки ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємства на основі вартісного підходу, яка складається з чотирьох етапів:

1. Для досліджуваного підприємства визначається скорегований коефіцієнт Тобіна (q_n), який урахує вартість оборотних коштів та вартість інших нематеріальних активів, які не є об'єктами інтелектуального капіталу:

$$q_n = \frac{C_{p.n.}}{C_{оф.п.} + C_{с.об.п.} + C_{іна}} \quad (1),$$

де $C_{p.n.}$ — ринкова вартість підприємства (визначається за біржовою вартістю акцій);

$C_{оф.п.}$ — балансова вартість основних фондів підприємства;

$C_{с.об.п.}$ — вартість власних оборотних коштів підприємства на момент оцінки;

$C_{іна}$ — вартість інших нематеріальних активів (які не є об'єктами інтелектуального капіталу).

2. Визначається скорегований коефіцієнт Тобіна для найсильнішого конкурента ($q_{нк}$):

$$q_{нк} = \frac{C_{p.нк.}}{C_{оф.п.к.} + C_{с.об.п.к.} + C_{іна.к.}} \quad (2),$$

де $C_{p.нк.}$ — ринкова вартість підприємства — найсильнішого конкурента;

$C_{оф.п.к.}$ — балансова вартість основних фондів найсильнішого конкурента;

$C_{с.об.п.к.}$ — вартість власних оборотних коштів найсильнішого конкурента;

Таблиця 1. Показники оцінки функціонування системи управління формуванням та захистом портфеля інтелектуальної власності

Показник	Розрахунок	Складові	Важливість
Показник забезпечення правової охорони ОІВ	$I_{no} = \frac{K_z}{K_{in}}$	Кз – кількість поданих заявок на отримання патентів; Кіп – кількість створених інтелектуальних продуктів, що потребують охорони	0,37
Результативність забезпечення правової охорони	$I_{про} = 1 - \frac{K_{вз}}{K_{пат}}$	Кпат – кількість отриманих патентів; Квз – кількість заявок, за якими відмовлено у видачі патенту	0,34
Частка базових патентів	$I_{бп} = \frac{K_{бпат}}{K_{пат}}$	Кбпат – кількість базових патентів у патентному портфелі підприємства; Кпат – загальна кількість патентів у патентному портфелі підприємства	0,29

Джерело: [5, с. 137].

$C_{інан.к}$ — вартість інших нематеріальних активів найсильнішого конкурента.

3. Визначається коефіцієнт відносної ефективності використання інтелектуального капіталу (k_q):

$$k_q = \frac{q_n}{q_{нк}} \quad (3),$$

4. Визначається індекс відносної динамічної ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємства (I_{eik}):

$$I_{eik} = \frac{k_q^t}{k_q^{t-1}} \quad (4),$$

де k_q^t, k_q^{t-1} — відповідно коефіцієнти відносної ефективності використання інтелектуального капіталу у досліджуваному (t) та базовому (t-1) періодах [4].

Інші дослідники пропонують для оцінки ефективності управління інтелектуальною власністю "...враховувати такі аспекти, як результативність та якість забезпечення правової охорони створених інтелектуальних продуктів. Тому для оцінки ефективності даної складової процесу управління портфелем ОІВ підприємства пропонується така система показників (табл. 1).

На основі вищезазначених показників можна розрахувати інтегральний показник, що буде враховувати також важливість кожного з показників:

$$I_{інт} = \sum I_j \gamma_j, \quad j = \overline{1, n} \quad (5),$$

де n — кількість показників; I_j — значення показника; γ_j — коефіцієнт питомої ваги показника, $\sum \gamma_j = 1$ [5, с. 137 — 138].

Далі дослідники зазначають, що "Оцінка управління використанням об'єктів інтелектуальної власності підприємства повинна включати оцінку ефективності використання об'єктів інтелектуальної власності всередині підприємства (інноваційна діяльність) та використання об'єктів інтелектуальної власності у зовнішньому середовищі (передача виключних прав третім особам, продаж ліцензій, створення спільних підприємств тощо). При цьому слід враховувати такі аспекти, як рівень витрат підприємства на інноваційну діяльність, оновлення технологічної бази та асортименту продукції, що виробляється підприємством, ефективність проведення вартісної оцінки об'єктів інтелектуальної власності, їх прибутковість та ефективність використання" [5, с. 138].

Для оцінки ефективності функціонування системи управління використанням портфелю об'єктів інтелектуальної власності підприємства пропонується використання наступних показників: індекс витрат на інноваційну діяльність; індекс оновлення асортименту; індекс оновлення технологічної бази; темп зростання інноваційної активності; оперативність проведення оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності; частка прибутку від комерційної реалізації об'єктів інтелектуальної власності в загальному обсязі при-

бутку; рентабельність витрат на створення, забезпечення правової охорони і захисту та використання об'єктів інтелектуальної власності; співвідношення між переданими та придбаними правами на об'єкти інтелектуальної власності; індекс використання об'єктів інтелектуальної власності. Далі за формулою (5) розраховується інтегральний показник, який характеризує ефективність управління і "...чим ближче значення інтегрального показника до одиниці, тим більш ефективно здійснюється управління портфелем інтелектуальної власності на даному підприємстві" [5, с. 138].

Т.О. Гусаковська вважає, що до складу показників оцінювання управління інтелектуальною власністю підприємства необхідно включати показники загальної оцінки системи (коефіцієнт зростання вартості бізнесу, частка інтелектуальної власності та нематеріальних активів у капіталі підприємства, частка прибутку підприємства, що припадає на

інтелектуальну власність та нематеріальні активи, коефіцієнт зростання прибутку від інтелектуальної власності та рентабельність витрат на створення, забезпечення охорони і захисту та використання інтелектуальної власності) та показники функціонування окремих складових системи управління інтелектуальною власністю підприємства, на основі яких розраховується інтегральний показник для оцінки системи в цілому. В таблиці 2 наведені деякі показники оцінювання системи управління інтелектуальною власністю [6, с. 138].

Хочеться зауважити, що методи оцінювання, які передбачають використання питомої ваги показників (евристичні методи, методи експертних оцінок) мають головний суттєвий недолік — суб'єктивність оцінювання та вибору коефіцієнту значущості відносно того чи іншого показника.

Більшість методик, розглянутих вище є досить поширеними та використовуються у теоретичних та практичних цілях. Вони можуть бути застосовані для аналізу стану та динаміки показників ефективності управління інтелектуальною власністю. Проте використання цих методик не дає змоги побачити ефективність окремих складових управління інтелектуальною власністю. Крім того, традиційний підхід можливий при аналізі одного — двох підприємств. Якщо дослідники необхідно оцінити рівень ефективності управління групи суб'єктів господарювання (або підприємств певної галузі промисловості) та порівняти результати між собою, дослідження буде досить складним з громіздкими розрахунками. До того ж, отримані результати важко буде порівнювати. Також необхідно зазначити, що управління інтелектуальною власністю — багатоаспектна категорія, що містить у собі певну низку складових, на яку впливає значна кількість чинників на макро- та мікрорівні. Важливого значення набуває також розуміння управління інтелектуальною власністю як латентної категорії. Це складне атрибутивне поняття, яке неможливо виміряти тільки кількісно за допомогою метричної шкали [7, с. 51].

Тому вважаємо доцільним та необхідним для аналізу та оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств застосовувати математико-статистичні методи дослідження. Багатовимірні статистичні методи дозволяють подолати зазначені вище недоліки. Багатовимірний статистичний аналіз спрямований на виконання наступних завдань:

- виділення груп об'єктів зі схожим поєднанням значень ознак,
- виділення груп ознак, що найбільшою мірою відображають образ латентного показника,
- скорочення вихідного ознакового простору без істотної втрати інформації,
- вимір тісноти кореляційного зв'язку між групами ознак,
- багатовимірне шкалювання [7, с. 5].

Методи багатовимірного аналізу — найбільш дієвий кількісний інструмент дослідження соціально-економічних процесів, що описуються великим числом характеристик. До них відносяться кластерний аналіз, таксономія, факторний аналіз, кореляційний аналіз, регресійний аналіз [7; 8]. Серед зазначених методів можна виділити два магістральні напрями [7, с. 6]:

Таблиця 2. Показники оцінки системи управління створенням інтелектуальних продуктів

Показник	Розрахунок	Складові	Питома вага
1	2	3	4
Індекс наукоємності	$I_n = \frac{B_n}{O_p}$	B_n – витрати на НДДКР, грн., O_p – обсяг реалізації, грн.	0,16
Індекс інноваційного потенціалу підприємства	$I_{in} = \frac{K_{in}}{K_i}$	K_{in} – кількість інноваційних технологій, нової техніки, продуктів тощо, розроблених підприємством; K_i – загальна кількість інновацій, впроваджених у даній галузі	0,16
Індекс стабільності кадрів	$I_c = 1 - \frac{K_{зв}}{K_{срєп}}$	$K_{зв}$ – кількість звільнених працівників, осіб; $K_{срєп}$ – середньоспискова чисельність працівників, осіб	0,19
Індекс освітнього рівня працівників	$I_{op} = \frac{K_{во}}{K_{срєп}}$	$K_{во}$ – кількість працівників з вищою освітою, осіб	0,11
Індекс розвитку працівників	$I_{рп} = \frac{K_{нідз}}{K_{срєп}}$	$K_{нідз}$ – кількість працівників, що пройшли перепідготовку, осіб	0,15
Індекс матеріального заохочення працівників	$I_{вп} = \frac{B_{мз}}{\Phi ЗП}$	$B_{мз}$ – витрати на матеріальне заохочення працівників, грн.; $\Phi ЗП$ – фонд заробітної плати, грн.	0,13
Індекс статусного заохочення	$I_{сз} = \frac{K_{нідз}}{K_{срєп}}$	$K_{підв}$ – кількість працівників, що отримали підвищення (посада, категорія, звання), осіб.	0,10
Інтегральний показник	$I_{інт} = \sum I_j \gamma_j$	γ_j – питома вага показника	1,0

ти оптимальному вектору. Даний метод має два підходи до визначення оцінки латентного показника, а саме класичний метод та модифікований. На рисунку 1 наведений алгоритм класичного методу оцінки [9, с. 52].

1. Вибір чинників-симптомів латентного показника та формування матриці. Потрібно обирати такі показники (змінні), які найбільш точно та обгрунтовано характеризують досліджувану латентну ознаку об'єктів.

2. Розділення чинників-симптомів на стимулятори та дестимулятори. Важливо визначитись, які чинники-симптоми здійснюють позитивний вплив на об'єкт дослідження, а які – негативний.

3. Стандартизація чинників-симптомів і перехід до матриці Z. Даний етап необхідний для приведення різних економічних показників до одного порядку (від -3 до 3) і таким чином уникнути впливу одиниць вимірювання показників на результати таксономічного аналізу. Перехід до матриці стандартизованих ознак здійснюється за наступною формулою [9, с. 15].

$$Z = \frac{X - \bar{X}}{\sigma} = \frac{1}{\sigma} X - \frac{\bar{X}}{\sigma} \quad (6),$$

де \bar{X} – середнє значення ознаки;

σ – стандартне відхилення ознаки.

4. Визначення і врахування статистичних ваг f_k , відібраних чинників-симптомів. Відбувається диференціювання змінних за їх впливом на латентну ознаку. При цьому необхідно дотримуватись наступної умови:

$$\sum_{k=1}^m f_k = 1 \quad (7).$$

5. Завдання еталону. Можливі різні способи завдання еталону:

— на основі значень ознак-симптомів даної сукупності об'єктів,

— на основі значень ознак-симптомів інших сукупностей, наприклад, з урахуванням досвіду інших регіонів, країн тощо.

У першому випадку для стимуляторів еталонні значення визначаються за допомогою наступної формули [9, с. 53]:

$$z_{0k} = \max_i z_{ik} \quad (8).$$

- 1) метод таксономії;
- 2) факторний аналіз.

Походження терміну "порівняльний багатовимірний аналіз" пояснюється використанням як в таксономічних методах, так і у факторному аналізі поняття багатовимірний об'єкт, під яким розуміють або статистичну одиницю (що часто називається структурною одиницею), визначувану набором значень ознак, або ознаку, яка задана його значеннями на окремих статистичних одиницях. Тому поняттям багатовимірний порівняльний аналіз в економічних дослідженнях позначається ціла низка різноманітних методів, що служать для виявлення закономірностей в статистичних сукупностях, одиниці яких описуються відносно численним набором ознак. Застосування цих методів, таким чином, розширює можливості проведення різноманітних порівнянь на багатовимірних об'єктах. У таксономічних методах зіставлення проводяться за допомогою матриці відстаней, а у факторному аналізі — за допомогою матриці кореляцій.

Метод таксономії або таксономічний аналіз — це досить ефективний інструмент оцінки латентних ознак в економіці. Таксономія — це наука про правила впорядкування (ранжування) багатовимірних об'єктів. Оцінка латентних показників підприємства на основі методу таксономії базується на використанні поняття відстані (подібності) об'єктів до еталона (антиеталона) у просторі різноманітних симптомів [7; 8; 9; 10].

Еталон — це точка верхнього полюса, тобто ідеальний вектор критеріїв, відповідає високому рівню латентного показника, до якого повинні прагнути всі об'єкти сукупності реальних векторів для досягнення максимального рівня досліджуваного латентного показника. Антиеталон, навпаки — точка нижнього полюса. Від неї потрібно триматися подалі, щоб відповіда-

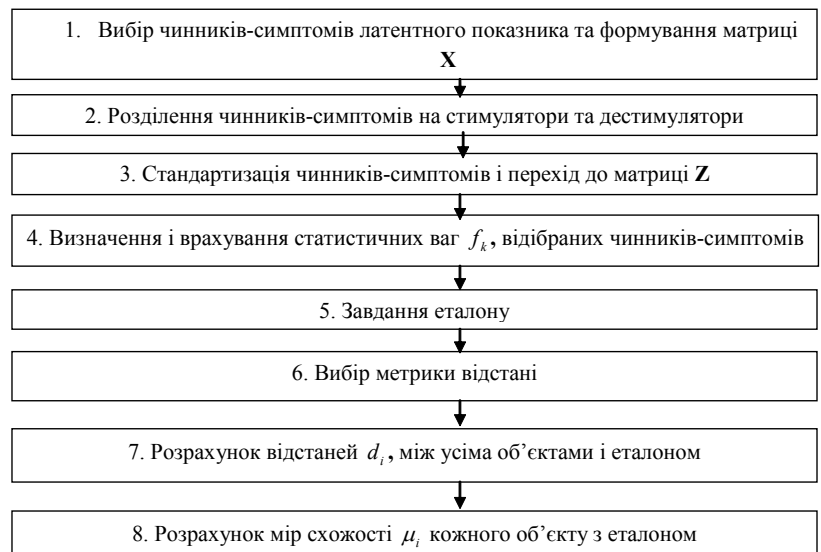

Рис. 1. Блок-схема класичного алгоритму оцінки латентного показника на базі функцій відстані та схожості

Для дестимуляторів справедливою буде наступне значення:

$$z_{0k} = \min_i z_{ik}, \text{ або } z_{0k} = 0 \quad (9).$$

У другому випадку у якості еталонних значень приймаються, наприклад, світові досягнення за ознаками, що розглядаються.

6. Вибір метрики відстані. Доцільно використовувати степеневі метрики — лінійну, евклідову відстань, супрем-норму, враховуючи наступне співвідношення між ними:

$$d_1(z_p, z_s) \geq d_2(z_p, z_s) \geq \dots \geq d_\infty(z_p, z_s) \quad (10).$$

7. Розрахунок відстаней d_j , між усіма об'єктами і еталоном. Розрахунки відстаней d_j від всіх об'єктів до еталону проводяться з використанням стандартних обчислюваних програм на персональних комп'ютерах, наприклад, за допомогою системи STATISTICA в модулі "Кластерний аналіз".

8. Розрахунок мір схожості μ_i кожного об'єкту з еталоном.

$$\mu = \frac{1}{1+d_j} \quad (11).$$

Величини μ_i змінюються від нуля до одиниці і мають наступні значення: чим більше значення схожості, тим вище рівень конкурентоспроможності підприємства, що досліджується. Для еталонної точки $\mu_i = 1$ [9, с. 52—54].

У результаті проходження усіх етапів можна отримати міри схожості кожного об'єкту з обраним еталоном (чи його віддаленість від антиеталону). Це, в свою чергу, дасть можливість провести ранжирування об'єктів. Так, наприклад, за допомогою розрахованих метрик схожості з еталоном можна буде проранжувати підприємства будь-якої галузі промисловості за рівнем ефективності управління інтелектуальною власністю, визначивши серед їх числа лідерів, середняків та аутсайдерів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю — важлива складова системи контролю проходження цих процесів. Правильний вибір математичної моделі оцінювання сприяє об'єктивності та всебічності оцінювання ефективності управління. У статті досліджено літературні джерела щодо визначення методик оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю. Розглянуто наступні методи оцінювання: збалансована система показників (Balanced Scorecard), навігатор Scandia, ІС-індекс, табло (проект) ланцюга вартості, звіт про інтелектуальний капітал, метод VAIC — Value-Added Intellectual Coefficient, коефіцієнт інтелектуальної доданої вартості, модель розрахунку коефіцієнта Тобіна q — відношення ринкової вартості об'єкта до вартості його зміни. Обґрунтовано доцільність застосування методу таксономічного аналізу для оцінювання складових системи управління інтелектуальною власністю. Виділено та розглянуто основні етапи таксономічного аналізу. Наукова новизна одержаних результатів полягає у подальшому розвитку методичних засад побудови ефективної системи управління інтелектуальною власністю підприємства на основі застосування математичних моделей оцінювання ефективності складових управління. Наукові результати та розробки мають не тільки теоретичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для побудови збалансованої системи оцінювання системи управління інтелектуальною власністю. Перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні особливостей управління процесами комерціалізації інтелектуальної власності підприємств.

Література:

1. Білоус-Сергєєва С. О. Оцінка інтелектуального капітала промислового підприємства [Електронний ресурс] / С.О. Білоус-Сергєєва // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. — 2011. — Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/334/38.1.pdf?sequence=1>

2. Тімчев М.А. Збалансована система показників "balanced scorecard method of analysis" аналіз ризику фінансової нестабільності "z-score method of analysis" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/944/1/40.pdf>

3. Tobin J. A general equilibrium approach to monetary theory [Text] / J. Tobin // Journal of Money Credit and Banking. — Vol. 1. — No. 1. — P. 15—29.

4. Кендюхов О.В. Вартісний підхід до оцінки ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємства [Електронний ресурс] / О.В. Кендюхов // Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/4385/st_26_13.pdf?sequence=1

5. Максименко Я.А., Гусаковська Т.О. Організаційно-методичне забезпечення управління формуванням та використанням портфеля об'єктів інтелектуальної власності на машинобудівних підприємствах / Я. А. Максименко, Т. О. Гусаковська // Механізм регулювання економіки. — 2009. — № 3. — Т. 1. — С. 134—139.

6. Гусаковська Т.О. Управління інтелектуальною власністю підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами екон. діяльн.)" / Т.О. Гусаковська. — Харків, 2000. — 22 с.

7. Янковой А.Г. Многомерный анализ в системе STATISTICA: монография / А.Г. Янковой. — Одеса: Оптимум, 2001. Вып. 1. — 216 с.

8. Плют В. Сравнительный многомерный анализ в эконометрическом моделировании / В. Плют; пер. с пол. В.В. Иванова. — Москва: Финансы и статистика, 1989. — 175 с.: с табл., диагр. — (Библ. иностр. книг для экономистов и статистиков).

9. Янковий О.Г. Латентні ознаки в економіці: монографія. — Одеса: Атлант, 2015. — 168 с.

10. Єгупов Ю. А. Таксономічний аналіз як інструмент інтерактивної оптимізації виробничої програми м'ясопереробного підприємства / Ю. А. Єгупов. — Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Економічні науки. — 2011. — № 4. — С. 113—118.

References:

1. Bilous-Serhieieva, S. O. (2011), "Evaluation of intellectual capital industrial enterprises", Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi vlasnosti, available at: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/334/38.1.pdf?sequence=1> (Accessed 22 July 2015).

2. Timchev, M.L. (2012), "Balanced Scorecard "balanced scorecard method of analysis" risk analysis of financial instability "z-score method of analysis", available at: <http://eztuir.ztu.edu.ua/944/1/40.pdf> (Accessed 22 July 2015).

3. Tobin, J. (1969), "A general equilibrium approach to monetary theory?" Journal of Money Credit and Banking, Vol. 1, No. 1, pp. 15—29.

4. Kendiukhov, O. V. (2004), "Value approach to assess the effectiveness of intellectual capital management company", available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/4385/st_26_13.pdf?sequence=1 (Accessed 22 July 2015).

5. Maksymenko, Ya. A. and Husakov'ska, T. O. (2009), "Organizational and methodological support management of formation and use of intellectual property portfolio on machine-building enterprises", Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky, vol. 3, no. 1, pp. 134—139.

6. Husakov'ska, T. O. (2000), "Management of Intellectual Property Company", Ph.D. Thesis, Economy, Kharkiv, Ukraine.

7. Yankovoj, A. H. (2001), Mnohomernyj analiz v systeme STATISTICA [Multivariate analysis system STATISTICA], Optimum, Odesa, Ukraine.

8. Pliuta, V. (1989), Sravnitel'nyj mnohomernyj analiz v ekonometrycheskom modelirovanii [Comparative multivariate analysis in econometric modeling], Fynansy y statystyka, Moscow, Russia.

9. Yankovij, O. H. (2015), Latentni oznaky v ekonomitsi [Latent signs in the economy], Atlant, Odesa, Ukraine.

10. Yehupov, Yu. A. (2011), "Taxonomic analysis as a tool for interactive optimization of the production program of meat processing enterprise", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats'. Ekonomichni nauky, vol. 4, pp. 113—118.

Стаття надійшла до редакції 27.07.2015 р.

К. В. Клименко,

к. е. н., старший науковий співробітник відділу фінансових ринків, НДФІ
ДННУ "Академія Фінансового управління" Міністерства Фінансів України

РОЗВИТОК ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

K. Klumenko,

*Ph.D., senior research fellow of the financial markets department,
State Educational Scientific Institution "Academy of Financial Management" of the Ministry of Finance of Ukraine*

STOCK MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION PROCESSES

У статті проведено ретроспективний аналіз тенденцій та закономірностей розвитку національного фондового ринку. Автором акцентовано увагу на існуючих проблемах на шляху розвитку вітчизняного фондового ринку, які заважають його ефективному функціонуванню, зокрема: нестабільність податкового законодавства; надмірні обмеження валютного законодавства; відсутність ліквідних якісних недержавних цінних паперів; недосконалість механізму захисту прав інвесторів, недовіра та необізнаність роздрібного інвестора; масштабний дефіцит внутрішніх грошових ресурсів для інвестицій, невелика пропозиція інвестиційного капіталу, яка зумовлена відсутністю потужних національних інституційних інвесторів, недостатньою зацікавленістю роздрібних інвесторів та недостатньо сприятливим кліматом для іноземних інвесторів; фактична відсутність ринку похідних фінансових інструментів (деривативів) тощо.

Відповідно до проекту Програми розвитку фондового ринку України на 2015—2017 роки "Європейський вибір — нові можливості для прогресу та зростання" та Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року запропоновано комплекс практичних рекомендацій із вдосконалення нормативно-правового та інституційного середовища функціонування фондового ринку України, що включає наступні чотири напрями, а саме: розвиток корпоративної реформи, підвищення ефективності регулювання емітентів, розширення інструментарію на фондовому ринку; забезпечення надійного й ефективного функціонування ринкової інфраструктури та фінансових посередників; забезпечення функціонування єдиної державної політики.

In the paper a retrospective analysis of trends and patterns of development of the national stock market is conducted. The authors have paid an attention to the existing problems of the stock market development that hinder its effective functioning, including: unstable tax legislation; excessive restrictions of currency legislation; lack of quality non-marketable securities; imperfect mechanism for investor protection, distrust and ignorance of the retail investor; a major shortage of domestic financial resources for investment, offer small capital investment, which is caused by the absence of strong domestic institutional investors, retail investors lack of interest and lack of favorable climate for foreign investors; the virtual absence of the derivatives market (derivatives) and others.

According to the draft Stock Market Development Program of Ukraine for 2015—2017 "European choice new opportunities for progress and growth" and the Comprehensive Program of Financial Sector Development to 2020 a set of practical recommendations is proposed to improve the regulatory and institutional environment of the stock market in Ukraine, including the following four areas, namely: development of corporate reform, improving the regulation of issuers expansion tool in the stock market; ensuring reliable and efficient operation of market infrastructure and financial intermediaries; the functioning of the single state policy.

Ключові слова: фондовий ринок, фінансові інструменти, фондові індикатори, капіталізація, план законодавчого забезпечення реформ (ЗЗР).

Key words: stock market, financial instruments, stock indicators, capitalization, plan of legislative support for reforms (LSR).

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із ключових напрямів розбудови національної економіки у сучасних умовах є якомога швидший розвиток фондового ринку. У складний для України період ефективно функціонуючий фондовий ринок міг би стати фундаментом для забезпечення економічної стабільності та проведення структурних та комплексних реформ.

Вітчизняний фондовий ринок повинен функціонувати як регульований елемент цілісної фінансової системи та бути синхронізованим з банківським сектором і системою державних (публічних) фінансів. Слабка розвиненість вітчизняного ринку цінних паперів значно знижує конкурентоспроможність держави в отриманні інвестицій з міжнародних ринків капіталу та акумуляції фінансових ресурсів внутрішніх інвесторів. Адже лише

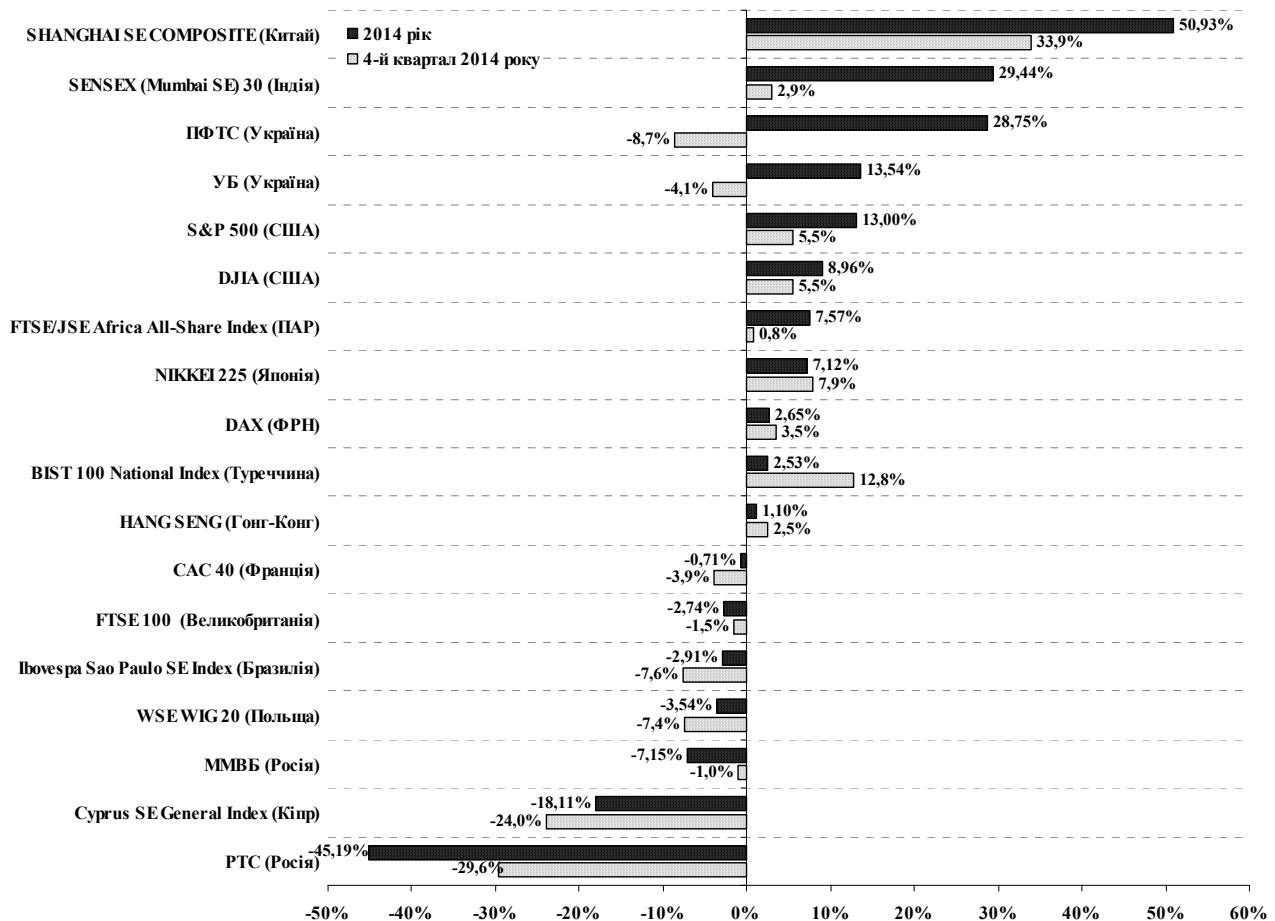

Рис. 1. Динаміка вітчизняних та світових індексів фондових ринків за 4 квартал 2014 року та 2014 рік (наростаючим підсумком), %

Джерело: побудовано автором на основі [1].

ефективний розвиток національного фондового ринку здатний забезпечити зростання економіки України в умовах складної внутрішньоекономічної ситуації, а також поглиблення європейської інтеграції та глобалізаційних процесів.

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ СТАТТІ

Мета представленої дослідження полягає в оцінці стану та визначенні проблем функціонування національного фондового ринку, а також обґрунтуванні стратегічних напрямів його реформування та модернізації в контексті євроінтеграційних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Фондовий ринок сьогодні є предметом дискусій і обговорень багатьох науковців. Фундаментальні засади ефективного розвитку фондового ринку у контексті функціонування національних та глобальних фінансових систем закладено у працях таких зарубіжних вчених, як: Ф.Алена, Б.Борна, А.Бута, О.Вільямсона, Х.Зінгера, Я.Міркіна, П.Хартмана та ін.

Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку та структуризації фондового ринку зробили такі вітчизняні вчені, як: В. Геєць, І. Краснова, Д. Леонов, В. Опарін, О. Наконечна, Н. Рощина, Г. Терещенко, В. Ходаківська, Н. Шелудько, І. Школьник, Г. Яцюк та інші.

Високо оцінюючи наукові здобутки зарубіжних та вітчизняних вчених з даної проблематики, слід зауважити, що сьогодні недостатньо дослідженими залишились питання структурної трансформації, модернізації та реформування фондового ринку в кон-

тексті євроінтеграційних процесів та в умовах впровадження Плану Законодавчого Забезпечення Реформ, що обумовило особливу актуальність даного дослідження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасній світовій фінансовій системі фондовий ринок є одним з найефективніших механізмів залучення, розподілу та перерозподілу інвестиційних ресурсів, значення якого дедалі зростає.

У 2014 році фондові ринки зарубіжних країн були підвладні різноманітним факторам впливу, при цьому окремі з них зазнавали значних потрясінь: одні — позитивних, інші — негативних. Лідери та аутсайтери у цьому році знову змінилися: у той час як китайський ринок зріс удвічі, російський — втратив майже половину вартості (за індексом RTS, що у доларовому еквіваленті) (рис. 1).

Американський ринок активно зростає в умовах продовження поступового поліпшення соціально-економічних індикаторів, зокрема на ринку праці, що стимулювалися урядом та ФРС Сполучених Штатів. Протягом року ключові індекси акцій у США постійно оновлювали рекорди. Лише у 4-му кварталі відбувся тимчасовий провал, пов'язаний із завершенням згортання програми ФРС із "кількісного пом'якшення" (Quantitative easing — QE), що також тривожив інвесторів на ринках Європи та Китаю. Сповільнення росту китайської економіки було не таким значним, як прогнозувалося, до того ж у вересні 2014 року відбулося найбільше в історії IPO китайської компанії Alibaba (роздрібна онлайн-торгівля), тож китайські акції стрімко зростали на-

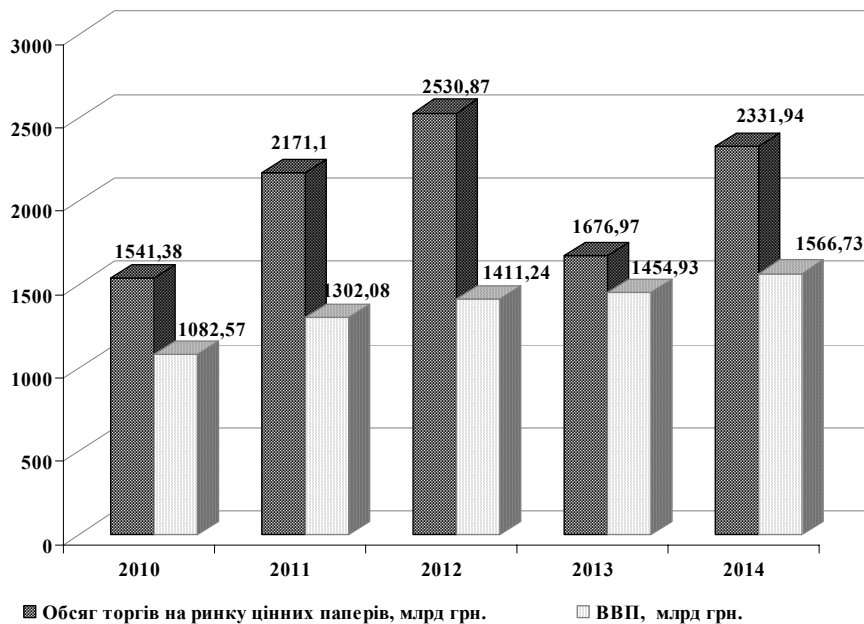

Рис. 2. Компаративні дані обсягів торгів на ринку цінних паперів та ВВП в Україні за 2010–2014 роки, млрд грн.

Джерело: побудовано автором на основі [10].

прикінці року (+33,9% у 4-му кварталі, +50,9% за рік) [1].

Європейські ринки протягом року були пригнічені загрозою рецесії у єврозоні, в умовах падіння індексів інфляції і загрози дефляції, за аналогією з Японією, де уряд та центральний банк вже активно проводили своє QE, за прикладом США. Основним двигуном у регіоні залишалася Німеччина (+3,5% за 4-й квартал, +2,7% за рік), економіка якої краще пережила складний у суспільно — політичному сенсі рік, підтримуючи помірковане зростання як у євроблоці, так і у ЄС загалом [1].

Інші ключові ринки ЄС у 4-му кварталі і у 2014-му році в цілому показали низхідний тренд: відповідно — 3,9% та — 0,7% у Франції та — 1,5% та — 2,7% у Великобританії. На польському ринку також тривав спад: після — 7% у 2013 році, у 2014-му він втратив ще 3,5%, причому вирішальним був 4-й квартал, коли польські акції впали на 7,4%. Російські індекси були також серед аутсайдерів року на тлі сильного і затяжного падіння цін на енергоносії та масштабного відтоку капіталу з країни: доларовий індекс РТС втратив за рік 45,2%, причому 29,6% у 4-му кварталі, а рублевий індекс ММВБ — відповідно 7,2% та 1,0% (рис. 1) [1].

Український фондовий ринок, зокрема індекси акцій вітчизняних блакитних фішок, вперше за 2010 року показав зростання (+13,5% за індексом УБ, після — 4,3% у 2013 році) [1], за яким він перевершив американські акції (+9/13% за індексами DJIA/S&P). Це відбулося всупереч різкому погіршенню економічної ситуації та попри масштабний відтік капіталу з ринків, що розвиваються, а також із "граничних" ринків.

Фондовий ринок України у 2014 році переживав масштабні зміни суспільно-політичного ландшафту, що супроводжувалися значними викликами в економічному, політичному та регуляторному аспектах. Швидке погіршення воєнно-політичної та економічної ситуації на сході України у серпні, а також гальмування необхідних структурних реформ та подальша девальвація гривні, призвели до різкої зміни настроїв та очікувань інвесторів (-12% у 3-му кварталі, після +20% у 2-му та +12 у 1-му кварталі за індексом УБ). За 4-й квартал ключовий український індикатор, кошик якого значною мірою складався з підприємств, розташованих у проблемних районах сходу України, впав ще на 4% [1]. Таким чином, спекулятивний ріст протягом перших семи

місяців року забезпечив позитивний приріст індексу УБ за 2014 рік, що склав +13,5%.

Так, згідно з річним звітом Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України (НКЦПФР) "Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання" за 2014 рік [10] фондовий ринок України порівняно з 2013 роком виріс на 39,06% та становив 2331,94 млрд грн. (рис. 2).

Проводячи аналіз підсумків напрацювань головного регулятора фондового ринку України, слід відзначити, що на відміну від динаміки обсягів ВВП, починаючи з 2009 року, спостерігається активне зростання загальних обсягів торгів цінними паперами, який у 2014 році перевищив цей показник на 765,21 млрд грн. (рис. 2).

Зауважимо, що порівняно із країнами з розвинутою ринковою економікою рівень потужності розвитку фондових бірж України, показником якого є співвідношення частки капіталізації лістингових компаній до ВВП країни, дещо низький і становить лише 19,7% сукупного ВВП, тоді як найбільш розвинений акціонерний капітал у Великобританії — 122,2%, у США — 114,9% тощо [10].

Також одним із індикаторів ефективності функціонування фондового ринку є значення обсягу випуску цінних паперів. Починаючи з 2011 року, даний показник мав низхідний вектор. Проте найбільш сприятливий для нарощування масштабів виявився саме період рецесії, який продемонстрував найбільше зростання обсягу випуску цінних паперів +44,23% і склав 204,85 млрд грн. (наростаючим підсумком за 2010–2014 роки 1469,39 млрд грн.) (рис. 3) [10].

Вагомим показником розвитку фондового ринку є частка біржового ринку, оскільки цей параметр безпосередньо впливає на надійність та привабливість участі професійних учасників ринку в проведенні операцій з цінними паперами через властиві організованому ринку переваги в частині впорядкування торгівельного процесу та зниження ризиків. Не зважаючи на нечисельний склад суб'єктів біржової інфраструктури, частка біржового ринку в загальному обсязі торгів на фондовому ринку є досить низькою (26,59% станом на 2014 рік) [10], оскільки близько 73,41% (1712,25 млрд грн.) усіх операцій з цінними паперами в Україні здійснюються у позабіржовому сегменті фондового ринку, що вказує на диспропорційність його розвитку. Однак порівняно з 2013 роком обсяг біржових контрактів з цінними

Рис. 3. Обсяг зареєстрованих НКЦПФР випусків цінних паперів за 2010–2014 роки (за роками та наростаючим підсумком), млрд грн.

Джерело: побудовано автором на основі [10].

паперами на організаторах торгівлі зріс на 33,72% і становив 619,70 млрд грн., що еквівалентно 39,55 % ВВП України (рис. 4).

Серед фінансових інструментів провідні позиції за обсягами торгів на біржовому ринку займали акції, державні облігації України та облігації підприємств. Як бачимо, структура обсягу біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі за підсумками 2010–2014 років, яка представлена на рисунку 5, свідчить про централізацію торгівлі певними видами інструментів.

Пріоритетним завданням фондового ринку, як відомо, є насамперед забезпечення умов для залучення інвестицій компаніями, доступ цих підприємств до більш дешевого, порівняно з іншими джерелами, капіталу. Зокрема залучення інвестицій у цінні папери відбувається шляхом придбання цінних паперів у процесі їх емісії. Такі фінансові інструменти, як акції та облігації є найефективнішим джерелом отримання додаткових фінансових ресурсів для фінансування поточної господарської діяльності, довгострокових проектів підприємств і самої держави. Так, за підсумками роботи ринку цінних паперів за 2014 рік обсяг залучених інвестицій в економіку України через інструменти фондового ринку склав 217,25 млрд грн., що на 76,06 млрд грн. або 53,87% більше показника минулого року [7].

Вважаємо, що такий стан функціонування національного фондового ринку пов'язаний з наступними обставинами:

- погіршення якості портфельів інституційних інвесторів через девальвацію та спад в економіці;
- ризик появи дефолтів емітентів боргових цінних паперів [11];
- незначна інтеграція національного фондового ринку до світових ринків капіталу;
- низький рівень капіталізації, волатильності ринку, індикатора free — float [3];
- відсутність достатньої пропозиції фінансових інструментів з прийнятними для інвесторів характеристиками щодо дохідності, ризикованості, ліквідності та захищеності, а також відносно незначним обсягом інвестиційного капіталу;
- недостатня розвиненість ринків базових активів, недосконале законодавче регулювання у цій сфері зумовили фактичну відсутність ринку похідних цінних паперів (деривативів);
- невелика пропозиція інвестиційного капіталу, яка зумовлена відсутністю потужних національних інституційних інвесторів, недостатньою зацікавленістю роздрібних інвесторів, та недостатньо сприятливим кліматом для іноземних інвесторів;

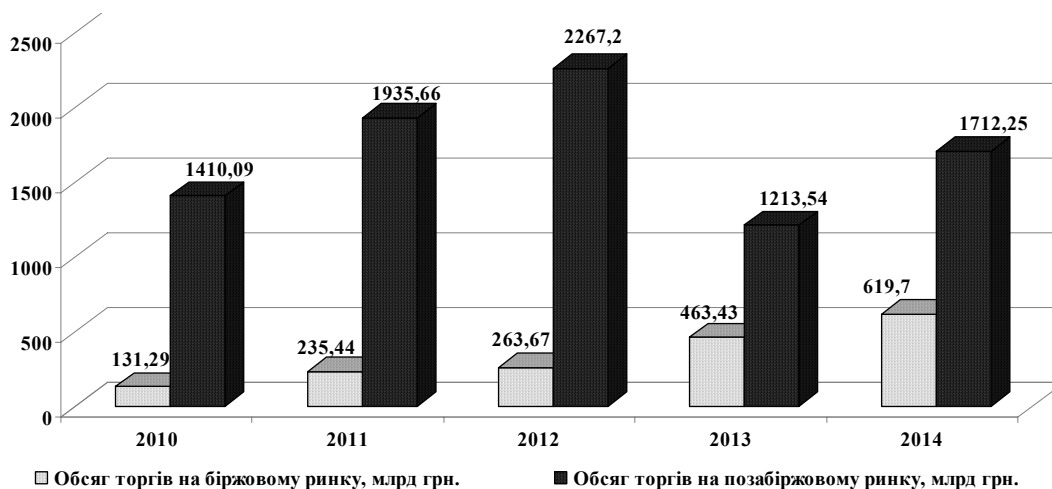

Рис. 4. Обсяг торгів на біржовому на позабіржовому ринках за 2010 — 2014 роки, млрд грн.

Джерело: побудовано автором на основі [10].

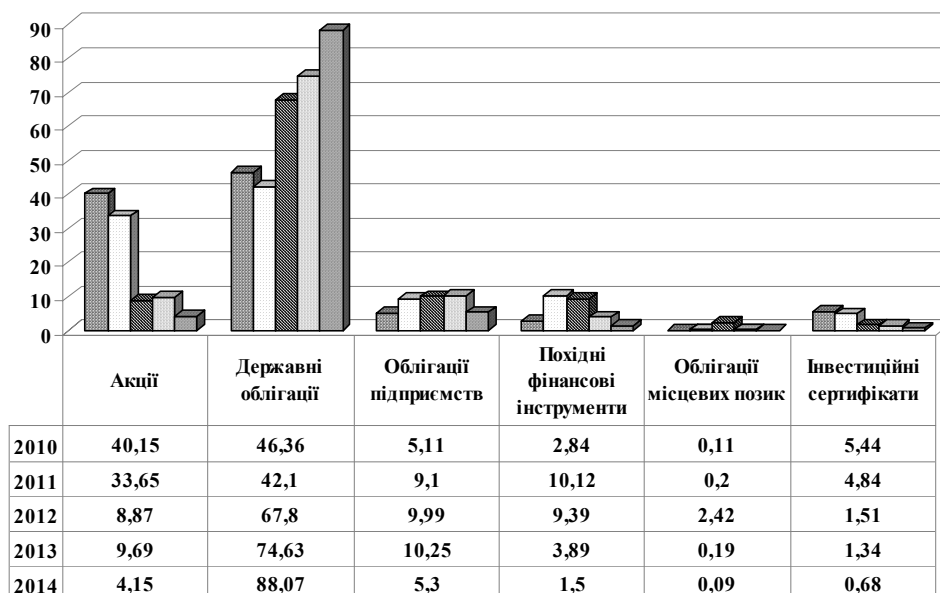

Рис. 5. Структура обсягу біржових контрактів з цінними паперами на організаторах торгівлі (з розподілом за фінансовими інструментами) за 2010 – 2014 роки, %

Джерело: побудовано автором на основі [10].

— висока фрагментарність біржової та депозитарної структури, відсутність досконалого механізму взаємодії бірж з депозитарною системою та єдиних стандартів проведення розрахунків і клірингу [3];

— присутність на ринку великої кількості торгових площадок, що ускладнює контроль над операціями з цінними паперами та сприяє розповсюдженню маніпулювання вартістю цінних паперів, що котируються, наявність ряду шахрайських схем;

— надмірні обмеження валютного законодавства;

— недостовірність інформації щодо загального обсягу торгів на біржовому ринку (зокрема, стосовно позалістингових цінних паперів), що не сприяє прозорості й відкритості ринку, а отже, й знижує довіру до вітчизняних цінних паперів;

— незадовільний рівень інформованості населення про діяльність фондового ринку, що призводить до незначної активності фізичних осіб на фондовій біржі, тобто психологічне неприйняття та недооцінка потенціалу фондового ринку, низька "фінансова грамотність" населення щодо операцій на фондовому ринку;

— закритість компаній, акції яких проходять лістинг на біржі та в першу чергу тих, хто входить до індексу українських акцій [3];

— недостатнє законодавче регулювання ціноутворення;

— низький рівень гарантії повернення інвестицій для іноземних інвесторів через недосконалість валютного регулювання, як наслідок іноземні інвестори, навіть одноосібні, покидають вітчизняний ринок цінних паперів;

— масштабний дефіцит внутрішніх грошових ресурсів для інвестицій;

— недосконалість механізму захисту прав інвесторів (відсутність компенсаційних механізмів), недовіра роздрібною інвестора;

— нестабільність та неефективність податкового законодавства (приміром, потрійне оподаткування інвестиційних доходів учасників ринку колективних інвестицій).

На основі систематизованого ряду проблем вважаємо, що фондовий ринок України потребує введення в дію негайних превентивних антикризових заходів реформаторського характеру, упровадження яких дозволить стримати розростання дисбалансів.

Отже, необхідно визначати стратегію і програму реформування національного фондового ринку, вико-

ристовуючи весь арсенал, існуючих в розпорядженні держави засобів, здатних у найкоротші терміни і з найменшими втратами створити умови для становлення "цивілізованого" ринку цінних паперів та розкрити основні напрями подальшої його модернізації на всіх рівнях — правовому, інституціональному та технологічному.

Зауважимо, що на етапі наближення національного фондового ринку до європейської моделі регулювання необхідним є прийняття проекту Програми розвитку фондового ринку України на 2015—2017 роки "Європейський вибір — нові можливості для прогресу та зростання" [8], який розроблявся регулятором у векторі відповідності західним нормам та стандартам, до яких прагне не лише законодавча та виконавча влада в контексті підписання угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а й українське бізнес-середовище.

Метою цього консолідованого документа, що поєднав у єдину програму напрями реформ усіх сегментів ринку цінних паперів, є стимулювання притоку інвестицій в економіку України через інтеграцію фондового ринку у світові ринки капіталу та імплементація найкращих європейських стандартів та практик, а також принципів, рекомендованих IOSCO (International Organization of Stockmarket Commissions (Міжнародною організацією регуляторів ринків цінних паперів)).

Основними напрямами розвитку фондового ринку згідно з документом є: розвиток корпоративної реформи, підвищення ефективності регулювання емітентів, розширення інструментарію на фондовому ринку; забезпечення надійного і ефективного функціонування ринкової інфраструктури та фінансових посередників; забезпечення функціонування єдиної державної політики тощо (табл. 1).

Вважаємо, що невідкладна реалізація перелічених вище заходів дозволить уже у найближчий час "перезавантажити" ринок цінних паперів, стимулювати інвестиційні процеси та залучити через інструменти фондового ринку довгострокові інвестиції резидентів та нерезидентів в економіку України.

Проектом Програми розвитку фондового ринку на 2015—2017 роки також передбачається підвищення ролі вітчизняного фондового ринку в процесах перерозподілу фінансових ресурсів, їх акумуляції для вирішення пріоритетних державних задач, зміцнення фінансового стану організації та розширення їх інвестиційних мож-

Таблиця 1. Напрями та завдання ефективного розвитку національного фондового ринку

Напрями:	Завдання:
<p>Забезпечення подальшого проведення корпоративної реформи</p>	<p>Розвиток корпоративної реформи, підвищення ефективності регулювання емітентів, розширення інструментарію на фондовому ринку</p> <p>переглянути підходи до класифікації акціонерних товариств (АТ), зокрема, критерії поділу на публічні (ринкові) та приватні (неринкові); адаптувати законодавство України до законодавства ЄС в частині реорганізації, злиття та поглинання АТ; стимулювати запровадження АТ власних затверджених загальних зборам принципів корпоративного управління; спростити процедуру емісії цінних паперів АТ, які складаються з одного акціонера;</p> <p>впровадити додаткову процедуру для торгів на фондових біржах – крос-лістинг (подвійний лістинг), що являє собою процедуру прохолодження емітентом лістингу на декількох фондових біржах одночасно, як через розміщення акцій, так і через емісію депозитарних розписок на такі акції (введення у вітчизняне законодавство поняття «іноземний цінний папір»)</p>
<p>Покращення системи розкриття інформації</p>	<p>передбачити подання емітентами інформації до НКЦПФР у вигляді електронних документів з ЕЦП з одночасним скасуванням необхідності їх публікації у друкованих виданнях;</p> <p>впровадити обмін інформацією за стандартом XBRL (Xtensible Business Reporting Language – відкритий стандарт для подання фінансової звітності в електронному вигляді) з одночасним скасуванням XML – формату;</p> <p>запровадити новітні стандарти IT – безпеки на фондовому ринку в рамках e-government;</p> <p>сприяти впровадженню загальної системи електронного документообігу на фондовому ринку в єдиному інформаційному середовищі на технологічній основі Електронного регулятора (запровадження електронного сервісу – персонального «електронного кабінету», доступного для інвесторів і наглядових органів); запровадити обов'язок публічних (ринкових) АТ розкривати інформацію про всі значні події, які впливають на подальшу діяльність та рівень ризику компанії, або будь-яку інформацію, яка запобігатиме використанню інформації, що була оприлюднена раніше, як такої, що вводить в оману;</p> <p>передбачити необхідність верифікації інформації розкриття інформації у зменшеному обсязі</p>
<p>Розширення бази якісних високоліквідних інструментів фондового ринку</p>	<p>завершити повну імплементацію норм MiFID II (The Markets in Financial Instruments Directive №2004/39/ЄС); створити законодавчу базу для формування ринку похідних цінних паперів (деривативів), забезпечити їх активне запровадження при визначенні ринкових цін на базові фондові інструменти, валюту, товари тощо;</p> <p>впровадити інститут зборів власників облігацій з наданням їм, зокрема, прав погоджувати рішення емітента щодо операцій з його активами у випадку проблем з виконанням зобов'язань за такими облігаціями у відносинах з емітентом (прийняти проект Закону України «Про облігації, забезпечені відокремленими активами»);</p> <p>забезпечити продаж на фондовій біржі державних пакетів акцій розміром менше 25 % статутного капіталу</p>
<p>Удосконалення діяльності з визначення рейтингових оцінок</p>	<p>забезпечити розвиток інституту рейтингових агентств;</p> <p>забезпечити запобігання виникненню конфлікту інтересів, зокрема, шляхом заборони надавати послуги з визначення та оновлення кредитних рейтингів пов'язаним особам;</p> <p>встановити більш чіткі критерії отримання статусу уповноваженого кредитного рейтингового агентства, зокрема, через введення ліцензування таких агентств;</p> <p>передбачити повноваження НКЦПФР на встановлення вимог до обов'язковості та мінімального рівня рейтингової оцінки активу, в якій інвестують ІСІ та НПФ</p>
<p>Розвиток ринку колективних інвестицій</p>	<p>Стимулювання притоку інвестицій на фондовий ринок</p> <p>узгодити вітчизняні норми з законодавством ЄС, яке стосується діяльності ІСІ (Директива UCITS (акронім від undertaking for collective investments in transferable securities) «Про узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, що стосуються інститутів спільного (колективного) інвестування в цінні папери, що підлягають обігу (ІСІ)» №85/611/ЄС);</p> <p>запровадити окреме законодавче регулювання хедж-фондів;</p> <p>спростити порядок надання адміністративних послуг інституційним інвесторам;</p> <p>посилити співпрацю ІСІ зі страховими компаніями, одним із напрямків якої є передавання страховими компаніями технічних резервів в управління ІСІ з метою ефективного їх використання на інвестиційні цілі;</p> <p>посилити напрями інтегрованних зв'язків інститутів спільного інвестування з банківськими установами у формі фондів альянсів та спеціалізованих (кваліфікаційних) ІСІ клаву кредитних активів (управляти інститут приватних виконавців та інститут сек'юритізації проблемних активів фінансових установ);</p> <p>забезпечити запровадження інвестиційного страхування, розмір страхових виплат за яким має залежати від результатів розміщення коштів технічних резервів за догворами інвестиційного страхування (пряміром, unit-linked);</p> <p>продовжити проведення пенсійної реформи шляхом розбудови накопичувальної складової пенсійної системи</p>
<p>Вдосконалення обслуговування індивідуального інвестора</p>	<p>запровадження інституту фінансового омбудсмена як додаткового механізму захисту прав інвесторів, зокрема, відповідального за досудове врегулювання спорів у спосунках, які виникають всередині т. з. трикутника «державні органи влади – фінансові інституції – споживачі фінансових послуг / клієнти»;</p> <p>нормативно врегулювати базові принципи діяльності інституту інвестиційних радників (прийняти проект Закону України «Про інвестиційних радників на ринку цінних паперів»);</p> <p>запровадити класифікацію інвесторів на кваліфікованих та некваліфікованих механізми розміщення цінних паперів серед кваліфікованих інвесторів з метою обмеження доступу до ризикованих операцій некваліфікованих інвесторів (прийняти проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кваліфікованих інвесторів в цінні папери»);</p> <p>сприяти розвитку ринку залучення капіталу та інвестицій у секторі публічного розміщення цінних паперів;</p> <p>запровадити практики щодо обов'язкового розкриття клієнту інформації про будь-які конфлікти інтересів, до яких може бути залучений брокер;</p> <p>встановити вимоги щодо обов'язкового надання клієнту всієї необхідної інформації, що має відношення до рішення, яке приймає клієнт щодо послуги, яку надає брокер</p>

Продовження табл. 1

<p>Вдосконалення валютного та податкового законодавства для стимулювання покращення інвестиційного клімату</p>	<p>скасувати особливий податок на операції з відчуження цінних паперів та операції з деривативами як такий, що призводить до послаблення фондового ринку (відміна потрійного оподаткування для ІС, торговців ЦП тощо); спростити процедуру валютного регулювання для здійснення валютних операцій на фондовому ринку; спростити порядок застосування норм законодавства України та міжнародних договорів про усунення подвійного оподаткування доходів; удосконалити оподаткування діяльності з адміністрування недержавних пенсійних фондів, діяльність з переказу коштів небанківських фінансових установ, комісійних доходів фондів, депозитаріїв</p>
<p>Покращення фінансової грамотності населення щодо фондового ринку</p>	<p>затвердити програму підвищення «фінансової грамотності» з відповідним її фінансуванням за рахунок коштів державного бюджету та «донорських» компаній з метою надання населенню України сукупності знань про фондовий ринок, особливості його функціонування та регулювання, професійних учасників та інструменти, послуги тощо; запровадити систему широкого інформування громадян для інвестування особистих заощаджень; запровадити проведення регулярних освітніх заходів з метою популяризації фондового ринку та проведення комплексних роз'яснювальних та навчальних подій для підвищення «фінансової грамотності» населення, в т.ч. використанням прогресивних світових досвід (програми USAID / FINREP-I / FINREP-II)</p>
<p>Вдосконалення функціонування та регулювання фондових бірж</p>	<p>Забезпечення надійного і ефективного функціонування ринкової інфраструктури</p> <p>стимулювати консолідацію біржової системи; забезпечити повну пре- та пост- торговельну прозорість; запровадити засоби консолідованого нагляду за діяльністю усіх фондових бірж; запровадити вимоги щодо наявності регулярних мінімальних обсягів торгівлі на фондовій біржі як умови провадження професійної діяльності на фондовому ринку; реалізувати механізм аналізу даних про результати торгів на фондових біржах України в режимі реального часу; перезабачити можливість здійснення біржами рестрації випуску цінних паперів у разі їх публічного розміщення; прийняти проект Закону «Про товарний біржовий ринок» з урахуванням положень Директиви ЄС MiFID II і MiFIR (The Markets in Financial Instruments Directive (MiFID) II and Markets in Financial Instruments Regulation (MiFIR)), оскільки Закон України «Про товарну біржу» в умовах сьогодні не відповідає вимогам, що висуваються до сучасної інфраструктури товарного біржового ринку стосовно організації та регулювання біржових ринків</p>
<p>Вдосконалення депозитарної системи та системи клірингу та розрахунків</p>	<p>вдосконалити механізми виплати доходів через депозитарну систему; отримати Центральному депозитарю можливість відкриття грошових рахунків клієнтам та здійснення депозитарієм грошових розрахунків за операціями щодо цінних паперів своїх клієнтів; створити єдину централізовану систему зберігання копій баз даних депозитарних установ з метою виключення випадків втрати інформації та зловживань; створити умови для використання найбільш оптимальних для учасників ринку моделей розрахунків за правочинами щодо цінних паперів за принципом «поставка проти оплати»</p>
<p>Впровадження пруденційного та консолідованого нагляду</p>	<p>запровадити нагляд за фінансовими конгломератами та синдикатами; переглянути пруденційні нормативи для кожного окремого виду професійної діяльності на фондовому ринку, що несе ризики, з метою врахування необхідності об'єктивної оцінки фінансового стану та ймовірності реалізації ризиків; впровадження практики пруденційного нагляду за діяльністю з управління активами (КУА, ІС) на основі тестів раннього попередження та оцінки «ризик-профіль» суб'єктів нагляду; підвищити якість системи управління ризиками в усіх професійних учасниках фондового ринку; встановити порядок дій професійного учасника фондового ринку у разі невиконання ним своїх зобов'язань</p>
<p>Реформування системи підготовки та атестації фахівців фондового ринку</p>	<p>запровадити навчання фахівців фондового ринку на добровільних засадах (окрім тих, хто навчається вперше); ранжувати навчання та атестацію фахівців фондового ринку за рівнем компетенцій (базова, спеціалізна, підвищена) з можливістю дистанційного проходження атестації; видавати безстрокові сертифікати на право здійснення дій, пов'язаних з безпосереднім провадженням професійної діяльності на фондовому ринку, та встановлення порядку їх підтвердження</p>
<p>Сприяння реалізації єдиної державної політики стимулювання покращення інвестиційного клімату</p>	
<p>Вдосконалення саморегулювання (СРО) на фондовому ринку</p>	<p>законодавчо унормувати роботу СРО (прийняти проект Закону України «Про саморегульовані організації»); перезабачити при отриманні статусу СРО обов'язкове отримання ними делегованих регулятором повноважень; спростити процедуру делегування повноважень від НКЦФР до СРО, а також процедуру їх повернення; вдосконалити процедуру звітності саморегульованих організацій перед її членами</p>
<p>Вдосконалення системи державного регулювання, нагляду, контролю на фондовому ринку</p>	<p>запровадити нові підходи до боротьби з маніпулюванням на фондовому ринку; спростити процедуру примусового стягнення санкцій; наділити регулятор повноваженням на проведення розслідування правопорушень, маніпулювання, шахрайства на ринку цінних паперів шляхом розширення прав при збиранні і дослідженні доказів; створити єдиний метарегулятор фінансового ринку</p>
<p>Покращення міжнародної та національної співпраці у регулюванні фондового ринку</p>	<p>забезпечити ефективну роботу Ради з питань фінансової стабільності; сприяти приєднанню НКЦФР до Багатостороннього Меморандуму IOSCO (імплементация основних принципів); забезпечити для НКЦФР можливість за певних умов (при розслідуванні правопорушень на ринку цінних паперів або отриманні запиту від регулятора іншої держави) доступу до інформації про рух коштів на рахунках брокерів; надати НКЦФР повноваження вимагати документи та проводити перевірки будь-якої особи на вимогу регулятора іншої країни, навіть якщо немає підозри у порушенні українського законодавства про цінні папери тощо</p>

Джерело: складено автором на основі: [2, 8, 9].

ливостей; створення цілісної та ефективної системи ринку цінних паперів та фінансових інститутів; сталий ріст капіталізації фондового ринку та розширення практики залучення інвестицій з використанням інструментів фондового ринку. Зокрема очікується [8]:

- покращення позицій України у рейтингу Світового банку та переміщення з 61 на 30 місце зі 107 країн за показником обсягу торгів (відповідно, очікується й зростання показника відношення обсягу торгів до ВВП та переміщення України з 62 на 30 місце зі 107 країн);

- очікується збільшення кількості 198 лістингових компаній, що передбачає підвищення місця України за цим показником у рейтингу Світового банку та переміщення з 30 місця на 15;

- підвищення рівня показника S&P індексу фондового ринку за даними Світового банку, що передбачає зайняття Україною 40 місця із 82 країн замість 76 місця у 2013 році;

- підвищення Всесвітнього індексу конкурентоспроможності та переміщення України у 2019 році з 84 на 50 місце із 148 країн;

- очікується повне та широке впровадження не менше 20 Принципів та цілей регулювання ринку цінних паперів IOSCO з 37 Принципів;

- підвищення рівня показника капіталізації лістингових компаній України (в доларах США), та, відповідно, зайняття Україною 30 місця замість 59 місця зі 109 країн;

- передбачається присвоєння фінансовому ринку України відповідно до класифікації міжнародного індексного агентства FTSE (за рівнем розвитку фінансових ринків всіх країн) статусу Advanced Emerging [2; 8].

Також переконливим аргументом для прийняття та впровадження положень проекту Програми "Європейський вибір — нові можливості для прогресу та зростання" є форсайт підвищення позиції нашої держави у відомому рейтингу Doing Business ("Ведення бізнесу"), який оцінює законодавство, пов'язане з регулюванням бізнесу, та його застосування у 189 країнах, а також в окремих містах (наразі із 189 країн Україна за показником індексу рівня захисту прав інвесторів знаходиться на 128 місці з показником 4,3 (при максимальному балі 10)) [8].

Зауважимо, що магістрально важливим кроком стало також підписання 15 липня 2015 року Національним банком України спільно з Міністерством фінансів, Національною комісією з цінних паперів і фондового ринку та Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) Меморандуму про взаєморозуміння стосовно співробітництва в розвитку місцевих ринків капіталу в Україні, основною метою якого є посилення співпраці та діалогу між Україною та ЄБРР для розвитку ефективного місцевого ринку капіталу в Україні, що, у свою чергу, сприятиме залученню передусім іноземних інвестицій в країну [6].

Підписання Меморандуму — це один із пріоритетів у реформуванні фінансового сектору України та фондового ринку зокрема, що підкріплюється також і положеннями Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року (затвердженою Постановою Правління НБУ № 391 від 18 червня 2015 року) [2], зокрема пунктами заходів А2, А13, В8 розділу 5 "Комплексний план заходів".

Зауважимо, що у 2010 році ЄБРР започаткував ініціативу (Local Currency and Capital Markets Initiative (LC2)), спрямовану на стимулювання в країнах операцій кредитування в місцевих валютах, а також на розвиток місцевих ринків капіталу. Основною задачею даного напрямку було визначено мобілізацію місцевих джерел внутрішнього фінансування (інвестування), знижуючи залежність від валютного кредитування та пов'язані з цим валютні ризики.

Наразі Меморандум визначає такі основні напрями майбутньої співпраці:

- оновлення здійсненої ЄБРР у 2011 році оцінки потреб українського ринку капіталу;

- сприяння ефективній мобілізації капіталу в економіці України;

- підтримка розвитку та поліпшення розрахунково-депозитарної інфраструктури, нових інструментів ринків капіталу як альтернативи банківському сектору, включаючи сек'юритизацію та забезпечені облігації;

- визначення стратегії для сприяння ліквідності і торгівлі інструментами ринків капіталу, у тому числі аналіз емісійних процесів і побудова кривої дохідності;

- підтримка розвитку нормативно-правової бази з метою забезпечення здійснення міжнародними фінансовими організаціями, зокрема ЄБРР, емісії облігацій в Україні;

- надання подальшої допомоги в розробленні нормативно-правової бази ринку деривативів, а також нарощування потенціалу регулюючих органів, судових органів та учасників ринку тощо [6].

Цей документ також відкриває додаткові можливості для розвитку місцевих ринків капіталу та дозволить отримати підтримку та супровід операцій ЄБРР, методологічну допомогу або технічне співробітництво.

Сьогодні серед основних законодавчих ініціатив та змін у нормативно-правовому полі фондового ринку України, слід особливу увагу також сфокусувати на введенні в дію адаптивного реанімаційного документу Плану Законодавчого Забезпечення Реформ (ЗЗР), зокрема пункту два "Фінансовий сектор" четвертого системно важливого розділу "Стабілізація макроекономічної ситуації та реформування економіки" [9], одним із завданням якого є визначення пріоритетних напрямів удосконалення правового регулювання відносин на фондовому ринку на засадах системності й взаємоузгодженості та забезпечення ефективності реформування.

План законодавчого забезпечення реформ в Україні покликаний стати базовою платформою, спрямованою на забезпечення оперативного прийняття ряду законодавчих та нормативно-правових документів щодо модернізації та реформування вітчизняного фондового ринку, серед яких: проект Закону України "Про похідні фінансові інструменти (деривативи)", проект Закону України "Про внесення змін до законів України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні", "Про фондовий ринок та цінні папери" та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення державного регулювання ринку цінних паперів та забезпечення діяльності НКЦПФР", проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо емісії цінних паперів", проект Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо оподаткування доходу від операцій з похідними фінансовими інструментами" та проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження ефективного пруденційного нагляду" тощо.

У цьому контексті надзвичайно важливим є і прийняття таких фундаментальних документів, як: проект Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо консолідації функцій з державного регулювання ринків фінансових послуг", проект Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення кваліфікованих інвесторів", проект Закону України "Про облігації, забезпечені відокремленими активами", проект Закону України "Про Фонд гарантування інвестицій на фондовому ринку", проект Закону України "Про саморегульовальні організації", проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо консолідації функцій державного регулювання ринків фінансових послуг", проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації стандартів (принципів) IOSCO та виконання

Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в частині протидії зловживанням на фондовому ринку", а також проект Плану Відновлення України: стратегічний документ 2015—2017 тощо [9].

Проведення норм ЗЗР надасть, в свою чергу, Україні потужний імпульс для досягнення високого рівня розвитку фондового ринку, а також можливість реалізувати цілеспрямований та комплексний підхід щодо реформування національного фондового ринку та сприятиме унормуванню процесу законодавчого забезпечення реалізації пакету реформ визначених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Коаліційною угодою, Стратегією сталого розвитку "Україна — 2020".

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження національного фондового ринку в контексті євроінтеграційних процесів вказали на необхідність його якісної перебудови шляхом реформування більшості складових ринку та усунення перешкод, що стримують його подальший стійкий розвиток. Вважаємо, що сьогодні ефективне функціонування вітчизняного фондового ринку можливо досягти за рахунок оновлення нормативно-правової бази, враховуючи помилки попередніх періодів та керуючись набутим досвідом. Реалізація таких стратегічних орієнтирів надасть можливість оцінити дії направлені на покращення функціонування фондового ринку на середньостроковий період, сприятиме підвищенню його інвестиційного потенціалу, перетворить ринок на важливий системно утворюючий елемент вітчизняної фінансової системи та підвищить його роль у забезпеченні економічного зростання України.

Література:

1. Аналітичний огляд діяльності ринку управління активами за 4 квартал 2014 року та 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/files/articles/2245/55/Q4%202014%20%-20Full%202014_final.f
2. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року (затверджена Постановою Правління НБУ № 391 від 18 червня 2015 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reforms.in.ua/Content/download/Reforms/Financial%20sector/Complex%20program%20finance%20v4.pdf>
3. Краснова І.В. Фондовий ринок в Україні: стан та перспективи розвитку / І.В. Краснова // Проблеми економіки. — 2014. — № 1. — С. 129—134.
4. Наконечна О. Особливості функціонування фондового ринку України [Електронний ресурс] / О. Наконечна, Н. Рошина // Ефективна економіка: електронне наук. фахове вид. — 2014. — № 12. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3854>
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
6. Національний банк України та Європейський банк реконструкції та розвитку поглиблюють співпрацю з розвитку місцевих ринків капіталу в Україні [Електронний ресурс] / прес-центр Національного банку України. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?jsessionid=73D5373E4AF290783E3D9E428647C059?art_id=19453318&cat_id=55838
7. НКЦПФР повідомляє про підсумки роботи фондового ринку за 2014 рік [Електронний ресурс] / Урядовий портал. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247890206
8. Проект Програми розвитку фондового ринку України на 2015—2017 роки "Європейський вибір — нові можливості для прогресу та зростання" [Електронний ресурс] / Веб-портал Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). — Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>

9. Про план законодавчого забезпечення реформ в Україні [Електронний ресурс]: Постанова Верховної Ради України від 04 червня 2015 року. — № 2986. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55410

10. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2014 рік "Ринок цінних паперів. Європейський вибір: нові можливості та зростання" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/14344-54281.pdf

11. Урядовий План відновлення України в 2015—2017 рр.: наміри щодо фондового ринку [Електронний ресурс] / FINBALANCE. — Режим доступу: <http://finbalance.com.ua/news/Uryadoviy-Plan-vidnovlennya-Ukrani-v-2015-2017-rr-namiri-shchodo-fondovoho-rinku>

References:

1. The Ukrainian Association of Investment Business (2014), "Analytical review of the asset management market by Q4 2014 and 2014", Analytychnyi ohliad diialnosti rynku upravlinnia aktyvamy za 4 kvartal 2014 roku ta 2014 rik. [Electronic resource]. — available at: http://www.uaib.com.ua/files/articles/2245/55/Q4%202014%20%-20Full%202014_final.pdf (Accessed 12 July 2015).
2. National bank of Ukraine (2015), "The Comprehensive Program of Ukraine Financial Sector Development in Ukraine till 2020", available at: http://reforms.in.ua/Content/download/Reforms/Financial%20sector/Strategy2020_18062015-ENG_June%202015.pdf (Accessed 12 July 2015).
3. Krasnova, I.V. (2014), "Stock market in Ukraine: state and prospects of development", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 129 — 134.
4. Nakonechna, O. (2014), "Particular qualities of Ukrainian stock market operation", Efektyvna ekonomika, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3854> (Accessed 12 July 2015).
5. State Statistics Service of Ukraine (2015), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 12 July 2015).
6. National bank of Ukraine (2015), "National Bank of Ukraine and the European Bank for Reconstruction and Development deepen cooperation on development of local capital markets in Ukraine", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?jsessionid=73D5373E4AF290783E3D9E428647C059?art_id=19453318&cat_id=55838 (Accessed 12 July 2015).
7. National Securities and Stock Market commission (2014), "SSMNC reports the results of the stock market in 2014", available at: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247890206 (Accessed 12 July 2015).
8. National Securities and Stock Market commission (2015), "The Stock Market Development Program of Ukraine for 2015—2017 "European choice — new opportunities for progress and growth", available at: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan> (Accessed 12 July 2015).
9. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), "On the plan of legislative support for reform in Ukraine", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55410 (Accessed 12 July 2015).
10. National Securities and Stock Market commission (2015), "Annual Report of the National Commission on Securities and Stock Market 2014 "Securities market. The European choice new opportunities and growth", available at: http://www.nssmc.gov.ua/user_files/content/58/1434454281.pdf (Accessed 12 July 2015).
11. FINBALANCE (2015), "Government recovery plan Ukraine in 2015 — 2017, intent on stock market", available at: <http://finbalance.com.ua/news/Uryadoviy-Plan-vidnovlennya-Ukrani-v-2015-2017-rr-namiri-shchodo-fondovoho-rinku> (Accessed 12 July 2015).

Стаття надійшла до редакції 30.07.2015 р.

О. М. Кушнірчук-Ставнича,
к. е. н., старший викладач, Львівський інститут економіки і туризму

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

*O. Kushnirchuk-Stavnicha,
PhD of economy, senior lecturer of Lviv institute of economics and tourism*

REGULATORY SUPPORT OF TOURISM RESOURCES USE AND PROTECTION IN CARPATHIAN
REGION OF UKRAINE

У статті здійснено огляд стану нормативно-правового забезпечення використання і охорони туристичних ресурсів Карпатського регіону України. Зокрема проаналізовані законодавчі акти, які безпосередньо та опосередковано стосуються використання в туризмі і охорони природних, історико-культурних, соціально-економічних ресурсів. Висвітлено слабкі сторони нормативно-правової бази в контексті проблематики дослідження. Визначено туристичну галузь як одну з пріоритетних галузей економіки України для державного інвестування. Здійснено огляд туристичних інвестиційних пропозицій в областях Карпатського регіону України, які є привабливими для вітчизняних та іноземних інвесторів. Визначено види рекреації та відпочинку, які потребують державного стимулювання інвестиційної діяльності. Виділено ключові напрями нормативно-правового регулювання туристичної діяльності, що потребують удосконалення з урахуванням сучасних потреб туристичного бізнесу та економіки України загалом.

The article provides an overview of regulatory and legal support of tourism resources use and protection in Carpathian region of Ukraine. In particular, the legislation, which is directly and indirectly related to the use of natural, historical, cultural, social and economic resources in tourism is analyzed. The weaknesses of regulatory and legislative basement in the context of research issues are highlighted. The tourism industry is defined as one of the priority sectors of economy for public investment in Ukraine. The overview of investment proposals in administrative areas of Carpathian region of Ukraine, which are attractive for domestic and foreign investors, is done. The sectors of leisure and recreation, which need the government stimulation of investment activity, are defined. Highlighted the key vectors of tourism legislative regulation, which need to be improved, considering the modern needs of tourism industry and Ukrainian economy in general.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, туризм, туристичні ресурси, інвестиції в туризмі, охорона туристичних ресурсів, використання туристичних ресурсів.

Key words: legislative regulation, tourism, tourism resources, investment in tourism, tourism resources protection, tourism resources using.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протягом останніх десяти років туристичний бізнес в Україні розвивається стрімкими темпами. З'являються нові види туризму, які базуються на залученні традиційних і нових туристичних ресурсів. При цьому варто зауважити, що нормативно-правова база, яка повинна регулювати залучення і використання природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів з туристичною метою, є недосконалою. Більшість нормативно-правових актів лиш опосередковано торкаються використання і охорони туристичних ресурсів.

У контексті даного дослідження доречною є думка В.І. Цибуха, який стверджує, що "від стану правового забезпечення в Україні загалом і правового забезпечення функціонування туристичної індустрії зокрема залежить і існування туризму в Україні" [6]. Відтак, з урахуванням сучасного стану розвитку економіки особливої ваги набуває удосконалення нормативно-правових відносин у сфері охорони і використання природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів з туристичною метою.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика використання туристичних ресурсів в останні роки знаходиться в центрі уваги. В цій площині здійснювали свої дослідження вітчизняні науковці, зокрема такі географи: О. Бейдик, М. Борушак, В. Кифяк, Ю. Туниця [3; 4]. Інституційним аспектам використання туристичних ресурсів присвячені праці Л.Ю. Матвійчук [6]. Загалом основна увага більшості авторів приділяється аналізу ресурсної бази для розвитку різних видів туризму. Натомість питанням нормативно-правового регулювання використання й охорони туристичних ресурсів присвячено недостатньо уваги. На нашу думку, повноцінна нормативно-правова база для регулювання використання і охорони туристичних ресурсів є об'єктивною передумовою підвищення економічної ефективності туристичного бізнесу загалом.

ЗАВДАННЯ І ЦІЛІ СТАТТІ

Основна ціль даного дослідження — огляд стану нормативно-правового регулювання в сфері охорони і використання туристичних ресурсів.

Для досягнення цього цільового орієнтуру в рамках дослідження були поставлені такі завдання:

- розглянути нормативно-правові акти, які стосуються регулювання і охорони туристичних ресурсів;
- вивчити можливості для активізації розвитку різних видів туризму шляхом державного стимулювання інвестиційної активності в областях Карпатського регіону України;
- виявити слабкі сторони сучасної нормативно-правової бази, яка регулює використання і охорону природних, історико-культурних і соціально-економічних ресурсів;
- виокремити ключові напрямки удосконалення нормативно-правової бази в контексті використання і охорони туристичних ресурсів.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

В основі нормативно-правового регулювання використання і охорони туристичних ресурсів зокрема і туристичної сфери загалом знаходиться Закон України "Про туризм" від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР. Стаття 3 зазначеного Закону стосується визначення і загальної характеристики туристичних ресурсів. Туристичні ресурси в цьому Законі визначено як "пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності" [4]. Це визначення є загальним і не дає чіткого розуміння туристичних ресурсів та їх цільового призначення.

Охорона і використання в туризмі природних ресурсів регулюється Законом України "Про охорону навколишнього природного середовища". Зокрема розділ IX цього Закону присвячений використанню природних ресурсів, додержанню вимог при їх використанні [2]. Проте основні положення Закону присвячені охороні природних ресурсів, натомість їх використання з туристичною метою оминається увагою.

Особливої уваги заслуговують нормативно-правові відносини в сфері використання і охорони історико-культурних ресурсів, які на сьогодні приносять значні прибутки туристичній галузі. Так, основним законом, який регламентує використання і охорону цих ресурсів є Закон України "Про охорону культурної спадщини України" [1]. В Законі подається чітка класифікація історико-культурних об'єктів, визначені засади управління їх охороною. Деякі питання щодо використання об'єктів культурної спадщини у туризмі регулюються статтею 9, в якій визначено загальні аспекти доступу до об'єктів культурної спадщини, визначено роль органів місцевого самоврядування стосовно охорони й використання історико-культурних ресурсів. У статті 11 йдеться про участь підприємств, закладів науки, ос-

віти та культури в охороні й використанні об'єктів культурної спадщини, їх популяризація та пропаганда. В статті 12 щодо екскурсійного відвідування пам'яток культурної спадщини зазначається, що "органи охорони культурної спадщини забезпечують по можливості вільний доступ до пам'яток з метою їх екскурсійного відвідування, якщо вони вважаються придатними для цього. Власник пам'ятки або уповноважений ним орган, особа, яка набула права володіння, користування чи управління, зобов'язані за погодженням з органами охорони культурної спадщини організувати такий доступ. Порядок цього доступу встановлюється охоронними договорами" [1].

Використання й охорона музейних ресурсів регулюється в рамках Закону України "Про музеї і музейну справу" від 29.06.1995 р. № 249/95-ВР. Зокрема, цим Законом чітко визначено перелік основних видів музеїв, особливості їх створення та використання, матеріально-технічного забезпечення, міжнародної діяльності.

Загалом недосконалість нормативно-правової бази, яка регулює використання історико-культурних, природних і соціально-економічних ресурсів в туризмі, в опосередкованості її впливу на ці сторони функціонування туристичної галузі.

На нашу думку, особливої уваги потребує регулювання інвестиційної діяльності в туризмі, оскільки саме ця галузь виявилась однією з шести пріоритетних галузей для державного інвестування (згідно Закону України "Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць" від 06.09.2012 р. № 5205-VI).

Так, згідно з затвердженим Законом переліку, серед пріоритетних для інвестування галузей, окрім агропромислового комплексу, житлово-комунального комплексу, машинобудування, транспортної інфраструктури та переробної промисловості, виділено курортно-рекреаційну сферу і туризм. Зокрема в пріоритеті державної інвестиційної політики знаходиться будівництво курортно-рекреаційних об'єктів та об'єктів туристичної інфраструктури [3].

Сьогодні інвестиційні можливості туристичної галузі є надзвичайно високими. Величезна кількість об'єктів, перспективних для інвестування, занепадають та пустують, не використовуються з господарською метою. Така ситуація обумовлена недостатньою увагою органів державної влади до інвестиційної діяльності в туристичній галузі. В інвестиційному фокусі Держави була й залишається промисловість та виробнича сфера загалом.

Нами проаналізовано інвестиційні можливості Карпатського регіону України, на які слід звернути увагу. Зокрема здійснено огляд перспективних для інвестування об'єктів в областях Карпатського регіону (табл. 1).

У Карпатському регіоні найбільше туристичних інвестицій приймає Львівська область (1/10 частина від усіх інвестицій області), менше — Закарпатська та Івано-Франківська (в межах 4—6%). Чернівецька ж область за рівнем інвестування суттєво відстає (менше 1% інвестицій в туризмі). Проте, як відомо, туристичний потенціал Закарпатської і Чернівецької областей є високим, але він не розкривається повною мірою через низку факторів: по-перше, недостатнім є рівень використання туристичних ресурсів цих областей, їх залучення в туристичну галузь; по-друге, недостатньою є увага інвесторів до цих областей.

Як видно з даних у таблиці 1, значного інвестування у Карпатському регіоні потребує інфраструктура для розвитку бальнеологічного туризму. Про це свідчить найбільша кількість інвестиційних пропозицій, яка припадає на цей вид відпочинку та рекреації.

В Івано-Франківській та Закарпатській областях потребує розбудови ресурсна база для гірсько-лижного та екотуризму (табл. 1). У Львівській області потребує підтримки готельна інфраструктура.

Таблиця 1. Інвестиційні пропозиції щодо використання та фінансування туристичних ресурсів у розрізі областей Карпатського регіону

№ з/п	область	Пропозиції щодо розвитку та використання туристичних ресурсів
1	2	3
1	Івано-Франківська	<ol style="list-style-type: none"> 1. Спорудження туристичного комплексу «Чорногора». 2. Спорудження гірсько-лижного комплексу «Кринта» (с.Красник Верховинського району). 3. Рекреаційний комплекс в урочищі Гаджина. 4. Будівництво санаторно-оздоровчої та тренувальної бази олімпійського резерву в с. Вишків Долинського району. 5. Розвиток бальнеологічного (СПА) туризму в м. Долина на основі використання оздоровчих властивостей соляної ропи з родовища «Барбара». 6. Спорудження гірськолижного комплексу на горі Михалкова (Косівський район). 7. Аквапарк у м. Яремча. 8. Фунікулер у м. Яремча. 9. Будівництво спортивно-оздоровчого комплексу для заняття дельта- і пара планеризмом в с. Одаїв Тлумецького району. 10. Оздоровчо-лікувальний центр «Апітерапія» у м. Галич. 11. Туристичний комплекс «Сарахманські озера» м. Болехів. 12. Відтворення бойківського села – створення етнопоселення у селі Лолін Долинського району. 13. Облаштування туристичної інфраструктури в заказнику державного значення болото Ширковець (с. Старий Мізунь). 14. Облаштування співочого поля в урочищі «Розтока» для проведення масових розважальних і спортивних заходів. 15. Будівництво туристичного центру «Торунський перевал». 16. Створення дитячого табору «Карпати» у с. Новоселиця Долинського району. 17. Створення центру спадщини Вигодської вузькоколійки. 18. Модернізація гірськолижної бази «Високий перевал» у с. Вишків. 19. Відпочинковий комплекс «Бані» у м. Долина. 20. Будівництво фунікулера в урочищі Запідок. 21. Будівництво залізничної вузькоколійки між Верховинським районом (Україна) та містом Вішеу-де-Сус (Румунія)
2	Закарпатська	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реставрація Чинадівського замку. 2. Будівництво садиби в с. Синяк. 3. Створення курортного комплексу на полонині Головчиска. 4. Створення комплексу оздоровчо-відпочинкового на базі товариства «Катод». 5. Створення відпочинкового комплексу на базі г. Полонина Руна. 6. Створення розважального центру на базі кінотеатру «Мир» в смт. Великий Березний. 7. Будівництво аквапарку в м. Мукачево. 8. Санаторно-лікувальний комплекс в с. Розівка Ужгородського району. 9. Санаторій Теребля-2. 10. Термальні води Тереблянського родовища. 11. Гірськолижний комплекс Полонина Апецька. 12. Спелеоцентр «Солотвино»
3	Чернівецька	<ol style="list-style-type: none"> 1. Культурно-мистецький оздоровчий комплекс «Фортеця Гетьманів». 2. Будівництво бази відпочинку на березі р. Дністер у селі Рашків. 3. Будівництво бази відпочинку на березі р. Дністер у селі Анадоли. 4. Будівництво бази відпочинку на березі р. Дністер у селі Атаки. 5. Будівництво бази відпочинку на березі р. Дністер у селі Рухотин. 6. Будівництво спортивно-оздоровчої бази в селі Малинці. 7. Відкриття туристично-інформаційного центру у м. Хотин. 8. Лижна траса «SNOW-парк». 9. Будівництво лікувально-оздоровчого центру «Герцаївські джерела». 10. Будівництво відпочинкового комплексу «Чистий відпочинок»
4	Львівська	<ol style="list-style-type: none"> 1. Будівництво конгрес-холлу. 2. Оздоровчо-лікувальний готельний комплекс. 3. Будівництво стадіону в Трускавці. 4. Земельна ділянка. 5. Земельна ділянка. 6. Земельна ділянка. 7. Земельна ділянка. 8. Земельна ділянка. 9. Земельна ділянка. 10. Підтримка громадського центру створення історико-культурної спадщини в Бродах. 11. Будівництво туристичного об'єкту на земельній ділянці. 12. Будівництво туристичного об'єкту на земельній ділянці. 13. Будівництво туристичного об'єкту на земельній ділянці. 14. Будівництво туристичного об'єкту на земельній ділянці. 15. Будівництво туристичного об'єкту на земельній ділянці. 16. Будівництво туристичного об'єкту на земельній ділянці. 17. Капітальний ремонт ідальні в самбірському районі. 18. Створення рекреаційної бази на базі підземних джерел мінеральних вод. 19. Будівництво придорожніх мотелів (будиночки). 20. Будівництво готелю в Волосянка. 21. Створення музею-скансена видобутку нафти в Бориславі та паломницького центру

Джерело: дані Державної служби з туризму і курортів України [7].

Варто зауважити, що сьогодні в стані руйнування знаходиться велика кількість культурних пам'яток Закарпаття та Івано-Франківської областей.

Таким чином, аналіз нормативно-правового забезпечення використання і охорони туристичних ресурсів

дозволив виділити кілька слабких місць в сучасній нормативно-правовій базі:

— по-перше, більшість нормативно-правових актів опосередковано стосуються використання соціально-економічних, історико-культурних і природних ресурсів в туризмі;

— по-друге, в нормативно-правовому регулюванні економіки більший акцент зроблено на охороні ресурсів, що використовуються з туристичною метою. Натомість питанням використання ресурсів з туристичною метою приділяється мало уваги.

Відтак, на подальшу перспективу удосконалення нормативно-правової бази повинно здійснюватись у трьох площинах, а саме:

а) нормативно-правове регулювання охорони туристичних ресурсів, зокрема природних та історико-культурних;

б) нормативно-правове регулювання використання природних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів в туристичному бізнесі України;

в) формування нормативно-правової бази, яка сприятиме стимулюванню інвестиційної діяльності для залучення нових туристичних ресурсів як основи для різних видів рекреації та відпочинку.

Окремої уваги і нормативно-правового регулювання потребує використання історико-культурних пам'яток, багато з яких сьогодні знаходяться в стані активного руйнування.

ВИСНОВКИ

Таким чином, для забезпечення повноцінного розвитку туризму у Карпатському регіоні України та в країні загалом необхідно рухатись у напрямі удосконалення нормативно-правових відносин в сфері регулювання використання і охорони туристичних ресурсів як основи функціонування туристичної індустрії.

Подальші дослідження повинні здійснюватись в руслі вивчення ресурсних можливостей областей України для розвитку спеціалізованих видів туризму та пошук шляхів удосконалення нормативно-правового регулювання щодо використання цих ресурсів у різних видах туризму.

Література:

1. Про охорону культурної спадщини: Закон України (від 08.06.2000 р., № 1805-III: офіц. текст станом на 05.04.2015 р.) [Електронний ресурс] // Законодавство України: сайт. — К., 2015. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>

2. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України (від 25.06.1991 р., № 1264-XII: офіц. текст станом на 01.01.2015 р.) [Електронний ресурс] // Законодавство України: сайт. — К., 2015. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>

3. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць: Закон України (від 06.09.2012 р., № 5206-VI: офіц. текст станом на 29.07.2015 р.) [Електронний ресурс] // Законодавство України: сайт. — К., 2015. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>

4. Про туризм: Закон України (від 15.09.1995 р., № 324/95-ВР: офіц. текст станом на 11.02.2015 р.) [Електронний ресурс] // Законодавство України: сайт. — К., 2015. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

5. Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки: Розпорядження Кабінету Міністрів України (від 14.08.2013 р., № 843-р: офіц. текст станом на 29.07.2015 р.) [Електронний ресурс] // Законодавство України: сайт. — К., 2015. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80>

6. Матвійчук Л.Ю. Інституційні аспекти раціонального використання туристичних ресурсів [Електронний ресурс] / Л. Ю. Матвійчук // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. — 2012. — Вип. 2. — Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/matvijchuk4.htm

7. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/ua/25020/27508/>

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), Law of Ukraine "On the protection of cultural heritage", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (Accessed 5 April 2015).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), Law of Ukraine "On the protection of natural environment", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (Accessed 1 January 2015).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2012), Law of Ukraine "On the stimulation of investment activity in priority sectors of economy for creation of new work places", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5205-17> (Accessed 29 July 2015).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1995), Law of Ukraine "On the tourism", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (Accessed 11 February 2015).

5. Ministry of economic development and trade of Ukraine (2013), "Approving the list of priority sectors of economy", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/843-2013-%D1%80> (Accessed 29 July 2015).

6. Matvijchuk, L. Ju. (2012), "Institutional aspects of rational using of tourism resources", Visnyk Chernivets'kogo torgoveli'no-ekonomichnogo instytutu, Vol. 2, available at: http://tourlib.net/statti_ukr/matvijchuk4.htm

7. The state agency of tourism and health resorts (2015), available at: <http://www.tourism.gov.ua/ua/25020/27508/>

Стаття надійшла до редакції 30.07.2015 р.

АГРОСВІТ
www.agrosvit.info
Передплатний
індекс: 23892

**ЖУРНАЛ
ВИХОДИТЬ
24 РАЗИ
НА РІК**

Журнал «АГРОСВІТ» включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з **ЕКОНОМІКИ**

(постанова Президії ВАК України від 27 травня 2009 р. № 1-05/2)

Тел: (044) 223 26 28, 537 14 33, 537 14 32
Тел/факс: (044) 458 10 73
E-mail: economy 2008@ukr.net

Н. А. Новікова,

к. е. н., доцент, здобувач, ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ

N. Novikova,

PhD, Associate Professor Researcher of the National Scientific Centre

"Institute of Agricultural Economics" National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

FORMATION OF THE INSTITUTIONAL MECHANISM OF REALIZATION ECONOMIC INTERESTS

Економічні інтереси в умовах ринкового середовища, головним чином зреалізуються в інституційному механізмі розвитку підприємницької діяльності, яка детермінує бажання й концентрує можливості задоволення різно-рідних потреб. Підприємництво як складне інституційне утворення, структурує і дає економічну оцінку інтересам, тому його слід вважати фундаментом добробуту суспільства, держави й галузі. Відомо, що підприємництво — це самостійна, ініціативна господарська на свій страх і ризик діяльність, метою якої є задоволення потреб, опосередковане вартісно. Тому тут потрібен відповідний інституційний механізм упорядкування економічних інтересів з елементами як ринкового, так і державного регулювання.

Державне регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання в аграрній сфері цілеспрямовано діє на відповідні галузевій приналежності. Система державного регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання є надзвичайно складним, всеохоплюючим організаційно-економічним утворенням, яка за своєю сутністю і логікою функціонування, покликана забезпечити відповідну конструкцію сталого розвитку аграрної сфери. Таким чином, можна концептувати думку про те, що в межах заданої системи реалізується фактично парадигма сталості, шляхом практичної інституціоналізації специфічних державно-регуляторних заходів.

Також реалізація економічних інтересів суб'єктів господарювання залежить від рівня функціональності механізму підприємницької діяльності. Сьогодні кінче необхідно завершити реальну імплементацію законів ринку і таким чином сформулювати умови взаємовигідної реалізації економічних інтересів, включаючи розбудову відповідного інституційного механізму реалізації державної регуляторної політики у практичній площині її здійснення.

Economic interests in a market environment, mainly implemented in the institutional mechanism for the development of entrepreneurship, which determines the desire and concentrates the satisfaction of diverse needs. Entrepreneurship as a complex institutional education, which structures and gives an economic evaluation of interests. So it should be considered a Foundation of the welfare of the society, the state and the industry. It is known that entrepreneurship is an independent, enterprising business on your own risk activity, which aims to meet the need for indirect cost. Therefore, there is need for an appropriate institutional mechanism to streamline economic interests with elements of both market and state regulation. State regulation of economic interests of economic entities in the agricultural sector acts purposefully to the relevant industry sector. The system of state regulation of economic interests of subjects of managing is extremely complex, comprehensive business education, which by its nature and logic operation, is designed to provide a suitable design for sustainable development of the agrarian sector. Thus, it is possible conceptually the view that within a given system actually implemented the paradigm of permanence, through the practical institutionalization of specific state regulatory activities.

Also the realization of economic interests of economic entities depends on the level of functionality of the mechanism of entrepreneurial activity. Today it is imperative to complete the actual implementation of the laws of the market and thus create conditions for mutually advantageous realization of the economic interests, including the development of appropriate institutional mechanism for the implementation of state regulatory policy in a practical implementation.

Ключові слова: економічні інтереси, державне регулювання, аграрний сектор, соціально-економічні відносини, агенти ринку, національна економіка, інституційний механізм, інституції.

Key words: economic interests, government regulation of the economy, agrarian sector, socio-economic relations, the agents of the market, national economy, institutional mechanism, institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Важливим аспектом державного регулювання економічних інтересів в аграрному секторі є формування сприятливого підприємницького середовища і зокрема стратегії конкурентоспроможності підприємств, що передбачає у тому числі відповідне інституційне забезпечення стратегічного і тактичного плану.

Окреслюючи власне бачення сукупності удосконалень, у контексті вирішення питання унормування державної регуляторної політики щодо економічних інтересів, зазначимо, що тут слід звернути увагу на необхідність: удосконалення форм взаємодії держави та бізнесу в агросфері; упорядкування мікросередовища функціонування аграрних підприємств; посилення соціально-економічної безпеки підприємств; фундамента-

лізація інституційного підґрунтя для ефективного регулювання розвитку суб'єктів аграрного ринку; активізація розвитку державно-приватного партнерства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На актуальність питання формування інституційного механізму упорядкування економічних інтересів з елементами як ринкового, так і державного регулювання в аграрній сфері на сучасному етапі вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних, так і іноземних вчених, зокрема праці А. Алтухова, В. Амбросова, Ю. Білика, В. Бойка, В. Власова, В. Галушка, Г. Калетніка, С. Кваші, М. Кропивка, І. Лукінова, П. Макаренка, М. Маліка, А. Малиновського, Л. Мармуль, В. Маслакова, В. Олійника, Б. Пасхавера,

Е. Румянцевої, В. Рябоконея, П. Саблука, В. Точиліна, І. Ушачева, А. Худолій, Г. Черевка, О. Шпикуляка, О. Шпичака, О. Шубравської, В. Юрчишина.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Приводячи в життя ідеї щодо науково-обґрунтованого позиціонування організаційно-економічного механізму державного регулювання економічних інтересів, зупинимось на інституційній системі державно-приватного партнерства. Державно-приватне партнерство є механізмом реалізації інтересів економічних агентів, який найбільшою мірою забезпечує поєднання державного регулювання з ринковим саморегулюванням. Така модель упорядкування економічних інтересів є найбільш прогресивною з огляду на світовий досвід функціонування господарських систем.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕНЬ

У заданому аспекті слід наголосити на необхідності розвитку соціального підприємництва, або інакше кажучи — соціально відповідального бізнесу, особливо в умовах системної деградації села. Головне завдання — посилення ролі аграрного підприємництва у вирішенні соціальних проблем розвитку сільських територій, що надасть йому ознак соціальності. Тобто у контексті регулювання-реалізації економічних інтересів, слід поширити концепції соціальної відповідальності агро бізнесу [2]. Така конструкція системи регулювання економічних інтересів, особливо в умовах складного становища на селі надасть можливість залучити суб'єктів агрогосподарського комплексу до активної розбудови села. Але підприємця — сільський господар, повинен відчувати себе у такому стані, коли його соціальні ініціативи здобудуть визнання сільської громади і сприятимуть врахуванню його економічних інтересів у механізмі державної регуляторної політики.

Разом з цим, пропонуючи організаційно-економічні норми інституційного механізму державного регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання, через об'єктивізацію необхідності формування функціонально-ефективної моделі аграрного підприємництва, слід звернути увагу на середовище аграрних підприємств, адже саме там конструюються мотиви господарської поведінки [4].

При цьому також слід враховувати те, що сьогодні вельми гостро стоїть проблема імплементації економічних інтересів у сталу ринкову систему агрогосподарювання, через створення дієвого організаційно-економічного механізму. Власне регулювання тут слід пов'язувати із формуванням специфічних інституційних рамок агропідприємницької діяльності. Тому заходи з державного регулювання підприємницької діяльності на селі є відповідною інституціоналізацією політики держави, щодо сприяння реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання в аграрній сфері.

Політика української держави щодо аграрного підприємництва характеризується наявністю цілого ряду невідповідностей, які у значній мірі конституують неринковий підхід, у тому числі стосовно позиціонування практики реалізації економічних інтересів. Тут має бути сформована відповідна інституційна система збалансування господарських практик, які визначають бажання людей жити і працювати на землі. Лише тоді система (механізм) державного регулювання економічних інтересів може вважатися таким інституційним утворенням, яке сприятиме забезпеченню сталості агрогосподарського поступу [1].

Державне регулювання через відповідний інституційний механізм як складна, багатогранна і багатфункціональна система, повинна прямувати до гнучкості, забезпечуючи при цьому інституційну адаптивність відповідних норм до умов національного господарського буття. Цю проблему слід вирішувати шляхом системної розбудови ринкових і водночас притаманних суспільній традиції інститутів ведення сільського гос-

подарства. Наприклад, такою суспільною традицією агропідприємницької діяльності є сільськогосподарська кооперація і державне регулювання повинне їх враховувати у повній мірі.

Регуляторна політика держави щодо економічних інтересів повинна забезпечувати сукупні ефекти господарського обміну і мотивації економічної безпеки, яка унормовує бажання результативно працювати в умовах трансформаційної динаміки. Також слід звернути увагу на об'єктивність висновку про те, що сільськогосподарське виробництво, тобто аграрне підприємництво є особливий, зокрема ризиковий вид бізнесу, тому в регулюванні економічних інтересів і формуванні відповідного інституційного середовища потребує вельми конструктивного підходу. В регулюванні економічних інтересів слід звернути увагу на надзвичайно широкий спектр загроз, що можуть створювати реальну небезпеку існування господарських структур. Адже регулювання економічних інтересів прямо впливає на економічну безпеку суб'єктів, які ведуть свій бізнес в аграрному секторі.

Задача досягнення цієї мети, тут мають бути задіяні різні за своїм характером методи, механізми та інститути, які демонструватимуть сільським жителям "прихильність" держави в урахуванні необхідності вирішення проблем становлення конструктивного господарського порядку [6]. Слід забезпечити формування дієвої системи державного регулювання економічних інтересів з арсеналом різносторонніх, але адаптованих до вітчизняних реалій методів державного регулювання.

Намагання сформувати чисто ринкову модель агрогосподарської системи за концепцією вільного ринку на селі, призвело до створення такого механізму державного регулювання, який враховує економічні інтереси, перш за все представників суміжних галузей (переробка, реалізація), а безпосередній виробник опинився у ситуації "прохача". Тому систему потрібно повернути обличчям до селянина, який несе головний тягар вкладень у гарантування продовольчої й економічної безпеки держави.

Удосконалення регуляторної політики щодо економічних інтересів вимагає обов'язкового сприяння перебудові інституційного середовища розвитку відносин власності у напрямі забезпечення їх реального захисту й недоторканості.

Держава і управлінські структури повинні звернути увагу й чітко зафіксувати у своїй подальшій політиці те, що в українському агросекторі сформувалися, а також закріплені інституційно специфічні підприємницькі уклади — дрібнотоварний (господарства населення або сімейні), фермерський (фермери-підприємці), крупнотоварний (крупні підприємства різних форм власності). Кожен з цих укладів унормовує різну функціональну базу формування й регулювання економічних інтересів, адже має відмінні між собою цільові орієнтири [5]. Мається на увазі те, що, наприклад, крупнотоварні підприємства, які зорієнтовані на масове виробництво, свої економічні інтереси вбачають у розширенні виробництва і максимізації прибутку, а господарства населення — у самозабезпеченні й продажу на ринку надлишків продукції. Саме у заданих аспектах підприємницької поведінки проявляється об'єкт регуляторної політики в інституційному механізмі реалізації економічних інтересів.

Модель інституційного механізму регулювання економічних інтересів має здійснюватися у контексті стратегічних напрямів розвитку аграрного підприємництва з відповідними окресленням регуляторних перспектив, які ми спробуємо зпозиціонувати в даному дослідженні виходячи з власних напрацювань і досліджень вітчизняних науковців [3]. Конструкційна схема інституційного механізму регулювання економічних інтересів, замикається на рівні власне підприємницьких структур, які акумулюють потреби та мотивації, тому наявність перспективного, високодохідного і конкурентоспроможного бізнесу є головним дороговказом для розробки-реалізації найбільш ефек-

тивних заходів державного регулювання. Тому це питання слід вирішувати стратегічно, з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва та наявних адептів аграрного ринку, щодо обороту капіталу, сезонності цін на тваринницьку продукцію, загальнопримитивної методології ціноутворення на вироблений продукт, а також реалій інфраструктурного забезпечення.

Разом з цим, вибудовуючи прийнятний для національного агрогосподарського комплексу підхід до розвитку аграрного підприємництва, слід звернути увагу на посилену необхідність розбудови такого підприємницького середовища, яке б реально унормувало застосування принципів самоуправління, саморегулювання та самовизначення, стосовно мотивації кожного підприємця. Слід створити такий інституційний механізм реалізації й регулювання економічних інтересів у розвитку підприємницької діяльності, який би стимулював активні прояви життєвої активності селянина, забезпечував доступ до ринків збуту зі справедливим ціноутворенням. Стимули до активізації підприємницької діяльності мають бути відповідними запитами підприємця, підпорядкованим відповідному інституційному середовищу здійснення господарського процесу, яке унормовує пошук оригінальних технологічних рішень у виробництві, адаптивних стратегій маркетингу сільськогосподарської продукції з набуттям від її продажу високої доданої вартості.

В усьому цьому процесі, який ми іменуємо інституціоналізацією економічних інтересів суб'єктів господарювання в механізмі здійснення підприємницької діяльності, слід обов'язково звернути увагу на потенційну провідну роль підприємців у вирішенні соціально-побутових і економіко-господарських проблем села й сільських територій зокрема. Для цього інституційний механізм має бути націлений на стимулювання активності, рівноправності і забезпечення рівно доступності до ринків праці, ресурсів та капіталу, усіх без виключення сільських бізнесменів, незалежно від розміру, форми й територіального розміщення. Не слід забувати про цю проблему "залучення до цього процесу" інституту кооперації.

Для цього інституційно-правове, соціальне, економічне й галузеве-специфічне регулювання розвитку підприємництва та упорядкування системи реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання повинно спрямовуватися на системне підвищення мотивації аграрної бізнес-діяльності.

В оптимізації й удосконаленні інституційного механізму регулювання економічних інтересів необхідно застосувати комплексний підхід, який забезпечить врахування дії базисних і похідних інститутів на поведінку економічних агентів — підприємців, особливо в умовах системної нестабільності розвитку аграрної галузі. Тому інституційний підхід тут має неабияке значення, а концептуалізація пропонуваного механізму має реально право на життя і врахування. Метою інституційного механізму регулювання-реалізації економічних інтересів у розвитку підприємницької діяльності є забезпечення загальноекономічної і галузевої конкурентоспроможності, зайнятості, створення умов для нарощування конкурентоспроможності в межах стабільного економічного зростання, еквівалентного відтворення, вільного доступу виробників до каналів збуту продукції, що сприятиме також удосконаленню механізму інституційного регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання в аграрній сфері.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи приведені вище концепти щодо удосконалення механізму розвитку аграрного ринку та підприємництва в частині мобілізації й ефективного використання ринкового потенціалу виробників усіх категорій, пропонуємо концентрований виклад напрямів вирішення існуючих сьогодні проблем в частині посилення можливостей реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання:

1) мінімізація впливу системних викликів на ефективність функціонування досліджуваного сегмента економіки за рахунок підвищення його інноваційності;

2) розробка і впровадження заходів із стабілізації внутрішнього ринку та окремих його продуктових сегментів, з наступним стимулюванням підвищення конкурентоспроможності та стандартів якості продукції;

3) усунення всезагальної тінізації економічної діяльності на плодоовочевому ринку в частині традицій реалізації продукції, неоптимального використання землі та інших виробничих факторів, неадекватного розподілу соціальних зобов'язань виробників;

4) підвищення мотивації виробників сільськогосподарської продукції до дотримання агроекологічних вимог виробництва;

5) формування інституційних умов стимулювання учасників аграрного ринку до кооперації з метою формування необхідних обсягів пропозиції і високого попиту.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що формування інституційного механізму реалізації й регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання в аграрній сфері, головним чином аграрних підприємницьких структур є вельми складним процесом, але наукове бачення вирішення цієї проблеми полягає у необхідності застосування системного підходу. Особливо це стосується ситуації, за якої потрібно враховувати ще й трансформаційну динаміку господарського поступу за якої в силу сьогоденних перепетій відбувається системна деградація села як середовища життя і господарювання, а селянин представлений самому собі — сам обирає економічний інтерес, сам здійснює пошук можливостей для його реалізації у контексті певного виду бізнесу, при цьому інституційний механізм вирішення піднятої проблеми є дисфункціональним, головне — неринковим за складовими.

Література:

1. Саблук П.Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК. — К.: ННЦ ІАЕ, 2006. — 440 с.
2. Стратегічні напрями розвитку підприємництва і кооперації в сільському господарстві на період до 2020 року / [Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заяць та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2013. — 50 с.
3. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П.Т., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 454 с.
4. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія / О.Г. Шпикуляк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 396 с.
5. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку: монографія / О.Г. Шпикуляк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2009. — 480 с.

References:

1. Sabluk, P.T. (2006), *Tsinoutvorennia v period rynkovoho reformuvannia v APK* [Pricing during market reform in agriculture], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
2. Lupenko, Yu.O. Malik, M.Y. and Zaiats, V.M. (2013), *Stratehichni napriamy rozvytku pidpriemnytstva i kooperatsii v sil'skomu hospodarstvi na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of entrepreneurship and cooperation in agriculture for the period 2020], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
3. Sabluk, P.T. Kropyvko, M.F. and Bulavka, O.H. (2011), *Upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovoho vyrobnytstva i sil'skykh terytorii* [Management of comprehensive development of the agricultural production and rural], NNTs IAE, Ukraine.
4. Shpykuliak, O.H. (2010), *Instytuttsii u rozvytku ta rehuliuvani ahrarnoho rynku* [The institutions in the development and regulation of the agricultural market], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
5. Shpykuliak, O.H. (2009), *Instytuttsii ahrarnoho rynku* [Agricultural Market Institutions], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2015 р.

К. В. Ор'єва,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту,
Національна металургійна академія України, м. Дніпропетровськ

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ ТА ЇХ МІСЦЕ В ІЄРАРХІЇ ЦІЛЕЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

К. Orieva,
candidate of economics, associate professor of management department,
National metallurgical academy of Ukraine, Dnepropetrovsk

FEATURES OF STRATEGIC AIMS AND THEIR PLACE IN HIERARCHY OF ENTERPRISE AIMS

Класифіковано цілі діяльності на основі часового критерію значущості для організації: всі цілі розділено на умовно-постійні та умовно-змінні. До умовно-постійних цілей віднесено сукупність цілей, які визначають сенс існування організації. До умовно-змінних цілей віднесено сукупність цілей, виконання яких сприяє досягненню більш значущих умовно-постійних цілей.

Охарактеризовано зв'язуючу функцію системи стратегічного управління організацією як "містка" між умовно-постійними та умовно-змінними цілями. Описано сутність двоїстої постійно-змінної природи стратегічних цілей. Охарактеризовано функцію стратегічних цілей щодо забезпечення загальноорганізаційного цілепокладання.

Викладено авторське бачення ієрархії цілей організації, чия взаємопов'язаність визначає регламентуючу і контролюючу роль цілей більш високого рівня ієрархії по відношенню до цілей нижчого рівня.

Розглянуто існуючу систему умовно-постійних цілей одного з підприємств трубної підгалузі металургії України.

The aims of activity on the basis of sentinel criterion of meaningfulness for organization are classified: all aims are divided into conditionally-permanent and conditionally-variable. To the conditionally-permanent aims the aggregate of aims that determine sense of organization existence is attributed. To the conditionally-variable aims the aggregate of aims implementation of that assists the achievement of more meaningful conditionally-permanent aims is attributed.

The relating function of the system of strategic organization management is characterized as a "bridge" between conditionally-permanent and conditionally-variable aims. The essence of ambivalent constantly-variable nature of strategic aims is described. The function of strategic aims in relation to providing of organization-wide aim setting is characterized.

Authorial vision of hierarchy of organization aims is expounded, whose interconnection determines the regulating and supervisory role of higher hierarchy level aims in relation to the lower level aims.

The existent system of conditionally-permanent aims of one of pipe subindustry enterprises of Ukraine metallurgy is considered.

Ключові слова: організація, стратегічне управління, стратегічна ціль, ієрархія цілей, умовно-постійні цілі, умовно-змінні цілі.

Key words: organization, strategic management, strategic aim, hierarchy of aims, conditionally-permanent aims, conditionally-variable aims.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Велика кількість організацій створюється для функціонування протягом тривалого часу з розрахунком на розвиток та ріст. При цьому керівники таких організацій ставлять довгострокові цілі й намагаються пов'язати їх з тактичними та оперативними цілями. Але це їм вдається далеко не завжди, що спричиняє розчарування у стратегічному управлінні в цілому. Одними з проблем, які викликають труднощі практичного застосування стратегічно-орієнтованих систем управління, є помилки у формулюванні та декомпозиції категорій стратегічного цілевстановлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Багато зарубіжних та вітчизняних вчених-стратегів займалися питаннями стратегічного цілевстановлення та декомпозиції стратегічних цілей, серед яких Л.М. Варава, А. Гершун, М.В. Горшенина, М. Горянський, Т.А. Іванічева, М.А. Іохна, Р.С. Каплан, Я.В. Лендел, Г. Минцберг, П. Нівен, Д.П. Нортон, В.С. Пономаренко, В.В. Стадник,

А.Дж. Стрикленд, В.П. Сухинин, А.А. Томпсон, П. Хорват, О.В. Ярошевська тощо. Кожен з цих вчених має свій погляд на сутність стратегічних цілей організації та їх ієрархію. При цьому тут є питання, щодо яких здебільшого вже досягнута певна домовленість і єдність поглядів, а є питання, навколо яких й досі точаться завзяті наукові спори. Одне з таких полемічних питань — функціональне навантаження стратегічних цілей в контексті загальноорганізаційного цілепокладання.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Цілями даної статті є визначення функціональних особливостей стратегічних цілей, які дозволяють визначити їх місце в ієрархії цілей організації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ціль організації як об'єкта стратегічного управління — це бажаний стан організації або бажаний результат її діяльності [1, с. 79]. Усі цілі організації можна умовно розділити

на умовно-постійні та умовно-змінні. До умовно-постійних цілей слід віднести сукупність цілей, які визначають сенс існування організації. За формулюванням такі цілі визначають стан організації, який бажано постійно підтримувати протягом усього терміну її існування. До умовно-змінних цілей слід віднести сукупність цілей, виконання яких сприяє досягненню більш значущих умовно-постійних цілей. Такі цілі мають кінцевий характер, досягнення таких цілей робить їх неактуальними. За формулюванням умовно-змінні цілі визначають стан організації (або частини її, або її діяльності), який бажано досягнути протягом кінцевого терміну.

Система стратегічного управління має створювати "місток" між умовно-постійними і умовно-змінними цілями, бути підґрунтям переходу від цілей, які мають досить узагальнене формулювання і визначають динамічний стан організації, якій бажано підтримувати протягом часу існування організації, до конкретних цілей, що мають чітке формулювання і встановлюють кінцевий термін свого досягнення.

Як "перехід" між цілями організації, що мають різну природу і різну значущість для організації, стратегічні цілі, встановлення і досягнення яких є однією з функцій системи стратегічного управління, мають двоїсту природу. З одного боку, вони мають ознаки умовно-постійних цілей, оскільки повинні визначати певний стан організації, який бажано підтримувати протягом кінцевого терміну дії стратегії, яка приймається. З іншого боку, стратегічним цілям має бути притаманна властивість декомпозиції, яка надавала би можливість встановлювати систему конкретних цілей за усією ієрархією організації. Підтримання стану, який визначається стратегічними цілями і стратегією, за своєї суттю має свідчити про виконання умовно-постійних цілей. А виконання цілей, які встановлюються у результаті декомпозиції стратегічних цілей, повинно забезпечувати досягнення стратегічних цілей.

У такій постановці стратегічні цілі мають виконувати функції, що забезпечують загальноорганізаційне цілепокладання й надають підґрунтя для досягнення цілей по всій структурі організації. В контексті цілепокладання стратегічні цілі виконують такі функції:

- когнітивну, яка полягає у формуванні у працівників організації, її власників і контрагентів уяви про цілеспрямованість організації, про сенс її існування (про умовно-постійні цілі);

- розподільчу, яка визначає здатність стратегічних цілей бути декомпозованими на спадкові конкретні цілі й завдання окремих працівників;

- ідентифікаційну та презентативну, які визначають сприйняття цілі усіма заінтересованими особами і співставлення їх власних прагнень із загальною системою цілей організації.

Як підґрунтя для досягнення цілей організації стратегічні цілі виконують функції:

- мотиваційну, яка визначає здатність цілі мотивувати працівників і власників організації;

- катектичну або емоційну, що визначає здатність стратегічних цілей формувати у власників і працівників організації емоційного стану, який би сприяв досягненню таких стратегічних цілей;

- ідеологічну, яка полягає у підтриманні певної системи цінностей і традицій в межах організації.

Уся сукупність цілей організації утворює ієрархію цілей, авторське бачення якої наведено на рисунку 1.

Рівні ієрархії цілей взаємопов'язані: досягнення цілей більш нижчого рівня сприяє досягненню цілей більш високого рівня. Така взаємопов'язаність визначає регламентуючу і контролюючу роль цілей більш високого рівня ієрархії по відношенню до цілей нижчого рівня.

Характеризуючи вищу ціль ієрархії, слід відзначити, що більшість теоретичних дослідників визначають її як задоволення потреб власника організації, хоча з точки зору практики більш коректно розуміти під вищою ціллю організації потреби та інтереси осіб, що мають провідний вплив на діяльність організації. Найбільш виразними українськими прикладами такої постановки найвищої цілі є діяльність

Рис. 1. Ієрархія цілей організації

організації, що перебувають у державній власності. Але даний факт можна спостерігати не тільки на теренах колишнього СРСР, а й у країнах далекого зарубіжжя, про що свідчать роботи І. Адісеса [2, с. 134—135] та Г. Мінцберга [3].

Місія організації є містком між вищою ціллю і стратегічними цілями. З одного боку, вона презентує соціально-орієнтовану інтерпретацію вищої цілі організації, з іншого — конкретизує і регламентує можливі напрями і принципи діяльності організації. Для надання місії більш практичного сенсу сучасні наукові підходи до визначення місії оперують термінами ділової стратегії (стратегічний підхід до визначення місії), визначають в межах місії норми управлінської культури і базові цінності організації (філософський підхід) [4, с. 18]. З позиції стратегічного підходу до визначення місії, місія є відправною точкою будь-якої стратегії і несе в собі майбутні елементи стратегії.

Управлінська культура — це загальні норми і правила здійснення управління внутрішнім середовищем організації в цілому і персоналом зокрема [4, с. 19]. Базові цінності — це переконання, моральні принципи поведінки організації [4, с. 20; 5; 6]. У цілому, місія як така, що включає елементи стратегії, регламентує норми управління внутрішнім середовищем та визначає загальні принципи поведінки організації, є категорією, що у практичному сенсі визначає певне коло альтернатив стратегій, ознаки стратегії, яка буде прийнята до імплементації в процесі стратегічного управління [7].

Ще одним елементом, який лежить в основі переходу від місії до стратегії підприємства, є стратегічне бачення, яке по суті становить переформулювання місії з точки зору внутрішнього середовища. Стратегічне бачення як загальне уявлення про бажаний майбутній стан організації, орієнтується на її працівників і власників, презентує їм загальні вимоги до майбутньої діяльності організації, які дозволять виконати її місію [8].

За своєю сутністю стратегічні цілі визначають бажані характеристики діяльності організації, досягнення і підтримання яких протягом певного періоду буде забезпечувати стратегічну стійкість (підтримання життєдіяльності) організації [3; 7]. Стратегічна стійкість є інтегральним показником здатності організації підтримувати власну діяльність, забезпечувати її цілісність і протидіяти негативному впливу зовнішнього середовища [7]. Стратегічні цілі мають власну ієрархічну структуру (рис. 1):

- цілі генеральної стратегії — вищі за ієрархією загальноорганізаційні стратегічні цілі;

- цілі функціональних стратегій — другі за ієрархією стратегічні цілі, які визначають цілеспрямованість окремих функцій організації;

- цілі стратегій підрозділів організації — треті за ієрархією стратегічні цілі, які визначають цілеспрямованість

діяльності окремих підрозділів організації.

Відповідно до ієрархії цілей існує й ієрархія стратегій організації — генеральна, функціональні стратегії, стратегії підрозділів [9]. Під "стратегією" автор розуміє поєднану сукупність принципів відбору способів розподілу ресурсів, сукупність принципів відбору технологій. Таке визначення представляється коректним, оскільки принцип як категорія, що визначає за своєю суттю норму, правило управлінської поведінки, може виступати в кожній з п'яти наведених Г. Мінцбергом разом із співавторами формами — план, принцип, позиція, перспектива, прийом [3]. У такому розумінні кожна із наведених стратегій визначає принцип відбору способів розподілу ресурсів для досягнення відповідної стратегічної цілі.

Система поточних цілей є найнижчим рівнем ієрархії цілей і визначає набір поточних характеристик діяльності організації, її підрозділів і працівників, виконання яких протягом певного календарного періоду буде сприяти досягненню стратегічних цілей організації. Фактично поточні цілі являють собою відображення, декомпозицію стратегічних цілей у площині поточного часу і відповідного підрозділу. І саме необхідність встановлення поточних цілей на підставі стратегічних формує до останніх вимогу, яка визначає можливість декомпозиції стратегічних цілей і каскадування їх по всій ієрархії управління організацією [10].

Цілевстановлення в межах організації має здійснюватися у послідовності ієрархічної класифікації на підставі оцінки особами, які встановлюють ціль, можливості приведення організації у цільовий стан протягом встановленого часу.

Наукові результати, викладені в даній статті, доведені до рівня конкретних практичних рекомендацій на прикладі одного з підприємств трубної підгалузі металургії України — ВАТ "Інтерпайп Нижньодніпровський трубпрокатний завод" (ВАТ "Інтерпайп НТЗ", м. Дніпропетровськ). Характеризуючи у цілому стратегічну діяльність ВАТ "Інтерпайп НТЗ", слід визначити, що вона потребує певних змін і має резерви підвищення своєї результативності. Це стосується і системи встановлення стратегічних цілей, і визначення на підставі них ключових показників діяльності, і системи виконання стратегічних рішень. На прикладі звітності перед Державною комісією з цінних паперів і звітів ревізійної комісії (концентрація уваги на різних показниках не у відповідності зі стратегічними цілями і встановленими на основі них показниками) можна зробити висновок і про недостатній рівень розуміння рядовими виконавцями (які найчастіше готують подібні звіти) ключових стратегічних цілей підприємства.

З точки зору імплементації запропонованої у статті системи стратегічного цілевстановлення, на ВАТ "Інтерпайп НТЗ" можна погодитися з існуючою системою умовно-постійних цілей підприємства (рис. 2).

Як бачимо, місія, базові цінності і стратегічне бачення ВАТ "Інтерпайп НТЗ" концентруються навкруги трьох головних об'єктів уваги: вартість підприємства для акціонерів, задоволеність працівників, задоволеність клієнтів. Це відповідає сучасним тенденціям ведення бізнесу у економічно розвинених країнах світу.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Характеристика функціональних особливостей стратегічних цілей дозволила визначити їх місце в ієрархії цілей організації. Подальші наукові дослідження повинні бути присвячені переосмисленню особливостей та функціонального навантаження стратегічних цілей організації в умовах глобальної кризи.

Література:

1. Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент: підручник. — К.: Академвидав, 2007. — 472 с.
2. Адизес І.К. Управление жизненным циклом корпорации / И.К. Адизес: Пер. с англ. под науч. ред. А.Г. Сефериана. — СПб.: Питер, 2007. — 384 с.
3. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Дж. Стратегическое сафари: экскурсия по дебрям стратегического менеджмента. — СПб.: Питер, 2001. — 336 с.

Потреби власників організації – Максимізація вартості підприємства

Місія – Створювати загаребуване – ефективно задовольняти потреби клієнтів, надавати можливості працівникам, створювати вартість для акціонерів

Базові цінності –
Надійність (виконання обіцянок), Досягнення (вартість для акціонерів), Працівники (умови для покращення добробуту), Відповідальність (розвиток суспільства), Партнерство (довгострокові союзи)

Стратегічне бачення – Упереджуючі очікування
Передбачати потреби клієнтів, випереджати розрахунки конкурентів, перевершувати сподівання партнерів, а значить перевершувати себе

Рис. 2. Умовно-постійні цілі ВАТ "Інтерпайп НТЗ"

4. Сухинин В.П., Горшенина М.В. Стратегический менеджмент: учебн. пособие. — Сызрань: СГТУ, филиал в г. Сызрани, 2010. — 100 с.

5. Сухорукова М. Ценности как ключевой элемент организационной культуры // Управление персоналом. — 2000. — № 11. — С. 39—45.

6. Иванычева Т.А. Ценности организации как элемент формирования организационной культуры предприятия // Современные наукоемкие технологии. — 2009. — № 4. — С. 62—63.

7. Дроб А.М. Формирование рациональной товарной стратегии промышленного предприятия: дис. ... кандидата экон. наук: 08.06.02. — Днепропетровск, 2001. — 189 с.

8. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии / Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. — М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. — 576 с.

9. Экономическая стратегия фирмы: учебн. пособие Под ред. А.П. Градова. — СПб.: Специальная литература, 1995. — 412 с.

10. Каплан Р.С., Нортон Д.П. Организация, ориентированная на стратегию. Как в новой бизнес-среде преуспевают организации, применяющие сбалансированную систему показателей / Пер. с англ. — М.: ЗАО "Олимп-Бизнес", 2004. — 416 с.

References:

1. Stadnyk, V. V. and Johna, M. A. (2007), *Management [Management]*, Akademvydav, Kyiv, Ukraine.

2. Adyzes, Y. K. (2007), *Upravlenye zhyznennym tsyklom korporatsyy [Lifecycle management of Corporation]*, Pyter, St-Petersburg, Russia.

3. Mincberg, G. Al'strjend, B. and Ljempel, Dzh. (2001), *Strategicheskoe safari: jekskursija po debrjam strategicheskogo menedzhmenta [Strategic safari: excursion in thickets of strategic management]*, Piter, Saint Petersburg, Russia.

Sukhynyn, V. P. and Horshenyina, M. V. (2010), *Stratehycheskyy menedzhment [Strategic management]*, SHTU, Syzran', Russia.

5. Sukhorukova, M. (2000), "Values as a key element of organizational culture", *Upravlenye personalom*, vol. 11, pp. 39 — 45.

6. Yvanycheva, T. A. (2009), "The values of the organization as part of the formation of the organizational culture of the enterprise", *Sovremennye naukoiomkye tekhnolohyy*, vol. 4, pp. 62—63.

7. Drob, A. M. (2001), "Formation of rational commodity strategy of industrial enterprise", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Dnepropetrovsk, Ukraine.*

8. Tompson, A. A. and Stryklend, A. Dzh. (1998), *Stratehycheskyy menedzhment. Yskusstvo razrabotky y realizatsyy stratehyy [Strategic management. Art of developing and implementing strategies]*, Banky y byrzhyy YuNYTY, Moscow, Russia.

9. Hradov, A. P. (1995), *Ekonomycheskaia stratehiya fyrmy [The economic strategy of the company]*, Spetsyal'naia lyteratura, Saint Petersburg, Russia.

10. Kaplan, R.S. and Norton, D.P. (2004), *Organizacija, orientirovannaja na strategiju. Kak v novej biznes-srede preuspevaju organizacii, primenjajushhie sbalansirovannuju sistemu pokazatelej [Organization focused on strategy. As in the new business environment succeed organizations applying balanced scorecard]*, ЗАО "Олимп-Бизнес", Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2015 р.

Л. М. Ільїч,

к. е. н., доцент, старший науковий співробітник,

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, м. Київ

Н. С. Якимова,

к. е. н., старший науковий співробітник,

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, м. Київ

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРОФІЛЮВАННЯ БЕЗРОБІТНОГО НАСЕЛЕННЯ ТА МОЖЛИВОСТІ ЇХНЬОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

L. Ilich,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Senior Researcher,

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

N. Yakymova,

Ph.D. in Economics, Senior Researcher,

Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

MODERN TECHNOLOGIES OF PROFILING THE UNEMPLOYED AND OPPORTUNITIES OF THEIR APPLICATION IN UKRAINE

Сучасний ринок праці України характеризується збереженням високої частки низькопродуктивних робочих місць та значних обсягів вимушеної неповної зайнятості, поширенням безробіття та зростанням його тривалості, обмеженою пропозицією високопродуктивних робочих місць та низькими темпами росту заробітної плати, що у підсумку сприяє розширенню контингенту осіб, які формують додаткове навантаження на ринок праці через потребу працевлаштування. За таких умов регіональні центри зайнятості потребують перегляду існуючих підходів щодо сприяння працевлаштуванню безробітних та розробки принципово нових стратегій, спрямованих на запобігання довготривалого безробіття. У цьому контексті все більшої актуальності набуває необхідність вивчення світового досвіду в цій сфері та розробки національної методики профілювання безробітних за групами ризику.

Під профілюванням безробітних у статті розуміється поділ безробітного населення на окремі категорії залежно від ризику їхнього перебування в стані довготривалого безробіття. При визначенні ризику довготривалого безробіття запропоновано враховувати індивідуальні характеристики безробітних, які відображають їхній потенціал, професійні задатки, досвід та трудову мотивацію. На думку авторів статті, такий підхід у роботі державної служби зайнятості дозволить вже на початкових етапах швидко виявляти категорії безробітних з високою потенційною тривалістю незайнятості та залучити їх до спеціальних активних програм сприяння зайнятості.

Вивчення передового досвіду розвинутих країн світу засвідчило, що система профілювання високо розвинена та використовується ще на перших стадіях роботи з безробітними у Німеччині, Данії, Ірландії, Нідерландах, Швеції, США, Словенії. Серед найбільш успішних сучасних технологій профілювання частіше використовуються: профілювання з залученням соціальних працівників та статистичне профілювання.

У статті запропоновано рекомендації щодо визначення методів і форм роботи з незайнятими, які мають різні можливості працевлаштування, та заходи щодо удосконалення технологій роботи Державної служби зайнятості України з різними категоріями зареєстрованих безробітних.

A modern labor market in Ukraine is characterized by a high proportion of low-productive jobs and a significant amount of involuntary part-time employment, rising unemployment and an increase in its duration, a restricted supply of high-performance jobs and slow wage growth, what eventually results in an expansion of a contingent of people, who create an additional burden on a labor market because of their employment needs. Under these conditions, regional employment centers require a revision of existing approaches for promoting employability of the unemployed and development of innovative strategies aimed at preventing long-term unemployment. More compelling character receives the need to study international experience in this field and development of the national methodology for profiling the unemployed according to groups of risk.

Under the profiling of the unemployed authors understand a division of the unemployed into separate categories depending on the risk of their long-term unemployment state. In determining the risk of long-term unemployment authors propose to take into account the individual characteristics of the unemployed that reflect their potential, professional abilities, experience and career motivation. According to the authors, this approach in the operation of public employment services agencies will allow at the initial stages quickly identify categories of the unemployed with high probability of the long-term unemployment and make them to active participate in special programs to promote employment.

Investigation of the best experience of the developed countries showed that the system of profiling is highly developed and is used even at the early stages of the work with the unemployed in Germany, Denmark, Ireland, the Netherlands, Sweden, USA, Slovenia. Among the most successful approaches being used in the profiling are: the profiling with the assistance of social workers and the statistical profiling.

In the article authors propose recommendations for determining methods and forms of work with the unemployed that have different employment opportunities, and measures to improve technologies of the State employment service of Ukraine with the different categories of the registered unemployed.

Ключові слова: безробіття, профілювання безробітних, групи безробітних, система профілювання, ризики довгострокового безробіття, профілювання з залученням соціальних працівників, статистичне профілювання.

Key words: unemployment, profiling the unemployed, groups of unemployed, profiling system, risk of long-term unemployment, caseworker-based profiling, statistical profiling.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах загострення протиріч на ринку праці, коли тривалість періоду безробіття має тенденцію до зростання, а кількість і якість вакансій локальних ринків праці не завжди відповідає вимогам продуктивної зайнятості все більш наочно проявляються проблеми ефективності роботи державної служби зайнятості, зокрема у напрямі працевлаштування безробітного населення. У зв'язку з цим виникає потреба розширення спектру заходів взаємодії з безробітним населенням та врахування індивідуальних вподобань і нахилів у професійній сфері, ступеню трудової мотивації та мобільності тощо. Диференційований підхід до безробітного населення та його сегментація залежно від ступеня імовірності довготривалої незайнятості дозволять досягти максимального ефекту від реалізації активних програм сприяння зайнятості, раціонально розподілити фінансові та людські ресурси, спрямовані на допомогу безробітним, скоротити контингент останніх та підвищити ефективність роботи Державної служби зайнятості. У цьому контексті виникає необхідність вивчення спеціальних методик роботи з безробітним населенням, однією з яких є профілювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам профілювання безробітних, вивченню його основних підходів, типів, методології присвячено чимало праць зарубіжних вчених, серед яких найбільшої уваги заслуговують праці Кетрін Г. Абрахам, Д. Аарнсона, Б. Хаммера, Г. Хенсона, А. Роя, Т. Райпінена, П. О'Коннелла, Е. Мак-Гіннеса, І. Келлі та ін. В Україні проблемам подолання довгострокового безробіття та оптимізації діяльності Державної служби зайнятості присвятили свої праці: І. Бондар, С. Бандур, А. Колот, Е. Лібанова, А. Лісогор, Ю. Маршавін, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, Л. Шаульська та ін. Попри значний науковий збуток вітчизняних вчених у напрямі програмно-цільового підходу до безробітного населення, досі невизначеними лишаються сутність поняття профілювання безробітних, його типологія та механізми здійснення, що спонукає до продовження наукових розвідок в цьому напрямі й зумовлює актуальність даної статті.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасних технологій профілювання безробітного населення, визначення його сутності й основних методів та розробка системи пропозицій удосконалення методології роботи з особами, які мають різні можливості повернення до зайнятості.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під профілюванням безробітних розуміється поділ їх на окремі категорії (групи) залежно від ризику перебування в стані довготривалого безробіття. У свою чергу ризик довготривалого безробіття розраховується на

базі оцінки індивідуальних характеристик безробітного, що відображають його потенціал та мотивацію до праці. В результаті сегментації безробітних залежно від ступеня їхнього ризику тривалий час лишатися без роботи для кожної з груп визначається оптимальний набір активних програм сприяння зайнятості. Такий підхід у роботі державних служб зайнятості дає змогу ще на початкових етапах швидко виявити проблемні категорії безробітних з високою потенційною тривалістю незайнятості та залучити їх до спеціальних програм сприяння зайнятості.

Спеціальні активні програми сприяння зайнятості спрямовані на узгодження зусиль працівників Державної служби зайнятості та безробітних у напрямі підвищення конкурентоздатності останніх з урахуванням як їхніх індивідуальних інтересів, так і потреб локальних ринків праці. Передовий світовий досвід у цьому напрямі (зокрема, США, Нідерланди, Німеччина, Словенія, Данія, Ірландія, Швеція) доводить, що профілювання безробітних дозволяє набагато ефективніше використовувати фінансові ресурси, призначені для боротьби з довготривалим безробіттям, досягти скорочення його тривалості та контингенту значно швидше. Використовуючи профілювання безробітних, державна служба зайнятості стає більш гнучкішою і працює значно інтенсивніше з безробітними, які знаходяться у високих групах ризику довготривалого безробіття, що у свою чергу дає змогу оптимальніше розподіляти як людські, так і економічні ресурси.

Більшість країн світу, які активно використовують профілювання у своїй практиці, використовують комбінування методів формального та неформального профілювання. Формальний метод профілювання базується на побудові статистичної моделі зайнятості, а неформальний — на експертних опитуваннях фахівців у сфері зайнятості. Розбіжності в підходах до профілювання визначаються лише ступенем пріоритетності того чи іншого методу профілювання.

У багатьох європейських країнах система профілювання широко розвинена та використовується на перших стадіях роботи з безробітними. Вона впроваджується з метою прискорення процесу працевлаштування особам, які прагнуть отримати роботу, та виявлення осіб, які психологічно налаштовані на отримання статусу "довгострокового" безробітного, що є малоперспективними з точки зору працевлаштування.

Дослідження світової практики організації профілювання безробітних дозволяє виділити наступні підходи до профілювання (табл. 1):

- а) профілювання з залученням соціальних працівників, профілювання на основі правил (з сегментацією за часом);
- б) профілювання на основі даних (статистичне профілювання).

Більшість державних служб зайнятості при визначенні профілю безробітним покладаються на оцінки своїх працівників. Профілювання з залученням соціаль-

Таблиця 1. Основні підходи до профілювання безробітних

Підхід	Характеристика	Переваги	Недоліки	Країни, що використовують даний підхід
Профілювання з залученням соціальних працівників	На соціального працівника покладено проведення сегментації безробітного населення, визначення характеру послуг щодо сприяння зайнятості та супроводу до знаходження нової роботи. За таких умов при профілюванні безробітних використовуються як кількісні, так і якісні методи оцінки	В особистісній взаємодії з соціальним працівником простіше визначити можливості й потреби безробітного та побудувати його індивідуальну дорожню карту, що допоможе швидше досягти бажаного результату	Соціальний працівник дає власну суб'єктивну оцінку про безробітного. Окремі соціальні працівники можуть оцінювати одного й того ж здобувача по-різному, що ускладнює об'єктивність підходу у реалізації активних заходів допомоги сприяння зайнятості	Німеччина Данія Словенія
Профілювання на основі даних (статистичне профілювання)	На базі економетричного аналізу офіційних демографічних та соціально-економічних даних безробітного населення, виконуються прогноз ймовірності його повернення до роботи. Цей метод профілювання потребує точних кількісних даних та ретельного аналізу факторів, які, швидше за все, впливають на збереження безробіття. На базі статистичного профілювання виконується сегментація безробітних, залежно від ризиків збереження його тривалості	Дає змогу на ранній стадії визначити безробітних з високим ризиком тривалого безробіття та швидко активувати превентивну політику для його запобігання; дає змогу відфільтрувати групи безробітних з низьким ризиком та оптимізувати використання державних ресурсів; дає змогу розрахувати індивідуальні специфічні ризики здобувача перебувати в стані незайнятості	Достовірність прогнозування забезпечується точними даними, які не завжди доступні у повному обсязі. Крім того, статистичне моделювання потребує оцінки динамічних змін в економіці, а отже, вимагає постійного оновлення бази для забезпечення адекватності прогнозних оцінок. Прорахунки в прогнозуванні призведуть до неефективності використання державних коштів	США Швеція Ірландія Нідерланди

них працівників базується на ідеї, що соціальні працівники державної служби зайнятості несуть відповідальність за оцінку перспектив працевлаштування здобувача, розробку його дорожньої карти, і прийняття остаточного рішення про ступінь допомоги у працевлаштуванні. На відміну від профілювання з залученням соціальних працівників, статистичне профілювання вважається інформаційно насиченим методом, що заснований на аналізі кількісних статистичних даних, які забезпечують об'єктивні і стандартизовані оцінки перспектив безробітного знайти нову роботу та забезпечує можливість реагувати на ринкову кон'юнктуру більш гнучкіше з позицій запобігання збереження довготривалого безробіття. Найбільшого поширення цей метод набув у США. Зазвичай статистичне профілювання використовується у поєднанні з роботою соціальних працівників служб зайнятості, на яких покладається опитування безробітних та накопичення інформації про статистику праці й розвиток локальних ринків праці. Роль соціальних працівників у статистичному профілюванні й далі лишається ключовою, однак їхні рішення здебільшого суб'єктивні та не завжди забезпечують реалізацію необхідних у кожному конкретному випадку активних заходів допомоги сприяння зайнятості.

Актуальність та дієвість світової практики організації профілювання безробітного населення потребує детального вивчення досвіду таких країн, як: США, Нідерланди, Німеччина, Словенія, Данія, Ірландія, Швеція. Ключові характеристики систем профілювання безробітного населення в окремих країнах світу представлені в таблиці 2.

Дослідження сучасних напрямів діяльності Державної служби зайнятості України з безробітним населенням дозволяє зробити висновок про те, що основним документом, на основі якого проводиться робота з безробітними є Єдина технологія надання соціальних послуг центрами зайнятості України. Основними напрямками обслуговування незайнятого населення в зазначеному документі задекларовано такі, як: навчання безробітних методам і техніці самостійного пошуку роботи; розширення кола інформації про вакантні місця; сприяння безробітним в їх зусиллях щодо започаткування власної справи; залучення незайнятих громадян

до участі в оплачуваних громадських роботах; залучення безробітних до профорієнтаційних заходів та професійного навчання. Водночас доцільно зацентрувати увагу на тому, що в сучасних умовах зменшення кількості вакансій та збільшення періоду безробіття регіональні центри зайнятості потребують перегляду існуючих технологій щодо сприяння працевлаштуванню окремих категорій безробітних, тобто все більшої актуальності набуває процес побудови індивідуальної роботи з кожним безробітним з урахуванням його нахилів, здібностей, професійної мобільності, затребуваності на ринку праці, ступеня мотивації до трудової діяльності, тобто організації роботи регіональних центрів зайнятості з профілювання безробітних за групами ризику.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Виходячи з аналізу міжнародного досвіду, і враховуючи особливості української технології обслуговування незайнятого населення, доцільним є використання комбінованого підходу до профілювання безробітних. Пропонуємо профілювання безробітних поділити на дві стадії:

1) оцінка потенціалу працевлаштування та мотивації до працевлаштування на основі передбачуваної тривалості безробіття (доцільно використовувати комбінований підхід — статистичне профілювання у поєднанні з роботою соціальних працівників регіональних центрів зайнятості);

2) визначення індивідуального плану дій безробітного на основі даних, отриманих на першій стадії профілювання і рекомендованого плану дій (на цій стадії профілювання має здійснюватися з залученням соціальних працівників регіональних центрів зайнятості).

Переваги профілювання безробітних полягають у тому, що дана технологія автоматизована та базується на об'єктивній інформації про кожного безробітного. Процедура профілювання є науково обґрунтованою і дає можливість оптимізувати роботу державної служби зайнятості та зосередити послуги саме на тих безробітних, які найбільше їх потребують.

Таблиця 2. Ключові характеристики систем профілювання безробітного населення в окремих країнах світу

Підходи	Країна	Назва або тип системи профілювання	Профільовання безробітних	Характеристика системи профілювання
Профільовання з залученням соціальних працівників	Німеччина [1]	Чотири-октетна модель	Профіль ринку. Профіль активної. Профіль підприємця. Профіль розвитку. Профіль стабілізації. Профіль допомоги	1 етап: Працівник служби зайнятості проводить інтерв'ю з безробітним. На базі проведених інтерв'ю безробітному призначається один з шести профілів, відповідно якого будуватиметься подальша співпраця у працевлаштуванні. 2-й етап: Працівник служби зайнятості і здобувач узгоджують можливі шляхи і найбільш перспективні напрями пошуку нової роботи. 3-й етап: Безробітний отримує індивідуальну дорожню карту щодо співпраці з ДСЗ у напрямі працевлаштування, яка передбачає активну допомогу з боку останньої. 4 етап: Реалізація активної допомоги ДСЗ у пошуку робочого місця та продовження подальшого спостереження
	Данія [2; 3]	Якісне профілювання	Готовий приступити до роботи. Готовий до активних заходів з працевлаштування. Тимчасово потребує пасивної підтримки	Характерною особливістю данської системи профілювання є багаторівнева сегментація. Спочатку виокремлюють здобувачів, які мають гарні шанси працевлаштуватися впродовж трьох місяців. Ця група класифікується як «готовий приступити до роботи». Потім відбувається традиційна безробітних за готовністю та потребою у активній допомозі з працевлаштування. Безробітні, які отримують позитивний результат та інтерв'ю, виокремлюються у групу, як особи, що «готові пройти активні заходи сприяння в працевлаштуванні», решта – класифікуються як ті, що «тимчасово потребують пасивної допомоги»
	Словенія [4; 9]	Якісне профілювання	Перший етап профілювання: Група А (вперше зареєстровані, або ті, що були безробітними більш ніж 12 місяців). Група В (особи, що пройшли перереєстрацію після активних програм працевлаштування та особи, що були безробітними менше 12 місяців). Другий етап профілювання передбачає групування безробітних за профілями: 1) просто працевлаштування; 2) потребує помірної допомоги у працевлаштуванні; 3) важко працевлаштувати (існує необхідність поглибленої допомоги)	Профільовання відбувається з використанням якісних методів у два етапи: на початковому етапі відбувається реєстрація, консультування і визначення профілю. При реєстрації в державній службі зайнятості безробітних поділяють на дві групи (А і В). Безробітними групи А вважаються ті особи, які проходять реєстрацію вперше або перебували більше року без роботи. Безробітними групи В є особи, які перереєструвалися після проходження активних програм сприяння зайнятості або були безробітними, менше року. Наступним кроком є поділ групи на підгрупи. Так, безробітних групи А, ділять на дві підкатегорії: група з низьким рівнем ризику, що охоплює вперше зареєстрованих осіб, які шукають роботу і здатні її самостійно знайти; група високого ризику, що охоплює осіб з обмеженими можливостями, неповнолітніх віком до 18 років, осіб, які мають проблеми зі здоров'ям, або осіб, які були неактивними протягом тривалого періоду. Додаткове профілювання обох груп А і В проводиться впродовж перших сеансів консультування, на яких соціальний працівник оцінює компетентність, рівень активності здобувача, його ініціативність, IT-навички та можливість на ринку праці
Профільовання на основі даних (статистичне профілювання)	США [5; 9]	Служба профілювання і повернення працівників до зайнятості	Перший етап: виявлення безробітних, які мають право на допомогу по безробіттю. Другий етап: класифікація безробітних на тих, хто зорієнтований лише на отримання допомоги по безробіттю і тих, хто ні	Мета системи профілювання США полягає у визначенні претендентів на допомогу з безробіття з використанням статистичних моделей та виплати такої допомоги під час перших тижнів безробіття. Профільовання у США складається з двох етапів: 1) ідентифікація безробітних, які мають право на допомогу з безробіття; 2) визначення ймовірності того, що безробітний отримає право на допомогу з безробіття з використанням статистичного моделювання. Основними змінними, які, як правило, включені в статистичний аналіз є: освітній рівень, навички у роботі, попередня професія, і попереднє місце роботи. Система заснована на ідеї профілювання безробітних, які мають право на допомогу з безробіття, з використанням обов'язкових послуг сприяння в працевлаштуванні, що враховують оцінку ризику довготривалого безробіття за допомогою статистичної моделі
	Швеція [6; 9]	Оцінка інструментів підтримки	Здобувачі з високими перспективами працевлаштування. Здобувачі з високими перспективами працевлаштування. Здобувачі зі слабкими перспективами працевлаштування. Здобувачі з високим ризиком довготривалого безробіття	У Швеції діє IT-система «Оцінка інструментів підтримки», яка дозволяє державній службі зайнятості виявляти на ранніх стадіях групи безробітних з високим ризиком довготривалого безробіття та своєчасно оптимізувати програми довготривалої допомоги для них. Використання системи допомагає скоротити загрози довготривалої безробіття серед населення шляхом своєчасної діагностики, виявити осіб з низьким рівнем інтеграції в ринок праці та попередити тривалість їхньої незайнятості. Після реєстрації безробітного соціальні працівники проводять інтерв'ю з ним, в процесі якого виокремлюють 11 ключових індикаторів для оцінки та прогнозування групи ризику за тривалістю перебування в стані незайнятості. В результаті прогнозування соціальний працівник приймає остаточне рішення, щодо належності безробітного до певного профілю та на базі цього прогнозує систему заходів щодо сприяння в працевлаштуванні
Профільовання на основі даних (статистичне профілювання)	Ірландія [7; 9]	Нова система відповідності	1 Низький ризик (імовірність безробіття менше 3 місяців). Середній ризику (імовірність безробіття більше 3 місяців). Високий ризик (імовірність безробіття більше 12 місяців)	В Ірландії використовують статистичну модель, яка передбачає використання адміністративних даних та даних опитування за адаптованою анкетою, серед осіб, які були безробітними протягом 13-тижневого періоду з вересня по грудень 2006 року. Впродовж наступних п'ятидяти місяців соціальні працівники спостерігали за учасниками опитування. Основною метою цього методу профілювання була оцінка ймовірності здобувачів перебувати у стані безробіття більше 12 місяців та виокремлення сегменту безробітних, які потребують негайної допомоги у працевлаштуванні. Ймовірність перебувати у стані довготривалого безробіття коливалася в межах від 0 до 1. Метою статистичного методу є поділ безробітних на тих, хто здатен отримати роботу, та тих, хто тривалий час лишатиметься без неї. Залежні змінні статистичної моделі визначаються відповідно до мети політики зайнятості в Ірландії
	Нідерланди [8; 9]	Профіль роботи. Прогнозування роботи	Низький ризик довготривалої безробіття. Високий ризик довготривалої безробіття	Голландська служба зайнятості використовує інструмент профілювання під назвою «Профільовання роботи», що спрямований на безробітних, які нещодавно втратили роботу, пройшли реєстрацію в ДСЗ, отримують соціальну допомогу з безробіття та мають попередній досвід роботи. Попередня діагностика передбачає оцінку за 11 жорсткими та м'якими індикаторами, на базі яких робиться прогноз щодо ймовірності бути працевлаштованим впродовж року. На базі такого прогнозування використовується сегментація безробітних за двома категоріями: особи з низьким та високим ризиком довготривалої безробіття. Активні методи допомоги в працевлаштуванні спрямовані, як правило, на другу групу безробітних, які мають низькі шанси отримати роботу впродовж року. З першою групою осіб державна служба працює за допомогою онлайн-сервісів, тим самим розширюючи індивідуальний підхід до здобувачів. Крім того, Голландська служба зайнятості використовує інструмент профілювання під назвою «Прогнозування роботи», що забезпечує можливість надання безробітним інформації щодо їхніх можливостей як на локальному ринку праці, так і на регіональних з урахуванням індивідуальних характеристик безробітного та його схильності до переїзду

З метою проведення дієвої активної політики зайнятості населення державній службі зайнятості необхідно розробити і впровадити ефективні механізми профілювання безробітних. У цьому контексті рекомендації щодо удосконалення існуючих в Україні методів і форм роботи з особами, які мають різні можливості працевлаштування передбачають:

1) розроблення, затвердження та впровадження в практику методології сегментації безробітних, які шукають роботу залежно від їхніх перспектив працевлаштування;

2) удосконалення та уніфікація баз даних, що передбачає розробку загальних вимог до збору та накопичення інформації про безробітне населення у розрізі віку, статі, видів економічної діяльності, кваліфікацій, професій, причин втрати роботи тощо;

3) розроблення диференційованих технологій активної роботи сприяння працевлаштуванню різних груп безробітних залежно від ризиків їхнього перебування у стані довготривалого безробіття;

4) удосконалення переліку послуг державної служби зайнятості щодо сприяння працевлаштуванню та перегляду умов їхнього надання різним групам безробітних;

5) розробка пропозицій до Верховної Ради України щодо внесення змін і доповнень в чинне законодавство про зайнятість населення, які передбачають профілювання безробітних.

Узгодження та впровадження нормативного забезпечення процедури профілювання безробітних є необхідною умовою підвищення ефективності роботи Державної служби зайнятості у напрямі мінімізації ризиків довготривалого безробіття. На наш погляд, законодавче закріплення за Державною службою зайнятості України обов'язків профілювання безробітних дозволить забезпечити пріоритетність доступу до програм сприяння працевлаштуванню насамперед осіб, які мають високі потенційні загрози перебувати у стані тривалої незайнятості та оптимізувати організаційну роботу з рештою безробітного населення.

З метою надання результативної допомоги безробітним щодо працевлаштування в Україні необхідно вибудувати відповідну технологію, що здатна забезпечити:

— організацію за новими кваліфікаційними вимогами спеціальної професійної підготовки працівників державної служби зайнятості, які здійснюють профілювання безробітних;

— диференційований підхід до кожного безробітного, виходячи з його психологічних і професійно-кваліфікаційних характеристик;

— доступ безробітних, які бажають працювати, до оперативної інформації по мірі надходження вакансій, а не по мірі настання терміну контрольних явок (дати переєстрації).

Побудова ефективної системи профілювання безробітного населення в Україні неможлива без залучення до обговорення її змісту і термінів всіх зацікавлених сторін: урядовців, держслужбовців, науковців, роботодавців. Налагодження довготривалих партнерських стосунків дозволить розробити сучасну нормативну базу для регулювання профілювання безробітних, розвинути і вдосконалити методики, механізми та інструменти реалізації концепції профілювання, забезпечити актуальність програм, за якими здійснюється профілювання безробітних в Україні.

Література:

1. Wurzel E. Labour market reform in Germany: how to improve effectiveness [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ECO/WKP\(2006\)40](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ECO/WKP(2006)40) (Станом на 03.08.2015).

2. Profiling the Unemployed in Denmark [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://mit.econ.au.dk/vip_htm/msn/profiling_nt.pdf (Станом на 30.07.2015).

3. Rosholm M., Svarer M. A Danish Profiling System [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ftp.iza.org/dp1418.pdf> (Станом на 03.08.2015).

4. Profiling the Unemployed in Slovenia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nrpslo.org/en/noq/partners/employment_service_of_slovenia.aspx (Станом на 30.07.2015).

5. Profiling the Unemployed in USA [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.profiling-usa.com/consulting/human-ressources/> (Станом на 30.07.2015).

6. Profiling the Unemployed in Sweden [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/95149/1/wp245.pdf> (Станом на 30.07.2015).

7. Profiling the Unemployed in Ireland [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.forfas.ie/media/100323forfas-profile-of-employment-unemployment.pdf> (Станом на 30.07.2015).

8. Profiling the Unemployed in Netherlands [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rwj.harvard.edu/papers/lynch/Lynch%20CES%202000.pdf> (Станом на 30.07.2015).

9. Kraatz S. Profiling systems for effective labour market integration: New approaches to profiling and holistic assessment [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=327> (Станом на 30.07.2015).

References:

1. Wurzel, E. (2015), "Labour market reform in Germany: how to improve effectiveness", available at: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ECO/WKP\(2006\)40](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ECO/WKP(2006)40) (Accessed 3 August 2015).

2. The official site of Ministry of Employment (2015), "Profiling the Unemployed in Denmark", available at: http://mit.econ.au.dk/vip_htm/msn/profiling_nt.pdf (Accessed 30 July 2015).

3. Rosholm, M. and Svarer, M. (2015), "A Danish Profiling System", available at: <http://ftp.iza.org/dp1418.pdf> (Accessed 3 August 2015).

4. The official site of National Reference Point for Occupational Qualifications Slovenia (2015), "Profiling the Unemployed in Slovenia", available at: http://www.nrpslo.org/en/noq/partners/employment_service_of_slovenia.aspx (Accessed 30 July 2015).

5. The official site of The Profiling Group (2015), "Profiling the Unemployed in USA", available at: <http://www.profiling-usa.com/consulting/human-ressources/> (Accessed 30 July 2015).

6. The official site of Research Institute of Industrial Economics (2015), "Profiling the Unemployed in Sweden", available at: <http://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/95149/1/wp245.pdf> (Accessed 30 July 2015).

7. The official site of Economic and Social Research Institute (2015), "Profiling the Unemployed in Ireland", available at: <http://www.forfas.ie/media/100323forfas-profile-of-employment-unemployment.pdf> (Accessed 30 July 2015).

8. The official site of the Council for European Studies (2015), "Profiling the Unemployed in Netherlands", available at: <http://www.rwj.harvard.edu/papers/lynch/Lynch%20CES%202000.pdf> (Accessed 30 July 2015).

9. Kraatz, S. (2015), "Profiling systems for effective labour market integration: New approaches to profiling and holistic assessment", available at: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=327> (Accessed 30 July 2015).

Стаття надійшла до редакції 06.08.2015 р.

В. Р. Купчак,
к. е. н., доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту,
Івано-Франківський навчально-науковий інституту менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПІДВИЩЕННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ, ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ І КОМПЛЕКСІВ РЕГІОНУ

V. Kupchak,
candidate of economic Sciences, associate Professor of international Economics, marketing,
and management of Ivano-Frankivsk training and research Institute of management
Ternopil national economic University

STRATEGIC CONTROL OF ENERGY IN ENSURING ENERGY EFFICIENCY, ECONOMIC EFFICIENCY AND ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES AND COMPLEXES IN THE REGION

У статті досліджено особливості регіональної системи стратегічного управління енергоефективністю. Наведено аналіз значення стратегічного управління енергозбереженням у забезпеченні енергоефективності промисловості регіонів. Запропоновано трактування поняття "комплексне зниження енергоємності продукції". Визначені проблеми, пов'язані з практичною реалізацією методик складання та використання регіонального паливно-енергетичного балансу.

In the article the peculiarities of the regional system of strategic management of energy efficiency. The analysis of the strategic value of energy saving management in ensuring the efficiency of industry in the regions. The proposed interpretation of the concept of "integrated reduction of energy intensity of production". Identified problems related to the practical implementation of methods of preparation and use of regional fuel and energy balance.

Ключові слова: паливно-енергетичні ресурси, регіональні промислові комплекси, енергоефективність, промислово-енергетичний кластер, регіональний паливно-енергетичний баланс.

Key words: fuel and energy resources, regional industrial complexes, energy efficiency, industrial energy cluster, regional energy balance.

ВСТУП

Однією з головних умов переходу до сталого соціально-економічного розвитку України є істотне підвищення енергоефективності вітчизняної економіки. Енергозбереження є найважливішим фактором підвищення енергоефективності, економічної ефективності та економічної безпеки промислових підприємств і комплексів, а також результативності реалізації стратегій соціально-економічного розвитку регіонів України [1].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розробка та дослідження концептуальних підходів, методологічних основ і організаційно-економічних методів формування регіональної системи стратегічного управління енергоефективністю.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Комплексність проблеми підвищення енергоефективності визначає широке коло досліджень у цьому напрямі. Різні аспекти підвищення енергоефективності досліджували такі вчені, як Башмаков І.О., Безрукіх П.П., Гнідий М.В., Кулик М.М., Лапко О.О., Лір В.Е., Маляренко В.А., Микитенко В.В., Огурцов А.П., Суходоля О.М., Черепанова В.О., Шидловський А.К. та ін.

Питаннями формування стратегії сталого розвитку окремих регіонів та національної економіки в цілому займалися Александров І.О., Буркинський Б.В., Геєць В.М., Заблодська І.В., Кизим М.О., Коваленко М.А., Масло-вська Л.Ц., Сенчагов В.К., Пила В.І., Тищенко О.М., Топіха В.І., Шаститко А.Є. та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Енергозбереження — це взаємопов'язана сукупність методичних, наукових, технологічних, інженерно-технічних, організаційних, економічних, управлінських, адміністративно-господарських та навчально-освітніх заходів, спрямованих при виробництві енергоносіїв та продукції на вирішення завдань заощадження і раціонального використання всіх видів паливно-енергетичних ресурсів (ПЕР), різкого скорочення втрат ПЕР, а також значного підвищення ступеня вилучення та глибини переробки ПЕР, які забезпечують досягнення оптимальних показників енергоефективності та запобігання шкідливого впливу виробничих і соціально-економічних систем на навколишнє природне середовище (НПС).

У даний час питома енергоємність української економіки в порівнянні з економіками індустриально розвинених країн світу, на жаль, залишається вельми висо-

ка. Розуміючи важливість проблеми зниження частки витрат на ПЕР у структурі собівартості товарів і послуг, державні та регіональні влади України роблять певні організаційно-економічні та адміністративно-управлінські дії щодо підвищення показників енергоефективності.

Короточасні позитивні тенденції щодо зниження енергоємності пояснюються в значній мірі структурними трансформаціями економіки (на які припадає 75—80% досягнутого зниження енергоємності), що відбивається в випереджальних темпах зростання щодо малоенергоємних складових ВВП, у порівнянні з традиційно енергоємними галузями промисловості. Відповідно, внесок від використання технологічного потенціалу забезпечення енергозбереження в загальній результаті зниження енергоємності ВВП склав лише приблизно 20—25%. Очевидно, що низькі темпи зниження питомої енергоємності в різних галузях промисловості при планованому зростанні внутрішнього енергоспоживання не приведуть до зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Враховуючи, що на даний час частка поновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в структурі паливно-енергетичного балансу (ПЕБ) України становить менше 1%, висока енергоємність економіки позначається, насамперед, на збільшенні витрати невідновлюваних природних паливних ресурсів, в першу чергу вуглеводневих ПЕР. В умовах підвищення витрат на розробку нових родовищ ПЕР в стратегічній перспективі дана обставина може негативно позначитися на розвитку української економіки. Крім економічного збитку, обумовленого низькою конкурентоспроможністю вітчизняних товаровиробників на внутрішньому та міжнародних ринках, відсутність ефективних організаційно-економічних механізмів та інструментів управління енергозбереженням сприяє утворенню додаткового значного обсягу викидів парникових газів та шкідливих речовин у НПС [3].

Очевидно, що важлива соціально-економічна проблема підвищення показників енергоефективності не може вирішуватися без врахування специфічних особливостей соціально-економічного розвитку регіонів, у ряді яких створена певна інфраструктура енергозбереження. У той же час, незважаючи на наявність ряду досягнень у сфері підвищення показників енергозбереження саме на регіональному рівні, у більшості регіонів не використовується системний підхід до розробки енергозберігаючої політики і стратегії управління енергоефективністю економіки. Впровадження і використання ресурсозберігаючих та енергозберігаючих технологій повинно бути пов'язане зі стратегіями соціально-економічного розвитку регіонів України і враховуватися при розробці стратегічних планів розвитку регіональних промислових комплексів (РПК), окремих промислових підприємств і виробництв. Однак на практиці більшість розроблених стратегічних програм розвитку регіонів навіть не містять розділи щодо забезпечення енергозбереження. Це зумовлено відсутністю методології системного підходу до вирішення проблеми організації інвестиційної діяльності в області підвищення енергоефективності і, відповідно, конкурентоспроможності економіки регіонів.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних економістів показав, що на даний час для успішної реалізації стратегічного підходу до підвищення енергоефективності в масштабах країни необхідна гнучка інвестиційна політика, а також організаційно-нормативне забезпечення, стимулююче підвищення енергоефективності регіональної економіки та соціальної сфери з урахуванням інтересів виробників і споживачів енергоресурсів. Існуючі загальні методичні підходи до стратегічного управління енергозбереженням на регіональному рівні не враховують повною мірою специфічні особливості процесів генерації, передачі та споживання ПЕР у регіоні, тобто специфічні особливості регіональних і міжрегіональних

ланцюгів поставок ПЕР, а також прогнозний сценарій розвитку РПК і окремих промислових підприємств; умови формування та розвитку регіональних промислово-енергетичних кластерів (ПЕК) при реалізації енергоефективних бізнес-процесів і технологічних процесів; можливості використання прогнозного регіонального паливно-енергетичного балансу (РПЕБ), побудованого з урахуванням ступеня доступності ПЕР для РПК і впливу виробництва і використання ПЕР на ОПВ. Не повною мірою визначені ключові показники ефективності інвестицій у забезпечення енергозбереження в РПК з урахуванням економічних інтересів споживачів і виробників ПЕР, що знижує обґрунтованість вибору стратегічних і оперативних заходів щодо забезпечення енергозбереження в РПК. У результаті відсутність цілісної наукової концепції загального управління енергозбереженням та комплексної методології підвищення енергоефективності на регіональному рівні, а також чітких механізмів розмежування повноважень і відповідальності державних, регіональних і муніципальних органів влади при реалізації організаційно-економічних заходів щодо забезпечення енергозбереження не дозволяє уніфікувати процедури оцінки і контролю процесів стратегічного управління енергозбереженням в регіонах у рамках реалізації загальнодержавних програм [4].

Аналіз значення стратегічного управління енергозбереженням у забезпеченні енергоефективності промисловості регіонів показав, що глибина процесів щодо зниження енергоємності та підвищення конкурентоспроможності продукції значною мірою визначається наявністю науково-обґрунтованих стратегій енергозбереження в регіоні. На жаль, до останнього часу стратегії енергозбереження і навіть відповідні розділи в стратегічних планах соціально-економічного розвитку багатьох регіонів були відсутні. Частково це пояснюється недостатньою пропрацьованістю існуючих методів та інструментарію формування та реалізації стратегій енергозбереження.

На даний час широке поширення отримав програмно-цільовий метод управління енергозбереженням. Розробляючи в даний час Регіональні програми енергозбереження, що розглядаються на сьогодні, в недостатній мірі враховують специфіку регіонів України і, по суті, не є стратегічними програмами, а являють собою набір ряду конкретних організаційно-господарських заходів з енергозбереження, реалізація яких передбачається, в основному, за рахунок бюджетних коштів.

Спроби впровадження системного підходу і координації процесів забезпечення енергозбереження в ряді регіонів України показали, що поставлені цілі не були повністю досягнуті з таких причин [5]:

1. Енергозбереження передбачає комплекс технічних, економічних, організаційних, управлінських та навчально-освітніх заходів, які повинні враховувати специфіку регіонів України.
2. Відсутня взаємопов'язана багаторівнева система програм підвищення енергоефективності: від муніципальних утворень до регіонів та країни.
3. Недостатньо опрацьовані питання стимулювання різних видів господарсько-економічної діяльності щодо забезпечення енергозбереження.
4. Не створена ефективна інфраструктура інновацій в галузі енергозбереження.
5. РПЕБ не застосовується як найважливіший інструмент контролінгу та управління енергозбереженням на регіональному рівні.

Незважаючи на наявність досить докладних методик складання та використання РПЕБ (деякі положення яких закріплені в нормативних документах), існують певні проблеми, пов'язані з їх практичною реалізацією.

По-перше, формовані РПЕБ не враховують повною мірою можливості взаємодії з іншими регіонами та суміжними державами з постачання ПЕР. Це в ряді випадків призводить до прийняття недостатньо раціональ-

них рішень з розвитку паливно-енергетичної бази регіонів, у той час як більш доцільно з економічної та екологічної точок зору було б для окремих регіонів придбати зазначені ПЕР поза регіону, в тому числі на основі довгострокових угод. Очевидно, що деталізація РПЕБ і введення в їх структуру додаткових даних, що відображають вартісні характеристики ПЕР, дозволили б підвищити ефективність використання прогнозних балансів при стратегічному управлінні на регіональному рівні.

По-друге, прогнозні РПЕБ ще не стали обов'язковою складовою стратегічних планів розвитку регіонів України. Мабуть, це викликано відсутністю методик оцінки впливу складових статей прогнозного балансу на економічні, соціальні та екологічні показники регіонального розвитку.

По-третє, в пояснювальних матеріалах до прогнозного РПЕБ зазвичай не описуються механізми та інструменти впливу органів законодавчої та виконавчої влади регіону на створення раціональної структури виробництва (видобутку) і споживання ПЕР з точки зору формування умов для переходу до сталого розвитку регіонів України та підвищення їх конкурентоспроможності. Вказана обставина знижує достовірність прогнозних оцінок, використовуваних при складанні РПЕБ.

По-четверте, в прогнозних РПЕБ зазвичай детально не розглядається структура можливих втрат ПЕР, які в цілому можуть істотно вплинути на статті балансу.

Поняття "комплексне зниження енергоемності продукції" відображає п'ять основних аспектів: зниження питомих обсягів споживання ПЕР в натуральному вираженні при виробництві продукції та її використанні; зниження фінансових витрат на споживані ПЕР; зниження витрат на виробництво ПЕР (тобто зниження собівартості вироблених енергоресурсів); підвищення частки використання ВДЕ; зниження негативного впливу процесів виробництва та використання енергоресурсів на ОПВ. На відміну від відомих, пропонується трактування припускає орієнтацію стратегії енергозбереження не тільки на зниження споживання енергоресурсів у натуральному вираженні, але на зниження фінансових витрат і на виконання вимог з охорони ОПВ. [2].

Остання обставина визначає необхідність комплексного аналізу ланцюгів поставок ПЕР у регіонах, а також використання принципів логістики при розробці стратегії управління енергозбереженням.

ВИСНОВОК

На нашу думку, регіональну стратегію енергозбереження пропонується розглядати як частину енергетичної стратегії регіону (рис. 1).

Література:

1. Буркинський Б.В. Методологічні аспекти розробки і оцінки стратегій розвитку промислового комплексу регіону: монографія / Б.В. Буркинський, М.А. Коваленко. — Херсон: Олді-Плюс, 2008. — 406 с.
2. Єфімова Г.В. Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозбереження в промисловості (на прикладі машинобудування): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.07.01 "Економіка промисловості" / Г.В. Єфімова. — О., 2002. — 19 с.

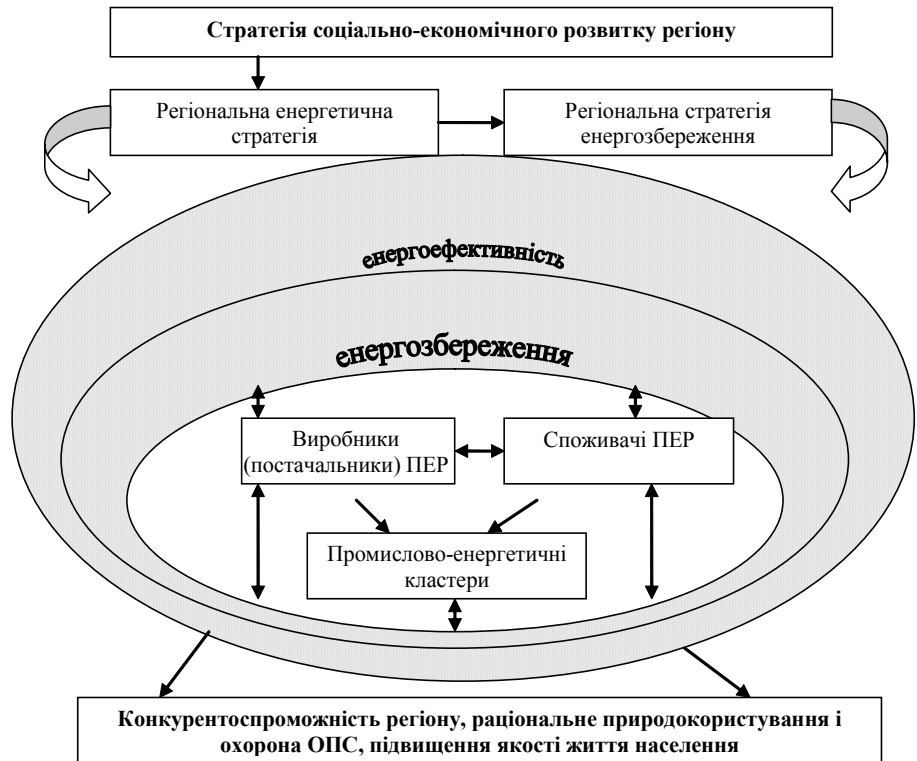

Рис. 1. Блок-схема взаємозв'язку регіональної стратегії енергозбереження з енергетичною стратегією регіону

3. Лапко О.О. Державне регулювання інноваційної діяльності: економічний механізм і його вдосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.02.03 "Організація управління, планування і регулювання економікою" / О.О. Лапко. — К., 2000. — 32 с.

4. Мельник Л.Г. Эколого-экономические основы ресурсосбережения: монография / Л.Г. Мельник, С.А. Скоков, И.Н. Сотник. — Сумы: ИТД "Университетская книга", 2006. — 229 с.

5. Нормативно-правові питання енергозбереження: метод. посіб. / В.П. Розен (гол. ред.), А.В. Праховник (уклад.). — К.: Національний технічний ун-т України "Інститут енергозбереження та енергоменеджменту", 2002. — 48 с.

References:

1. Burkyns'kyj, B. V. (2008), Metodolohichni aspekty rozrobky i otsinky stratehij rozvytku promyslovoho kompleksu rehionu [Methodological aspects of the development and evaluation of strategies for the development of industrial sector in the region], Oldi-Plius, Kherson, Ukraine.
2. Yefimova, H. V. (2002), "Evaluation of the economic effectiveness of investments in energy efficiency in industry (for example, engineering)", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.
3. Lapko, O. O. (2000), "State regulation of innovation: economical mechanism and its improvement", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.
4. Mel'nyk, L.H. Skokov, S.A. and Sotnyk, Y.N. (2006), Ekoloho-ekonomycheskye osnovy resursosberezheniya [Ecological and economic foundations of resource saving], YTD "Unyversytetskaia knyha", Sumy, Ukraine.
5. Rozen, V.P. (2002), Normatyvno-pravovi pytannia enerhozberezhennia [Normative and legal issues of energy conservation], Natsional'nyj tekhnichnyj un-t Ukrainy "Instytut enerhozberezhennia ta enerhomenedzhmentu", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2015 р.

*Н. В. Москаль,
к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ЕТАПИ ТА ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ САНАЦІЙНОГО АУДИТУ

*N. Moska,
PhD in Economics, Associate Professor of Department of Accounting and Auditing,
Lviv National Ivan Franko University*

STAGES AND PROCEDURES OF THE AUDIT OF SANATION

У науковій статті проаналізовано і узагальнено інформацію про етапи санаційного аудиту, що висвітлена у наукових джерелах, та запропоновано удосконалення цих етапів через їх деталізацію та узгодження з вимогами до порядку здійснення аудиту. Метою санаційного аудиту є формування незалежного судження аудитора про наявність чи відсутність санаційної спроможності суб'єкта господарювання, дієвість і очікувану ефективність запланованих санаційних заходів. Дослідження окремих етапів санаційного аудиту та порядку його проведення здійснюється для забезпечення розвитку його теоретичного обґрунтування та удосконалення організаційно-методичного забезпечення такого аудиту. На нашу думку, доцільно виділити вісім основних етапів санаційного аудиту: 1) ознайомлення з підприємством, його економічними характеристиками, фінансовим станом та санаційною концепцією; 2) визначення та узгодження умов надання аудиторських послуг; 3) експрес-оцінка достовірності бухгалтерського обліку та надійності системи внутрішнього контролю; 4) аналіз фінансово-господарської діяльності, причин та характеру кризового стану; 5) розробка плану та програми санаційного аудиту; 6) оцінка санаційної спроможності; 7) оцінка достовірності та ефективності плану санації; 8) узагальнення результатів аудиту, формування та подання звіту.

The scientific article contains analysis and synthesis of information about the stages of audit of sanitation, which displayed in scientific sources, and suggested improving these stages by using of their detailed description and coordination with requirements for audit procedure. The purpose of the audit of sanitation is to form an independent auditor's judgment about the presence or absence the ability for sanitation of the entity, and about the practicability and expected efficiency of the planned sanitation measures. The studies of individual stages of audit of sanitation and the procedure of its holding carried out for the development of its theoretical reasoning and improvement of organizational and methodological support of this audit. In our opinion, it is appropriate to allocate the eight main stages of audit of sanitation: 1) familiarization with the enterprise, its economic performance, financial condition and concept of sanitation; 2) determination and harmonization the conditions for audit services; 3) rapid assessment of the reliability of the accounting and internal control system reliability; 4) analysis of financial and economic activity, causes and nature of crisis; 5) creation of plan and program of audit of sanitation; 6) evaluation of ability for sanitation; 7) evaluation of the reliability and effectiveness of the plan of sanitation; 8) generalization the results of the audit, and reporting.

Ключові слова: санаційний аудит, санаційна спроможність, план санації, аналіз фінансового стану, етапи аудиту, аудиторські процедури.

Key words: audit of sanitation, ability for sanitation, plan of sanitation, financial analysis, stages of audit, audit procedures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За результатами санаційного аудиту аудитор висловлює думку про наявність чи відсутність санаційної спроможності суб'єкта господарювання та про дієвість і очікувану ефективність запланованих санаційних заходів. Таким чином, санаційний аудит є важливою складовою механізму фінансового оздоровлення підприємства. Він забезпечує зниження ризику до прийняттого рівня для зацікавлених у санації інвесторів, кредиторів, акціонерів, державних установ. Досягнення належної якості санаційного аудиту та достовірності його результатів вимагає постійного розвитку теоретичного обґрунтування засад його здійснення і удосконалення його організаційно-методичного забезпечення. Дослідження окремих етапів санаційного аудиту та порядку його проведення в межах кожного етапу, встановлення взаємозв'язків між аудиторськими процедурами на цих етапах допоможе розвинути теоретичне та організаційно-методичне забезпечення санаційного аудиту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження у сфері санаційного аудиту представлені в працях таких науковців, як А.М. Поддєрогін, О.О. Терещенко, С.Я. Салига, М.К. Колісник, В.Г. Боронос, Т.М. Білоконь, А.І. Белова, Т.А. Говорушко та ін. Напрямами дослідження цих праць є фінанси підприємств, управління фінансовою санацією, фінансова санація та банкрутство, антикризове управління підприємством, а санаційний аудит у них розглядається як складова процесу санації. Поряд із цим у фундаментальних наукових дослідженнях з аудиту санаційний аудит не згадується або згадується тільки при класифікації аудиторських послуг. Окремі аспекти санаційного аудиту розглянуті у наукових статтях Т.В. Булович, К. Ларіонової, А.К. Шари, Т.М. Костанецької та ін. Таким чином, теоретичне обґрунтування санаційного аудиту потребує розвитку, а дослідження у цій сфері представляє науковий інтерес.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завдання наукової статті: проаналізувати і узагальнити перелік та зміст етапів санаційного аудиту, що висвітлений у наукових джерелах, запропонувати удосконалення цих етапів завдяки їх деталізації та узгодження з вимогами до порядку здійснення аудиту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На думку М. К. Колісник, етапами санаційного аудиту є: 1) збір та систематизація інформації про підприємство; 2) розрахунок та аналіз фактичних показників і тенденцій розвитку (оцінка глибини фінансової кризи); 3) аналіз причин і симптомів фінансової кризи та виявлення "слабких місць"; 4) прийняття рішення про санацію чи ліквідацію (висновок про санаційну придатність підприємства) [1, с. 68]. Аналогічну класифікацію подають у своїх працях А.М. Поддєрьогін, О. О. Терещенко, А. І. Белова.

В. Г. Боронос виділяє такі чотири етапи санаційного аудиту: 1) оцінка правової спроможності; 2) аудит фінансового стану підприємства; 3) аудит окремих санаційних процедур; 4) оцінка ефективності плану санації [2, с. 209—221].

Основними етапами санаційного аудиту, на думку Т.М. Білоконь, є: 1) проведення аналізу фінансово-господарської діяльності підприємства; 2) визначення причин фінансової кризи, її глибини та можливостей подолання; 3) проведення порівняльного аналізу сильних та слабких сторін підприємства; 4) здійснення економіко-правової експертизи наявної в підприємстві санаційної концепції; 5) оцінка ризиків, пов'язаних з реалізацією санаційної концепції; 6) підготовка висновку про достовірність плану санації та доцільність санації чи ліквідації суб'єкта господарювання [3, с. 81].

Т.В. Булович подає такі три етапи: 1) оцінка глибини та визначення характеру кризи на підприємстві (аналіз фінансово-господарського стану суб'єкта господарювання та ймовірності його банкрутства); 2) визначення можливостей та резервів для подальшого розвитку підприємства; 3) оцінка санаційної спроможності підприємства [4, с. 211—212].

Т.М. Костанецька до етапів санаційного аудиту включає: 1) вивчення наявної санаційної концепції і збір необхідної інформації; 2) аналіз виробничо-господарської діяльності для виявлення відповідності фактичного стану виробничо-господарської діяльності підприємства даним, відображеним у плані санації, а також виявлення сильних і слабких сторін виробничої сфери підприємства; 3) аудит фінансової сфери підприємства; 4) вивчення положення підприємства на ринку чинників виробництва і збуту готової продукції; 5) аналіз причин кризи, слабких і сильних сторін підприємства; 6) експертна оцінка запланованих санаційних заходів [5, с. 68—69].

Чотири етапи санаційного аудиту виділяє А.К. Шара: 1) збір та систематизація інформації про підприємство; 2) визначення реального стану підприємства; 3) аналіз причин кризи та існуючих ризиків, виявлення сильних та слабких сторін; 4) визначення санаційної спроможності підприємства [6, с. 125].

Отже, у наукових джерелах нема єдиного підходу до класифікації етапів санаційного аудиту. М.К. Колісник, А.М. Поддєрьогін, О.О. Терещенко, А.І. Белова, В.Г. Боронос та А.К. Шара виділяють чотири етапи, на думку Т.М. Білоконь та Т.М. Костанецької етапів повинно бути шість, а Т.В. Булович пропонує лише три етапи. За економічним змістом розглянуті класифікації мають багато спільного та характеризуються деякими відмінностями.

У всіх класифікаціях є етап, що передбачає визначення санаційної спроможності; висновок про санаційну придатність, про достовірність плану санації та доцільність санації; аудит окремих санаційних процедур; оцінку санаційної спроможності та ефективності плану санації; здійснення економіко-правової експертизи санаційної

концепції та експертної оцінки запланованих санаційних заходів. Ми погоджуємось з М.К. Колісник, Т.В. Булович та А.К. Шарою, що оцінку санаційної спроможності доцільно виділити одним з етапів аудиту. Окремим етапом, на нашу думку, повинен бути етап оцінки достовірності та ефективності плану санації. Різниця між ними полягає у тому, що аудитор не повинен покладатися на оцінку санаційної спроможності підприємства, здійснену перед складанням плану санації без його участі, а може провести незалежну оцінку санаційної спроможності за своєю методикою та висловити своє професійне судження щодо цього, тоді як оцінюючи план санації, об'єктом аудиту є заплановані без участі аудитора санаційні процедури. Крім того, дослідження санаційної спроможності спрямоване в минуле, базується в основному на історичній фінансовій інформації, а оцінка санаційних заходів передбачає прогноз дієвості їх впровадження в майбутньому. Очевидно, що ці етапи тісно пов'язані: прийняття рішення про доцільність санації та вибір конкретної санаційної концепції здійснюється на підставі висновку про санаційну спроможність підприємства.

Також спільним для усіх класифікацій є аналіз фінансово-господарської та виробничо-господарської діяльності, реального фінансово-господарського стану, фактичних показників і тенденцій розвитку, причин і симптомів фінансової кризи, її глибини та характеру. Аналітичні процедури в санаційному аудиті відіграють важливу роль та є на усіх етапах аудиторського процесу. Виділення аналізу окремим етапом обґрунтоване необхідністю ознайомлення з фактичним фінансовим станом для подальшого планування аудиту.

У п'яти наведених класифікаціях є аналіз сильних та слабких сторін. На нашу думку, такий аналіз здійснюється на етапі оцінки санаційної спроможності та не потребує окремого виділення.

М.К. Колісник, А.К. Шара та Т.М. Костанецька виділяють збір та систематизацію необхідної інформації про підприємство. Ми погоджуємось з цією думкою та вважаємо, що першим етапом санаційного аудиту має бути ознайомлення з підприємством, його фінансовим станом та санаційною концепцією.

Не доцільно, на нашу думку, включати до етапів санаційного аудиту прийняття рішення про санацію чи ліквідацію, оскільки це не входить до повноважень аудитора, а також оцінку ймовірності банкрутства, оскільки санація здійснюється на підприємствах у кризовому стані, для яких завжди характерний ризик банкрутства. Підприємства, ймовірність банкрутства для яких є низькою, не потребують санації.

Для удосконалення класифікації етапів санаційного аудиту, на нашу думку, у ній необхідно врахувати такі елементи аудиторського процесу, як узгодження умов надання аудиторських послуг, планування, визначення прийняттого рівня ризику, формування висновку.

Пропонуємо виділити вісім основних етапів санаційного аудиту:

1. Ознайомлення з підприємством, його економічними характеристиками, фінансовим станом та санаційною концепцією.
2. Визначення та узгодження умов надання аудиторських послуг (предмету аудиту, обсягу робіт, рівня ризику, змісту аудиторського звіту, суми оплати).
3. Експрес-оцінка достовірності бухгалтерського обліку та надійності системи внутрішнього контролю.
4. Аналіз фінансово-господарської діяльності, причин та характеру кризового стану.
5. Розробка плану та програми санаційного аудиту.
6. Оцінка санаційної спроможності.
7. Оцінка достовірності та ефективності плану санації.
8. Узагальнення результатів аудиту, формування та подання звіту.

На першому етапі відбувається ознайомлення з підприємством, його економічними характеристиками,

фінансовим станом та санаційною концепцією. Основним завданням аудитора на цьому етапі є оцінка можливості надання аудиторських послуг конкретному суб'єкту господарювання. Перед тим, як прийняти завдання, погодити умови та підписати договір, аудиторі необхідно оцінити ризики, пов'язані з клієнтом, можливість і здатність аудиторської фірми виконати аудиторське завдання з санаційного аудиту. Ознайомлення з фінансовим станом та іншими аспектами на цьому етапі не передбачає проведення аналізу: з одного боку, до укладення договору про надання аудиторських послуг доступ до інформації суб'єкта господарювання є обмеженим, з іншого боку, аналіз фінансово-господарської діяльності передбачено на четвертому етапі, а оцінка санаційної концепції — на сьомому. На першому етапі аудитор ознайомлюється з підприємством, в основному, зі слів керівництва, зокрема, з'ясовує такі питання: як керівництво клієнта оцінює фінансовий стан; чи отримувало підприємство збитки від господарської діяльності за минулий рік та попередні періоди; які тенденції зміни ліквідності балансу; чи існує не сплачена своєчасно заборгованість та який розмір цієї заборгованості; чи є загроза припинення діяльності; чи наявні підстави для порушення судом справи про банкрутство; чи перебуває підприємство у юридичній процедурі банкрутства, а проведення санаційного аудиту призначене судом; як керівництво оцінює розроблену санаційну концепцію. Варто зазначити, що санаційний аудит в Україні найчастіше здійснюється за призначенням суду під час юридичної процедури банкрутства, а позасудова санація здійснюється менш формалізовано та витрати на проведення санаційного аудиту не розцінюються учасниками санації як необхідні.

Якщо можливість і здатність аудиторської фірми виконати завдання оцінена позитивно, аудитор усвідомлює та погоджується з пов'язаними з цим завданням ризиками, розпочинається другий етап — визначення та узгодження умов надання аудиторських послуг. У Міжнародному стандарті аудиту 210 "Узгодження умов виконання завдань з аудиту" вказано, що аудитор і замовник повинні погодити умови завдання та задокументувати їх у листі-зобов'язанні про проведення аудиторської перевірки або в будь-якій іншій прийнятній формі контракту [7, с. 110]. В українській практиці, зазвичай, використовують договір на проведення аудиту. До найважливіших умов договору можна віднести предмет аудиту, обсяг робіт, рівень аудиторського ризику, зміст аудиторського звіту, суму оплати.

Третім етапом, на нашу думку, повинна бути експрес-оцінка достовірності бухгалтерського обліку та надійності системи внутрішнього контролю. Аудит фінансової звітності трудомісткий і вартісний процес та є не доцільним при санаційному аудиті. Проте підставою для аналізу фінансового стану підприємства та прийняття рішення про включення у план санації конкретних санаційних заходів є інформація з бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Принцип професійного скептицизму призводить до того, що аудитор не може вважати достовірною цю інформацію без проведення дочерніх для санаційного аудиту процедур перевірки стану обліку та контролю на підприємстві. Такі процедури будуть обмежені часом їх здійснення та обсягом аудиторських доказів порівняно з процедурами аудиту фінансової звітності, тому пропонуємо назвати їх експрес-оцінкою. Оскільки дієвість внутрішнього контролю є необхідною передумовою достовірності обліку та важливим аспектом забезпечення досягнення мети санації, оцінка його надійності повинна бути об'єктом аудиторської перевірки.

На нашу думку, експрес-оцінка достовірності бухгалтерського обліку та надійності системи внутрішнього контролю повинна здійснюватись перед складанням плану та програми аудиту і забезпечити необхідну для процесу планування інформацію.

Після того, як аудитором сформована думка про достовірність фінансової інформації суб'єкта господарювання, він може перейти до аналізу фінансово-господарської діяльності, причин та характеру кризового стану на четвертому етапі санаційного аудиту. Загальні рекомендації щодо аналізу містяться у Міжнародному стандарті аудиту 520 "Аналітичні процедури" [7, с. 464—472].

Методика аналізу фінансово-господарської діяльності ґрунтовно описана у працях багатьох науковців. Для цілей санаційного аудиту аналіз доцільно здійснювати за такими напрямками: аналіз асортименту, структури і якості продукції, робіт та послуг; аналіз обсягів, ритмічності та якості виробництва; аналіз попиту, стану ринку та обсягу реалізації продукції (послуг); аналіз використання трудових ресурсів; аналіз стану і використання необоротних активів; аналіз забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами та їх використання; аналіз дебіторської і кредиторської заборгованості; аналіз витрат на виробництво та собівартості продукції; аналіз фінансових результатів і рентабельності; аналіз структури балансу, фінансової стійкості, оборотності активів, ліквідності та платоспроможності.

Для виявлення причин кризового стану аудитор доцільно скористатись їх типовим переліком. Причини фінансової кризи підприємства:

1. Зовнішні: спад кон'юнктури в економіці загалом або конкретного ринку продукції; зміна рівня чи асортиментної структури попиту на продукцію; нестабільність фінансового та валютного ринків; нестабільність та недосконалість законодавства; посилення монополізму на ринку; посилення конкуренції в галузі; політична нестабільність; зниження купівельної спроможності населення; неплатоспроможність окремих покупців; природні лиха.

2. Внутрішні: низька якість управління; недоліки організаційної структури; недоліки внутрішнього контролю; низький рівень кваліфікації та незадовільна робота персоналу; недоліки постачання, порушення умов договорів про постачання; низька ефективність виробництва; невдала організація збуту продукції, вибір помилкової цінової політики; недоліки інвестиційної політики; недостатність інновацій; дефіцит фінансування, втрата або погіршення умов зовнішнього фінансування.

Ознаками фінансової кризи будуть: зменшення обсягів реалізації, втрата покупців; зменшення платоспроможності; зниження ліквідності активів; зменшення прибутковості та рентабельності; зростання витрат; зниження продуктивності праці; наявність понаднормових запасів; збільшення дебіторської заборгованості; збільшення кредиторської заборгованості.

Щоб охарактеризувати глибину фінансової кризи, пропонуємо використовувати класифікацію стадій кризового стану підприємства: стадія 1 — зниження ліквідності та погіршення структури балансу протягом декількох звітних періодів, підвищення ризику банкрутства, проте подолання кризи можливе за рахунок внутрішніх резервів та підвищення ефективності управління; стадія 2 — спостерігається нестача ліквідних активів для своєчасного погашення зобов'язань, знижується платоспроможність, виникає загроза банкрутства, проте існує можливість фінансового оздоровлення підприємства через запровадження відповідних санаційних заходів; стадія 3 — спостерігається неплатоспроможність, відсутність внутрішніх джерел подолання кризового стану, існує загроза припинення діяльності та банкрутства, фінансова санація можлива тільки при залученні та за рахунок зовнішніх інвестицій.

На п'ятому етапі відбувається розробка плану та програми санаційного аудиту. Загальні рекомендації щодо планування аудиту фінансової звітності містяться у Міжнародному стандарті аудиту 300 "Планування аудиту фінансової звітності", відповідно до якого адекватне планування аудиторської роботи сприяє забезпеченню належної уваги важливим ділянками аудиторсь-

кої перевірки, своєчасній ідентифікації та вирішенню потенційних проблем, а також організації та виконанню завдань з аудиту ефективно і якісно. Планування аудиту означає розробку загальної стратегії та детального плану аудиту [7, с. 264]. В українській практиці аудиту стратегія відображається у загальному плані аудиту, а детальний план знаходить своє відображення у програмі аудиту. Основними розділами загального плану аудиту є: обсяг аудиторської перевірки; цілі надання звітності, строки аудиту та необхідне інформування; напрям аудиту [7, с. 265].

Шостий етап санаційного аудиту передбачає оцінку санаційної спроможності. Під санаційною спроможністю розуміють наявність у підприємства фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей для успішного проведення санації [2, с. 205]. На цьому етапі аудитор повинен отримати підтвердження наявності у суб'єкта господарювання потенціалу для майбутньої успішної діяльності, зокрема: оцінити його позиції на ринку та можливість збільшення обсягів реалізації; дослідити конкурентні переваги; з'ясувати наявність виробничого та кадрового потенціалу; розглянути можливі варіанти санаційної концепції; спрогнозувати тенденції зміни ліквідності, прибутковості та платоспроможності.

Сьомий етап санаційного аудиту — оцінка достовірності та ефективності плану санації. В.Г. Боронос пропонує три критерії оцінки плану санації: ефективність, економічність та досяжність. Ефективність — співвідношення між запланованими результатами та ресурсами, що використані для їх досягнення. Економічність — мінімізація ресурсів, спрямованих на виведення підприємства із кризи, з огляду на результат. Досяжність — реальність досягнення запланованих заходів з використанням наявних ресурсів, сильних сторін та можливостей підприємства [2, с. 206—207]. Дослідити відповідність плану санації конкретного підприємства цим критеріям можна за допомогою відповідних аудиторських процедур, аналітичних таблиць та коефіцієнтів.

На завершальному етапі здійснюється узагальнення результатів аудиту, формування та подання звіту. Аудитор систематизує та узагальнює інформацію з аудиторських доказів та формує судження щодо: 1) результатів аналізу фінансово-господарської діяльності, причин та характеру кризового стану; 2) санаційної спроможності; 3) достовірності та ефективності плану санації. Загальний висновок аудитора, на нашу думку, можна надавати у такому вигляді: "В результаті проведеної нами оцінки фінансового стану, санаційної спроможності та плану санації підприємства виявлено наступне: розроблені керівництвом підприємства санаційні заходи є обґрунтованими та реальними, впровадження цих заходів імовірно призведе до відновлення платоспроможності та ліквідності, скорочення заборгованості та покращення структури балансу, тобто, подолання ознак фінансової кризи, та забезпечить ефективне функціонування підприємства у довгостроковому періоді".

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою санаційного аудиту є формування незалежного судження аудитора про наявність чи відсутність санаційної спроможності суб'єкта господарювання, дієвість і очікувану ефективність запланованих санаційних заходів. Дослідження окремих етапів санаційного аудиту та порядку його проведення в межах кожного етапу здійснюється для забезпечення розвитку теоретичного обґрунтування засад його здійснення, удосконалення організаційно-методичного забезпечення такого аудиту. У наукових джерелах нема єдиного підходу до класифікації етапів санаційного аудиту як щодо їх кількості, так і щодо економічного змісту. Для удосконалення цієї класифікації у ній необхідно врахувати такі елементи аудиторського процесу, як узгодження умов надання аудиторських послуг, планування,

визначення прийняттого рівня ризику, формування висновку. На нашу думку, доцільно виділити вісім основних етапів санаційного аудиту: 1) ознайомлення з підприємством, його економічними характеристиками, фінансовим станом та санаційною концепцією; 2) визначення та узгодження умов надання аудиторських послуг; 3) експрес-оцінка достовірності бухгалтерського обліку та надійності системи внутрішнього контролю; 4) аналіз фінансово-господарської діяльності, причин та характеру кризового стану; 5) розробка плану та програми санаційного аудиту; 6) оцінка санаційної спроможності; 7) оцінка достовірності та ефективності плану санації; 8) узагальнення результатів аудиту, формування та подання звіту.

Література:

1. Колісник М.К. Фінансова санація і антикризове управління підприємством / М.К. Колісник, П.Г. Ільчук, П.І. Віблій. — К.: Кондор, 2007. — 272 с.
2. Боронос В.Г. Управління фінансовою санацією підприємств / В.Г. Боронос, І.Й. Плікус, І.М. Кобушко. — Суми: Вид-во СумДУ, 2010. — 437 с.
3. Білоконь Т.М. Санація підприємств: організаційно-економічний механізм: монографія / Т.М. Білоконь, Л.М. Несен. — Вінниця: ВНТУ, 2010. — 152 с.
4. Булович Т.В. Due diligence як елемент санаційного аудиту / Т.В. Булович // Сталій розвиток економіки. — Хмельницький, 2010. — № 3. — С. 210—215.
5. Костанецька Т.М. Санаційний аудит як невід'ємний елемент у системі антикризових заходів / Т.М. Костанецька // Інноваційні виміри розвитку світової економіки / Наукова організація "Перспектива". — Дніпропетровськ: Видавничий дім "Гельветика", 2013. — С. 66—70.
6. Шара А.К. Санаційний аудит підприємств роздрібної торгівлі / А.К. Шара // Вісник Львівської комерційної академії. — Львів: Видавництво ЛКА, 2013. — Вип. 43. — С. 123—127.
7. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Ч. 1. / Переклад з англ. О.Л. Ольховікова [та ін.]. — Вид. 2013 р. — К.: Міжнародна федерація бухгалтерів; Аудиторська палата України, 2014. — 978 с.

References:

1. Kolisnyk, M. K. Il'chuk, P. H. and Viblyj, P. I. (2007), *Finansova sanatsiia i antykrizove upravlinnia pidpriemstvom* [The financial reorganization and crisis management of enterprise], Kondor, Kyiv, Ukraine.
2. Boronos, V. H. Plikus, I. J. and Kobushko, I. M. (2010), *Upravlinnia finansovoiu sanatsiieiu pidpriemstv* [Management of financial readjustment of enterprises], SumDU, Sumy, Ukraine.
3. Bilokon', T. M. and Nesen, L. M. (2010), *Sanatsiia pidpriemstv: orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm* [Reorganization of companies: organizational and economic mechanism], VNTU, Vinnitsia, Ukraine.
4. Bulovych, T. V. (2010), "Due diligence as an element of sanation audit", *Sustainable development of economy*, vol. 3, pp. 210—215.
5. Kostanets'ka, T. M. (2013), "Sanation audit as an integral element in the system of anticrisis measures", *Innovatsijni vymiry rozvytku svitovoi ekonomiky*, pp. 66—70.
6. Shara, A. K. (2013), "Recovery audit of retail trade enterprises", *Visnyk L'vivs'koi komertsijnoi akademii*, vol. 43, pp. 123—127.
7. *Mizhnarodna federatsiia bukhalteriv and Audytors'ka palata Ukrainy* (2014), *Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh* [Handbook of international quality control, auditing, review, other assurance, and related services pronouncements], vol. 1, Feniks, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2015 р.

О. В. Собкевич,

к. е. н., с. н. с., завідувач відділу безпеки реального сектору економіки,
Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ОЦІНКИ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

O. Sobkevych,

real sector of the economy security department, Head of department,
PhD in Economics, Senior Research Fellow, National institute for strategic studies

ECONOMIC AND MATHEMATICAL TOOLS FOR INTEGRATION ASSESSMENT OF THE LEVEL INNOVATION SECURITY IN INDUSTRY OF UKRAINE

У статті з використанням загального алгоритму діагностики та регулювання економічної безпеки виявлено і систематизовано індикатори інноваційної безпеки у промисловості України. На основі формування множини індикаторів та визначення їх порогових значень здійснено розрахунок інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості України, оцінено його динаміку та інтерпретовано значення складників індикатора. Результати розрахунків дали змогу проілюструвати кількісний вимір загроз інноваційній безпеці у промисловості, засвідчуючи фактичну втрату науковою та інноваційною сферами в Україні функцій впливу на соціально-економічний розвиток держави. Зазначено, що на основі результатів оцінки рівня інноваційної безпеки у промисловості України повинні визначатися напрями подолання загроз, що передбачає розроблення дієвих системних заходів інноваційної політики у промисловості, спрямованих на посилення інноваційного розвитку країни і забезпечення економічної безпеки держави.

The article by applying a general algorithm for diagnosis and regulation of economic security indicators of innovation security industry in Ukraine identified and systematized. On the basis formation of the set indicators and determining their threshold value integral indicator of innovation security in industry of Ukraine calculated, estimated its dynamics and interpreted mentioned components of the indicator. The calculation results helped to illustrate quantitative innovative security threats in the industry, demonstrating the insufficiency of research and innovation functions in Ukraine impact on socio-economic development of the state. Defined that on the basis of assessment of innovation security industry level should be determined direction to overcome the threats involved the development of effective innovation policy measures system in the industry to strengthen innovation development and the economic security of the state.

*Ключові слова: інноваційна безпека, промисловість, інтегральний індекс, індикатори, загрози.
Key words: innovation security, industry, integral index, indicators, threats.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ведення бойових дій на сході України призводить до суттєвих втрат економічного потенціалу країни. У результаті руйнувань і пошкоджень численних підприємств гірничо-металургійного комплексу, машинобудування, хімічної і нафтохімічної галузі, значна частка яких зосереджена на Донбасі, промисловість України зазнає катастрофічних збитків. У 2014 р. падіння виробництва становило 10,1 %, у першому півріччі 2015 р. негативна динаміка поглибилась — у цілому по промисловості спад виробництва становив 20,5 %, у добувній промисловості і розробленні кар'єрів — 24,5 %, у переробній промисловості — 19,7 %, у постачанні електроенергії, газу, пари та кондиціонованого повітря — 15,6 %.

Але сучасне поглиблення кризових тенденцій зумовлене також накопиченням у промисловості численних системних проблем, пов'язаних з її неререформованістю, відсутністю протягом років дієвих заходів промислової та інноваційної політики, спрямованих на стимулювання модернізаційних зрушень і структурних перетворень на основі задіяння потужного інвестиційно-інноваційного потенціалу індустріального комплексу. Тому нині виникає потреба у виявленні і діагностиці таких проблем і в оновленні теоретико-методологічного апарату для їх оцінювання з використанням економіко-математичного інструментарію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти висвітлення теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо забезпечення інноваційної безпеки держави досліджені у працях Варналія З.С., Власюка О.С., Кирилєнка В. І., Ковальчука Т.Т., Сухорукова А.І., Харазішвілі Ю. М. [1—5] та ін. Але питання, пов'язані з розробленням методичних рекомендацій (на основі опрацювання і узагальнення досвіду у цій сфері), щодо виявлення впливу стану інноваційного розвитку на рівень інноваційної безпеки у промисловості не знайшли достатнього висвітлення у науковій літературі, зокрема, в частині "проекткування" загальної методики обчислення рівня економічної безпеки держави на рівень промисловості.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення інтегральної оцінки рівня інноваційної безпеки у промисловості України з використанням економіко-математичного інструментарію.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розрахунок інтегрального індексу інноваційної безпеки у промисловості (I) здійснюється згідно з розробленою

методологією оцінювання рівня економічної безпеки держави [5]. Важливим етапом дослідження при цьому є визначення системи індикаторів-складників інноваційної безпеки у промисловості (К). Для індикаторів визначаються характеристичні значення, які встановлюють рівень інноваційної безпеки у промисловості (згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки держави, затвердженими Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. N 1277). Діапазон характеристичних значень для кожного показника вимірюється від 0 до 1 (від 0 % до 100 %) та ділиться на такі інтервали:

0—19 % — критичний рівень інноваційної безпеки у промисловості;

20—39 % — небезпечний рівень;

40—59 % — незадовільний рівень;

60—79 % — задовільний рівень;

80—100 % — оптимальний рівень.

1. Питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств (к1) — характеризує інтенсивність здійснення економічними суб'єктами діяльності із розробки і впровадження нових технологій або удосконалених продуктів у господарський оборот [6].

У провідних країнах — США, Японії, Німеччині та Франції — частка інноваційно активних підприємств коливається в межах 70—80 %.

Для України оптимальне значення має бути принаймні 30 %, задовільне — 24 %, незадовільне — 18 %, небезпечне — 12 %, критичне — 6 %.

2. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств (к2) — визначає ступінь впровадження високорентабельних інноваційно-інвестиційних проектів у промисловості.

За даними Євростату, протягом 2010—2012 рр. близько 48,9 % всіх промислових підприємств впроваджували інновації [7]. Оптимальне значення для України має бути 35 %, задовільне — 28 %, незадовільне — 21 %, небезпечне — 14 %, критичне — 7 %.

3. Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, у загальній кількості підприємств (к3) — визначає рівень комерціалізації інновацій, а також динаміку прогресивних змін у структурі виробництва, яка залежить від показників реалізації інноваційної продукції.

Результатом впровадження інновацій на підприємстві має бути реалізація інноваційної продукції, тому кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, має бути не меншою від кількості підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості підприємств промисловості. Тобто оптимальним вважається значення 35 %, задовільним — 28 %, незадовільним — 21 %, небезпечним — 14 %, критичним — 7 %.

4. Питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промисловості (к4) — дозволяє оцінити результативність підприємств, рівень розвитку високотехнологічних та наукоємних галузей, які є запорукою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Згідно з дослідженнями цього індикатора в різних країнах [8], в Угорщині він становить 12 %, в РФ — 13,5 %, в ЄС — від 15,5 до 27 %. Для України оптимальне значення є 15 %, задовільним — 12 %, незадовільним — 9 %, небезпечним — 6 %, критичним — 3 %.

5. Обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції, у загальному обсязі реалізованої продукції (к5) — характеризує ступінь освоєння ринків збуту інноваційної продукції і рівень її міжнародної конкурентоспроможності.

Частка реалізованої за межі інноваційної продукції, у загальному обсязі виробленої продукції, для країн ЄС (27) складає 46,0 %. [9] Для України оптимальне значення має бути 45 %, задовільне — 36 %, незадовільне — 27 %, небезпечне — 18 %, критичне — 9 %.

6. Обсяг фінансування інноваційної діяльності, у ВВП, виробленому у промисловості (к6) — ілюструє взаємозв'язок між фінансуванням інноваційної діяльності та фактичними обсягами виробництва. Динаміка показника також дозволяє оцінити ефективність використання коштів.

За матеріалами Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерства закордонних справ України [10] поточні та планові показники рівня фінансування інноваційної діяльності для різних країн складають: Австралія — 0,5 %; Австрія — 1,7—2,5 %; Бельгія — 1,9—3,0 %; Великобританія — 2,5 %; Німеччина — 2,5 %; Швеція — 3,32 %.

Показники для України: оптимальне значення — 3,5 %, задовільне — 2,8 %, незадовільне — 2,1 %, небезпечне — 1,4 %, критичне — 0,7 %.

7. Індекс впровадження нових технологічних процесів (к7) — виявляє динаміку (позитивну або негативну) діяльності підприємства, пов'язану із розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених процесів (процесові інновації).

Динаміка впровадження нових технологічних процесів має бути позитивною, тобто індекс повинен перевищувати 100 %, відповідно оптимальним значенням є 100 %, задовільним — 80 %, незадовільним — 60 %, небезпечним — 40 %, критичним — 20 %.

8. Індекс освоєння виробництва інноваційних видів продукції (к8) — виявляє динаміку (позитивну або негативну) діяльності підприємства, пов'язану із розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і значно технологічно удосконалених продуктів (продуктові інновації).

Динаміка освоєння виробництва інноваційних видів продукції має бути позитивною, тобто індекс повинен перевищувати 100 %, відповідно оптимальним значенням є 100 %, задовільним — 80 %, незадовільним — 60 %, небезпечним — 40 %, критичним — 20 %.

9. Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, виробленому у промисловості (к9) — оцінює результативність науково-технологічної сфери — у т. ч. обсяг виконання науково-дослідних робіт, науково-технічних розробок, науково-технічних послуг у ВВП.

Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП за роки незалежності України постійно знижується — у 1991 р. вона становила 1,81 % ВВП, у 1996 р. — 1,36 % ВВП, у 2011 р. — 0,79 % ВВП. Загалом цей показник набагато нижчий за розвинені європейські країни, де в середньому питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП дорівнює 1,94 %, досягаючи в окремих країнах 3,78 % [11]. Тому оптимальне значення для України має бути на рівні 3 %, задовільне — 2,4 %, незадовільне — 1,8 %, небезпечне — 1,2 %, критичне — 0,6 %.

10. Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи до ВВП, виробленого у промисловості (к10) — визначає рівень фінансування наукових та науково-технічних робіт і дозволяє діагностувати загрози економічній безпеці, пов'язані з руйнацією фундаментальної бази інноваційної діяльності, відпливом висококваліфікованих працівників з наукової сфери, нарощуванням технологічного відставання.

За даними Євростату у 2014 р. частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-28 у ВВП становила 2,01 %. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Фінляндії — 3,31 %, Швеції — 3,3 %, Данії — 3,06 %, Німеччині — 2,85 %, Австрії — 2,81 %, Словенії — 2,59 %, Франції — 2,23 %, Бельгії — 2,28 %; меншою — у Чорногорії, Румунії, Кіпрі, Латвії та Болгарії (від 0,38 % до 0,65 %).

У "Стратегії 2020" ЄС [12] поставлено за мету досягнення до 2020 р. фінансування наукових досліджень та розробок на рівні 3 % ВВП.

Тому для України оптимальне значення цього індикатора становитиме 3 %, задовільне — 2,4 %, незадовільне — 1,8 %, небезпечне — 1,2 %, критичне — 0,6 %. Вважається, що при рівні витрат на науку до 2 % суспільство деградує.

11. Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до ВВП, виробленого у промисловості (к11) — характеризує ефективність бюджетного фінансування наукових і науково-технічних робіт як одного з основних важелів здійснення державної політики у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Статтею 34 "Бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності" Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" визначено, що держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності (крім видатків на оборону) у розмірі не менше 1,7 % ВВП.

Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до валової доданої вартості, виробленої у промисловості, для Данії складає 3,2 %, Іспанії — 1,75 %, Нідерландів — 1,6 %, Італії — 1,0 % [13], [14].

Для України оптимальним є значення 1,7 %, задовільним — 1,4 %, незадовільним — 1 %, небезпечним — 0,7 %, критичним — 0,3 %.

12. Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на

Таблиця 1. Індикатори інноваційної безпеки у промисловості

N з/п	Індикатор	Порогове значення, %	Фактичне значення	Ваговий коефіцієнт*
1.	Питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств	не менше 30	16,8	0,127
2.	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств	не менше 35	12,9	0,110
3.	Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, у загальній кількості підприємств	не менше 35	10,1	0,063
4.	Питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промисловості	не менше 15	3,3	0,093
5.	Обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції, у загальному обсязі реалізованої продукції	не менше 46	44,7	0,049
6.	Обсяг фінансування інноваційної діяльності, у ВВП, виробленому у промисловості	не менше 3,5	3,2	0,085
7.	Індекс впровадження нових технологічних процесів	не менше 100	72,0	0,019
8.	Індекс освоєння виробництва інноваційних видів продукції	не менше 100	92,2	0,031
9.	Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, виробленому у промисловості	не менше 3	1,1	0,124
10.	Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи до ВВП, виробленого у промисловості	не менше 3	1,1	0,070
11.	Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до ВВП, виробленого у промисловості	не менше 1	0,06	0,065
12.	Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	не менше 7	2,3	0,052
13.	Кількість докторів і кандидатів наук, зайнятих у промисловості, осіб / % від кількості докторів і кандидатів наук, зайнятих в економіці	не менше 5	0,6	0,042
14.	Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн осіб)	не менше 400	733	0,048
15.	Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до кількості отриманих охоронних документів (патентів)	не менше 90	110	0,022

* Визначається експертно.

1 тис. осіб) (к12) — демонструє рівень достатності кадрів, здатних керувати науково-технічними та інноваційними проектами та процесами, і загальну динаміку активності дослідницької діяльності у промисловості.

Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт в розрахунку на 1000 осіб зайнятого населення, за даними Євростату, коливається від 21 % (Німеччина) до 4—8 % (Болгарія, Польща, Румунія).

Оптимальне значення для України — 8 %, задовільне — 6,4 %, незадовільне — 4,8 %, небезпечне — 3,2 %, критичне — 1,6 %.

13. Кількість докторів і кандидатів наук, зайнятих у промисловості, у загальній кількості докторів і кандидатів наук, зайнятих в економіці (к13) — висвітлює ступінь рівномірності розподілу докторів і кандидатів наук, зайнятих в економіці України, за типами організацій.

У США кількість докторів і кандидатів наук, зайнятих у бізнес-структурах та промисловості, становить 18,5 % [15]. Експертним шляхом встановлено, що в Україні в умовах становлення заводського сектору науки мінімально достатнім слід вважати цей показник на рівні 5 %.

Оптимальне значення для України — 5 %, задовільне — 4 %, незадовільне — 3 %, небезпечне — 2 %, критичне — 1 %.

14. Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на об'єкти промислової власності (ОПВ) у промисловості на 1 млн осіб, зайнятих у промисловості) (к14) — свідчить про винахідницьку і патентну активність національних заявників в отриманні патентів на об'єкти промислової власності.

Всесвітня організація інтелектуальної власності виділяє групи країн з найвищою винахідницькою активністю населення (понад 1000 заявок на патенти у розрахунку на 1 млн мешканців) — Японія (2876) та Південна Корея (2530), країни з високою винахідницькою активністю населення (від 500 до 1000 заявок на патенти у розрахунку на 1 млн мешканців) — США (701) та Німеччина (587), країни із середньою винахідницькою активністю населення (показник знаходиться в інтервалі від 250 до 500) — Австралія (480), Нова Зеландія (461), Фінляндія (349), Данія (306), Велика Британія (296), Швеція (280), Австрія (277) [16]. В Україні, згідно з Мето-

дикою розрахунку рівня економічної безпеки України, цей показник має бути не менше 400.

Для України оптимальне значення має становити 400 %, задовільне — 320 %, незадовільне — 240 %, небезпечне — 160 %, критичне — 80 %.

15. Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до кількості отриманих охоронних документів (патентів), (к14) — показує здатність підприємницького середовища до впровадження інновацій. Кількість впроваджених ОПВ має бути не меншою (або не набагато меншою) ніж кількість отриманих охоронних документів, що є свідченням актуальності і затребуваності зареєстрованих ОПВ.

Оптимальне значення — 90 %, задовільне — 72 %, незадовільне — 54 %, небезпечне — 36 %, критичне — 18 %.

При формуванні множини індикаторів важливо забезпечити інформаційну спрямованість показників кї. Для цього показники ділять на стимулятори та дестимулятори. Зв'язок між інтегральною оцінкою (I) й показником-стимулятором прямий, між I й показником-дестимулятором — обернений. Індикатори інноваційної безпеки у промисловості є стимуляторами — наявний прямий зв'язок між показником та інтегральною оцінкою.

Формування множини індикаторів та визначення їх порогових значень означено для розрахунку інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості України, який обчислюється за формулою 1:

$$I = \sum_{i=1}^n a_i z_i, \quad \sum a_i = 1, \quad 0 \leq a_i, z_i \leq 1 \quad (1)$$

де a_i — вагові коефіцієнти, що визначають ступінь внеску i -го показника в інтегральний індекс; Z_{ij} — нормалізовані значення вхідних показників K_{ij} .

Нормалізація показників, якщо показник є стимулятором, здійснюється за формулою 2, якщо дестимулятором, — за формулою 3:

$$Z_{ij} = \frac{K_{ij}}{K_{omn.}} \quad (2); \quad Z_{ij} = \frac{K_{omn.}}{K_{ij}} \quad (3),$$

при цьому $Z_{ij} = 1$ при $K_{ij} = K_{omn.}$

Таблиця 2. Зведені результати розрахунку інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості

N з/п	Індикатор	Порогове значення, %	Фактичне значення	Ваговий коефіцієнт	Нормоване значення	Розрахункове значення
1.	Питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств	не менше 30	16,8	0,128	0,56	0,07168
2.	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств	не менше 35	12,9	0,120	0,37	0,0444
3.	Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, у загальній кількості підприємств	не менше 35	10,1	0,081	0,29	0,02349
4.	Питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промисловості	не менше 15	3,3	0,131	0,22	0,02882
5.	Обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції, у загальному обсязі реалізованої продукції	не менше 46	44,7	0,020	0,97	0,0194
6.	Обсяг фінансування інноваційної діяльності, у ВВП, виробленому у промисловості	не менше 3,5	3,2	0,038	0,91	0,03458
7.	Індекс впровадження нових технологічних процесів	не менше 100	72,0	0,016	0,72	0,01152
8.	Індекс освоєння виробництва інноваційних видів продукції	не менше 100	92,2	0,011	0,92	0,01012
9.	Питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, виробленому у промисловості	не менше 3	1,1	0,124	0,37	0,03515
10.	Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи до ВВП, виробленого у промисловості	не менше 3	1,1	0,095	0,37	0,03515
11.	Відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до ВВП, виробленого у промисловості	не менше 1	0,06	0,09	0,06	0,0054
12.	Чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб)	не менше 7	2,3	0,062	0,33	0,02046
13.	Кількість докторів і кандидатів наук, зайнятих у промисловості, осіб / % від кількості докторів і кандидатів наук, зайнятих в економіці	не менше 5	0,9	0,042	0,12	0,00504
14.	Коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн осіб)	не менше 400	727,2	0,022	1,00	0,022
15.	Відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до кількості отриманих охоронних документів (патентів)	не менше 90	110	0,02	1,00	0,02

Фактичні значення індикаторів за даними 2013 р. для забезпечення здійснення наступних розрахунків представлено у таблиці 1.

Нормування складників інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості здійснюється послідовно:

1) питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств (κ_1):

$$\kappa_1^{\text{норм.}} = 16,8 / 30 = 0,56;$$

2) питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у загальній кількості промислових підприємств (κ_2):

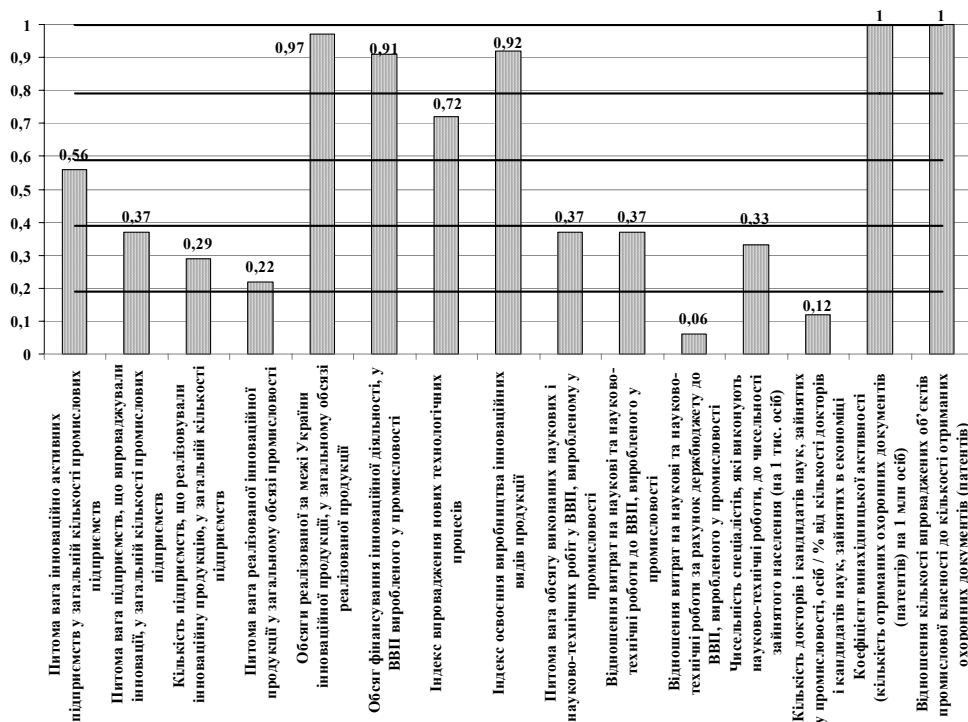

Рис. 1. Рівні складників інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості у 2013 р. *

* Критична зона (0—19 %); небезпечна зона — (20—39 %); незадовільна зона (40—59 %), задовільна зона (60—79 %), оптимальна зона (80—100 %).

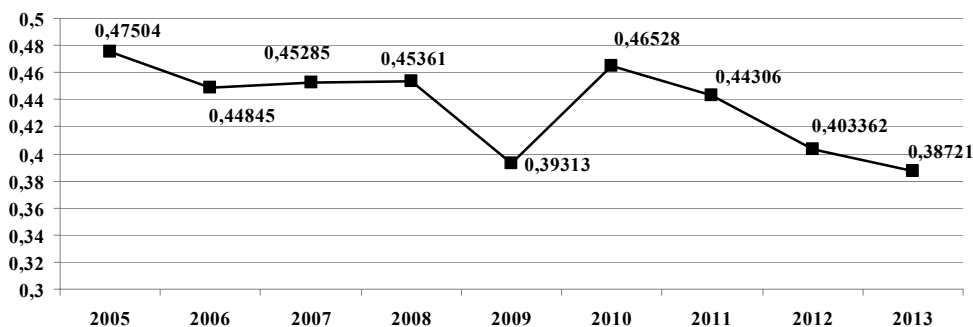

Рис. 2. Динаміка інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості України

- $K_{2 \text{ норм.}} = 12,9 / 35 = 0,37$;
 3) кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, у загальній кількості підприємств (k_3):
 $K_{3 \text{ норм.}} = 10,1 / 35 = 0,29$;
 4) питома вага реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі промисловості (k_4):
 $K_{4 \text{ норм.}} = 3,3 / 15 = 0,22$;
 5) обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції, у загальному обсязі реалізованої продукції (k_5):
 $K_{5 \text{ норм.}} = 44,7 / 46 = 0,97$;
 6) обсяг фінансування інноваційної діяльності, у ВВП виробленого у промисловості (k_6):
 $K_{6 \text{ норм.}} = 3,2 / 3,5 = 0,91$;
 7) індекс впровадження нових технологічних процесів (k_7):
 $K_{7 \text{ норм.}} = 72 / 100 = 0,72$;
 8) індекс освоєння виробництва інноваційних видів продукції (k_8):
 $K_{8 \text{ норм.}} = 92,2 / 100 = 0,92$;
 9) питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, виробленому у промисловості (k_9):
 $K_{9 \text{ норм.}} = 1,1 / 3 = 0,37$;
 10) відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи до ВВП, виробленого у промисловості (k_{10}):
 $K_{10 \text{ норм.}} = 1,1 / 3 = 0,37$;
 11) відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до ВВП, виробленого у промисловості (k_{11}):
 $K_{11 \text{ норм.}} = 0,06 / 1 = 0,06$;
 12) чисельність спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, до чисельності зайнятого населення (на 1 тис. осіб) (k_{12}):
 $K_{12 \text{ норм.}} = 2,3 / 7 = 0,33$;
 13) кількість докторів і кандидатів наук, зайнятих у промисловості, осіб / % від кількості докторів і кандидатів наук, зайнятих в економіці (k_{13}):
 $K_{13 \text{ норм.}} = 0,6 / 5 = 0,12$;
 14) коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів (патентів) на 1 млн осіб) (k_{14}):
 $K_{14 \text{ норм.}} = 727,2 / 400 = 1,83$ ($K_{14 \text{ норм.}} = 1$, оскільки $0 \leq K_{ij} \leq 1$, де $K_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню);

1, де $K_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню);

15) відношення кількості впроваджених об'єктів промислової власності до кількості отриманих охоронних документів (патентів), (k_{15}):

$K_{15 \text{ норм.}} = 110 / 90 = 1,22$ ($K_{15 \text{ норм.}} = 1$, оскільки $0 \leq K_{ij} \leq 1$, де $K_{ij} = 1$ відповідає оптимальному значенню).

Зведені результати розрахунку інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості за даними 2013 р. подано в таблиці 2.

Інтегральне значення індикатора інноваційної безпеки у промисловості у 2013 р. становило 0,38721 або 38,7 %, що свідчить про його перебування у незадовільній зоні.

Значення складників інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості представлено на рисунку 1, з якого видно, що більшість показників перебувають у критичній, небезпечній і незадовільній зонах.

Результати розрахунків ілюструють кількісний вимір загроз інноваційній безпеці у промисловості, засвідчуючи фактичну втрату науковою та інноваційною сферами в Україні функцій впливу на соціально-економічний розвиток держави.

У критичній зоні знаходяться два індикатори — відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету до ВВП, виробленого у промисловості, та кількість докторів і кандидатів наук, зайнятих у промисловості (від кількості докторів і кандидатів наук, зайнятих в економіці).

У небезпечній зоні знаходяться шість складників; у незадовільній зоні перебуває показник "питома вага інноваційно активних підприємств у загальній кількості промислових підприємств"; у задовільній — індекс впровадження нових технологічних процесів. В оптимальну зону потрапило п'ять індикаторів.

Загалом за 2005—2013 рр. значення інтегрального індикатора інноваційної безпеки у промисловості скоротилося з 0,47504 до 0,38721, змістившись з незадовільної до небезпечної зони (рис. 2). Період 2005—2009 рр. характеризувався особливо помітною негативною динамікою у 2009 р. (що зумовлено впливом світової фінансово-економічної кризи на основні показники інноваційного розвитку в Україні).

У цілому такий тренд (суттєве падіння у 2009 р.) збігається з динамікою індикаторів інвестиційно-інноваційної безпеки і економічної безпеки держави, які розраховуються Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (рис. 3).

Процеси посткризового відновлення економіки позитивно позначились і на інноваційній сфері — у 2010 р. значення індикатора інноваційної безпеки у промисловості досягло свого найвищого за весь аналізований період (крім 2005 р.) значення. Позитивний тренд, хоча і не такий інтен-

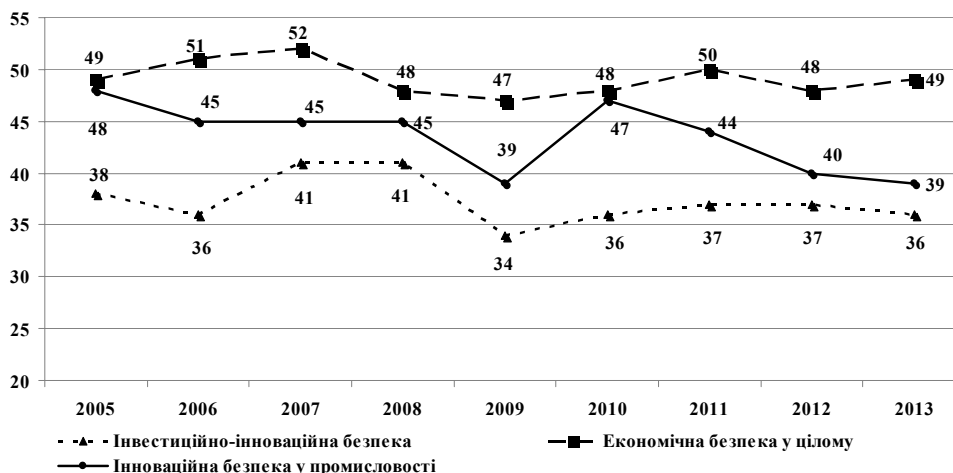

Рис. 3. Динаміка індикаторів інноваційної безпеки у промисловості, інвестиційно-інноваційної безпеки, економічної безпеки держави

сивний, зафіксовано і при обчисленні індикаторів згідно з Методикою Мінекономрозвитку. Так, значення показника інвестиційно-інноваційної безпеки у 2010 р. зросло до 36 % (з 34 % у 2009 р.), показника економічної безпеки держави — до 48 % (з 47 % у 2009 р.).

Цікава ситуація спостерігається у 2010—2013 рр.: при суттєвому падінні значення індикатора інноваційної безпеки у промисловості динаміка параметрів інвестиційно-інноваційної безпеки і економічної безпеки у цілому була практично нейтральною, особливо для індикатора інвестиційно-інноваційної безпеки. Пояснюється це, імовірно, більш швидким реагуванням інноваційних процесів саме у промисловості на повільне впровадження реформ і гальмування модернізаційних зрушень, ніж в економіці загалом. У 2010—2012 рр. відмічалось суттєве поживлення інвестиційної активності (позитивно вплинуло на значення інвестиційного складника індикатора інвестиційно-інноваційної безпеки), але очевидно, що інвестиції спрямовувалися не на інноваційну діяльність.

ВИСНОВКИ

Можна припустити, що у перспективі відсутність позитивних зрушень в сфері інноваційної активності негативно позначиться на конкурентоспроможності продукції (загостряться проблеми з використанням нових або значно поліпшених способів виробництва, пов'язаних із застосуванням новітніх технологій, зокрема ресурсо- та енергозберігаючих, удосконаленого виробничого устаткування), що врешті негативно вплине на загальний рівень економічної безпеки держави.

На основі результатів оцінки рівня інноваційної безпеки у промисловості України визначаються напрями подолання загроз, що передбачає розроблення дієвих системних заходів інноваційної політики у промисловості, спрямованих на посилення інноваційного розвитку країни і забезпечення економічної безпеки держави.

Література:

1. Варналії З. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення: монографія / З. С. Варналії, Д. Д. Буркальцева, О. С. Саєнко. — К.: Знання України, 2011. — 299 с.
2. Власюк О. С. Теорія і практика безпеки в системі науки про економіку: наукова доповідь / О. С. Власюк; НІПМБ при РНБОУ. — К., 2008. — 48 с.
3. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія / В. І. Кириленко. — К.: КНЕУ, 2005. — 232 с.
4. Ковальчук Т. Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика / Т. Т. Ковальчук. — К.: "Знання", 2004. — 638 с.
5. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Банківська справа. — 2011. — № 4. — С. 13—32.
6. Трифилова А. А. Оцінка інноваційної активності підприємств / А. А. Трифилова // Інновації. — 2003. — № 10. — С. 51—55.
7. Europe in figures — Eurostat yearbook [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics_innovative_enterprises
8. Дмитренко Е. Д. Стан і проблеми інноваційного розвитку України / Е. Д. Дмитренко, О. М. Кириленко, О. І. Шуляк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/.../368>
9. Science Technology and Innovation in Europe-2013, Eurostat [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5969406/KS-GN-13-001-EN.PDF>
10. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети / інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>
11. Ніколенко Т. І. Інвестиційно-інноваційна діяльність України як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки // Вісник мариупольського державного університету серія: економіка. — 2013. — Вип. 5. — С. 39.

12. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

13. Europe in figures, Eurostat Yearbook 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5760825/KS-CD-12-001-EN.PDF>

14. Main Science and Technology Indicators, база даних ОЕСР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=MSTI_PUB&lang=en

15. Betty D. Maxfield, Andrew W. Spisak, PhD's in business and industry, 1979.

16. Жилінська О. Тенденції винахідницької діяльності у глобалізаційному контексті // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2009. — № 107—108. — С. 23—29.

References:

1. Varnaliy, Z. S. Burkal'tseva, D. D. and Sayenko, O. S. (2011), Ekonomichna bezpeka Ukrayiny: problemy ta pryorityety zmitsnennya: monohrafiya [The economic security of Ukraine: problems and priorities in strengthening], Znannya Ukrayiny, Kyiv, Ukraine.
2. Vlasjuk, O. S. (2008), Teoriya i praktyka bezpeky v systemi nauky pro ekonomiku: naukova dopovid' [Theory and practice of safety in the system of the science of economics: scientific report], NIPMB pry RNBOU, Kyiv, Ukraine.
3. Kyrylenko, V. I. (2005), Investytsiyna skladova ekonomichnoyi bezpeky: monohrafiya [The investment component of economic security: monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Koval'chuk, T. T. (2004), Ekonomichna bezpeka i polityka: iz dosvidu profesiynoho analityka [Economic security and politics: the professional experience of the analyst], Znannya, Kyiv, Ukraine.
5. Sukhorukov, A. I. and Kharazishvili, Yu. M. (2011), "Theoretical and methodological approach to the integrated assessment and regulation of economic security", Bankiv'ska sprava, vol. 4, pp. 13—32.
6. Tryfylova, A. A. (2003), "Estimation of innovative activity of enterprises", Ynnovatsyy, vol. 10, pp. 51—55.
7. "Europe in figures", Eurostat yearbook, [Online], available at: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Innovation_statistics_innovative_enterprises
8. Dmytrenko, E. D. Kyrylenko, O. M. and Shulyak, O. I. "State and problems of innovative development of Ukraine", [Online], available at: <http://www.jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/.../368>
9. "Science Technology and Innovation in Europe-2013", Eurostat, [Online], available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3930297/5969406/KS-GN-13-001-EN.PDF>
10. "Innovation policy of foreign countries: concepts, strategies, priorities", Informatsiyno-analitychni materialy, pidhotovleni Komitetom Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' nauky i osvity ta Ministerstvom zakordonnykh sprav Ukrayiny, [Information and analytical materials prepared by the Verkhovna Rada of Ukraine on Science and Education and the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine], [Online], available at: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>
11. Nikolenko, T. I. (2013), "Investment and innovation activities as a condition for Ukraine to ensure economic competitiveness", Visnyk mariupol's'koho derzhavnoho universytetu seriya: ekonomika, vol. 5, pp. 39.
12. "Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth", [Online], available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
13. "Europe in figures" (2012), Eurostat Yearbook, [Online], available at: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/5760825/KS-CD-12-001-EN.PDF>
14. "Main Science and Technology Indicators", ОЕСР database, [Online], available at: http://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=MSTI_PUB&lang=en
15. Maxfield, Betty D. and Spisak, Andrew W. (1979), PhD's in business and industry, National Academic.
16. Zhylyns'ka, O. (2009), "Trends inventive activity in the context of globalization", Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, vol. 107—108, pp. 23—29.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2015 р.

А. В. Хомутенко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ТЕОРЕТИЧНІ ВИТОКИ НАУКИ ПРО ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

A. Khomutenko,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Finance Department,
Odessa National Economic University, Odessa

THEORETICAL ORIGINS OF THE SCIENCE ABOUT PUBLIC FINANCES

Стаття присвячена науковому дослідженню передумов зародження та еволюції розвитку науки про державні фінанси. Автором використано історичний метод дослідження з метою здійснення системного ґрунтового аналізу внеску вчених у розвиток науки про державні фінанси. Проаналізовано наукові погляди окремих учених на фінанси як економічне явище та їх особисте бачення призначення держави при здійсненні управління ним. Обґрунтовано важливість наукових досліджень у галузі корпоративних та особистих фінансів для розвитку науки про державні фінанси. Визначено історичні віхи розвитку науки про фінанси взагалі та про державні фінанси зокрема. Згруповано теоретичні погляди вчених на фінанси як самостійну галузь знань, які представляють собою певну стадіальність історичного розвитку науки про фінанси.

The article is devoted to scientific research of prerequisites origin and evolution of the science of public finances. The author uses the historical method of investigation for implementation the systematic fundamental analysis the contribution of scientists to the development of the science of public finances. The scientific views of individual scientists on a finance as an economic phenomenon and their personal vision on destination of the state during the implementation of management of them were analyzed. The importance of research in the field of corporate and personal finance for the development of the science of public finances was proved. The historical milestones of the science of finance in general and on public finances in particular were defined. The theoretical views of scientists on Finance as an independent branch of knowledge were grouped. They represent a stage historical development of the science of finance.

Ключові слова: теоретичні витоки, наука про фінанси, державні фінанси, еволюція розвитку, управління державними фінансами.

Key words: theoretical origins, the science about finance, public finance, the evolution of development, public finance management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Економіко-соціальна спроможність держави визначається ступенем її участі у забезпеченні розвитку народного господарства (національної економіки) з метою нарощення економічного потенціалу держави, адміністративно-територіальних одиниць та населення, що на пряму залежить від заходів, які здійснюються державою в особі органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Сукупність таких заходів цілеспрямованого впливу на економіку та суспільство представляє собою управління. У системі державних управлінських заходів важливу роль відіграють фінанси. Дослідження історичних передумов зародження фінансів показує, що еволюція суспільного розвитку призвела до необхідності відокремлення окремих публічно-правових утворень (країн). Централізація управління, посилення ролі таких публічно-правових утворень, поява грошей, дія економічних законів обумовило становлення фінансів як сфери відносин, що носили імперативний характер та розглядалися в якості "господарства держави" [1, с. 34].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Еволюцію фінансової думки досліджували такі відомі вчені XIX—XX століття як: С. Ілловайський, В. Лебедєв, К. Рау, І. Янжул. Історичні передумови становлення та розвитку науки про державні фінанси є предметом досліджень сучасних економістів, серед яких: В. Ковальов, А. Козирін, В. Опарін, В. Пушкарьова, С. Юрій, В. Федосов. Визнаючи науковий внесок вищезазначених вчених як значний доробок у систематизацію теоретичних підвалин становлення та розвитку фінансової науки, зауважимо, що теоретичні витоки науки про державні фінанси потребують подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження теоретичних витоків становлення та розвитку науки про державні фінанси.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Стадіальність соціально-економічного розвитку вплинула на розвиток фінансової науки, теоретичний

базис якої розвивався протягом тисячоліть й досі не є чітко визначеним. Слід зазначити, що розрізняють класичну та неокласичну теорії фінансів [2; 3]. Класична теорія фінансів охоплює період від Римської імперії до сер. ХХ століття. Теоретичні положення класичної теорії фінансів ґрунтувалися на узагальненні методів мобілізації коштів, необхідних для утримання держави, а наукові дослідження, що проводились у зазначений період, охоплювали лише фінанси держави та механізм управління ними.

Теоретичні витоки фінансова наука як наука про управління державними фінансами бере з середніх віків, зокрема, від французького меркантиліста Ж. Бодена, яким було написано трактат "Шість книг про республіку" (1577 р.) та зроблено спробу визначити предмет фінансової науки [2; 3]. Водночас, перші згадки про управління фінансами в рамках вирішення загальнодержавних питань з'являються ще у стародавньому світі, зокрема у Платона, Ксенофонта та Аристотеля. Так, зокрема, Ксенофонт (431—355 до н.е.) у своїй праці "Домострой" розглядав державні фінанси Атики, відносив надання державою майна в оренду до державних доходів.

Окремі думки про фінанси містяться у працях Ф. Аквінського (1226—1274 рр.), який надав рекомендації з державного управління та визнав за державою право стягувати податки. Саме цей схоласт стоїть на рубежі виділених німецьким економістом К. Рау першого та другого етапів розвитку класичної теорії фінансів: періодів ненаукового стану та наукової обробки знань [4, т. 1, с. 12—14]. В свою чергу, Д. Карафа, Н. Макіавеллі, Ж. Боден започаткували період наукової обробки знань про державні фінанси та систему управління ними [1]. Наукові дослідження такими мислителями велися, в основному, у напрямі пошуку джерел наповнення казни з урахування оптимальності оподаткування та підвищення ефективності управління державними видатками. Фінансова компонента діяльності держави вважалась вищезазначеними вченими надзвичайно важливою як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Разом з тим, ці камералісти стверджували, що право монарха необмежено оподатковувати своїх підданих є абсолютним та непохитним. Наприклад, Д. Карафа (1406—1487 рр.) у своїй науковій праці "Про перешкоди правлінню та добрі принципи" надав поради з управління державними доходами і витратами, наголошуючи при цьому на помірності оподаткування. Вчений виділяв три групи державних витрат: на оборону, на утримання государя, на задоволення надзвичайних потреб, які повинні покриватися за рахунок державних доходів. У свою чергу у дослідженнях державних доходів значно просунувся Ж. Боден (1530—1596 рр.), який виділив сім основних джерел державних доходів: від доменів, військова здобич, подарунки дружніх держав, збори з союзників, доходи від торгівлі, мита з вивезення та ввезення, данина з покорених народів. Таким чином, зазначені вчені заклали підґрунтя науки про державні фінанси.

В умовах суспільного розвитку, зростання потреб держави, фінансова наука зосередилась на центральній фінансовій категорії — податках, які почали розглядати як основне джерело наповнення бюджету країни. Так, зокрема, проблематиці оподаткування присвячували свої праці: Т. Гоббс, Д. Локк, У. Петті, П. Буагільбер та інші. Крім того, вчені-меркантилісти надавали практичні рекомендації з державного управління податками, державними витратами та наголошували на рівномірності оподаткування, податковій оптимізації. Так, наприклад, до здобутків Т. Гоббса (1588—1679 рр.) можна віднести його видатну наукову працю "Левіафан", у якій вчений дослідив державну владу і механізм державного управління та обґрунтував необхідність запровадження непрямого оподаткування. До однодумців Т. Гоббса

можна віднести У. Петті (1623—1687 рр.), який також виступав за непрямі податки та розробив ідеї стимулювання господарського життя через реалізацію податкової політики [6]. Натомість, фізіократ Д. Локк (1632—1704 рр.) виступав з теорією єдиного податку, в якості якого пропонував використовувати поземельний [7]. П. Буагільбер (1646—1714 рр.) у своїх наукових працях пропонував реформу системи оподаткування та висував пропозиції щодо зменшення податкового тягара. За зменшення податкового тягара виступали й російські вчені — меркантилісти, зокрема: Ю. Крижаніч, Г. Котошихін та І. Посошков. Водночас, зазначені науковці ратували за абсолютизм (самодержавство, абсолютна монархія) у державному управлінні, який і існував у ті часи у Російській імперії.

Проблемами розбудови ефективно функціонуючої системи управління "коронним майном" займався німецький вчений Л. фон Секендорф (1626—1692 рр.), який зробив спробу систематизувати й упорядкувати відомості про управління державними фінансами, висловив думку про зв'язок народного господарства, благополуччя і податної сили населення, заклад прикладний фундамент фінансової науки. Зауважимо, що сформовані вченим правила державного управління використовувались у німецьких державах протягом багатьох років.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження зазначимо, що проблематика фінансів та питання управління фінансами зазначеними вище вченими не були основним предметом їх досліджень, а розглядалися лише в контексті науки про державне управління та економічної науки.

Перехід до наукового (раціонального) періоду (третій етап становлення фінансової науки за К. Рау [4, т. 1, с. 12—14]) пов'язується з іменами відомих німецьких та італійських вчених ХVIII—ХІХ ст. Так, поради з державного управління фінансами надавали І. фон Юсті (1717—1771 рр.) та Й. Зонненфельс (1733—1817 рр.), дослідження яких носили прикладний характер. Зауважимо, що саме завдяки науковим напрацюванням І. фон Юсті та Й. Зонненфельса фінансова наука перетворилась у самостійну сферу наукових інтересів, а фінанси — у невід'ємний елемент державного управління [8, с. 42]. Російський економіст ХІХ ст. В. А. Лебедев аналізуючи дослідження І. фон Юсті та Й. Зонненфельса зазначає, що головна мета фінансової науки — надання державі коштів, а питання їх витрат лежить у площині загальної політики держави [8, с. 47]. Разом з тим, подальші наукові дослідження, присвячені теоретичній та прикладній проблематиці фінансів, спростували таку думку вченого.

Біля витоків нової стадії розвитку теорії та практики фінансової науки стояли Ф. Кене, А. Тюрго, О. Мірабо, які науково обґрунтували необхідність прив'язки фінансового господарства до теоретичних положень політичної економії. Так, зокрема, науковим доробком у науку про фінанси Ф. Кене є обґрунтування зв'язку відтворювального процесу виробництва з оподаткуванням. Зазначені фізіократи виступили з критикою існуючого фінансового строю та сформованої системи державного управління фінансами, вони стояли на засадах просвітницького абсолютизму та висунули ідею встановлення єдиного податку, який формуватиме державні доходи.

Пропозиції щодо методів формування державних доходів та їх видів надав російський науковець С. Десницький (1740—1789 рр.), який пропонував ввести: податки на майно; податки на продукти, вироблені у домашньому господарстві; податки на ввезені та вивезені товари; податки на господарську діяльність. Крім того, вчений розробив проект фінансового законодавства та обґрунтував твердження про те, що держава повинна фінансувати освіту й науку та встановлювати контроль над цінами [2].

У кінці XVIII ст. у багатьох країнах Європи відбулися значні соціально-економічні та політичні перетворення, що обумовили появу нових теорій в галузі права, держави і філософії та становлення науки про народне господарство — політичної економії. "Початок політичної економії як науки" [1, с. 86] пов'язаний з ім'ям відомого економіста А. Сміта, який, у своїй праці "Дослідження про природу та причини багатства" закладає тверде політико-економічне підґрунтя фінансової науки [4, с. 53]. Зауважимо, що основним постулатом А. Сміта стала лібералізація економічного життя країни, тобто повне невтручання держави в економіку. Прихильниками відходу від етатизму були, зокрема Д. Рікардо та Дж. Ст. Мілль. Внеском у фінансову науку Д. Рікардо є сформована теорія податків, а Дж. Ст. Мілль — теорія рівності жертви, у якій обґрунтовано принцип прогресивного оподаткування.

Перехід від абсолютизму до конституційного управління, інтенсивне зростання державного фінансового господарства у кінці XVIII на поч. XIX ст. стимулювало розвиток фінансової науки як науки про державні фінанси, а не як структурної частини політичної економії. Основна заслуга нової віхи у розвитку фінансової науки належить такому відомому німецькому фінансисту, як К. Рау, який у своєму підручнику "Основні початки фінансової науки" систематизував знання про фінанси: державні витрати, державні доходи, державний кредит, бюджет та фінансове управління. Зауважимо, що у цей період активізувалась фінансова думка у Росії. Так, у витоків фінансової науки в Росії, зокрема, стояли: М. Сперанський, Н. Тургенєв, М. Орлов, І. Горлов та інші. У своїх дослідженнях вказані вчені значну увагу приділяли проблематиці управління державними фінансами в Російській імперії [9]. Наприклад, М.М. Сперанський (1772—1839 рр.) у своєму дослідженні "План фінансів" надавав рекомендації з державного управління, розглядав проблеми регулювання державних фінансів, виступав за впровадження прибуткового прогресивного податку та підвищення податку на душу.

Прогресивними на той час були погляди Ж. Сімонді, який також зробив значний внесок у розвиток фінансової науки, вимагаючи скорочення податків та встановлення неоподаткованого мінімуму. Соціалізуючий вплив на розвиток фінансової науки здійснили наукові доробки К. Маркса. Водночас вчений фрагментарно в рамках політичної економії розглядає окремі категорії фінансів, як то: податки, бюджет, державний борг та інші [10].

Певний внесок у розвиток фінансової науки зробив А. Косса, який вважав фінансову науку теорією державного майна, що вивчає як таке майно слід складати, як ним користуватися та управляти [11]. Крім того, вчений відмічав, що фінансова наука не є доповненням до політичної економії та обґрунтовував необхідність державного втручання в економіку. Досить цікавими виглядають наукові погляди прихильника економічного лібералізму П. Леруа-Больє (1843—1916 рр.), який виступив проти господарської діяльності держави та прогресивного оподаткування. Крім того, вчений виключив категорію державних видатків із предмету фінансової науки, вважаючи її предметом лише державні доходи та вказуючи на прикладний характер фінансової науки.

Свою лепту у розвиток фінансової науки в Російській імперії у другій половині XIX — на початку XX століть внесли: С. Вітте, С. Ілловайський, В. Лебедев, І. Озеров, А. Ходський, І. Янжул та інші відомі науковці. Слід зазначити, що у XIX столітті ціла плеяда російських вчених на підставі досліджень зарубіжної теорії та практики управління державними фінансами, розвивали науку про державні фінанси та науку про управління ними на засадах державного соціалізму, який будувався в Росії. Так, наприклад, І.І. Янжул (1846—1914 рр.), який був яскравим представником державного соціалізму, відстоював думку про необхідність втручання дер-

жави у економічне життя. Вчений розглядав звичайні державні доходи (доходи від державного майна, регалії, податки, мита) та незвичайні державні доходи. Зауважимо, що І.І. Янжул ототожнював поняття "фінансова наука" та "фінансове право".

У світовій фінансовій науці в кінці XIX на поч. XX століть з'являються наукові напрацювання з фінансового менеджменту А. Файоля та Ф. Тейлора, а в середині XX століття — П. Друкера. Першопричиною появи системних та цілісних наукових робіт з фінансового менеджменту став розвиток приватних підприємств та необхідність створення ефективно функціонуючої системи управління на них. Зауважимо, що усі теоретичні та прикладні розробки у галузі фінансового менеджменту можуть бути використані не лише на приватних підприємствах, а й на підприємствах державної форми власності, які, в свою чергу, є складовою частиною сектору загальнодержавного управління, а їх фінанси — складовою державних фінансів. Тож, зазначені вчені внесли свою лепту у становлення науки про державні фінанси.

З розвитком приватних підприємств почали розвиватися національні фінансові ринки, що обумовило появу ґрунтовних теоретичних досліджень цієї сфери фінансової системи, що представляє собою сукупність обмінно-розподільчих відносин (Л. Башельє, Дж. Уільямс, Г. Марковіц, У. Шарп), та практичних розробок з підвищення ефективності функціонування як ринку, так і підприємств (Ч. Доу, Е. Джонс, Р. Коуз, Ф. Модільяні). Держава та підприємства державної форми власності, як відомо, також можуть бути повноцінними учасниками фінансового ринку, саме тому усі наукові напрацювання у цій сфері можна вважати лептою у розвитку науки про державні фінанси.

Таким чином, домінування приватного сектору, поява наукових розробок у галузі корпоративних фінансів призвели до розмежування державних фінансів і фінансів підприємств, що, в свою чергу, обумовило розвиток у сер. XX ст. неокласичної теорії фінансів [2]. Водночас, слід зазначити, що науковці не переставали цікавитися проблематикою державних фінансів. Так, у XX—XXI столітті А. Лігу, М. Фрідмен, Р. Масгрейв, Д. Брюммерхофф, Дж. Стігліц, В. П. Дьяченко, Е. А. Вознесенський, Б. Болдирєв, В. Федосов, В. Опарін та інші відомі економісти присвячували свої дослідження як державним фінансам у цілому, так і їх окремі категорії, як то: податки, бюджет, державний кредит та інші. Наприклад, у своїх працях Р. Масгрейв пов'язує неокласичні концепції державного регулювання з кейнсіанською політикою державних видатків, податкового обкладання та державного кредиту, вчений висуває пропозиції з підвищення ефективності державного управління [12].

Слід зазначити, що у XX ст. у науковій фінансовій літературі набули розвитку дослідження особистих фінансів (фінансів домогосподарств), які мають опосередкований вплив на розвиток науки про державні фінанси. Так, зазначені наукові напрацювання можуть бути використані при обранні тих чи інших інструментів фінансової політики держави, використання яких позначиться на стані державних доходів, а отже, й на стані державних фінансів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗРОБОК

Результати проведеного дослідження теоретичних витоків становлення науки про фінанси та її частини — науки про державні фінанси показали, що ця сфера економічних відносин зародилася в результаті функціонування держави та необхідності здійснення державного управління. Це обумовило ототожнення категорії "фінанси" з поняттям "державні фінанси", які протягом декількох століть розглядалися виключно у складі науки про державне управління. До науковців, які дотри-

мувались такої позиції відносно, зокрема: Д. Карафу, Н. Макиавелі, Ж. Бодена. Водночас, еволюція наукових думок сприяла появі праць учених, у яких фінанси розглядалися як складова частина політичної економії (У. Петті, П. Буагільбер, А. Сміт та інші) та в рамках правових наук, зокрема, фінансового права (В. Лебедев, І. Янжул, Г. Жез та інші). До наступної групи відносно вчених, наукові праці яких сприяли становленню фінансової науки як самостійної галузі знань, предметом якої спочатку були лише державні фінанси (Й. Зонненфельс, І. Юсті, А. Косса, К. Рау, К. Еєберг та інші), а пізніше й місцеві (Ф. Нітті, П. Леруа-Больє, Е. Селігман та інші), корпоративні (Г. Кінг, В. Лох, М. Дженсен, К. Сміт) та особисті (К. Плен, М. Хантер) фінанси. Усі зазначені вчені внесли свою лепту у розвиток науки про фінанси взагалі та державні фінанси зокрема; вважаємо, що кожен з них стоїть у витоків того чи іншого напрямку наукових досліджень у галузі фінансів.

Подальших наукових досліджень потребують концептуальні засади державних фінансів, їх інституціональне середовище та структура.

Література:

1. Янжул И. И. Основные начала финансовой науки: Учение о государственных доходах. — М.: "Статут", 2002. — 555 с. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/1271620/>

2. Ковалев В. В. Основы теории финансового менеджмента. М.: Изд-во "Прспект", 2007. — 536 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?id=wNedBAAAQBAJ&pg=PT503&lpg=PT503&dq=%D0%94.+%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0+%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&source=bl&ots=Zepnb0hP6I&sig=KwVY5VYpRVUdhJlvvToxhWt0NMk&hl=ru&sa=X&ved=0CDsQ6AEwBGoVChMIiOyXzeTfxgIVAZwsCh20UQF#v=onepage&q=%D0%94.%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&f=false>

3. Пушкарева В. М. Становление финансовой науки как науки о финансах государства [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.jourclub.ru/3/953/2/>

4. Основные начала финансовой науки / Сочинение К.Г. Рау, Профессора в Гейдельберг. — С. Петербург: Вь типографіи Майкова, 1867—1868. (Томъ I / Переводъ съ пятого нѣмецкаго изданія подъ редакціей А. Корсака. — 1867. — IV, 316, [2] с.; Томъ II / Переводъ съ пятого немецкаго изданія подъ редакціей В. Лебедева. — 1868. — II, 372, II, [1] с.). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bookva.org/books/2065>

5. Политическая и общественные теории XVI-го века: Схоластика. — Макиавелли и Томасъ Моръ. — Реформація: Лютеръ, Кальвинъ, анабаптисты. — Жанъ Бодень / [Соч.] Ю. Жуковского. — С. Петербургъ: Типографія А. Головачева, 1866. — II, 160, III с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bookva.org/books/2806>

6. Антология экономической классики / Предисловие И.А. Столярова. — М.: МП "Эконов", "Ключ", 1993. — 475 с.

7. Джонъ Локкъ. Его жизнь и философская деятельность: Биографическій очеркъ Е. Ф. Литвиновой: Съ портретомъ Локка, гравированным в Лейпциге Геданомъ. — СПб.: Типографія Ю.Н. Эрлихъ, 1892. — 77 с. (Жизнь замечательныхъ людей. Биографическая библиотечка Ф. Павленкова) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bookva.org/books/1136>

8. Лебедев В.А. Финансовое право. — М.: Статут. (в серии "Золотые страницы финансового права"), 2000. — 460 с., Т. 2 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/361919/>

9. Сперанский М. М. У истоков финансового права / М.М. Сперанский, Н.И. Тургенев, М.Ф. Орлов // Из се-

рии: "Золотые страницы российского финансового права". — М.: Статут, 1998. — 432 с. — [Электронный ресурс].

— Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/337705/>
10. Маркс К., Энгельс Ф., Соч. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/M/MARKS_Karl_ENGEL%27S_Fridrih/_Marks_K.,_Engel%27s_F..html

11. Пушкарева В.М. История финансовой мысли и политики налогов: учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 192 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/Puschk/index.php

12. Масгрейв Р. А., Масгрейв П. Б. Государственные финансы: теория и практика / Пер. с 5-го англ. изд. [1989]. — М.: Бизнес Атлас, 2009. — 716 с. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.chitalkino.ru/masgreyv-richard-a/>

References:

1. Janzhul, I. I. (2002), "The basic principles of financial science: The doctrine of state revenues", Statut, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.twirpx.com/file/1271620/> (Accessed 3 Aug 2015).

2. Kovalev, V. V. (2007), "Fundamentals of the theory of financial management", Prospekt, Moscow, Russia, [Online], available at: <https://books.google.com.ua/books?id=wNedBAAAQBAJ&pg=PT503&lpg=PT503&dq=%D0%94.+%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0+%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&source=bl&ots=Zepnb0hP6I&sig=KwVY5VYpRVUdhJlvvToxhWt0NMk&hl=ru&sa=X&ved=0CDsQ6AEwBGoVChMIiOyXzeTfxgIVAZwsCh20UQF#v=onepage&q=%D0%94.%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%84%D0%B0%20%D1%84%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8B&f=false> (Accessed 3 Aug 2015).

3. Pushkareva, V. M. "Formation of financial science as the science of the state finances", [Online], available at: <http://www.jourclub.ru/3/953/2/> (Accessed 3 Aug 2015).

4. Rau, K. G. (1868), "The basic principles of financial science", [Online], available at: <http://www.bookva.org/books/2065> (Accessed 3 Aug 2015).

5. "Political and social theory XVI-th century: Scholastica" (1866), Tipografija A. Golovacheva, [Online], available at: <http://www.bookva.org/books/2806> (Accessed 3 Aug 2015).

6. Anthology of Economic Classics (1993), MP "Jekonov", "Kljuch", Moscow, Russia.

7. "John Locke. His life and his philosophical activity: Biographical sketch E. Litvinova" (1892), [Online], available at: <http://www.bookva.org/books/1136> (Accessed 3 Aug 2015).

8. Lebedev, V. A. (2000), "Financial law", Statut, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.twirpx.com/file/361919/> (Accessed 3 Aug 2015).

9. Speranskij, M. M. and Turgenev, N.I. and Orlov, M.F. (1998), "Sources of financial law", Statut, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.twirpx.com/file/337705/> (Accessed 3 Aug 2015).

10. Marks, K., Jengel's, F. Soch., [Online], available at: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/M/MARKS_Karl_ENGEL%27S_Fridrih_Marks_K.,_Engel%27s_F..html (Accessed 3 Aug 2015).

11. Pushkareva, V. M. (1996), "The history of financial thought and policy of taxes: Proc. allowance", INFRA-M, Moscow, Russia, [Online], available at: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/Puschk/index.php (Accessed 3 Aug 2015).

12. Masgrejv, R. A. Masgrejv, P. B. (2009), "Public Finance: Theory and Practice", Biznes Atlas, Moscow, Russia, [Online], available at: <http://www.chitalkino.ru/masgreyv-richard-a/> (Accessed 3 Aug 2015).

Стаття надійшла до редакції 04.08.2015 р.

В. Г. Гончар

ПЕРВИННІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ В ПРОЦЕСІ КОМЕРЦІЙНОЇ ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ НЕРУХОМОСТІ В РАМКАХ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ

V. Gonchar

PRIMACY OF SUPPORT OF FINANCIAL SAFETY IN THE PROCESS OF COMMERCIAL VALUATION OF PROPERTY IN THE COURSE OF MORTGAGE LENDING

Здійснено аналіз основних проблем іпотечного кредитування, вивчено й обґрунтовано особливості оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування в Україні. На основі літературного огляду вітчизняних та зарубіжних фахівців наведено характеристику найбільш поширених ризиків, що загрожують фінансовій безпеці в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках вітчизняного іпотечного кредитування. Запропоновано власні підходи щодо забезпечення фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування з метою мінімізації усіх ризиків, доведено важливість іпотечного страхування як інструмента підтримки належного рівня фінансової безпеки при наданні іпотечних кредитів в Україні.

In this work was analyzed the main problems of mortgage lending, investigated and substantiated characteristics of property valuation in the course of mortgage lending in Ukraine. Based on the literature review of national and foreign specialists was characterize most common risks to the financial security in the commercial real estate assessment under national mortgage lending. Was proposed own approaches to the support of financial security in the commercial assessment of real estate in the course of mortgage in order to minimize all risks; was proved the importance of mortgage insurance as a tool of maintaining the appropriate level of financial security in the granting of mortgage loans in Ukraine.

Ключові слова: фінансова безпека, комерційна оцінка, об'єкт нерухомості, іпотечне кредитування, іпотечне страхування.

Key words: financial security, commercial evaluation, the property object, mortgage lending, mortgage insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Застава нерухомого майна — іпотека як важливий інструмент державного фінансово-господарського механізму покликана забезпечити належне виконання фінансових зобов'язань суб'єктів ринкових відносин.

Ринок іпотечного кредитування займає чи не найважливіше місце в спектрі фінансових методів економічного стимулювання й стабілізації розвитку економіки. Купівля житла в кредит є досить популярною практикою в багатьох країнах світу. Іпотечне кредитування — це процес довгострокового вкладення капіталу як механізм інвестування. Таке кредитування в Україні стикається з низкою проблем, першочерговою з яких є відсутність достатньої кількості наявних у населення фінансових ресурсів, що веде до нестатку коштів у банків та країни в цілому.

Закон України "Про іпотеку" розв'язує цілу низку організаційно-правових питань, які мали б полегшити й спростити застосування іпотеки відповідно до міжнародних стандартів. Однак реалії українського іпотечного кредитування свідчать про протилежне. Проте вищевказаним законом здійснено спробу на законодавчому рівні ввести процедуру виселення мешканців із жит-

ла, на яке, відповідно до іпотечного договору, звертається стягнення. Крім того, в Україні прийнята трьохрівнева система положень оцінки майна. До першого рівня належать: Національні стандарти № 1 [1]; № 2 [2], № 3 [3]; № 4 [4] та Закони України.

Іпотечне кредитування в Україні почало розвиватися з 2001 року. Однак у 2009—2011 році український іпотечний ринок опинився на межі кризи, оскільки:

- активізувалися проблеми з джерелами фінансування іпотечного кредитування, а тому було згорнуто практично усі іпотечні програми;

- банки шукали шляхів зменшити свої валютні ризики, що привело до згортання майже всіх операцій з валютного кредитування;

- як результат, падіння цін на об'єкти нерухомості, погіршення якості іпотечних портфелів банків.

На сьогоднішній день великі банки України контролюють більше 67% усього іпотечного ринку. Останніми роками операції з іпотечного кредитування стали надавати такі провідні банки, як: ВАТ "Ощадбанк" — займає 13% ринку, ВАТ "Укресімбанк" — 10%, АКБ "Надра" — 7%, АКБ "Аркада" — 6%, АКБ "Правексбанк" — 5%, АПІБ "Аваль" — 8%, ЗАТКБ "Приватбанк" — 4%, АКБ

"Укрсоцбанк" — 3%, Райффайзенбанк — 3%, що становить 59 % від усього ринку. Ці банки мають найбільш розгалужену мережу філій на території України, а також жорстко конкурують між собою [5].

Завдяки розвитку ринку іпотечного кредитування можна вирішити перелік проблем, які стосуються різноманітних сфер економіки України. Однак рівень розвитку ринку іпотеки залишається вкрай незадовільним. Зокрема згідно з даними Української національної іпотечної асоціації (УНІА), обсяги іпотечного кредитування в Україні станом на жовтень 2013 року досягли 20,8 млрд грн., що становило близько 6% ВВП України (у розвинутих країнах цей показник сягає більше половини ВВП) та приблизно 10% загального кредитного портфеля українських банків [6].

Розвиток іпотечного кредитування в цілому, а також питання фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування зокрема, залежать в першу чергу від наявності в країні законодавства, місії якого є забезпечення фінансового захисту як банку, так і позичальника. Однак, в Україні існують значні проблеми з нинішньою нормативно-правовою базою в області іпотечного кредитування, найважливішими з яких є:

1. Нечіткість означення в ст. 5 Закону України "Про іпотеку" [7] поняття предмета іпотеки.
2. Неврегульованість організаційно-правових норм і засад використання іпотечних цінних паперів.
3. Проблеми виконання рішень судів щодо майна застави.
4. Проблеми із реалізацією принципу захисту прав кредитора.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми розвитку іпотечного кредитування та пов'язані з ним аспекти, зокрема, питання фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів застави, розглядали такі науковці, як О.В. Жук [8], І.В. Пастернак [9], О.М. Петрашук [9], І. Нікітченко [10], Ю.П. Ніверська [11], Т. Андрушків [12] та ін. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень процесу забезпечення розвитку іпотечного ринку та операцій з іпотечного кредитування в Україні, а також системних досліджень в області організаційно-правових засад його розвитку (зокрема, в контексті фінансової безпеки), недостатньо досліджено основи фінансової безпеки такого виду банківських операцій загалом та не проведено ґрунтовного аналізу досягнення фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування в напрямі мінімізації ризиків. Крім того, недосконало вивчено ризики банків, методи забезпечення фінансової безпеки іпотечних операцій, використання правових й економічних методів та інструментів подолання конфліктів іпотечного ринку.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження — здійснити аналіз основних проблем іпотечного кредитування України, а також запропонувати власні підходи до забезпечення фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування з метою мінімізації усіх ризиків.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБҐРУНТУВАННЯ

Рівень розвитку ринку іпотечного кредитування, як уже було згадано вище, в першу чергу залежить від належного законодавства країни, покликаного забезпечити захист не лише іпотечного кредитора, а й позичальника, а також здійснити прогнози перспектив їх розвитку та реалізувати заходи з покращення цілого спектру правовідносин між банком та клієнтом як запоруки досягнення фінансової безпеки.

Хоча іпотечне кредитування і може стати одним із вагомих засобів забезпечення зобов'язань по довгостроковим інвестиціям, однак, існує ціла низка важливих проблем, що перешкоджають такій перспективі, зокрема:

- недосконалість законодавчої бази щодо регулювання процедур звернення відносно стягнень на предмет іпотеки, що значною мірою підвищує ризик іпотечного кредитування;
- відсутність трастових фондів іпотечного страхування;
- недовіра до українських банків та страх втрати власного житла у випадку банкрутства банку-надавача кредиту;
- нерозвиненість інфраструктури та низька ефективність житлового будівництва;
- неспроможність української банківської системи надійно працювати за схемами реінвестування міжнародного зразка;
- невивідні та високовартісні умови надання іпотечних кредитів, зокрема, висока ціна першого внеску за кредитом;
- непомірні вимоги до позичальників, зокрема, наявність високих зарплат, ідеальної кредитної історії тощо;
- низький рівень заощаджень населення.

Для забезпечення фінансової безпеки банківським установам необхідна така система, яка б дозволила безперервно здійснювати діагностичні дії, націлені на підтримку розумного обґрунтованого рівня безпеки операцій з іпотечного кредитування. В даному випадку часто виникає протиріччя між високим рівнем очікуваних доходів від такого кредитування й наявністю значних ризиків. Застава об'єктів нерухомого майна є вагомим елементом фінансово-господарського механізму, покликаного допомогти в забезпеченні виконання фінансових зобов'язань суб'єктів ринку.

Оцінка будь-якого виду майна та майнових прав представляє собою процес знаходження їх вартості за процедурою, встановленою нормативно-правовими актами. Це процес визначення ціни на нерухомість і пов'язаних із нею майнових прав експертом (оцінювачем) із використанням сукупності підходів, методів та інструментів, які передбачають збір й аналіз даних, здійснення розрахунків та оформлення відповідних звітів й висновків, що стосуються визначення вартості комерційної нерухомості.

Особливістю оцінки об'єктів нерухомості з метою знаходження їх вартості в рамках іпотечного кредитування є участь банку, позичальника (клієнта) та оцінювача. Банківській установі треба визначити реальну вартість поданого під заставу майна, а позичальнику — отримати найбільш доступний ліміт кредитування з невеликими ризиками. Оцінювач же повинен врегулювати відносини між банком та клієнтом на користь обох сторін, створити умови для більшої чистоти і прозорості процесу надання кредиту. Результатом такої оцінки є звіт про оцінювання вартості застави, який видається відповідним експертом, на основі якого банк може визначити поточну ліквідність даного об'єкта з врахуванням інвестиційної привабливості та кон'юнктури ринку. Зазвичай, у звіті установи-оцінювача зазначається термін експозиції та ліквідаційна вартість об'єкта застави, а також зміна вартості об'єктів застави протягом усього терміну кредитування.

Надавач іпотечного кредиту прагне максимізувати його вартість, а позичальник — мінімізувати з метою зменшення ризику. Оцінка повинна бути такою, щоб уникати суперечностей інтересів стосовно величини надаваного кредиту, що, в свою чергу, підвищує рівень фінансової безпеки та ефективність самої системи іпотечного кредитування. Від оцінювача зазвичай вимагається висока кваліфікація в області принципів і механізмів оцінки, знання ринку нерухомості, попиту і

пропозиції тощо. Крім того, оцінка має бути незалежною, що є проблемою для нинішнього українського ринку іпотеки.

Поняття заставної вартості в практиці іпотечного кредитування комерційної нерухомості в Україні сьогодні немає чіткого однозначного визначення та єдиної методики розрахунку. Зазвичай банки зараховують вартість, близьку до ринкової. Вітчизняна банківська система, однак, не враховує міжнародних стандартів оцінювання об'єктів нерухомості як забезпечення застави. Крім того, певні банки при оцінці майна використовують нормативні документи, які встановлюють процедури оцінки землі та інших об'єктів нерухомості при оподаткуванні чи приватизації, що для оцінювання забезпечення застави взагалі неприйнятні.

Заставна вартість майна як предмета іпотечного кредитування розглядається як сума, отримана з продажу предмета застави, однак за вирахуванням витрат, пов'язаних із зверненням стягнення на предмет іпотеки та його реалізацією. При цьому зазначена сума прогнозується з визначеною часткою ймовірності, в залежності як від терміну дії кредитного договору, так і від властивостей нерухомого майна [13].

Заставну вартість варто відносити до неринкових видів вартості. Нагадаємо, що правильна оцінка об'єкта нерухомості як предмета кредитування дає банку можливість раціоналізувати умови кредитних договорів, знизити усі ризики.

Варто відмітити, що Європейська група оціночних асоціацій (TEGoVA) шляхом застосування Європейських стандартів оцінювання майна рекомендує кредитним установам брати за основу ринкову вартість, а кредитор має здійснити правильну банківську політику щодо оцінки частки кредиту у вартості нерухомості. Тому більшість установ-оцінювачів в Україні також вважають, що єдиною правильною базою для оцінювання предметів застави є ринкова вартість [13]. Визначення такої вартості об'єктів нерухомості обранням незалежним експертом дає змогу отримати раціональне співвідношення між ціною заставного майна і величиною банківського кредиту з метою уникнення незгод між сторонами угоди.

Важливим фактором при оцінюванні будь-якого майна є аналіз найбільш ефективного його застосування. Варто відзначити, що при оцінці нерухомого майна оцінюється лише поточна вартість об'єкта застави. Банку ж потрібно отримати майбутню вартість, яку можна отримати в майбутньому після проведення відповідної правової процедури. Іноді при такій оцінці виникають помилки, які дорого обходяться. Зокрема переоцінка майна містить ризик втрат при дефолті, у той час як недооцінка веде до недоотримання прибутку. Саме тому механізми оцінювання застави об'єктів комерційної нерухомості мають прив'язуватись до ринкової ситуації з мінімумом припущень і максимумом реалістичного погляду на ситуацію.

Для результативного розвитку ринку іпотечного кредитування і забезпечення фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування автором пропонується:

- 1) створити й ввести однакові механізми оподаткування коштів, які вкладаються як у цінні папери, так і на банківські депозити;
- 2) спростити процедури і знизити жорсткі умови видачі кредитів;
- 3) налагодити процедури надання кредитів у іноземній валюті;
- 4) створити ефективну систему мобілізації наявних вільних коштів з одночасним пошуком інвесторів;
- 5) направити банківську діяльність на створення додаткових резервів;
- 6) провести ряд заходів щодо підвищення довіри українців до банків;
- 7) здійснити заходи щодо подальшого розвитку іпотечного кредитування;
- 8) удосконалити систему іпотечного страхування.

Іпотечне страхування — такий вид кредитного страхування, покликаний захистити банк від ризику отримання збитків в результаті дефолту клієнта за кредитами під заставу об'єктів нерухомості як передумова забезпечення фінансової безпеки іпотечного кредитування.

Актуальним стає вивчення всіх можливих ризиків по іпотечному кредитуванню і методів їх мінімізації шляхом страхування. Завданням страхування іпотечного кредитування є забезпечення учасникам такої операції захисту від ризику виникнення майнових втрат, гарантії повного відшкодування отриманих збитків від настання страхових випадків.

Отже, при іпотечному страхуванні необхідно визначити усі ризики і чітко їх прописати. Однак не всі ризики варто застраховувати, адже при страхуванні усіх ризиків, характерних і не характерних іпотечному кредитуванню, вартість самого кредиту значно зростає.

Чим вищий ступінь ризику, то більше шансів отримати прибуток або значний збиток. Основними причинами виникнення банківських ризиків іпотечного кредитування є такі:

- кризовий стан української економіки, яка виявляється у падінні виробництва, фінансовій нестабільності безлічі установ і організацій;
- нестабільність валютних курсів;
- недосконалість законодавства та нестійкість політичного становища;
- інфляція та ін. Хоча цей фактор можна розглядати як результат кризового стану економіки країни.

До найпоширеніших ризиків, що загрожують фінансовій безпеці в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування відносимо такі [11]:

1. Ризик фізичної втрати нерухомого майна (внаслідок знецінення чи знищення). Банк може передати страховій компанії.
2. Ризик втрати права володіння нерухомістю. Основна частка ризику припадає на банк.
3. Ризик зниження вартості нерухомості. Ризик припадає на ріелтора.
4. Ризик шахрайства клієнта. Важко прогнозується.
5. Ризик будівництва та монтажу нерухомості, яка зводиться (внаслідок дії природних та техногенних чинників, помилок проектування тощо). Такі ризики лягають на забудовника.
6. Ризик виявлення дефектів протягом періоду дії гарантійних зобов'язань.
7. Ризик невиконання зобов'язань забудовником.
8. Ризик фізичної втрати збудованої квартири.
9. Ризики неплатоспроможності.
10. Ризики невиконання зобов'язань сторонами іпотечного кредитування.

Іпотечне страхування покликане контролювати й стабілізувати виникнення усіх можливих ризиків, що в результаті призведе до процвітання ринку капіталу, зростання якого дозволяє створити іпотечні пули та захистити їх, а це, в свою чергу, сприятиме розвитку вторинного ринку іпотеки.

Отже, страхування іпотеки є досить вигідною справою для всіх сторін іпотечного кредитування. Воно націлено забезпечити банкам зниження кредитного ризику, а також значно мінімізує їх можливі втрати. Тому іпотечне страхування є надзвичайно ефективним шляхом забезпечення фінансової безпеки банків у процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Страхування іпотеки як метод забезпечення фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування діє на користь банків тоді, коли позичальник не в стані розрахуватися за кредитом. Однак для позичальника таке страхування представляє собою можливість отримання де-

шевих кредитів як запорука погашення кредиту у разі неплатоспроможності. Страхування іпотечного кредитування є стимулом як для кредиторів, так і для позичальників без підвищення фінансової ризикованості. В Україні введена в дію система правового регулювання іпотечної діяльності, однак, на практиці страхування об'єкта нерухомості в рамках іпотечного кредитування відображається в структурі показників страхування майна.

Отже, хоча іпотечне страхування як метод забезпечення фінансової безпеки в процесі комерційної оцінки об'єктів нерухомості в рамках іпотечного кредитування і є перспективним шляхом зменшення ризиків, однак, на його розвиток в Україні перш за все впливатимуть стабільність фінансового благополуччя населення, допомога держави в розвитку іпотечного кредитування, а також розроблення концепції страхування іпотечного кредитування. Маючи у своєму підпорядкуванні інструменти та механізми управління ризиками, банк може приступати до розроблення плану управління з метою документування дій і процедур, які будуть здійснені протягом строку іпотечного кредитування.

Отже, з метою забезпечення фінансової безпеки банків в процесі комерційної оцінки об'єктів застави в рамках іпотечного кредитування автором запропоновано в першу чергу спростити процедури і умови видачі іпотечних кредитів; удосконалити схеми надання кредитів в іноземній валюті; працювати над формуванням додаткових резервів; створити систему мобілізації наявних вільних коштів; здійснити заходи щодо подальшого розвитку іпотечного кредитування тощо.

Вирішення описаних у статті проблем і введення авторських пропозицій в рамках іпотечного кредитування покликане забезпечити зниження ризиків як кредитора, так і позичальника. У подальших дослідженнях розглянемо особливості та механізми поширення практики позасудового звернення стягнення для стимулювання дотримання договірних умов та забезпечення ліквідності кредитора.

Література:

1. Постанова КМУ від 10 вересня 2003 р. № 1440 Про твердження Національного стандарту № 1 "Загальні засади оцінки майна і майнових прав".
2. Постанова КМУ від 28 жовтня 2004 р. № Про затвердження Національного стандарту № 2 "Оцінка нерухомого майна".
3. Постанова КМУ від 29 листопада 2006 р. № 1655 Про затвердження Національного стандарту N 3 "Оцінка цілісних майнових комплексів".
4. Постанова КМУ від 3 жовтня 2007 р. № 1185 Про затвердження Національного стандарту № 4 "Оцінка майнових прав інтелектуальної власності".
5. Інформаційний портал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.prostobank.ua>
6. Гордина Є.М. Забезпечення фінансової безпеки при іпотечному кредитуванні в Україні / Є.М. Гордина // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. — 2009. — № 1 (171). — С. 79—85.
7. Про іпотеку [Електронний ресурс]: Закон України: від 05.06.2003 р. № 898-IV, зі змінами і доповненнями станом на 16.10.2011 // Офіц. Веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу до тексту: <http://zakon1.rada.gov.ua>
8. Жук О.В. "Стан і перспективи розвитку іпотечного кредитування в Україні" / О.В. Жук // Економічний простір. — 2009. — № 23/1. — С. 308—315.
9. Пастернак І.В., Петрашук О.М. "Проблеми та перспективи іпотечного кредитування в Україні" / Економічні науки. Фінансові відносини. — 2010. — № 3 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Economics/78046.doc.ht
10. Нікітченко І. "З початку осені — 2012 іпотечні кредити подорожчали майже на півтора процентних пункти" [Електронний ресурс]. — Режим доступу до

ресурсу: http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit/novosti/s_nachala_oseni_2012_ipotechnye_kredity_podorozhali_pochti_na_poltora_protsentnyh_punkta

11. Ніверська Ю.П. "Проблеми іпотечного кредитування" / Збірник студентських наукових праць Уманського національного університету садівництва. — 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=2593>

12. Андрушків Т. Криза іпотечного кредитування в Україні та шляхи її подолання // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Un_msm/2011_16/Ukrainska_nauka_16/01andrushkiv.pdf

13. Галасюк В.В. Кредитование под залог и ликвидационная стоимость. — Днепропетровск: Наука и образование, 2000.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), "Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine about the approval of national standard № 1 "General principles of property valuation and property rights", <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> (Accessed 22 July 2015).
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2004), "Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine about the approval of national standard № 2 "Real Estate Valuation", <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-%D0%BF> (Accessed 22 July 2015).
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006), "Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine about the approval of national standard № 3 "Assessment of integral property complexes", <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF> (Accessed 22 July 2015).
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), "Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine about the approval of national standard № 4 "Assessment majnovykh Intellectual Property Rights", <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF> (Accessed 22 July 2015).
5. Prostobank.ua (2015), available at: <http://www/prostobank.ua> (Accessed 22 July 2015).
6. Hordyna, Ye.M. (2009), "Providing of financial security in mortgage lending in Ukraine", *Ekonomika APK: Mizhnarodnyj naukovo-vyrobnychij zhurnal*, Vol. 1(171), pp. 79-85.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Law of Ukraine "On Mortgage"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15> (Accessed 22 July 2015).
8. Zhuk, O.V. (2009), "State and prospects of development of mortgage lending in Ukraine", *Ekonomichnyj prostir*, Vol. 23/1, pp. 308-315 (Accessed 22 July 2015).
9. Pasternak, I.V. and Petraschuk, O.M. (2010), "Problems and prospects of mortgage lending in Ukraine", *Ekonomichni nauky. Finansovi vidnosyny*. Vol. 3, available at: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Economics/78046.doc.ht (Accessed 22 July 2015).
10. Nikitchenko, I. (2012), "Since the beginning of autumn - 2012 mortgage loans rose by almost a half percentage points", available at: http://www.prostobank.ua/zhile_v_kredit/novosti/s_nachala_oseni_2012_ipotechnye_kredity_podorozhali_pochti_na_poltora_protsentnyh_punkta (Accessed 22 July 2015).
11. Nivers'ka, Yu. P. (2012), "Problems of mortgage lending" *Zbirnyk studentskykh naukovykh prats' Uman's'koho natsional'noho universytetu sadivnytstva*, available at: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=2593> (Accessed 22 July 2015).
12. Andrushkiv, T. (2011), "The crisis of mortgage crediting in Ukraine and ways to overcome", *Ukrainska nauka: mynule, suchasne, majbutnie*, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Un_msm/2011_16/Ukrainska_nauka_16/01andrushkiv.pdf (Accessed 22 July 2015).
13. Halasiuk, V. V. (2000), *Kredytovanye pod zaloh y lykvydatsyonnaia stoymost'* [Collateral Loans and liquidation value]. Dnepropetrovsk: Nauka i obrazovanie.

Стаття надійшла до редакції 18.06.2015 р.

*В. О. Заколюдажний,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

МОБІЛЬНА СТРАТЕГІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ

*V. Zakolodiazhnyi,
postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

MOBILE STRATEGY AS A INNOVATION PART OF INSURANCE COMPANY

Стаття присвячена актуальній проблемі інноваційного розвитку страхової діяльності. Визначено мобільну стратегію як сучасну і перспективну інноваційну складову розвитку страхової компанії. Охарактеризовано особливості застосування мобільного контенту в сфері страхування в зарубіжних країнах. Визначено тенденції та обґрунтовано перспективи використання сучасних інформаційних технологій в страховій діяльності. Доведено, що створення мобільного контенту є необхідною складовою для ефективного управління страховою компанією.

The article devoted to the issue of innovative development of insurance activity. Defined sing mobile devices Strategy as modern and advanced innovative component of the insurance company. Is characterized features of application of mobile content in the insurance sector in foreign countries. The trends and prospects of modern information technology in insurance activities were justified and defined. It is proved that the creation of mobile content is a necessary component for the effective management of the insurance company.

Ключові слова: мобільний додаток, мобільний контент, аутсорсинг, інновації в страхуванні, iOS app Store, Google Play, Android, CyberEdge, MakeSafeHappen, MetLife Infinity, Goodride, Liberty Mutual Home Gallery, "Zurich Risk Grading — What If?", Progressive Art App, Driver Feedback™.

Key words: mobile application, mobile content, outsourcing, innovations in insurance, iOS app Store, Google Play, Android, CyberEdge, MakeSafeHappen, MetLife Infinity, Goodride, Liberty Mutual Home Gallery, "Zurich Risk Grading — What If?", Progressive Art App, Driver Feedback™.

ВСТУП

Інноваційний розвиток страхової діяльності є необхідною умовою конкурентоспроможності страхових компаній. Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що серед всіх видів конкуренції в страхових компаніях в найбільшій мірі спостерігається нецінова конкуренція, яка проявляється в секторі інновацій і є запорукою успіху в жорсткій конкурентній боротьбі як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Актуальність теми статті обумовлена необхідністю пошуку та створення нових підходів для активізації діяльності страхової компанії на інноваційній основі. З метою запровадження та розвитку інноваційних процесів у страховій діяльності, необхідно проаналізувати зарубіжний досвід впровадження інновацій, основні напрями його розвитку та суперечності, які необхідно подолати для забезпечення належного рівня ефективності страхової діяльності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних засад та особливостей розвитку страхової діяльності на інноваційній основі займалися такі вітчизняні вчені, як В. Базилевич, О. Залетов, Р. Пікус, Н. Приказюк та інші. Серед російських вчених питання інноваційної складової в страховій діяльності висвітлено в працях Ю. Платонова, С. Завялова, Р. Юлдашева, Л. Кісельова, А. Соломатіної, В. Шахова, Р. Фатхутдінова. Серед зарубіжних вчених-економістів питаннями інновацій в страхуванні займалися Saurabh Sharma, Bill Budde, Kelly Sheridan, Tim Attia, Rod Brooks, Nathan Golia, Wayne Gretscky.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є визначення місця інновацій в страховій діяльності, особливостей інноваційного розвитку страхової компанії з використанням мобільного контенту.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сучасному етапі розвитку страхової діяльності впровадження інновацій є необхідною умовою для успішної конкуренції на страховому ринку. За своєю суттю інноваційна складова страхової діяльності є невід'ємним її елементом, оскільки страховик повинен розуміти та передбачати потреби своїх потенційних клієнтів і мати можливість ефективно реагувати на них, пропонуючи відповідні страхові продукти. Одним із таких інноваційних підходів є створення програмного забезпечення для користувачів iOS та Android.

Мобільна стратегія є головним пріоритетом для орієнтованих на клієнта страховиків. Це великий потенціал, який страхові компанії можуть використовувати для задоволення мінливих потреб клієнтів. У сучасному світі, де мобільний функціонал став невід'ємною частиною для кожної людини, страхові компанії мають виокремлювати мобільну стратегію як один з основних напрямів обробки та використання персональних даних. За останніми дослідженнями компанії Ernst & Young можна виокремити три основні причини, через які страхові компанії використовують мобільні технології:

1. Пропозиція та продаж страхових продуктів через мобільний канал.
2. Розвиток і розширення клієнтської бази.
3. Створення більш ефективних способів роботи страховиків з клієнтами.

Однак, залишається проблема заохочення страхових компаній щодо створення мобільних програм. Статистика ЕУ свідчить, що значна кількість страховиків на ринку страхових послуг схильна до традиційної роботи з клієнтами та віддає перевагу продажу страхових продуктів через прямих страхових посередників, в офісах страхових компаній [7, с. 2—10].

У сучасному бізнес-середовищі пошук та утримання клієнтів вимагає постійного контакту та заохочення. Тому створення мобільних додатків для користування суттєво поліпшить двосторонній зв'язок і буде зміцнювати довгострокові відносини страхової компанії та споживачів страхових продуктів.

Одним з основних завдань для страхової компанії, щодо створення мобільного додатку, має стати аналіз ринку мобільних програм шляхом перевірки топ чартів мобільних додатків. Таким чином, можна буде зрозуміти, який саме функціонал в найбільшій мірі цікавить потенційного клієнта [16, с. 1—8].

Розглядаючи запропоновані пропозиції страховими компаніями, можна виділити вісім пріоритетних пропозицій, які можна назвати інноваційними для покращення обслуговування клієнтів.

AIG — найбільша в світі страхова компанія, яка налічує понад 63 000 співробітників і 88 мільйонів клієнтів [2, с. 1—3]. Компанія пропонує страховий продукт CyberEdge як комплексне рішення, яке не тільки компенсує можливі втрати від витоку даних і дозволяє подолати кризу, що виникла з причини витоку. CyberEdge є спеціалізованим полісом, особливою ознакою якого є покриття лише незначної частки кібер-ризиків у рамках невеликого під-ліміту. Слід зазначити, що для роботи цього покриття по іншому полісу обов'язковою умовою є настання страхового випадку за основним ризиком [3].

З цією метою компанія AIG створила мобільний додаток під назвою CyberEdge. Цей мобільний інструмент дає змогу ознайомитися з останніми аналітичними даними про кібер-атаки та розрахувати приблизні витрати на подолання кібер-інциденту для конкретної компанії.

Серед найбільш у світі страхових компаній, які в останні десятиліття успішно створюють та використовують мобільні додатки для роботи з клієнтами з метою підвищення ефективності свого розвитку на інно-

ваційній основі, є компанія Nationwide, яка за 85 років своєї діяльності стала однією з найбільшій страхових і фінансових компаній в світі [19].

Компанія Nationwide розробила мобільний додаток під назвою MakeSafeHappen. Цей мобільний додаток дозволяє користувачам записувати вік кожної дитини, використовувати журнал з безпеки та конкретні рекомендації для безпеки кожної кімнати в будинку. Мобільний додаток MakeSafeHappen можна також використовувати для формування системи безпеки дітей у будь-якому будинку [12].

Впродовж багатьох десятиліть провідним міжнародним холдингом у сфері страхування та пенсійного забезпечення виступає MetLife, Inc., скорочено від Metropolitan Life Insurance Company, Inc [18, с. 1—5]. Компанія MetLife надає клієнтам широкий спектр продуктів і послуг зі страхування життя і здоров'я, від нещасного випадку та пенсійного забезпечення через мережу дочірніх компаній і філій, банків-партнерів і каналів прямого маркетингу [6].

MetLife займає провідні позиції на ринках США, Японії, Латинської Америки, Азійсько-Тихоокеанського регіону, Європи та Близького Сходу [8]. У 2014 році компанія MetLife створила для своїх клієнтів мобільний додаток під назвою MetLife Infinity. Цей додаток надає змогу своїм користувачам завантажувати фотографії та ділитися спогадами зі своїми близькими або просто моментами повсякденного життя, відкривати доступ для рідних і близьких для переглядання фото колекцій користувача.

Колекції можуть бути побудовані протягом року і надавати доступ для бажаних одержувачів, а також відкривати доступ на заплановану дату. MetLife Infinity також можна використати як хмарне сховище для критичної інформації, включаючи паспорти, свідоцтва про народження, і, звичайно, фінансові та страхові документи.

Такі можливості мобільного додатку MetLife Infinity дозволили страховій компанії прискорити аквізиційні процеси та здешевити аквізиційні витрати, які спрямовані на розширення страхового поля страховика, зростання чисельності потенційних страхувальників, а також кількості застрахованих об'єктів [7].

Як приклад успішного та ефективного використання мобільних додатків у сфері автотранспортного страхування в цілому, автокаско страхування, страхування цивільно-правової відповідальності власників автотранспортних засобів слід назвати Allstate Corporation, що є третьою за величиною компанією в США. За підсумками 2014 року страхова компанія Allstate Corporation отримала 35,2 мільярда доларів страхових премій, з яких майже \$ 28,9 мільярда премій від страхування відповідальності [4].

У 2014 році Allstate на ринку мобільних додатків зайняли свою нішу для байкерського світу користувачів мобільних пристроїв створивши Allstate Goodride — мобільний помічник для мотоциклістів.

Мобільний додаток записує детальну інформацію про подорожі свого власника, відстежує милі подорожування, маршрути. Через даний мобільний додаток його користувачі мають змогу отримати інформацію про можливість зміни погоди, розташування автозаправних станцій, готелів, станцій технічного обслуговування та найближчих сервісів та центрів обслуговування Allstate [11].

З метою прискорення укладання страхових угод майнового страхування фізичних та юридичних осіб шляхом віртуальної інвентаризації їх особистих майнових об'єктів страховою групою, яка спеціалізується на майновому та авто страхуванні було створено мобільний додаток Home Gallery, використовуючи який потенційні страхувальники можуть провести віртуальну інвентаризацію майнових об'єктів, товарно-матеріальні

запаси (фотографії особистих об'єктів, штрих-коди, квитанції щодо ціни об'єкта на дату покупки) можуть бути експортовані в якості вкладень з коментарями до страхової компанії.

За наслідками страхового випадку використання даного мобільного додатку суттєво прискорить і зробить більш ефективною роботу аварійного комісара, в тому числі й за фактами крадіжки майна. Застосування мобільного додатку Home Gallery дозволило компанії отримати суттєві прирости страхових премій, прибутку якій у 2013 році сягнув майже 2 мільярдів доларів. На сьогодні страхова група Liberty Mutual має високі рейтинги фінансової стійкості [12].

На європейському континенті в плані застосування мобільних додатків слід назвати найбільшу страхову компанію Швейцарії Zurich Insurance Group. Zurich Insurance Group Ltd є міжнародною страховою компанією, діяльність якої базується на трьох основних бізнес-сегментах: загальне страхування, глобальне страхування життя і сільськогосподарське страхування. За результатами діяльності Zurich Insurance Group входить до 100 найдорожчих світових брендів [5].

Найбільш вдалим інноваційним рішенням даної компанії є такі мобільні додатки, як: Zurich MIA; Zurich Virtual Literature Rack; Zurich Risk Room. Найбільшою уваги заслуговує "Zurich Risk Grading — What If?", який дає змогу користувачам візуалізувати представлення ризиків за класифікаціями та технологіями Zurich Insurance Group [25].

Як внаслідок застосування даного додатку, компанія на стадії андеррайтингу проводить ефективну оцінку страхових ризиків, що дозволяє їй в подальшому успішно конкурувати як в тарифній політиці, так і в сфері резервування [24].

Одним з найбільш проблемних сегментів майнового страхування в світі є страхування витворів мистецтва, раритетних майнових об'єктів [22, с. 142]. Проблемність полягає в тому, що достатньо складно провести оцінку таких ризиків, визначити тариф і вартість через відсутність необхідного інформаційного контуру. Вихід з такої ситуації запропонувала одна з найбільших компаній в США Progressive Corporation створивши мобільний додаток Progressive Art App [14].

Успішним прикладом застосування мобільних додатків в автотранспортному застосуванні є мобільний додаток Driver Feedback™, розроблений у 2015 році компанією State Farm Insurance. Основна мета застосування даного мобільного додатку допомогти користувачам транспорту зменшити ризики настання транспортних пригод через свої звички [10].

За даними Національного управління з безпеки руху США, через необачність водіїв, сильне прискорення, в результаті чого відбувається різке гальмування або різкі повороти, водії досить часто потрапляють в ДТП через свою манеру керування автотранспортом. Driver Feedback™ використовує акселерометр у вашому смартфоні та GPS локатор для вимірювання гальмування, прискорення, критичної зони повороту для кожної поїздки та в режимі реального часу надає водію консультації щодо поліпшення керування транспортним засобом. Також власники даного додатку можуть порівняти дані отримані за період поїздки з іншими своїми поїздками для покращення своїх навичок та манери керування транспортним засобом [21].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Досвід зарубіжних країн вказує на необхідність розвитку мобільної стратегії для страхових компаній,

оскільки ріст попиту на мобільні додатки та динаміка зростання користувачів мобільного контенту призводить до великої зацікавленості з боку потенційних клієнтів, і, як наслідок, обумовлює зростання грошових потоків страхових компаній.

Позитивними тенденціями функціонування мобільної стратегії в зарубіжних країнах є: розширення територіального охоплення страховими продуктами; покращення страхової культури; створення можливості самообслуговування; зниження впливу людського фактору. Інноваційність взаємодії страховика та клієнтів через мобільний контент дозволить суттєво збільшити кількість клієнтів. Страхові компанії, які спеціалізуються на певному виді страхування, можуть діяти не менш успішно, ніж універсальні страхові корпорації, оскільки ефективність бізнесу забезпечується потужною інформаційною базою яку, надає мобільний додаток.

Впровадження мобільного контенту в процес роботи страхових компаній передбачає не тільки обробку великих та взаємозв'язаних масивів даних, але й може використовуватися для їх аналізу та обґрунтування варіантів управлінських дій. У цьому випадку важливу роль відіграє врахування різноманітних відомостей про сектори економіки, регіони, фірми та господарські суб'єкти, а також облік фінансових, трудових та матеріальних ресурсів і врахування безпосередніх потреб застрахованих осіб.

Обсяги інформації, високі вимоги до точності й достовірності, необхідність ефективного аналізу фінансового стану клієнтури та страхової фірми, це основні причини, які визначають необхідність автоматизації страхового бізнесу.

Інноваційний розвиток страхової діяльності в світі відбувається під впливом процесів глобалізації, розширення і все більшого використання інформаційних технологій, мобільного контенту, а також значною динамікою технічного прогресу.

Через це, дослідження сутності та місця інновацій як фактору підвищення ефективності страхової діяльності та пошуку інноваційних підходів дозволяють сформулювати пропозиції щодо перспектив використання сучасних інформаційних технологій в страховій діяльності.

Однак дана проблематика, попри значну актуальність, досі не стала об'єктом широких наукових дискусій і тому потребує кращого висвітлення і теоретичного обґрунтування в фахових джерелах.

Перспективним напрямом подальших досліджень у цій сфері є фінансові відносини суб'єктів страхової діяльності в умовах розвитку інновацій з позиції аналізу інструментів інноваційного розвитку страхової діяльності, механізму інвестування інноваційних проектів, а також аутсорсингу в системі управління інноваційним процесами в сфері страхування.

Література:

1. Ведомости, Пресса о страховании, страховых компаниях и страховом рынке, 27 ноября 2012 г., available at: <http://www.insur-info.ru/press/8193>, (13 March 2012).
2. Корпоративний буклет AIG, available at: http://www.aig.ru/Chartis/internet/RU/ru/corporate_booklet_v2_2015_tcm3958-625832.pdf (13 March 2012).
3. AIG, Products and Services, Professional Liability CyberEdge, available at: http://www.aig.com/CyberEdge-Mobile-App_3171_470715.html
4. Allstate Newsroom — History and Timeline Page, Allstate. 2010, Retrieved 2011-02-17.
5. Best Global Brands 2011, Interbrand.
6. Botti T. (2006), Envy of the world/ a history of the U.S. economy & big business. — New York: Algora Publishing, P. 140.

7. Ernst & Young recent research, Mobile technology in insurance, performance measurement methodology, available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-mobile-technology-in-insurance/\\$FILE/EY-mobile-technology-in-insurance.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-mobile-technology-in-insurance/$FILE/EY-mobile-technology-in-insurance.pdf)

8. Forbes Magazine/ available at: http://www.forbes.com/fdc/welcome_mjx.shtml

9. Global 500, Fortune Magazine, available at: http://fortune.com/global500/?iid=G500_fl_list

10. iTunes Preview, Description, Driver Feedback™, available at: <https://itunes.apple.com/us/app/driver-feedback/id432357729?mt=8>

11. iTunes Preview, Description, Goodride, available at: <https://itunes.apple.com/us/app/goodride-by-allstate/id439396162?mt=8>

12. iTunes Preview, Description, Liberty Mutual Home Gallery, available at: <https://itunes.apple.com/us/app/liberty-mutual-home-gallery/id486920804?mt=8>

13. iTunes Preview, Description, MakeSafeHappen, available at: <https://itunes.apple.com/us/app/makesafehappen/id957375295?mt=8>

14. iTunes Preview, Description, Progressive Art App, available at: <https://itunes.apple.com/us/app/progressive-art-app/id410964127?mt=8>

15. iTunes Preview, Description, Zurich Risk Grading — What If?, available at: <https://itunes.apple.com/us/app/zurich-risk-grading-what-if/id590668627?mt=8>

16. Kelly Sheridan Associate Editor, InformationWeek, Mobile Strategy (2014).

17. MetLife, Inc. 2012 MetLife, Annual Report, P.3, Inc. 2012.

18. Metropolitan Life Insurance Company (MetLife, Inc.), The History of Corporate.

19. Nationwide Mutual Insurance Company Overview, available at: <http://www.nationwide.com>

20. State Farm Companies, There For You Since Day One Welcome to Our Company Overview/ available at: <https://www.statefarm.com/about-us/company-overview/>

21. State Farm Insurance, Fast facts about State Farm, available at: <https://www.statefarm.com/about-us/company-overview/fast-facts/>

22. Suzanne Rivard; Benoit Aubert; Michel Patry; Guy Paré; Heather Smith (2004). Information Technology and Organizational Transformation: Solving the Management Puzzle. Butterworth-Heinemann. p. 142.

23. The World's Biggest Public Companies, Forbes

24. Zurich Insurance Group Overview, available at: Zurich.com

25. Zurich Says Board Will Propose Ackermann as Chairman (2012), Bloomberg, (13 March 2012).

References:

1. Insur-info.ru (2012), "Sheets, Press insurance, insurance companies and the insurance market", available at: <http://www.insur-info.ru/press/8193> (Accessed 2 June 2015).

2. AIG (2015), "Corporate booklet AIG", available at: http://www.aig.ru/Chartis/internet/RU/ru/corporate_booklet_v2_2015_tcm3958-625832.pdf (Accessed 2 June 2015).

3. AIG (2015), Products and Services, Professional Liability CyberEdge, available at: http://www.aig.com/CyberEdge-Mobile-App_3171_470715.html (Accessed 2 June 2015).

4. Allstate (2010), "Allstate Newsroom — History and Timeline Page", available at: <http://www.allstatenewsroom.com/channels/History-and-Timeline/pages/history-timeline> (Accessed 2 June 2015).

5. Interbrand (2011), "Best Global Brands", <http://www.bestglobalbrands.com/previous-years/2011> (Accessed 2 June 2015).

6. Botti, T. (2006), Envy of the world/ a history of the US economy & big business, Algora Publishing, New York, USA.

7. Ernst & Young recent research (2014), "Mobile technology in insurance, performance measurement methodology", available at: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-mobile-technology-in-insurance/\\$FILE/EY-mobile-technology-in-insurance.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-mobile-technology-in-insurance/$FILE/EY-mobile-technology-in-insurance.pdf) (Accessed 2 June 2015).

8. Forbes Magazine (2015), available at: http://www.forbes.com/fdc/welcome_mjx.shtml (Accessed 2 June 2015).

9. Fortune Magazine (2015), "Global 500", available at: http://fortune.com/global500/?iid=G500_fl_list (Accessed 2 June 2015).

10. iTunes Preview (2015), "Description, Driver Feedback™", available at: <https://itunes.apple.com/us/app/driver-feedback/id432357729?mt=8> (Accessed 2 June 2015).

11. iTunes Preview (2015), "Description, Goodride", available at: <https://itunes.apple.com/us/app/goodride-by-allstate/id439396162?mt=8> (Accessed 2 June 2015).

12. iTunes Preview (2015), "Description, Liberty Mutual Home Gallery", available at: <https://itunes.apple.com/us/app/liberty-mutual-home-gallery/id486920804?mt=8> (Accessed 2 June 2015).

13. iTunes Preview (2015), "Description, MakeSafeHappen", available at: <https://itunes.apple.com/us/app/makesafehappen/id957375295?mt=8> (Accessed 2 June 2015).

14. iTunes Preview (2015), "Description, Progressive Art App", available at: <https://itunes.apple.com/us/app/progressive-art-app/id410964127?mt=8> (Accessed 2 June 2015).

15. iTunes Preview (2015), "Description, Zurich Risk Grading — What If?", available at: <https://itunes.apple.com/us/app/zurich-risk-grading-what-if/id590668627?mt=8> (Accessed 2 June 2015).

16. Sheridan K. (2014), "InformationWeek", Mobile Strategy.

17. MetLife, Inc. (2012), Annual Report, available at: <http://investor.metlife.com/phoenix.zhtml?c=121171&p=irol-reportsannual> (Accessed 2 June 2015).

18. Metropolitan Life Insurance Company (2015), "The History of Corporate", available at: https://www.metlife.com/about/corporate-profile/metlife-history/index.html?WT.mc_id=vu1137 (Accessed 2 June 2015).

19. Nationwide Mutual Insurance Company (2015), "Overview", available at: <http://www.nationwide.com> (Accessed 2 June 2015).

20. State Farm Companies (2015), "There For You Since Day One Welcome to Our Company Overview", available at: <https://www.statefarm.com/about-us/company-overview/> (Accessed 2 June 2015).

21. State Farm Insurance (2015), "Fast facts about State Farm", available at: <https://www.statefarm.com/about-us/company-overview/fast-facts/> (Accessed 2 June 2015).

22. Rivard, S. Aubert, B. Patry, M. Pare, G. and Smith, H. (2004), Information Technology and Organizational Transformation: Solving the Management Puzzle, Butterworth-Heinemann, Oxford, UK.

23. Forbes (2015), The World's Biggest Public Companies, available at: www.forbes.com (Accessed 2 June 2015).

24. Zurich Insurance Group Overview (2015), available at: Zurich.com (Accessed 2 June 2015).

25. Bloomberg, (2012), "Zurich Says Board Will Propose Ackermann as Chairman", <http://www.bloomberg.com/news/articles/2012-03-13/zurich-financial-board-to-propose-josef-ackermann-as-chairman> (Accessed 2 June 2015).

Стаття надійшла до редакції 20.07.2015 р.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН: СУТНІСТЬ І ЗМІСТОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

TRANSFORMATION OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS: ESSENCE AND SUBSTANTIAL CHARACTERISTICS

Метою статті є дослідження поняття "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлення основних аспектів.

У результаті дослідження було виокремлено відмінності між поняттями "розвиток", "зміна", "перехід", "модернізація" та "трансформація", що дозволить використовувати їх відповідно до змістовного навантаження та правильно характеризувати ті чи інші перетворення. Дано авторське визначення поняття "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлено основні аспекти з метою адаптації різних складових соціально-трудо­вих відносин до сучасних викликів цивілізаційного поступу. Теоретичне осмислення цих проблем безпосередньо впливає на практичну реалізацію, а отже, на якість сучасного життя і майбутнє суспільства.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є критерії оцінки етапу перетворень СТВ, фактори, що сприяють та перешкоджають формуванню нової моделі СТВ та розроблення механізмів адаптації сучасної системи СТВ до нових умов.

The purpose of article is research of the concept "transformation of the social and labor relations" and allocation of the main aspects.

As a result of research, distinctions between the concepts "development", "change", "transition", "modernization" and "transformation" are marked out. That will help us to use them according to semantic loading and characterize these or those transformations correctly. Author's definition of the concept "transformation of the social and labor relations" is given and the main aspects for the purpose of adaptation of various components of the social and labor relations in modern calls of civilization development are allocated. The theoretical judgment of these problems directly influences practical realization, and consequently, quality of modern life and the future of society.

Prospects for further researches in this direction are criteria of estimation of the stage of SLR transformations, factors promoting and interfering formation of the new model of SLR and development mechanisms of adaptation modern system of SLR to new conditions.

Ключові слова: трансформація, соціально-трудо­ві відносини, трансформація соціально-трудо­вих відносин.

Key words: transformation, social and labor relations, transformation of social and labor relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зміни в сфері праці, зокрема в соціально-трудо­вих відносинах (СТВ), відбувалися протягом розвитку суспільства, але особливу масштабність і глобальний характер набули в останні десятиліття, що пов'язано з інноваціями та новітніми технологіями. Сучасне суспільство намагається пристосуватися до змін, але зробити це не завжди просто. Найчастіше доводиться переборювати латентний суспільний опір впровадженню інновацій, особливо у сфері СТВ.

У зв'язку з цим, потребує подальшого дослідження поняття "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлення основних аспектів з метою адаптації різних складових СТВ до сучасних викликів цивілізаційного поступу. Теоретичне осмислення цих проблем безпосередньо впливає на практичну реалізацію, а отже, на якість сучасного життя і майбутнє суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням інституту праці й СТВ, а також трансформацією СТВ займалися вітчизняні вчені: О. Грішнова, Т. Заяць, А. Колот, Е. Лібанова, Н. Лук'яненко, Г. Назарова, В. Новіков, О. Новікова, В. Онікієнко, І. Петрова, М. Семикіна, А. Шаульська, С. Цимбалюк та ін. До іноземних ав-

торів, які досліджували теоретичні та прикладні аспекти даної проблематики, належать: Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Т. Дайвенпорт, У. Стоуньєр, О. Тоффлер, Ж. Фурастьє та ін. Проте й досі залишаються недослідженими сутнісні характеристики трансформації СТВ, напрями та наслідки в контексті гармонійного суспільного розвитку.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сутності "трансформація соціально-трудо­вих відносин" та виокремлення основних її аспектів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

А.А. Коротич зауважує, що суспільні відносини — це сукупність усіх відносин, що відбуваються у різних сферах суспільного життя та поділяються на економічні, соціальні, політичні, правові та духовні відносини. Однією з найважливіших складових соціальних відносин є відносини, що виникають у процесі праці, яка завжди вважалася суспільним, соціальним явищем [4]. Зважаючи на те, що економічні відносини — це відносини і зв'язки між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, розподілу, обміну і споживання вироблених благ [10, с. 43], то трудові відносини поєднують у собі соціальну та економічну компоненти.

Отже, суттєвою складовою суспільних відносин є СТВ, які не є статичною та сталою формою відносин, оскільки вони завжди взаємопов'язані з іншими відносинами та створюють загальну систему суспільних відносин. Це відбувається внаслідок зміни суспільної формації, що спричиняє структурні зрушення як в економіці, так і в соціально-трудо-вих відносинах.

Для повного розуміння сутності цих змін необхідно чітко розмежувати такі поняття, як: "розвиток", "зміна", "перехід", "модернізація" та "трансформація". Необхідно дослідити їх змістовне наповнення та обрати найбільш влучне, яке розкриє сутність сучасних перетворень у СТВ.

С.А. Благодетелева-Вовк зазначає, що розвиток — це складне за своєю природою поняття. Воно одночасно означає спрямований, незворотній рух об'єкту, зміну його якісного стану, зв'язок — перехід між станами, а також передумову зростання. Останнє знаходить прояв у кількісному аспекті збільшення-зменшення [2].

Окремий терміном, який знайшов поширення, є "зміна". Зміна — це перехід, перетворення чого-небудь (перев. стану, руху, ознаки, властивості і т. ін.) у щось якісно інше; змінування [1, с. 621]. Можна вважати, що економічна зміна є окремим випадком економічного процесу, адже процес може передбачати не лише зміну як таку вже існуючого об'єкта чи явища, а створення абсолютно нового об'єкта.

Академічний тлумачний словник української мови визначає "перехід" як час, коли що-небудь змінюється; ланка, що зв'яже явища, які переходять одне в інше [1, с. 308]. Термін "перехід" недостатньо адекватно описує процеси, що відбуваються, оскільки не може позначити чіткого початку або певного кінця.

Модернізація позначає будь-які прогресивні зміни, тоді модернізацію можна описувати в різні історичні періоди (античність, середньовіччя, новий час) [9].

Проте, як справедливо наголошує М. Михальченко, поняття "модернізація" акцентує увагу на аспекті поліпшення, удосконалення соціальних інститутів, суспільних відносин. І тим самим відрізняється від понять "розвиток", "трансформація", "зміна", що є більш нейтральними стосовно динаміки суспільного процесу, до його прогресивних тенденцій. Трансформація, зміна, розвиток можуть бути орієнтовані на зміну реалій куди завгодно: уперед, назад, убік, по колу і т. д. Модернізація ж орієнтує суспільство і його структури, сфери на вдосконалювання, просування вперед, на розробку і реалізацію нових цілей, задач, пріоритетів, стратегій [5, с. 21].

Варто зауважити, що трансформація — це багатоаспектне явище, яке різні науковці тлумачать з різних позицій: як форма, як система, як процес.

Згідно з академічним тлумачним словником української мови трансформація (лат. *transformatio*) — це зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей чого-небудь [1, с. 233].

Н.І. Гражевська розглядає трансформацію у широкому та вузькому розумінні. Так, трансформація у широкому розумінні — загальна форма розвитку економічних систем, пов'язана з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем із стійкого в нестійкий стан і навпаки. Трансформація у вузькому розумінні — внутрішня складова еволюційного процесу, пов'язана з порушенням рівноваги та поступовості на шляху оновлення системи у ході стрибкоподібних якісних перетворень. Економічна трансформація — якісні перетворення економічної системи, її вихід за межі стабільного функціонування та перехід у стан нерівноваги, кількісних і якісних змін різної інтенсивності та спрямованості.

Водночас економічна трансформація є складним, різнорівневим та багатоаспектним процесом, який можна структурувати за глибиною (зміни кількісних параметрів економічної системи в рамках попередньої якості чи перехід до нової якості); за інтенсивністю (швидкі, переважно якісні, чи повільні, переважно кількісні, перетворення); за характером (еволюційні чи революційні); за спрямованістю (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні); за охопленням елементів системи (частковий або загальносистемні) [3, с. 6].

Особливої уваги заслуговує визначення Л.П. Стеблякової. На думку дослідниці, трансформація — це система, яка виходить на інший рівень функціонування, у минулому недостатній і неможливий, змінюючи свою організацію [13, с. 20]. Вона передбачає, насамперед, розгляд об'єкта трансформації як системного утворення, а не як простої сукупності елементів без функціонального призначення.

С.В. Мочерний обстоює позицію, що трансформація — це перетворення виду, форми, істотних властивостей тих чи інших об'єктів, тобто процес, що стосується як специфічних закономірностей функціонування об'єкта, так і його внутрішньої структури та зовнішньої форми [6, с. 14].

Ми погоджуємося з дослідниками, які вважають, що трансформацію потрібно розглядати як процес. На думку Т.В. Пепи, термін "трансформація" — це процес перетворення, видозміни явищ, ситуація, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових. Вона передбачає послаблення одних типів і форм власності і посилення інших, поетапну переорієнтацію економічної структури регіональних господарських систем і всього економічного простору [8]. Трансформація не передбачає вектора змін: вони можуть бути як прогресивними, так і регресивними. Головне в трансформації — саме перетворення форм і змісту суспільного життя, її інституційної сфери, норм, цінностей, ментальності та інших соціокультурних сторін соціуму.

Отже, на основі узагальнення проведеного дослідження, можна зробити такі висновки щодо використання терміну "трансформація" для характеристики змін сучасних СТВ:

1. Трансформація як процес є повним перетворенням наявних стереотипів, інтересів, цінностей, принципів. Це не оптимізація чи вдосконалення, а саме: радикальна зміна.

2. Трансформація має відношення до всіх аспектів суспільного розвитку (а також всієї системи соціально-трудо-вих відносин) і відбувається на всіх рівнях одночасно і паралельно.

3. Трансформація можлива тільки на рівні суспільства загалом, адже неефективно здійснювати радикальні якісні зміни в одному із структурних елементів (ідеологія, політика, економіка, соціальна сфера, інститути).

Дослідники Концепції гідної праці зазначають, що сучасний етап трансформації СТВ потребує від працівника прояву найбільш привабливих людських рис, і на зміну конфліктному і конкурентному типу відносин між суб'єктами приходить співпраця, кооперація і партнерство. В процесі праці людина отримує унікальну можливість для саморозвитку та самоактуалізації. Концепція гідної праці, розроблена Міжнародною організацією праці, базується на таких основних положеннях: 1) реальна можливість знайти роботу та реалізувати економічну активність працездатних осіб; 2) тільки праця відкриває реальні можливості людини для саморозвитку та самоактуалізації особистості; 3) вільний вибір форми зайнятості, самостійність у виборі методів виконання роботи; 4) безпечні умови праці; 5) можливість органічного поєднання роботи та особистого життя; 6) збереження людської гідності, що означає повагу до особистості, право вільно висловлювати свої погляди та думки [11].

На думку В.П. Слепцової, трансформація СТВ — це процес їх змін, перетворення, розвитку в напрямі відповідності цивілізованим відносинам, що включає взаємодію всіх компонентів складових цих відносин з урахуванням факторів економічного і неекономічного, індивідуального та колективного, формального і неформального характеру [12, с. 102].

Щодо тлумачення поняття "трансформація СТВ", то, на наш погляд, варто зробити деякі доповнення, особливо в контексті сучасних змін, що відбуваються в економіці, а отже, і в теорії та практиці соціально-трудо-вих відносин.

По-перше, трансформація СТВ є провідною складовою процесу трансформації суспільних відносин, оскільки ці два явища перебувають у нерозривній єдності між собою.

По-друге, СТВ відбувається на всіх рівнях (на національному, галузевому, територіальному, організаційному та особистісному), має свої особливості та форми вияву на кожному з них.

По-третє, трансформація системи суспільних відносин (в тому числі і соціально-трудо-вих як її структурного елементу), викликана становленням нового етапу розвитку, здійснюється на якісно іншому рівні, ніж мали місце протягом попередніх періодів. Якісно змінюється система інтересів і ціннісних орієнтирів суспільного розвитку, інтересів і цінностей у сфері праці.

Отже, дамо визначення поняття "трансформація СТВ". Трансформація СТВ — це процес якісного перетворення соціально-трудо-вих відносин в контексті суспільних змін, який відбувається на всіх рівнях одночасно і паралельно, з метою досягнення нового етапу розвитку.

Рис. 1. Аспекти трансформації СТВ

Джерело: складено автором.

Окремі вчені, досліджуючи питання трансформації суспільних відносин (в тому числі і соціально-трудових як її структурного елементу), акцентують увагу на різних аспектах. Так, Л.Б. Ольшевський виокремлює соціальний та юридичний аспекти трансформації. Саме поняття "соціально-трудові відносини" відображає особливості соціальних процесів, які відбуваються в Україні, і до яких можна віднести: 1) якісно перетворювальний характер соціальних змін, їх поступовість і відносно мирний характер проходження; 2) направленість на зміну не окремих часткових сторін, а саме: сутнісних характеристик, які визначають соціальний тип суспільства; 3) принципова залежність протікання і результатів соціальних процесів від діяльності і поведінки не лише правлячої верхівки, але і масових соціальних груп; 4) слабка керованість соціальними процесами, важлива роль стихійних факторів, непередачучість їх результатів; 5) незворотність, тривалість і глибина соціальних перетворень. Що ж до економічної трансформації, то вона орієнтує на цілісне осмислення процесу перетворень: теперішнє розглядається в єдності з минулим і майбутнім [7, с. 53, 87].

Запропоновані аспекти вважаємо за потрібне доповнити юридичним та організаційним аспектами (рис. 1).

Соціальний аспект трансформації СТВ криється у необхідності поліпшення СТВ до рівня вимог працівників, виявляється в їх стосунках, ставленні до свого місця в суспільстві, соціальних явищ і процесів:

- залучення працівників до процесів прийняття рішень;
- підвищення значущості нематеріальних винагород та соціальних складових компенсаційного пакету;
- трансформація життєвих цінностей працівників.

Економічний аспект трансформації СТВ полягає у отриманні прибутку всіма сторонами СТВ у процесі суспільних перетворень:

- отримання додаткового доходу найманим працівником від участі в прибутках підприємства.

Сучасні взаємовідносини між основними сторонами СТВ (роботодавцем і найманим працівником) виходять за межі традиційних розподільних відносин. Частина найманих працівників стає співвласниками, володіючи певним пакетом акцій на підприємствах з акціонерною формою власності. Значного поширення набувають виплати з прибутку у формі премій, бонусів, виплат за системами участі в прибутку, які формують відчуття причетності працівників до справ підприємства, а відтак, і лояльність до роботодавця. З розвитком СТВ частка таких виплат і винагород у структурі сукупних доходів найманих працівників постійно зростає [14, с. 65—66];

- відшкодування витрат на професійний розвиток працівників;

- отримання додаткового прибутку підприємством за рахунок посилення інноваційної активності.

Щодо правового аспекту трансформації СТВ, то основою виникнення СТВ є наявність юридичного факту. Трудові правовідносини за загальним правилом виникають з двосторонніх юридичних актів. Таким двостороннім актом є угода про прийняття працівника на роботу (укладання трудового договору чи контракту). Ставши суб'єктом трудового права, громадянин-працівник набуває для себе цілий комплекс прав та обов'язків, які характеризують його правовий статус у системі суспільної організації праці.

Крім укладання трудового договору, власник підприємства може використати працю особи шляхом укладання цивільно-правової угоди на виконання певних робіт (послуг). Дане використання праці регулюється Цивільним кодексом України, на відміну від трудового договору, де відносини між роботодавцем і працівником регулюються Кодексом законів про працю України. За трудовим договором працівник зобов'язаний виконувати не якусь індивідуально-визначену роботу, а роботу з визначеної однієї або кількох професій, спеціальностей, посади відповідної кваліфікації, виконувати визначену трудову функцію в діяльності

підприємства. Цивільно-правові договори застосовуються, як правило, для виконання конкретної роботи, що спрямована на одержання результатів праці, і у разі досягнення цієї мети договір вважається виконаним і дія його припиняється. Таким чином, він застосовується для реалізації визначених, найчастіше разових робіт.

Оскільки цивільно-правові відносини одержали значне поширення в трудовій сфері, то СТВ між замовником і виконавцем, які укладають договір про надання послуг (або договір підяду) набувають нового характеру та змісту, стають більш індивідуалізованими, а отже, потребують удосконалення трудового законодавства, щоб оформити сучасні види СТВ.

Організаційний аспект трансформації СТВ спрямований на формування та встановлення нових взаємовідносин у сфері соціально-трудова відносинах, що дає змогу ефективно працювати для досягнення поставлених цілей:

- розвиток нестандартних, атипових форм зайнятості та організації праці (дистанційна зайнятість; зайнята праця, у межах якої виокремлюють аутсорсинг, аутстафінг та лізинг персоналу);

- трансформація форм організації праці, набуття ними асиметричних форм: з одного боку — поширення індивідуальних, а з іншого — командних форм;

- підвищення вимог до компетентності працівників у зв'язку з трансформаціями притаманними інституту праці та СТВ;

- поширення гнучких форм організації робочого часу.

ВИСНОВКИ ТА ПОДАЛЬШІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині світ перебуває на порозі глобального інформаційного суспільства, суспільства цивілізаційних змін, кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя. Тому розуміння відмінностей між поняттями "розвиток", "зміна", "перехід", "модернізація", "трансформація" дозволить використовувати їх відповідно до змістовного наповнення та правильний характеризувати ті чи інші перетворення. Проаналізувавши вищезазначені терміни, ми дійшли висновку, що "трансформація як процес" найбільш влучно характеризує зміни, які відбуваються в соціально-трудова відносинах. На основі етимологічного аналізу слова "трансформація" та урахувавши змістовні характеристики СТВ нами сформульовано визначення поняття "трансформація СТВ", а саме — це процес якісного перетворення соціально-трудова відносин в контексті суспільних змін, який відбувається на всіх рівнях одночасно і паралельно, з метою досягнення нового етапу розвитку з урахуванням соціального, економічного, організаційного та правового аспектів. Оскільки трансформаційні процеси торкаються всіх структурних елементів економічної системи, зокрема і СТВ, на всіх рівнях одночасно і паралельно, то вони є взаємопов'язаними та здійснюють суттєвий вплив один на одного.

Потребують подальшого дослідження критерії оцінки етапу перетворень СТВ, фактори, що сприяють та перешкоджають формуванню нової моделі СТВ та розроблення механізмів адаптації сучасної системи СТВ до нових умов.

Література:

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/spravedlyvyj>
2. Благодетелева-Вовк С. Про суть і застосування категорій "економічний розвиток" та "економічне зростання" [Текст] / С. Благодетелева-Вовк // Вісник Тернопільського державного економічного університету. — 2006. — № 2. — С. 47—57.
3. Гражевська Н.І. Трансформація економічних систем в умовах глобалізації: автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.01. / Н.І. Гражевська. — К., 2009. — 29 с.
4. Коротич А.А. Соціально-трудова відносини: місце і роль у суспільних відносинах / А.А. Коротич // Державне управління та місцеве самоврядування: тези XII Міжнар. наук. конгресу, 29 березня 2012 р. — Харків: Вид. ХарПі НАДУ "Магістр", 2012. — С. 280—282.
5. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? [Текст] / М. Михальченко // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. — К.; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П.Могили. — 2005. — Вип. 7. — С. 20—30.
6. Мочерний С. Моделі трансформаційних процесів економіки (теоретико-методологічні аспекти) [Текст] / С. Мочерний // Економіка України. — 2005. — № 2. — С. 13—21.

7. Ольшевський Л.Б. Системна трансформація економіки: історико-методологічний аспект: моногр. / Л.Б. Ольшевський, Л.В. Осіпова, І.А. Черняхівич, М.В. Стопчак, М.М. Бичков; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — Вінниця: О.Влашук, 2005. — 208 с.

8. Пепа Т.В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України [Текст]: монографія / Т.В. Пепа. — Черкаси: Брама-Україна, 2006. — С. 41.

9. Подольська Є.А. Соціологія: 100 питань-100 відповідей [Текст] / Є.А. Подольська, Т.В. Подольська. — К.: ІНКOS, 2009. — 352 с.

10. Політична економія [Текст]: навч. посібник / [К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. — К.: КНЕУ, 2001. — 508 с.

11. Програма гідної праці для країни на 2012 — 2015 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ilo.org/>

12. Слепцова В.П. О трансформации социально-трудовых отношений в России [Текст] / В.П. Слепцова // Теоретическая экономика. — 2012. — № 5. — С. 101—109.

13. Стеблякова Л.П. Трансформация экономических систем: теория и практика [Текст]: автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.01 / Л.П. Стеблякова; МГУ им. М.В. Ломоносова. — Москва, 2010. — 54 с.

14. Цимбалюк С.О. Компенсаційна модель винагороди за працю: теоретико-методологічні та прикладні аспекти [Текст]: монографія / С.О. Цимбалюк. — К.: КНЕУ, 2014. — 359 с.

References:

1. Akademichnyi tлумачnyi slovnyk ukrainiskoi movy [Academic dictionary of ukrainian language], available at: <http://sum.in.ua/s/spravedlyvyj>.
2. Blahodietielieva-Vovk, S. (2006), "On the nature and use of the categories of "economic development" and "economic growth"", Visnyk Ternopil'skoho derzhavnoho ekonomichnoho universytetu, vol. 2, pp. 47—57.
3. Hrazhevska, N.I. (2009), "Transformation of economic systems in the context of globalization", Ph.D. Thesis, Economic theory, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
4. Korotych, A.A. (2012), "Social and labor relations: the place and role in social relations", Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia: tezy XII Mizhnar. nauk. konhresu, vol. 1, pp. 280—282.
5. Mykhalchenko, M. (2005), "The political reality in Ukraine: transformation, modernization, revolution?", Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei, vol. 7, pp. 20—30.
6. Mochernyi, S. (2005), "Models transformation processes of the economy (theoretical and methodological aspects)", Ekonomika Ukrainy, vol. 2, pp. 13—21.
7. Olshevskiy, L.V. Osipova, L.V. Cherniakhovych, I.A. Stopchak, M.V. Bychkov, M.M. (2005), Systemna transformatsiia ekonomiky: istoriko-metodolohichnyi aspekt, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Vinnytsia, Ukraine.
8. Pepa, T.V. (2006), Rehionalna dynamika i transformatsiia ekonomichnoho prostoru Ukrainy [Regional dynamics and the transformation of economic space of Ukraine], Brahma-Ukraina, Cherkasy, Ukraine.
9. Podol'ska, Ye.A. (2009), "Sotsiologhiia: 100 pytan'-100 vidpovidej" [Sociology: 100 questions — 100 answers], INKOS, Kyiv, Ukraine.
10. Kryvenko, K.T. Savchuk, V.S. Bieliaiev, O.O. (2001), Politychna ekonomiiia [Political economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.
11. Prohrama hidnoi pratsi dlia krainy na 2012—2015 roky [The program of decent work for the country for 2012—2015], available at: <http://www.ilo.org/>
12. Sleptsova, V.P. (2012), "On the transformation of social and labor relations in Russia", Teoreticheskaya ekonomika, vol. 5, pp. 101—109.
13. Steblyakova, L.P. (2010), "Transformation of economic systems: theory and practice", Ph.D. Thesis, Economic theory, MGU im. M.V. Lomonosova, Moscow, Russia.
14. Tsybaliuk, S.O. (2014), Kompensatsiina model vynahorody za pratsiu: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty [Compensatory remuneration model: theoretical, methodological and practical aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2015 р.

А. В. Скиба,
аспірант, НТУУ "КПІ"

О. І. Хоріна,
м. н. с. лабораторії моніторингу суспільно-політичних процесів, ІСПП НАПН України

РОЗШИРЕННЯ ЕКОНОМІКО-ВАРТІСНИХ МОДЕЛЕЙ ОЦІНКИ ІНФОРМАЦІЙНИХ РИЗИКІВ ЗА ТИПОЛОГІЄЮ ОСОБИСТОСТІ Г. АЙЗЕНКА

A. Skyba,
PhD student, NTUU "KPI"

O. Khorina,
junior researcher, Institute of Social and Political Psychology Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

EXPANDING OF ECONOMIC-COST MODELS FOR RISK EVALUATION OF INFORMATION SECURITY BY THE TYPOLOGY OF PERSONALITY BY H. EYSENCK

Розглянуто соціально-психологічні характеристики зловмисника та їх застосування з економіко-вартісними моделями з метою оцінки інформаційних ризиків і оптимальних інвестицій в інформаційну безпеку.

Сучасні методи оцінки інформаційних ризиків, які спираються на нормативно-правові документи, не враховують соціально-психологічні характеристики зловмисників. Це призводить до зменшення точності їх оцінки. Тому економіко-вартісні моделі потребують розширення. Соціально-психологічні характеристики зловмисника включають такі показники: наявність замовника злочину в сфері інформаційної безпеки, наявність ресурсів, технічних навичок, стиль роботи (індивідуальний/командний), мотивацію матеріальну/психологічну, усвідомлену/неусвідомлену. Запропоноване розширення економіко-вартісної моделі дає можливість підвищити оцінку інформаційних ризиків та оптимізувати інвестиції в інформаційну безпеку за рахунок соціально-психологічних характеристик зловмисника, співвіднесених з двофазною моделлю особистості Г. Айзенка.

Представлено 10 соціально-психологічних типів зловмисника відповідно до типів особистості Г. Айзенка.

In this article the socio-psychological characteristics of attacker and their use with economic-cost models to manage information risks and optimal investments in information security.

Modern methods for assessing information risks, based on normative — legal documents and don't support social and psychological characteristics of attacker. This leads to a decrease in the accuracy of their estimates. Socio-psychological characteristics of attacker include the following indicators: the presence of the customer of the crime in the sphere of information security, availability of resources, technical skills, work style (individual / team), financial motivation / psychological, conscious / unconscious. The proposed expansion of economic-cost model makes it possible to increase the assessment of information risks and optimize investments in information security by using social and psychological characteristics of attacker correlated with the two-phase model H. Eysenck personality.

In this article, submitted 10 socio-psychological types attacker according to personality types by H. Ayzenka.

Ключові слова: інформаційна безпека, оцінка ризиків, економіко-вартісні моделі, соціально-психологічні типи зловмисників, психотип, класифікації психотипів інформаційної безпеки.

Key words: information security, risk management, economic-cost model, socio-psychological types of intruders, psychotype, classification of psychotypes of information security.

ВСТУП

На сьогоднішній день для управління інформаційною безпекою підприємства не достатньо використовувати актуальну нормативно-правову документацію, яка має рекомендаційний характер і опирається на стандар-

ти ISO 27005[1] та ISO 31100[2], які є узагальненням кращих світових практик. При проектуванні системи захисту або проведенні оцінки інвестицій в інформаційну безпеку потрібно звернути увагу на людей, які управляють інформаційними активами. Особливо на тих

Таблиця 1. Ключі для опитувальника EPQ

Шкала	Прямі твердження	Зворотні твердження
Екстраверсія-інтроверсія	1, 5, 10, 15, 18, 26, 34, 38, 42, 50, 54, 58, 62, 65, 70, 74, 77, 81, 90, 92, 96	22, 30, 46, 84
Нейротизм	3, 7, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40, 44, 48, 52, 56, 60, 64, 68, 72, 75, 79, 83, 86, 89, 94, 98	
Психотизм	14, 23, 27, 31, 35, 47, 51, 55, 71, 85, 88, 93, 97	2, 6, 9, 11, 19, 39, 43, 59, 63, 67, 78, 100
Шкала обману	13, 21, 33, 37, 61, 73, 87, 99	4, 8, 17, 25, 29, 41, 45, 49, 53, 57, 66, 69, 76, 80, 82, 91, 95

співробітників, які використовують в роботі важливу інформацію і не розуміються на інформаційних ризиках. Кожна особистість, що взаємодіє з інформаційними активами, є унікальною, тому потрібно враховувати усі особливості кожного працівника, дотичного до інформаційних потоків, розраховуючи можливі інформаційні та фінансові ризики компанії.

У цій статті пропонуємо розглянути особистість як один з важливих факторів, що впливає на оцінку інформаційних ризиків на всіх етапах її оцінки. Було запропоновано врахувати типи темпераменту Г. Айзенка [3] для розуміння соціально-психологічних характеристик потенційних зловмисників. Соціально-психологічні характеристики зловмисників включали такі показники: наявність внутрішнього/зовнішнього замовника, наявність власних/запозичених ресурсів, наявність технічних навичок, стиль праці (сам працює чи з командою), мотивація матеріальна та/або психологічна (школа, помста), мотивація усвідомлена/неусвідомлена. Соціально-психологічні характеристики зловмисника важливі, оскільки вони віддзеркалюють ситуацію життя/діяльності потенційного зловмисника і ситуацію, яка спонукає його до дій. Оскільки в ситуацію залучені інші люди, важливо розуміти, яким чином будуть вирішуватися конфліктні питання діяльності, що вплине на позитивний варіант їх вирішення, а що на негативний. Це основа прогнозування ризиків в сфері виробничих стосунків. Такий підхід дає можливість визначити потенційний тип зловмисника, до якого може відноситися та чи інша особистість з колективу працівників компанії, визначити персональні характеристики кожної особистості, врахувати результати дослідження при формуванні стратегії розвитку компанії.

Спираючись на типологію Г. Айзенка та соціально-психологічні типи зловмисника, які не враховані в існуючих моделях та методах, запропоновано розширити економіко-вартісну модель визначення інформаційних ризиків та інвестицій в безпеку організації.

Аналіз типів особистості Г. Айзенка

Аналіз існуючих класифікацій та типологій особистості [4] не включав двофазну модель особистості Г. Айзенка, яка може використовуватися для визначення соціально-психологічного типу зловмисника інформаційної безпеки.

Класифікація Г. Айзенка [5] — це опитувальник, з діагностики особистості. Як зазначається в дослідженнях [6], опитувальники з визначення темпераменту не мають визначати соціально-психологічні типи особистості. Проте дослідження Г. Айзенка було проведено на достатньо великій вибірці, що підвищує можливість застосування такого підходу, як для визначення типів особистості, так і для визначення соціально-психологічного типу зловмисника інформаційної безпеки.

За Айзенком є 2 фактори: екстраверсія/інтроверсія та нейротизм як основа для опису сукупності базових характеристик особистості.

Фактор екстраверсія — інтроверсія є біполярним і являє собою характеристику індивідуально-психологічного складу особистості. Якщо розглянути крайні точки екстраверсії-інтроверсії, отримуємо орієнтацію на зовнішні об'єкти, (екстраверсія), або на внутрішній світ (інтроверсія). Прийнято вважати, що екстравертам властиві товарищівність, імпульсивність, гнучкість поведінки, велика ініціативність і мала наполегливість й висока соціальна активність. Інтровертам ж, навпаки, притаманні: зосередженість на внутрішньому світі, менша комунікабельність, соціальна пасивність (за досить великої наполегливості), схильність до самоаналізу і ускладнення соціальної адаптації.

Іншим фактором є нейротизм, який характеризує особистість з боку емоційної стійкості, тривожності і можливих вегетативних розладів. Цей фактор біполярний й утворює шкалу, з надзвичайною стійкістю, зрілістю і прекрасною адаптованістю, на одному полюсі, а на іншому — з надзвичайною знервованістю, нестійкістю і слабкою адаптацією. Велика частина людей розташовуються між цими полюсами, ближче до середини (згідно з нормальним розподілом).

Перетин цих 2 біполярних характеристик дозволяє отримувати результат, який дає достатньо чітку класифікацію до одного з чотирьох типів темпераменту за Г. Айзенком, зокрема: холерик, меланхолік, сангвінік, флегматик.

На сьогоднішній день відомо 4 типи опитувальників Г. Айзенка MMQ (1947 р.), MPI (1956 р.), EPI (1963 р.), EPQ (1968 р.). У нашому дослідженні буде використана остання версія опитувальника.

Опитувальник EPQ (Eysenck Personality Questionnaire) є результатом дослідницької роботи Ганса і Сибілі Айзенк. EPQ створений в 1968 році на підставі запропонованої авторами моделі PEN (Psychoticism, Extraversion, and Neuroticism — психотизм, екстраверсія і нейротизм) [7]. Таким чином, до двовимірної структури попередніх опитувальників був доданий третій фактор "психотизм", що не змінює початкову двоосову концепцію, що була покладена в 3 перші опитувальники.

Третій фактор, що доданий до останнього опитувальника для визначення типу темпераменту — психотизм, що являє собою характеристику схильності до асоціальної поведінки та неадекватності емоційних реакцій, тобто виключення з нормальної поведінки особистості в соціумі. Цей фактор не є біполярним, тому його високі значення можуть свідчити про утруднення в соціальній адаптації та ймовірності до нетипових реакцій. Даний фактор ставиться під сумнів багатьма закордонними дослідниками, але в нашому дослідженні даний фактор не виключається, так як за допомогою даного фактору, зможуть бути спрогнозовані відхилення від визначених опитувальником типів.

Опитувальник EPQ складається з 91 твердження, до яких можуть бути додані ще 10 "порожніх" твердження (пункти з 92 по 101). Текст опитувальника є у відкритих джерелах [10], він не змінювався та представлений в різних варіантах онлайн-опитувальників.

Для обробки результатів використовують ключі, в яких за правильну відповідь присвоюється — 1 бал, за неправильну — 0 балів. Інформація представлена в таблиці 1.

Результати опитування інтерпретуються за допомогою рівнів для кожної із шкал, представлених у таблиці 2.

Оскільки в наш час не зустрічається ні один з представлених соціально-психологічних типів особистості за Г. Айзенком в чистому вигляді, то для цього використовуємо розширення дослідження Г. Айзенка, яке пропонує Г.В. Суходольский [8]. На його думку, потрібно ви-

діляти не 4 типи, а норму і 8 акцентуацій. Крім чотирьох запропонованих Г.Айзенком типів, автор пропонує додати ще 4 проміжні типи: холерично-сангвінічний, сангвінічно-флегматичний, флегматично-меланхолійний і меланхолійно-холеричний типи, а також п'ятий — нормальний тип. Представлення типів та їх розподіл відображено на рисунку 1.

Всю типологію Г. Айзенка за словами Г.В. Суходольського можна представити у вигляді матриці, рядки якої характеризують спрямованість (інтроверсія; середні значення; екстраверсія), стовпці відповідають рівням емоційної стійкості (нейротизм; середні значення; стабільність), а елементи — статистично нормальні та відхилені від нього типи. У таблиці 3 представлена матрична типологія особистостей за методикою EPQ.

За допомогою даної матриці нескладно визначити приналежність особистості до одного з дев'яти типів особистості, використовуючи поєднання ступеня вираженості екстраверсії і нейротизму.

Кожному типу особистості відповідають такі зовнішні прояви:

1. Холерик (X) — агресивний, запальний, що змінює свої погляди/ імпульсивний.
2. Холеричний-сангвінічний (XC) тип — оптимістичний, активний, екстравертований, товариський, доступний.
3. Сангвінік (C) — говіркий, швидко реагує, природний, живий.
4. Сангвінічний-флегматичний (CF) тип — безтурботний, лідируючий, стабільний, спокійний, врівноважений.
5. Флегматик (F) — надійний, володіє собою, миролюбний, розсудливий, повільний.
6. Флегматик-меланхолійний (FM) тип — старанний, пасивний, інтроверт, тихий, нетовариський.
7. Меланхолік (M) — стриманий, песимістичний, надто чутливий, ригідний.
8. Меланхолійно-холеричний (MX) тип — сумлінний, примхливий, нейротичний, образливий, неспокійний.

Таблиця 2. Інтерпретація результатів опитування

Екстраверсія	Нейротизм	Психотизм	Брехня
12 - середнє значення	9-13 - середнє значення нейротизму	5-12 - середнє значення нейротизму	< 4 - норма
>15 - екстраверт	>15 - високий рівень нейротизму	>12 - дуже високий рівень психотизму	> 4-5 - неправдиві відповіді на запитання, показують на демонстративну поведінку і орієнтацію на соціальне одобрення
>19 - яскравий екстраверт	>19 - дуже високий рівень нейротизму	<6 - низький рівень психотизму	> 10 - результати тесту не зараховуються, недостовірний результат
<9 - інтроверт	<7 - низький рівень нейротизму		
<5 - глибокий інтроверт			

Ця матриця допомагає визначити приналежність особистості до певного типу, на підставі якого можна побудувати соціально-психологічний портрет особистості. Звичайно, без залучення психолога-експерта неможливо достовірно визначити приналежність особистості до того чи іншого типу. Професіонали-зловмисники можуть мати спеціальну підготовку до опитувань, аби давати очікувані результати, а у собі стостей, які не бачать в опитуваннях змісту, відповіді можуть бути з низьким рівнем відповідності реальності, що створює велику ймовірність похибки як в оцінці так і в подальшому використанні, але для загальної більшості проведених оцінок, результати аналізу за методикою EPQ даватимуть результати, які будуть задовольняти експертів з інформаційної безпеки та виявляться придатними для подальшого використання.

Також слід зазначити, що більшість робіт, написаних за результатами досліджень складних соціально-психологічних феноменів, та інших характеристик груп людей представлені, як правило, на описовому рівні через відсутність необхідних наукових обґрунтувань. Тому представлений матричний розподіл соціально-психологічних типів особистості виступає засобом, що дозволяє отримувати кількісні "портрети" різних колективів та спільнот.

Визначення соціально-психологічного типу зловмисника інформаційної безпеки за методологією Г. Айзенка

Для проведення оцінки інформаційних ризиків в організації в першу чергу ми повинні визначити коло співробітників, які працюють з інформаційними потоками та інформацією, де відбувається оцінка ризиків. Після визначення таких співробітників з ними працює психолог й за допомогою відповідного тестування, проведення додаткового усного опитування визначає ймовірність/вирогідність "переходу" його з "ролі" співробітника до "ролі" зловмисника. Для класифікації соціально-психологічного типу вибрано типи особистості Г. Айзенка, тому отримані результати будуть записані згідно з представленням типології особистості. Для прикладу, після проходження тестування та додаткової бесіди з психологом уявний співробітник П. буде мати тип особистості холерик, а співробітник І. — сангвінік, згідно з типами особистості Айзенка.

Наступним кроком у проведенні оцінки є співвідношення між типом особистості співробітника і його можливим соціально-психологічним типом зловмисника. Провівши детальний аналіз типології та тестування можливих варіантів співвідношення отримано таблицю 3 переходу від типу особистості за Г.Айзенком до соціально-психологічного типу зловмисника інформаційної безпеки.

Рис. 1. Розподіл типів темпераменту за Г.В. Суходольським для опитувальника Г. Айзенка EPQ

Таблиця 3.) Матрична типологія особистостей за методикою EPQ Г.Айзенка (за Г.В. Суходольским)

	Інтроверсія (<7 б.)	Ср. значення (7-15 б.)	Екстраверсія (>15 б.)
Нейротизм (>16 б.)	М	МХ	Х
Ср. значення (8-16 б.)	ФМ	Н	ХС
Стабільність (< 8 б.)	Ф	СФ	С

Дані, представлені в таблиці, дають можливість конвертувати тип особистості в соціально-психологічний тип зловмисника інформаційної безпеки. Що дозволяє нам використовувати кількісне значення при оцінці ризиків інформаційної безпеки. Будь-якому типу особистості може бути відповідний той чи інший соціально-психологічний тип зловмисника, і проектування типу особистості на соціально-психологічний тип зловмисника відбувається як один до багатьох, то при проведенні оцінки варто залучати психологів, які в своєму професійному арсеналі мають різноманітний інструментарій оцінки та прогнозування. Якщо економіко-вартісні моделі інформаційної безпеки розширюються за рахунок оцінки соціально-психологічного типу зловмисника, варто розглядати безпосередню участь психологів в розробці програмного продукту, у вигляді експертних оцінок, або опосередковану участь у вигляді розробки ними інструкції та інструментарію. Як мінімум, проведення тренінгу для тих, хто буде займатися оцінкою соціально-психологічних характеристик співробітників.

Запропонований підхід визначення соціально-психологічного типу зловмисника покладено в основу комплексної оцінки інформаційної безпеки організації за допомогою економіко-вартісних моделей. Це дозволяє підвищити точність оцінки інформаційних ризиків, враховуючи "людський" та ситуаційний чинники.

Визначення кількісних показників формальних моделей соціально-психологічних типів зловмисника інформаційної безпеки

Визначивши можливі соціально-психологічні типи зловмисників за допомогою соціально-психологічних типів особистостей на основі класифікації Г. Айзенка запропоновано варіант переходу від соціально-психологічної оцінки зловмисника до його кількісної оцінки зловмисника для подальшого застосування в оцінці інформаційних ризиків за допомогою використання економіко-вартісних моделей.

Для надання кількісної оцінки конкретному соціально-психологічному типу зловмисника запропоновано розширену матрицю зловмисників, яка представлена на рисунку 2.

У даній таблиці приведена кількісна оцінка для всіх соціально-психологічних типів зловмисника інформаційної безпеки. Для визначення кількісної оцінки були використані соціально-психологічні характеристики зловмисника, які описують його за 12 основними показниками. Всім характеристикам, за якими проводиться оцінка надає вага. В нашому випадку всім характеристикам надана вага 1, якщо характеристика яскраво виражена в цього типу зловмисника і 0, якщо дана характеристика відсутня в даного типу зловмисника. Проміжні значення представлені для виражених, але не домінуючих характеристик. Визначення кількісної характеристики зловмисника визначається як сума всіх оцінок характеристик по типу зловмисника поділена на загальну кількість оцінок за характеристиками. Тобто якщо в нас з 12 характеристик в зловмисника присутні 6, то кількісне значення даного соціально-психологічного типу зловмисника інформаційної безпеки дорівнює 0,5, можна записати це наступною формулою:

$$Ph = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

Під отриманим кількісним значенням Ph, розуміємо коефіцієнт небезпеки конкретного зловмисника. У випадку коли оцінки не можуть мати однакових ваг, то звичайно можна присвоїти інакші ваги для кожної з характеристик, які можуть бути звичайно більшими від

одиниці, в такому випадку загальна сума ваг теж буде відрізнятися, але це ніяк не вплине на визначення кількісної оцінки соціально-психологічного типу зловмисника інформаційної безпеки. Також для уникнення ситуації з похибкою оцінки можна використовувати експертний метод, де оцінка для типу зловмисника буде проставлятися декількома експертами, а потім нормуватиметься за правилами приведення оцінок, де ще додатково в залежності від кваліфікації експерта, експерту проставляється коефіцієнт компетентності.

Таким чином, отримано кількісну оцінку коефіцієнту небезпеки зловмисника для кожного типу соціально-психологічних характеристик, що допоможе розширити економіко-вартісні моделі для оцінки інформаційних ризиків [9; 10; 11; 12].

ВИСНОВОК

Основною та найважливішою проблемою з оцінки інформації, яка існує сьогодні, є уже не тільки надання кількісних характеристик параметрам процесу та самим ризикам, але і визначення соціально-психологічних типів зловмисника та характеру їх дії, що також вагомо впливають на оцінку параметрів та са-

Таблиця 4. Перехід від типу особистості за Айзенком до соціально-психологічного типу зловмисника інформаційної безпеки

Типи особистості за Г.Айзенком	Соціально-психологічні типи зловмисників
Холерик (Х)	Аутсайдер – менеджер власного угруповання. Аутсайдер – менеджер організованого угруповання
Холеричний-сангвінічний (ХС)	Аутсайдер – самозайнятий професіонал. Аутсайдер – менеджер організованого угруповання
Сангвінік (С)	Аутсайдер – менеджер власного угруповання, найманий професіонал. Аутсайдер – менеджер організованого угруповання
Сангвінічний-флегматичний (СФ)	Аутсайдер – найманий професіонал. Аутсайдер – інсайдер – ненавмисний, свояк. Інсайдер - незадоволений шкідник, випадковець
Флегматик (Ф)	Аутсайдер – інсайдер ненавмисний, свояк. Інсайдер – випадковець і ненавмисний
Флегматик-меланхолійний (ФМ)	Інсайдер – незадоволений шкідник, випадковець, ненавмисний
Меланхолік (М)	Аутсайдер – інсайдер ненавмисний, свояк. Інсайдер-незадоволений шкідник, випадковець і ненавмисний
Меланхолійно-холеричний (МХ)	Аутсайдер – самозайнятий професіонал. Аутсайдер – інсайдер-шкідник, свояк
Нормальний (Н)	Аутсайдер – найманий професіонал. Аутсайдер – інсайдер ненавмисний, свояк. Інсайдер – випадковець і ненавмисний

Тип зловмисника	Характеристики													
	Внутрішній замовник	Зовнішній замовник	Еласні ресурси	Запозичені ресурси	Необхідні технічні навички	Працює сам	Працює командою	Матеріальна мотивація	Мотивація шкоди	Мотивація помсту	Мотивація неусвідомлена	Мотивація свідомо	Всього балів	Кількісна характеристика
Кількість балів	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	12	
Холерик (Х)	1	1	1	0,75	0,3	0,25	0,75	1	0,75	1	0,25	0,75	8,3	0,69
Холеричний-сангвінічний (ХС)	0,5	1	1	0,5	0,75	0,5	0,5	0,75	0,5	0,75	0,25	0,75	7,5	0,63
Сангвінік (С)	1	1	1	0,75	0,75	0,5	0,75	0,75	0,5	0,75	0,25	0,75	8,5	0,71
Флегматичний (СФ)	0,5	0,5	1	0,5	0,5	0,75	0,5	0,5	0,5	0,75	0,5	0,5	6,5	0,54
Флегматик (Ф)	0,25	0,5	1	0,75	0,5	0,75	0,25	0,5	0,5	0,5	0,75	0,5	6,25	0,52
Флегматик-меланхолійний (ФМ)	0,25	0,25	0	0,25	0,5	0,75	0,25	0,75	0,25	0,5	0,75	0,5	5,25	0,44
Меланхолік (М)	0,75	0,25	1	0,5	0,75	0,75	0,25	0,25	0,5	0,75	0,5	0,5	5,25	0,44
Меланхолійно-холеричний (МХ)	0,75	0,75	1	0,75	0,5	0,5	0,5	0,75	0,75	0,5	0,25	0,5	7,25	0,60
Нормальний (Н)	0,5	0,5	1	0,5	0,5	0,5	0,75	0,5	0,5	0,5	0,25	0,75	6,25	0,52

Рис. 2. Розширена матриця зловмисників за методологією Г. Айзенка

мих ризиків. Існуючі економіко-вартісні моделі дають можливість детально проаналізувати стан об'єкту або системи, але не враховують соціально-психологічні типи та поведінку зловмисника, тому пропонується розширити економіко-вартісні моделі для більш точної оцінки.

Розширення економіко-вартісної моделі, яка дозволяє вводити додаткові параметри для уточнення ризиків, в нашому випадку додатковий параметр — соціально-психологічний тип зловмисника. Це дало можливість використовувати розширену модель в різних сферах, де необхідний аналіз безпеки співробітників.

Всі дослідження, які зараз проводяться в галузі інформаційної безпеки щодо оцінки інформаційних ризиків є невід'ємною частиною формування нових стандартів в галузі інформаційної безпеки та закриття прогалів в існуючих стандартах. Такою, невід'ємною частиною в нашому випадку є застосування соціально-психологічних типів зловмисника в оцінці ризиків інформаційної безпеки. Це розширення має вирішити проблему впливу особистісних якостей співробітників на оцінку інформаційної безпеки в організаціях.

Література:

1. ISO/IEC 27005 — Information security risk management
2. BS 31100:2011 Risk management. Code of practice and guidance for the implementation of BS ISO 31000
3. Eysenck S.B.G., Eysenck H.J., & Barrett, P. A revised version of the psychoticism scale // Personality and Individual Differences — 1985 — Vol. 6 (1), pp. 21—29.
4. Архипов О.Є., Скиба А.В., Хоріна О.І. Розширення економіко-вартісних моделей інформаційних ризиків за рахунок використання соціально-психологічних типів зловмисника // Захист інформації, 17 (1). — Київ: видання, 2015. — С 60—72.
5. Eysenck H.J. and Eysenck S.B.G. Psychoticism as a Dimension of Personality // Hodder & Stoughton — 1976 — London.
6. Eysenck S.B., & Eysenck H.J. Scores on three personality variables as a function of age, sex and social class. // British Journal of Social and Clinical Psychology — 1969 — Vol. 8 (1), pp. 69—76.
7. Eysenck H.J., Superfactors P.E. and N in a comprehensive factor space. // Multivariate Behavioral Research. — 1978 — Vol. 13 (4), pp. 475—481.

8. Suhodolsky G.V. The mathematical methods of psychology. // St. P.: Publishing house of St. Petersburg State University. — 2013.

9. Архипов О.Є., Скиба А.В. Інформаційні ризики: методи та способи дослідження, моделі ризиків і методи їх ідентифікації (стаття) // Захист інформації. — 2012 — Т. 15, № 4. — С. 366—375.

10. Arhupov O., Skyba A. "Methods and Approaches to Investigating Information Risks by Means of Economic Cost Models." // The Advanced Science Journal. — Vol. 12. — P. 75—82.

References:

1. ISO/IEC 27005 — Information security risk management
2. BS 31100:2011 Risk management. Code of practice and guidance for the implementation of BS ISO 31000
3. Eysenck, S. B. G. Eysenck, H. J. & Barrett, P. (1985), A revised version of the psychoticism scale. Personality and Individual Differences, 6 (1), 21—29.
4. Arkhypov, O. Skyba, A. Khorina, O. (2015), "An extension of economic cost model of information risks identification by social-psychological types of attacker", Information Security Research Journal, vol. 17, № 1, pp. 60—72.
5. Eysenck, H. J. and Eysenck, S. B. G. (1976), Psychoticism as a Dimension of Personality. Hodder & Stoughton, London. Eysenck, H. J. (1947). Dimensions of personality. London: K. Paul, Trench, Trubner
6. Eysenck, S. B. & Eysenck, H. J. (1969), Scores on three personality variables as a function of age, sex and social class. British Journal of Social and Clinical Psychology, 8 (1), 69—76.
7. Eysenck, H. J. (1978). Superfactors P, E and N in a comprehensive factor space. Multivariate Behavioral Research, 13 (4), 475—481.
8. Suhodolsky, G. V. (2003), The mathematical methods of psychology. St. P.: Publishing house of St. Petersburg State University.
9. Arkhypov, O. Skyba, A. (2012), "Information risk: research methods and techniques, models and methods of risk identification", Information Security Research Journal, vol. 15, № 4, pp. 366—375.
10. Arhupov, O. Skyba, A. (2014), "Methods and Approaches to Investigating Information Risks by Means of Economic Cost Models." The Advanced Science Journal, vol. 12, pp. 75—82.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2015 р.

Б. О. Ходакевич,
аспірант кафедри економіки підприємств,
ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана"

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ІТ-СЕКТОРУ

B. Khodakevych,
Postgraduate student of business economics
State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University", Kyiv

PROSPECTS OF THE NATIONAL IT SECTOR

У статті розглянуто перспективи розвитку сектору ІТ-послуг на ринку України. У ході дослідження було встановлено основні причини використання послуг, мереж Інтернет, проаналізовано зміни в поширенні окремих ІТ-сегментів у світі за період 2001—2015 р. На основі NRI визначено конкурентні переваги України на ринку ІТ-послуг та її недоліки. На основі статистики розвитку ІТ-сектору була оцінена динаміка зміни кількості ІТ-компаній на ринку в Україні. Представлена структура ІТ компаній, яка поділяється на 6 основних груп, відповідно до національної класифікації видів господарської діяльності. На основі представленої структури виявлено спеціалізацію України у глобальному вимірі.

На основі аналізу фінансової звітності було зроблено висновок, що національні ІТ компанії не мають інших джерел фінансування, крім власного капіталу та короткострокових зобов'язань.

This article discusses the prospects of development of the IT services sector in Ukraine. The study found the main reasons for the use of the ambassador of the Internet, analyzed changes in the spread of certain IT segments in the world for the period 2001—2015 year. Based on NRI defined competitive advantage in the market of Ukraine IT services and its shortcomings. Based on the statistics of the IT sector was valued Changes in the number of IT companies in the Ukraine. The framework of IT companies, which is divided into six main groups, according to the national classification of economic activities. Based on the structure of Ukraine revealed specialization in global terms.

On the basis of the financial statements concluded that the domestic IT companies have no other sources of funding in addition to equity and current liabilities.

Ключові слова: ІТ-послуги, ринок, структура, аналіз, ІТ-сектор, ІТ-технології.

Key words: IT-services, market, structure, analysis, IT-sector, IT-technology.

Поточний етап розвитку економіки України характеризується труднощами як політичного, так і соціального характеру. Закономірно, що промисловість держави перебуває також не в найкращому стані, а національним товарним ринкам притаманні суперечливі тенденції. Традиційні в українському суспільстві дискусії щодо напрямів розвитку національного промислового комплексу зводяться до декількох тез: необхідно розвивати високотехнологічні сектори, майбутні українських компаній у співпраці з іноземними партнерами, необхідно максимально використовувати національні ресурси (природні ресурси, соціальний капітал, транспортний потенціал тощо). Фактично український ІТ-сегмент сьогодні виступає чи не єдиним конкурентоспроможним сектором на високотехнологічних світових ринках. Але навіть незважаючи на досягнутий рівень розвитку ІТ компаній, слід відзначити необхідність їх подальшого розвитку та підтримки.

Рівень інформаційного розвитку країни чи регіону традиційно оцінюють на основі частки користувачів Інтернету, масштабів поширення мобільного зв'язку, обсягів охоплення кабельними мережами та за допомогою інших показників. Нам вдалося знайти найбільш вдале узагальнення причин поширення інформаційних технологій в житті суспільства. Нами використано схему представлену у звіті Світового економічного форуму [The Global Information Technology Report 2015] (рис. 1).

На основі представленої схеми слід відзначити, що в секторі ІТ-послуг існують різні сегменти за мотивацією та характером надання послуг користувачам. Фак-

Рис. 1. Причини користування інформаційно-комунікаційними мережами

точно рисунок демонструє основні сегменти цього ринку: розважальний, інформаційний, бізнесовий та сегмент електронних послуг. Нижче представлено два крос-сегментні блоки — платформи поширенні інформації та спілкування. До останніх слід віднести дата-центри, корпоративні сервери спільного користування, хмарні платформи, соціальні мережі та інше.

Швидкість і масштаби поширенні формацийних технологій в світі дійсно вражають. При чому слід говорити про інтенсифікацію всіх технологічних підгалузей ІТ-сектору: мобільного зв'язку, кабельних мереж, фіксованого зв'язку, Інтернет-технологій та інше. Загальну динаміку світового зростання масштабів ІТ-сектору представлено на рисунку 2.

Слід відзначити, що майже всі сегменти демонструють стабільне зростання протягом 2001—2015 рр. Звичайно, динаміка цих змін не однакова: 1) найшвидше зростає чисельність абонентів мобільного ширококосмугового доступу до мережі — середньорічний темп становить 36,4% за 2007—2015 рр.; 2) досить швидко збільшується у світі чисельність абонентів фіксованого ширококосмугового доступу до мережі — середньорічний темп зростання становить 24,7% за 2001—2015 рр.;

3) чисельність осіб, що користуються мобільним зв'язком та Інтернетом зростають приблизно однаковими темпами — 14,3% та 13,1% відповідно за 2001—2015 рр.;

4) тільки у сегменті фіксованого зв'язку зафіксовано стабілізацію з тенденцією до скорочення чисельності абонентів (середньорічний темп скорочення 0,9% за 2001—2015 рр.), що легко можна пояснити виникненням нових форматів комунікацій та поступовою заміною фіксованого зв'язку мобільним.

Слід також відзначити, що Україну доцільно порівнювати з групою країн з низьким рівнем доходів на душу населення. Відповідно в межах цієї групи існують дещо відмінні тенденції, ніж у високо розвинутих країнах. Не зупиняючись на аналізі всіх сегментів, наведемо тільки загальну інформацію щодо рівня доступності кабельних мереж як основи розвитку Інтернет-технологій та інших видів інформаційних послуг (рис. 3).

З наведеної діаграми видно, що рівень доступності кабельних мереж в регіоні СНГ дещо вища, ніж в середньому у світі. Але, напевно слід говорити про необхідність розвитку інфраструктури в регіоні, якщо очікувати в майбутньому розвиток ІТ-сектору.

У дослідженнях Світового Економічного Форуму та різних аналітичних груп, які працюють на його основі, використовується індекс комунікаційної доступності (Networked Readiness Index — NRI). Цей показник базується на 6 принципах: 1) висока якість регулятивного та бізнес-середовища є критичним фактором досягнення позитивного впливу ІТ на інші сфери життя; 2) NRI визначає доступність, кваліфікаційні характеристики та інфраструктурні параметри розвитку ІТ-сектору; 3) досягнення позитивного впливу ІТ на життя суспільства передбачає спільні зусилля органів влади, бізнес-спільноти та населення країни; 4) ІТ-технології не розвиваються заради самих себе, а для покращання соціальних та економічних характеристик розвитку країни; 5) масив чинників впливу володіє синергетичними ефектами, тобто фактори не діють відокремлено один від одного, а посилюють чи обумовлюють один одного; 6) NRI є основою для розуміння та розробки прозорої політики в державі. На цій основі розраховуються 4 категорії суб-індексів, які об'єднують 10 груп показників. Загальна кількість аналітичних індикаторів, що використовуються при підрахунку NRI становить 53 показника. Вважаємо за недоцільне розкривати всю технологію підрахунку, що виходить за межі нашого дослідження, а спробуємо навести характеристику України у метриці вказаного NRI-показника (рис. 4).

Відповідно до представленої діаграми доцільно зробити декілька узагальнень: перед тим як перейти до аналізу підприємств вітчизняного ІТ-сектору. Перш за все відзначимо, що конкурентні переваги України лежать у сфері навичок спеціалістів та на-

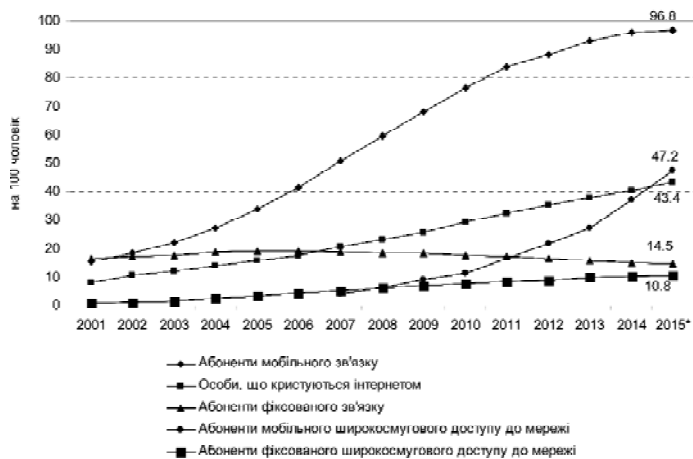

Рис. 2. Зміни в поширенні окремих ІТ-сегментів у світі

Джерело: ITU World Telecommunication /ICT Indicators database.

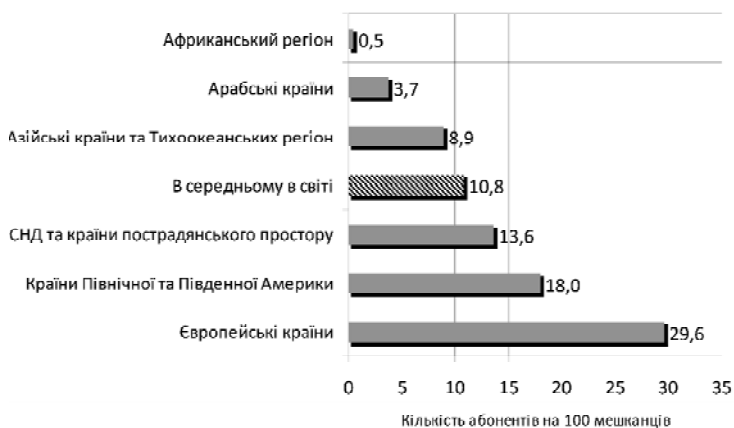

Рис. 3. Рівень доступу мешканців до кабельних мереж у світі у 2015 р.

Джерело: <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/definitions/regions.aspx>; ITU World Telecommunication /ICT Indicators database.

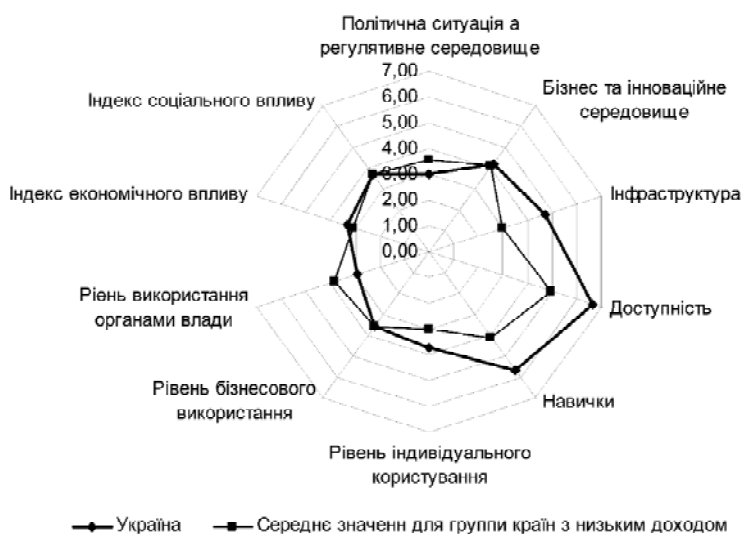

Рис. 4. Індекс комунікаційної доступності України в 2015 р. (Networked Readiness Index)

Джерело: The Global Information Technology Report 2015. ICTs for Inclusive Growth.

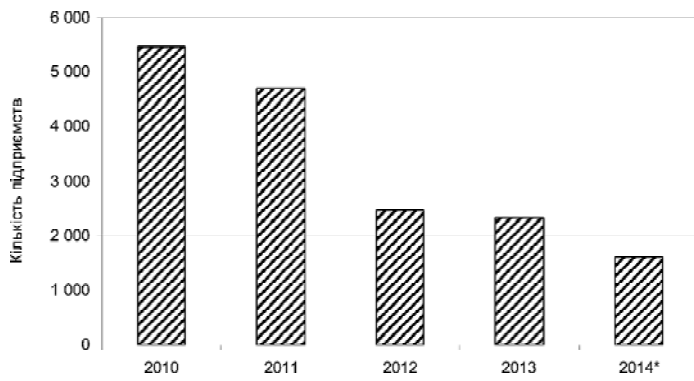
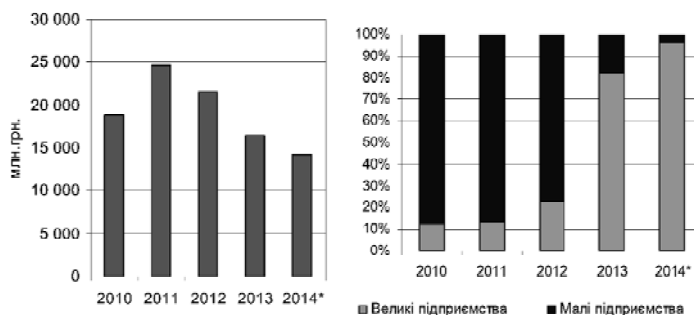

Рис. 5. Кількість ІТ підприємств в Україні в 2010–2014 рр.

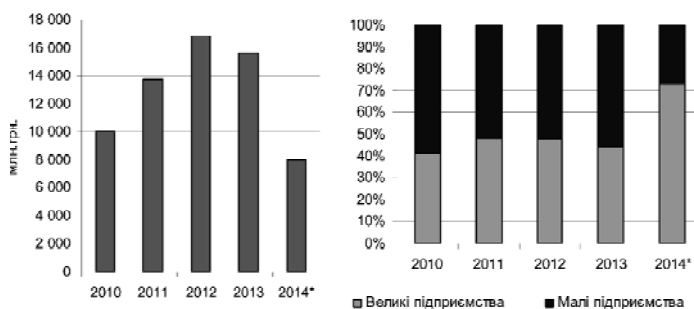

Рис. 6. Усереднена структура підприємств ІТ-сектору визначена за чисельністю суб'єктів господарювання у 2010–2015 рр.

* — оцінка на основі першого півріччя 2014 року.

Рис. 7. Сукупні активи ІТ підприємств України у 2010–2014 рр.

* — оцінка на основі першого півріччя 2014 року.

Рис. 8. Чистий дохід від реалізації продукції та послуг ІТ компаній України в 2010–2015 рр.

селення у користування ІТ-технологіями, а також у розвитку необхідної інфраструктури, які разом також визначають доступність послуг. Фактично на діаграмі це проявляється у випереджанні за вказаними характеристиками середньо групового значення країн з низьким рівнем доходів. Недостатньо розвинутими в Україні відповідно до NRI є рівень використання ІТ технологій у секторі державного управління, а також невисока якість регулятивного та бізнес-середовища. Відзначимо, що останній чинник напевно і є основою скорочення кількості підприємств ІТ-сектору в Україні.

Сьогодні на всіх рівнях економічних та політичних дискусій наголошується на перспективності та доцільності розвитку ІТ компаній. Саме з ними пов'язують залучення іноземних інвестицій, вихід на світові ринки тощо. На жаль, відповідно до статистики розвитку ІТ-сектору, ситуація не видається такою однозначною. Таким чином, сьогодні в державі спостерігається негативна тенденція щодо розвитку компаній, які надають ІТ послуги. Загальна динаміка цього процесу оцінена нами на основі 2010–2014 рр. (рис. 5).

На основі представленої діаграми можна зробити висновок щодо скорочення кількості суб'єктів господарювання, які надають ІТ послуги в Україні. Середньорічний темп скорочення кількості підприємств становить 24,5%, що означає, що чверть ІТ підприємств зникає щороку. Незважаючи на таку динаміку, нами вбачається інша можлива причина таких змін — зміна формату ведення бізнесу і консолідація активів ІТ підприємств. Дослідити можливі причини такої негативної тенденції допоможуть нам додаткові аналітичні показники, але консолідацію активів можливо буде оцінити на основі визначення середнього розміру активів на одну компанію.

Структура ІТ компаній України представлена різними групами підприємств, які відповідно до національної класифікації видів господарської діяльності поділяються на 6 основних груп (рис. 6).

Таким чином, можна констатувати, що найбільша кількість підприємств працює у сегменті консультацій та поставки програмного забезпечення, тобто в сфері розробки та супроводження програмних засобів. Іншими двома найбільшими групами також виступають компанії технічного обслуговування комп'ютерної та іншої електронної техніки. Фактично вказані три групи об'єднують близько 81% всіх компаній, що дозволяє говорити про певну спеціалізацію України в глобальному вимірі.

Дослідження обсягу та структури сукупних активів ІТ компаній дозволить оцінити ймовірність консолідації, як це зазначалося вище. Додатково вважаємо, що зростання (падіння) активів (капіталу) задіяного у даній сфері бізнесу свідчить про рівень ділової активності. Отже, загальні зміни сукупних активів підприємств представлені на рисунку 7.

Представлені діаграми дозволяють засвідчити справедливості тези щодо консолідації активів ІТ компаній та перехід національного сектору інформаційно-комунікаційних технологій на новий етап розвитку. Фактично чітко видно скорочення активів малих підприємств, а також різке зростання капіталів залучених великими суб'єктами господарювання. Доповнивши вказані діаграми розрахунком середнього значення сукупних активів на одну компанію, ми можемо констатувати, що відбувається його зростання на 31,4% щороку. Незважаючи на достатньо інтенсивний розвиток великих ІТ компаній в Україні, слід звернути увагу на той факт, що саме малі підприємства є основою розвитку ІТ сектору в усьому світі. Тому вказана тенденція не може оцінюватися як однозначно позитивна.

Підтвердження цього факту можна знайти у порівнянні динаміки зміни сукупних активів великих та малих підприємств з чистим доходом від реалізації продукції ними. Загальна динаміка зміни цього показника представлена на рисунку 8.

Порівнюючи інформацію представлену на цьому рисунку та діаграми попереднього рисунку, слід відзначити непропорційність зростання доходів та активів великих українських ІТ компаній. Вважаємо, що це може свідчити про необхідність підтримки саме малих підприємств, які демонструють вищий рівень ефективності своєї діяльності протягом 2010–2015 рр. Ра-

зом з цим, саме малі компанії будуть "випробувальним майданчиком" нових технологій та різного роду "стартапів". Великі компанії у цьому контексті повинні створювати механізми співпраці, а не домінування на ринку IT послуг України.

Відповідно до факту різкого скорочення малих IT компаній в Україні та консолідації активів великими суб'єктами бізнесу, відбуваються зміни у сукупних фінансових результатах. Фактично з 2012 року відбувається зниження обсягів реалізації IT продукції та послуг в Україні (див. рис. 9 та рис. 10). Разом з цим спостерігається зниження рентабельності реалізації послуг та продукції компаній протягом 2010—2015 рр.

На основі представлених діаграм слід зробити висновки щодо необхідності нагальної зміни регулятивної політики та покращання бізнес-середовища в Україні. Фактично зміни, які відбулися протягом 2010—2015 рр. не справили позитивний вплив на діяльність українських IT компаній. Рентабельність скоротилася майже в 3 рази, а чисельність компаній неухильно скорочується. Виходячи з цього, можна легко спрогнозувати подальші кризові явища та втрату конкурентних позицій українського IT сектору на світових ринках.

Зрозумілим є факт існування в Україні об'єктивних перешкод для залучення капіталу в будь-які сфери, але разом з цим слід звернути увагу на незворотність окремих економічних тенденцій. Фактично держава може опинитися у ситуації неможливості відновлення IT компанії та інтенсивної "бізнес міграції" підприємств у країни з більш сприятливим середовищем. Наслідком у цьому випадку стане падіння податкових надходжень та занепад вітчизняного ринку IT технологій.

З метою кращого усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків, які сьогодні визначають рівень прибутковості діяльності нами розроблена проста економетрична модель. Розрахунки проведені у спеціалізованому програмному забезпеченні STATA 13, яка дозволяє ефективно визначити масштаби та статистичну значущість зв'язків між показниками. Перед представленням самої моделі спробуємо надати певну описову статистику нашого інформаційного масиву.

Отже, основою аналізу стала інформація з фінансової звітності компаній за 2010—2015 роки. Нами не використовувалися ніякі технології сегментування вибірки, загальна чисельність об'єктів якої становить 15 105 спостережень. Фактично нами включені тільки зміни, про які ми вже вели мову раніше у цьому дослідженні: сукупні активи (Assets); власний капітал (Propcap); поточні активи (Current); чистий дохід від реалізації (Revenue); собівартість реалізованої продукції (Costs); чистий прибуток (збиток) підприємств (Profit).

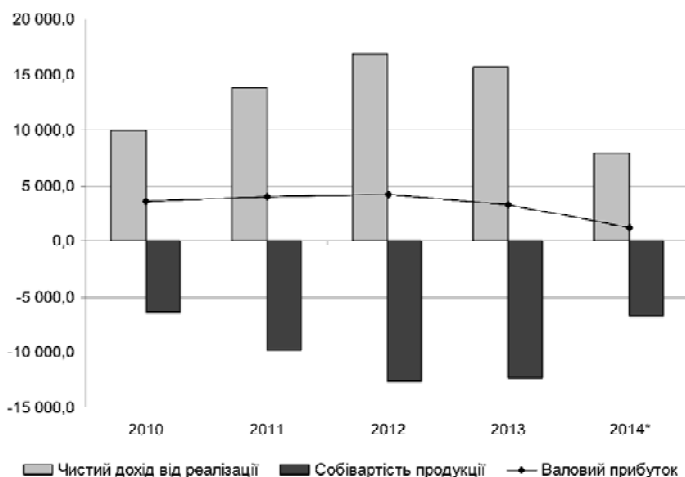
Середнє значення змінної Assets у нашому масиві становить 2 961,437 тис. грн., крім того середній розмір власного капіталу (Propcap) становить 1 123,427 тис. грн., а середнє значення поточних зобов'язань (Current) 1 564,003 тис. грн. Отже, легко зробити висновок, що національні IT компанії не мають інших джерел фінансування крім власного капіталу та короткострокових зобов'язань (кредитів).

Напрямок та рівень зв'язку між показниками моделі пред'явлено у таблиці 1.

Відзначимо, що матриця представляє собою стандартну структуру зв'язків між показниками. Виходячи зі значення коефіцієнтів часткової кореляції між прибутком та іншими показниками моделі слід вказати на високі зв'язок з власним капіталом та рівнем доходів підприємств. Дещо незрозумілим позитивний зв'язок між змінами прибутку та витратами підприємств, тобто зростання витрат має наслідком зростання прибутків. Вважаємо, що тут можна говорити про недовикористання потенціалу національних IT компаній, а також про існування специфічних операцій "заробітку на витратах".

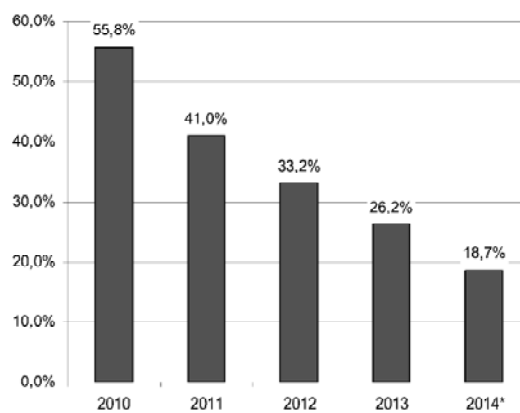
Базовий вигляд представленої нижче моделі аналізу:

$$Eprofit = \alpha + \beta_1 \times Assets + \beta_2 \times Propcap + \beta_3 \times Current + \beta_4 \times Costs + \beta_5 \times Revenue + \omega,$$

* — оцінка на основі першого півріччя 2014 року.

Рис. 9. Фінансові результати IT компаній України 2010—2015 рр.

* — оцінка на основі першого півріччя 2014 року.

Рис. 10. Рентабельність реалізації продукції та послуг IT компаніями у 2010—2015 рр. (розраховано за валовим прибутком)

Таблиця 1. Матриця часткових коефіцієнтів кореляції між показниками моделі

	Propcap	Assets	Current	Revenue	Costs	Profit
Propcap	1.0000					
Assets	0.5640	1.0000				
Current	0.1367	0.8522	1.0000			
Revenue	0.3553	0.4336	0.3265	1.0000		
Costs	0.3112	0.4163	0.3301	0.9676	1.0000	
Profit	0.3848	0.0650	-0.1355	0.2773	0.1725	1.0000

Таблиця 2. Економетрична модель залежності прибутку від суми та структури активів, обсягів витрат та доходів IT підприємств України

Source	SS	df	MS			
Model	5.8178e+10	5	1.1636e+10	Number of obs = 15105		
Residual	1.1389e+11	15099	7542610.35	F(5, 15099) = 1542.65		
Total	1.7206e+11	15104	11391936.2	Prob > F = 0.0000		
				R-squared = 0.3381		
				Adj R-squared = 0.3379		
				Root MSE = 2746.4		

Profit	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
Assets	-.0137358	.0037527	-3.66	0.000	-.0210915	-.0063801
Propcap	.1048211	.0043055	24.35	0.000	.0963818	.1132604
Current	-.0345347	.0043365	-7.96	0.000	-.0430348	-.0260347
Revenue	.2223563	.0039438	56.38	0.000	.214626	.2300866
Costs	-.2272683	.0046211	-49.18	0.000	-.2363262	-.2182104
_cons	-107.1929	22.70778	-4.72	0.000	-151.7029	-62.68294

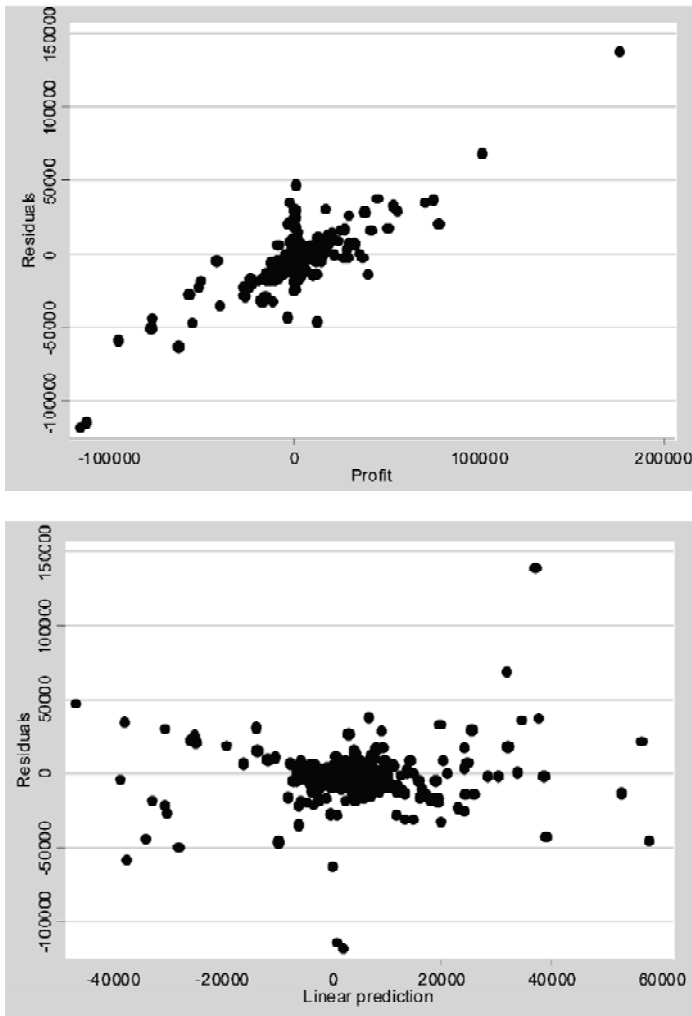

Рис. 11. Діагностика залишків економетричної моделі

де α — константа, ω — залишки моделі, які відображають вплив неврахованих факторів та інших параметрів моделі

Результати економетричної моделі на базі представлено вище масиву інформації наведено у таблиці 2. Відзначимо, що значення коефіцієнту детермінації моделі становить 33,8%, а рівень стандартної F-статистики дозволяє засвідчити достовірність моделі. Зазначимо, що t-статистика моделі дозволяє засвідчити статистичну значущість β -коефіцієнтів.

Відповідно до розрахованих коефіцієнтів моделі можна зробити деякі висновки, які дозволять правильно розробити систему підтримки та регулювання бізнесу ІТ компаній України. Перш за все, відзначимо, що модель демонструє правильний взаємозв'язок факторів. Зростання витрат підприємств на 1 гривню за поточних умов призводить до скорочення прибутку на 22,7 коп. Зростання обсягу поточних зобов'язань на 1 грн. — залучення кредитів — має наслідком скорочення прибутку в середньому на 3,5 коп. Досить цікавим є вплив сукупних активів на прибуток ІТ компаній, так зростання сукупних активів на 1 грн. призводить до зниження прибутку на 1,4 коп. У той же час зростання власного капіталу призводить до зростання прибутку на 10,5 коп. на кожну гривню інвестовану в компанію. Тому негативна залежність прибутку та обсягу активів підприємств є результатом незбалансованості джерел фінансування діяльності компаній, а саме інтенсивного використання кредитних ресурсів. Слід також відзначити β -коефіцієнт чистого доходу від реалізації (Revenue), збільшення якого на 1 гривню спричиняє зростання прибутку на 22,2 коп. Фактично це і є реальний рівень рентабельності послуг та продукції ІТ компаній протягом 2010—2015 рр. Слід також звернути увагу на співвідношення β -коефі-

цієнту собівартості продукції (Costs) та чистого доходу від реалізації. Як видно з таблиці 2, сила впливу собівартості перевищує значення коефіцієнту доходів, що і спричинює падіння рентабельності продаж у кінцевому підсумку. Ми вже відзначили вказану тенденцію вище у тексті. Але на цьому етапі аналізу зазначимо, що ІТ підприємства повинні переглянути політику та склад своїх витрат. Хотілося б сподіватися також на допомогу державних органів влади у цьому напрямі — запровадження пільгових режимів оподаткування, пільгового кредитування високотехнологічних проєктів тощо.

Додатково нами проведена традиційна діагностика залишків моделі на предмет наявності гетероскедастичності в даних. Слід відзначити, що на цій основі ми також можемо засвідчити наявність певного рівня гетероскедастичності даних (рис. 11).

На основі представлених графіків, додатково проведеного розрахунку показника Cook-distance та Q-poinm розподілу залишків можна засвідчити придатність моделі та достовірність отриманих результатів. Незважаючи на певний рівень гетероскедастичності, залишки демонструють нормальний розподіл, а показник Cook-distance не відображає наявності спостережень, які спотворюють оцінку моделі.

Література:

1. Bahjat El-Darwiche, Mathias Herzog, Milind Singh, Rami Maalouf. Strategy& (formerly Booz & Company). The Global Information Technology Report 2015. <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2015/>
2. Cardona M., T. Kretschmera, and T. Strobel. 2013. "ICT and Productivity: Conclusions from the Empirical Literature." *Information Economics and Policy* 25 (3): 109-25.
3. Hall R.E. and C.I. Jones. 1999. "Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?" *Quarterly Journal of Economics* 114 (1): 83-116.
4. ITU (International Telecommunication Union). 2014. *Measuring the Information Society Report 2014*. Geneva: ITU.
5. Jalava J. and M. Pohjola. 2002. "Economic Growth in the New Economy: Evidence from Advanced Economies." *Information Economics and Policy* 14 (2): 189-210.
6. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2003. "The Contribution of ICT to Growth." In *ICT and Economic Growth: Evidence from OECD Countries, Industries and Firms*. Paris: OECD. 35-53.
7. World Economic Forum. 2014. *The Global Competitiveness Report 2014-2015*. — K. Schwab, editor. Geneva: World Economic Forum.

References:

1. Bahjat El-Darwiche, Mathias Herzog, Milind Singh, Rami Maalouf. Strategy& (formerly Booz & Company). The Global Information Technology Report 2015. <http://reports.weforum.org/global-information-technology-report-2015/>
2. Cardona M., T. Kretschmera, and T. Strobel. 2013. "ICT and Productivity: Conclusions from the Empirical Literature." *Information Economics and Policy* 25 (3): 109-25.
3. Hall, R. E. and C. I. Jones. 1999. "Why Do Some Countries Produce So Much More Output per Worker than Others?" *Quarterly Journal of Economics* 114 (1): 83-116.
4. ITU (International Telecommunication Union). 2014. *Measuring the Information Society Report 2014*. Geneva: ITU.
5. Jalava, J. and M. Pohjola. 2002. "Economic Growth in the New Economy: Evidence from Advanced Economies." *Information Economics and Policy* 14 (2): 189-210.
6. OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2003. "The Contribution of ICT to Growth." In *ICT and Economic Growth: Evidence from OECD Countries, Industries and Firms*. Paris: OECD. 35-53.
7. World Economic Forum. 2014. *The Global Competitiveness Report 2014-2015*. K. Schwab, editor. Geneva: World Economic Forum.

Стаття надійшла до редакції 03.08.2015 р.

О. Є. Патлатой,
викладач кафедри загальної економічної теорії,
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ НАУКОВОЇ ПРАЦІ В РАМКАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

О. Patlatoy,
lecturer of General economic theory department, Odessa National Economic University, Odessa

INSTITUTIONAL FORMS OF GOVERNMENT SUPPORT FOR SCIENTIFIC WORK WITH IN NATIONAL INNOVATION SYSTEM

У статті досліджено економічну форма руху наукової праці, відповідні їй організаційні форми здійснення дослідницької діяльності та інституціональні форми її державної підтримки, релевантні кожному конкретному етапові науково-інноваційного циклу. Виокремлено три ключових напрями державної підтримки наукової праці: фінансування створення чистих суспільних благ, сприяння виробництву змішано суспільних благ, заохочення впровадження результатів НТП в процес виробництва приватних благ. Класифіковано інструменти прямої і непрямой державної підтримки науково-інноваційної діяльності відповідно до ступеня творчого та всезагального характеру наукової праці. Виявлено, що для світової практики характерне домінування непрямих (переважно податкових) методів державної підтримки наукової праці на технічному та виробничому етапах наукового циклу та поступове посилення значущості прямих (кредитних і інвестиційних важелів) на стадіях комерційних НДДКР з високим рівнем невизначеності. Підкреслена роль держави як венчурного інвестора та відзначено доцільність застосування такого підходу в контексті розвитку НІС України.

The article investigates the economic form of scientific work move, the related organizational forms of realization of research activities and the institutional forms of their government-back support, relevant for each stage of scientific and innovation cycle. Three key ways of government support for the scientific work: funding the creation of pure public goods, promotion of production of mixed public goods, encouraging of implementation of STP results into the process of private goods production, are distinguished. The instruments of direct and indirect government support for research and innovation activities consistent with the degree of creative and universal character of scientific work are classified. The author found out, that domination of indirect (mainly tax) incentives at the technical and production stages of innovation cycle with gradual strengthening of significance of direct (credit and investment) instruments of government support for commercial R & D with high level of uncertainty is typical for the world practice. The role of state as a venture investor is emphasized and the practicability of application of such approach in the context of NIS-Ukraine development is marked.

Ключові слова: наукова праця, державна наукова політика, суспільні блага, науково-технічний прогрес (НТП), національна інноваційна система (НІС), науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), податкові стимули, венчурний капітал.

Key words: scientific work, government science policy, public goods, scientific and technological progress (STP), national innovation system (NIS), research and development (R&D), tax incentives, venture capital.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним з закономірних результатів соціально-економічного розвитку стало розширення кола суспільних благ, для яких товарна форма загалом не є властивою. Зокрема це стосується різноманітних галузей духовного виробництва, результатом яких є ідеальні, інформаційні блага, спосіб привласнення яких кардинально відрізняється від прав володіння фізичними, матеріальними об'єктами. З кожною новою хвилею техніко-економічного розвитку все більшою мірою зростає роль

фундаментальних досліджень, результати яких неможливо підтвердити або спростувати без широкої дискусії в рамках наукового співтовариства. У результаті неможливо закріпити за окремим суб'єктом право власності на застосування знань про фундаментальні закономірності природи чи суспільства, хоча й є змога специфікувати право інтелектуальної власності на текст, у якому вони викладені. Отже, фундаментальна наука за визначенням не може бути об'єктом зацікавлення приватного капіталу, а її достатнє фінансування та правиль-

ний вибір стратегічних пріоритетів для нього є однією з найважливіших функцій сучасної держави.

Що стосується прикладної науки і техніки, то подолання провалів ринку тут також не може обмежуватися захистом прав інтелектуальної власності, рівень якого, на думку деяких дослідників, в країнах з розвинутою економікою є навіть надмірним (наприклад, [8]). Без створення певних стимулів для генерування інновацій і подальшого втілення досягнень НТП у процес суспільного виробництва неможливе забезпечення довготривалого та стійкого економічного зростання. Отже, виникає питання про характер і міру державної підтримки наукової праці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

У більшості сучасних економічних досліджень (зокрема, в аналітичних оглядах ОЕСР, Єврокомісії та інших міжнародних організацій) визнається об'єктивна необхідність активної підтримки державою науки й інновацій. Існують також публікації полемічного характеру представників лібертаріанського напрямку (зокрема Теренса Кілі), у яких така необхідність категорично заперечується.

Певна система поглядів відносно ролі держави в процесі взаємодії з іншими ринковими і неринковими організаціями та інституціями щодо створення, розповсюдження і практичного впровадження наукової інформації склалася в рамках концепції національної інноваційної системи (НІС), найяскравішими представниками якої є Б.А. Лундвал, К. Фрімен, Р. Нельсон. Елементи теорії НІС знайшли відображення у працях вітчизняних учених: Ю. Бажала, В.М. Гейця, М.І. Зверькова та ін. Г.А. Андрощук, С.А. Давимука, А.І. Федулова, а також група дослідників на чолі з І.П. Макаренком, послідовно розробляють концептуальні засади формування НІС в Україні.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІЩЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Для визначення ступеня, характеру й інституціональних форм державної підтримки науки в рамках НІС видається за доцільне пов'язати їх з конкретним змістом та соціальною формою праці, яка створює той чи інший науковий результат. У прикладних економічних і правових дослідженнях, які рекомендують певні інструменти державної інноваційної політики, цей аспект частіше за все враховується недостатньо.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження є визначення інституціональних форм державної підтримки наукової праці в процесі розгортання економічних відносин щодо генерування, розподілу, обміну та практичного використання наукової інформації, що на більш фундаментальному рівні означає перетворення сфери сумісної (спільної) праці шляхом практичної реалізації результатів всезагальної (наукової) праці. Розглянувши стан державної наукової політики в країнах з розвинутою ринковою економікою (загальне), можна зробити певні висновки щодо можливості та доцільності їх застосування в економіці України (особливе).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для досягнення поставленої мети варто звернутись до згаданої вище концепції НІС. При всій неоднорідності теоретичних поглядів з цього питання, Б.А. Лундвал у своїх більш пізніх працях спробував виділити їхні спільні риси, зокрема визнання того, що "знання втілені в умах і тілах агентів, у рутині фірм і не в останню чергу в відносинах між людьми й організаціями": "Відносини можуть розглядатися в якості носія знань і взаємодії як процесу створення нового знання. Це припущення відображає факт, який полягає у тому, що фірми, інсти-

туту знань і люди не здійснюють інновації поодиноці. Мабуть, головна характеристика підходу до інноваційної системи — це те, що вона є відношенням" [9, с. 875—876].

Отже, теоретики НІС багато в чому спромоглися подолати методологічний індивідуалізм, притаманний Західній економічній думці, та поглянути на НІС як на систему суспільних відносин, яка передбачає комбінування праці представників досить різномірних соціально-економічних прошарків, що відбувається в певному історично визначеному інституціональному середовищі.

НІС нерідко характеризують як сукупність суб'єктів у межах країни, які беруть участь у виробництві наукового знання та здійсненні інноваційної діяльності і які можна поділити на три групи: бізнес, науково-дослідні установи та університети, а також органи державної влади. На думку М.І. Зверькова, "НІС — це система економічних відносин, інститутів, структурних елементів, а також напрямів і форм реалізації державної політики, що зумовлюють і забезпечують інноваційні процеси (розробку, розповсюдження та впровадження інновацій), а також підвищують на основі цього ефективність і конкурентоспроможність національної економіки" [3, с. 336]. Така дефініція є достатньо повною з точки зору економічної теорії, оскільки охоплює як специфіку соціально-економічних відносин (базис), так і інституціональний аспект (надбудову). Можливо припустити, що в умовах сучасної ринкової економіки виробничі відносини у сфері науки та техніки, а саме: виробництво (генерування), розподіл, обмін і споживання (використання) наукової інформації, реалізується у специфічній формі — трансферу технологій. Такі відносини з об'єктивних причин не можуть бути опосередковані виключно ринковим механізмом, а доповнюються, з одного боку, наявністю неформальних мереж наукової комунікації, з іншого — активним сприянням з боку органів державної влади.

Ураховуючи політико-економічні особливості наукової праці як специфічного суспільного блага, можна виділити три напрями державної підтримки науки та наукової праці:

1) фінансування виробництва чистих суспільних благ (шляхом утримання та розвитку державної наукової інфраструктури, виплати заробітних плат і премій науковим працівникам, фінансування цільових дослідницьких програм в рамках державних науково-дослідних установ і університетів, а також поза ними, виділення грантів окремим дослідникам, неприбутковим дослідним організаціям тощо);

2) часткове фінансування, надання податкових та інших пільг, сприяння формуванню необхідного інституціонального середовища науково-інноваційної діяльності для виробництва змішаних суспільних благ (субсидування комерційних НДДКР, участь у фінансуванні наукоємних проектів окремих підприємств, застосування податкових і кредитних важелів інноваційної політики; удосконалення механізмів розкриття наукової інформації, контроль за дотриманням прав інтелектуальної власності, тобто забезпечення тимчасової монополії на результати наукової праці);

3) сприяння впровадженню результатів НТП у виробництво приватних благ, у процес матеріального виробництва; забезпечення відтворення на основі нових технологій, тобто трансформація сфери сумісної праці шляхом матеріального втілення результатів всезагальної праці (зокрема через політику прискореної амортизації, інвестиційний податковий кредит).

З певним ступенем умовності методи державної наукової політики (відображені на рис. 1) можна згрупувати наступним чином: а) пряме фінансування чи субсидування НДДКР; б) податкові методи; в) кредитні методи; г) інвестиційні методи; д) захист національного наукоємного виробника через селективний протекціонізм.

Сфера суспільного виробництва	Наука		Техніка		Виробництво		
	Фундаментальні дослідження		Прикладні дослідження	Дослідно-конструкторські роботи	Проектно-конструкторські роботи	Освоєння	Промислове виробництво
	теоретичні	пошукові					
Зміст праці	Всезагальна праця			→		Сумісна праця	
	Творча праця					→	
Суб'єкти діяльності	Університети, науково-дослідні установи		Університети, дослідні центри корпорацій, інноваційні мережі та об'єднання, венчурні й інжинірингові фірми, spin-off компанії		Корпорації, малі та середні підприємства		
Характер державної підтримки	Пряма					Непряма	
	Пряме державне фінансування			Кредитні та інвестиційні методи		Селективний протекціонізм	
Форма державної підтримки	Податкові методи:					Інвестиційний податковий кредит, прискорена амортизація основних виробничих засобів	
				Податкова знижка на витрати з НДДКР, дослідницький податковий кредит, пільговий режим амортизації капітальних витрат на НДДКР			

Рис. 1. Форми державної підтримки наукової праці в залежності від фази науково-інноваційного циклу¹

¹ З метою спрощення даної схеми, на ній не вказані зворотні зв'язки: від техніки, прикладної науки та ринкових (виробничих) імпульсів до фундаментальних досліджень, яким приділяється особлива увага нелінійними моделями інноваційного циклу. Водночас автор розділяє думку, що "поняття інноваційної системи означає, що технологічний розвиток розглядається не у вигляді ланцюжка односторонньо спрямованих причинно-наслідкових зв'язків, що ведуть від НДДКР до інновацій, а як процес взаємодії і зворотних зв'язків між усім комплексом економічних, соціальних, політичних, організаційних та інших факторів, що визначають створення інновацій [1, с. 31—32].

Джерело: розроблено автором.

Методи державної підтримки наукової праці можна умовно поділити на прямі та непрямі. У вузькому сенсі, до прямих методів відноситься лише пряме державне фінансування НДДКР (шляхом прямого бюджетного фінансування науки, субсидій та дотацій на НДДКР, дослідницьких грантів тощо). У широкому сенсі, прямі методи державної підтримки науки мають місце тоді, коли в кожному окремому випадку держава приймає рішення щодо доцільності та конкретної форми такої підтримки. У такому разі до прямих можна також віднести кредитні методи (коли держава виступає позичальником або гарантом позики на реалізацію певного інноваційного проекту) та інвестиційні (коли держава на пайовій основі виступає в якості інвестора інноваційного проекту або слугує гарантом приватних інвестицій у подібний проект). Вибір випадків, для яких необхідне застосування прямих методів державної наукової політики, залежить також від науково-інноваційних пріоритетів у рамках конкретної НІС, її структури, частки фундаментальних досліджень у загальній структурі наукової діяльності, певних історичних і культурних особливостей кожної окремої країни.

У той же час непрямі методи передбачають дію автоматичних механізмів і є чинними для всіх суб'єктів інноваційного процесу, які здійснюють витрати на НДДКР. Критерієм визначення останніх слугують, як правило, міжнародно-правові нормативи (передусім керівництва Фраскати й Осло), відповідним чином адаптовані під національне законодавство. При цьому законодавчий орган залишає за собою право визначати рівень новизни інновацій, на які розповсюджуються дер-

жавні преференції (наприклад, абсолютно нові, нові для певної країни, галузі тощо).

Дещо відмінними за своєю сутністю є методи державної підтримки наукоємного виробника, які передбачають відбір пріоритетних сфер для надання преференцій. Тим не менш, такі методи відносяться до непрямих, оскільки діють для всіх підприємств певної галузі. Політика протекціонізму щодо наукоємних виробництв не може тривати занадто довго і з досягненням бажаного результату повинна бути послаблена чи скасована.

З рисунка 1 випливає, що конкретні інституціональні форми державної підтримки наукової праці пов'язані з певною фазою науково-інноваційного циклу. По мірі руху від всезагальної і творчої до сумісної і репродуктивної праці, більш доречними стають непрямі методи державної наукової політики. У сфері фундаментальної науки "провали ринку" зазвичай можуть бути подолані лише шляхом прямого державного фінансування НДДКР, у той час як у деяких сферах прикладної науки й особливо в рамках науково-дослідних розробок буває достатньо створення певних стимулів, на які відповідним чином реагуватиме приватний капітал.

За загальним визнанням, податкові важелі відносяться до категорії найдієвіших методів державної підтримки науково-технічної та інноваційної активності в підприємницькому секторі економіки. Податкові стимули охоплюють одночасно як процеси створення нових науково-технічних розробок, так і процеси їх впровадження та широкого розповсюдження

в промисловості.

Найважливішими податковими механізмами заохочення НДДКР є:

- списання поточних витрат на НДДКР і додаткова податкова знижка;
- податковий дослідний кредит (ПДК);
- спеціальні режими амортизації основних фондів, задіяних у НДДКР;
- податковий зарплатний кредит [4, с. 20—35].

Зменшення бази оподаткування на суму більшу, за 100% вартості проведених НДДКР, отримало назву додаткової податкової знижки. Потенційно більш ефективним механізмом стимулювання дослідницької діяльності у підприємницькому секторі є податковий дослідницький кредит (ПДК), який передбачає вирахування з суми податку на прибуток витрат на дослідження та розробки. Двома формами дослідницького податкового кредиту виступають обсяговий (R&D Volume-based Tax Credit) і прирістний (R&D Tax Incremental Credit). У першому випадку вирахування підлягає той чи інший законодавчо встановлений відсоток від загального рівня витрат на НДДКР, тоді як у другому — приріст цих витрат у порівнянні з попереднім періодом. Друга форма дослідницького податкового кредиту важлива як для підтримки ранніх стадій досліджень і розробок на малих і середніх інноваційних підприємствах, так і для стимулювання великого бізнесу не знижувати темпи дослідницької активності. У той же час прирістний податковий кредит тягне за собою додаткові транзакційні витрати для державних органів (у вигляді підвищення витрат на вимірювання і оцінку темпів приросту інвес-

тицій у НДДКР, контроль за достовірністю інформації, яка надається фірмами) і для приватного бізнесу, якому в зазначених випадках нерідко доводиться відстоювати своє право на податкові пільги в судовому порядку.

Особливе соціально-економічне значення має зарплатний податковий кредит (R&D wage tax credit), який передбачає зниження розміру податкового кредиту і соціальних нарахувань на зарплату дослідницького персоналу. Даний вид податкового кредиту сприяє забезпеченню зарплат науково-дослідного персоналу в підприємницькому секторі на достатньо високому рівні, необхідному для нормального відтворення робочої сили високої кваліфікації. Упровадження податкових пільг щодо зарплати зайнятих у сфері НДДКР є вкрай необхідним для України в умовах низького загального рівня оплати праці.

Експерти ОЕСР у 2014 р., підводячи підсумки багаторічного моніторингу промислової політики в економічно розвинутих країнах, дійшли висновку, що оптимальний результат дає комбінація різних інструментів стимулювання науково-інноваційної діяльності. При цьому слід пам'ятати, що кожен з цих методів пов'язаний з певними витратами: "Сполучення політики стимулювання шляхом приросного податкового кредиту і прямої цілювальної підтримки є найбільш ефективним. Однак пов'язані з ними адміністративні видатки та витрати згоди можуть бути вищими, ніж при повнообсяговому податковому кредиті й універсальних субсидіях" [10, с. 4].

Своєрідне вирішення проблеми додаткових витрат, викликаних труднощами віднесення видатків до категорії інвестицій у НДДКР, було знайдено у Норвегії, де в 2002 р. була впроваджена повнообсягова форма ПДК. У цій країні податкові пільги на НДДКР діють "по відношенню до науково-дослідних проектів, які повинні бути розглянуті та схвалені Науковою радою Норвегії до того, як фірма подасть заявку на отримання ПДК. Це означає, що право на ПДК розглядається не після того, як фірма здійснила витрати на НДДКР і подала заявку на кредит, як у більшості країн, а до початку проекту. Це виключає суперечки між компаніями та державою, які є дуже обтяжливими в інших країнах" [4, с. 24].

У світовій економічній літературі останніх років усе частіше робиться наголос на необхідності застосування прямих методів державної підтримки науки, серед яких важливе місце посідають інвестиційні. У країнах з розвинутою ринковою економікою основним джерелом фінансування ранніх етапів НДДКР є венчурні інвестиції. Традиційно вважалося, що даний спосіб диверсифікації ризиків створює сприятливі умови для інвестування в інноваційні проекти, які характеризуються значною новизною, отже, високим рівнем невизначеності. Однак виявляється, що на ранніх стадіях інноваційного циклу, обсяг венчурних інвестицій дисконтується високим рівнем ризику та в багатьох випадках виявляється критично недостатнім. Об'єктивна необхідність ліквідації "провалу ринку" у даному випадку зумовлена ірраціональним характером ціни продукту наукової праці, конкретним проявом якої у даному випадку є інвестиції у наукоємні проекти (див. [6]).

У зв'язку з зазначеним, досить широкого розповсюдження останнім часом набула модель НІС під назвою "потрійна спіраль: університети — бізнес — держава", запропонована відомим американським дослідником Г. Іцковцем. Її автор визнає недостатність приватного венчурного капіталу на ранніх (особливо посівній) стадіях венчурного процесу, через що рекомендує посилення позиції суспільного (державного) венчурного капіталу [7, с. 125]. Державна підтримка венчурного капіталу відбувається в усіх передових інноваційних економіках. У країнах, де державне втручання в економіку традиційно слабке (low-state societies), сприяння раннім стадіям інноваційного процесу здійснюєть-

ся в прихованій формі, наприклад, у вигляді грантів для окремих дослідників. У державах, які переслідують інтервенціоністську політику (high-state societies), уряд з власних фондів здійснює венчурні інвестиції (яскравий приклад — державна венчурна програма "Yozma" в Ізраїлі). При цьому Іцковець звертає увагу на синергетичний ефект від комбінації приватного та державного венчурного капіталу, відзначаючи відмінність їхніх функцій і сфер застосування: "Публічний венчурний капітал розсуває нескінченні межі саморуху науково-технічного прогресу... Технологічні сфери інтересу держави є ширшими, та частіше відносяться до більш ранніх стадій розвитку... Інтерес приватного венчурного капіталу занадто часто сфокусований на незначних інноваціях, нових видозмінах уже апробованих бізнес-ідей" [7, с. 128].

Дослідник підкреслює, що при прийнятті інвестиційних рішень державі слід керуватися більшою мірою науково-технічними, ніж економічними критеріями: "публічний венчурний капітал може більш сильно тяжіти до технічного боку аналізу, що парадоксальним чином дозволяє йому брати на себе більш високі підприємницькі ризики на ранніх стадіях довготермінових технологій у порівнянні з приватною фірмою, яка фокусується на фінансовому боці питання. Таким чином, заборона для держави отримувати прибуток з підтримки формування нових фірм може зробити ці програми більш ефективними" [7, с. 128].

Необхідність застосування прямих методів інвестиційної та кредитної політики у сфері науки була усвідомлена урядами багатьох держав, у яких запроваджені програми щодо інвестиційної підтримки ранніх стадій інноваційних проектів з метою просування наукоємних стартапів і сприяння "spin-off" компаніям: в Австрії — програми посівного фінансування (у рамках яких державний банк надає гарантії щодо венчурних інвестицій і пільгові кредити), у Великобританії — проекти "Схема корпоративного фінансування" і "Тресті венчурного капіталу", у Канаді — венчурні програми Банку розвитку бізнесу (з 2004 р. — щорічне фінансування державою венчурних проектів на суму 250 млн канадських дол., а також залучення приватних коштів під державні гарантії [2, с. 100—101].

Кредитні методи поряд з інвестиційними посідають важливе місце в системі державної наукової політики, особливо з огляду переходу до випереджального розвитку національної економіки на власній технологічній основі. Зокрема варто звернути увагу на досвід Південної Кореї у забезпеченні державою пільгового кредитування малого та середнього наукоємного бізнесу (див. [1, с. 123]).

Використання світової практики наукової політики вкрай необхідне для розбудови НІС України. Серед вітчизняних нормативно-правових актів, спрямованих на заохочення науково-інноваційної діяльності, варто відзначити Закон України №991-14 "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків". Скасування більшості податкових пільг технопаркам законом від 12.01.2006 призвело до різкого падіння обсягу реалізації їхньої інноваційної продукції [1, с. 306]. Суперечливу роль зіграв також Закон України №2299-III "Про інститути спільного фінансування (пайові та корпоративні фонди)", податкові преференції які призвели до переважного використання оргформи венчурних фондів для оптимізації фінансових потоків" [5, с. 187]. Виникає питання: чому зазначені заходи не принесли бажаного ефекту?

По-перше, недовірність окремих непрямих форм державної інноваційної політики в Україні передусім пов'язана з тим, що вони не були підкріплені прямими методами: чітким визначенням державних науково-технічних пріоритетів, прямим державним фінансуванням (через систему спеціальних фондів), участю в інвестиціях у перспективні і стратегічно важливі проекти. В умовах

сучасної глобальної конкуренції національний ринок таких специфічних благ, як науково-технічна інформація, не може сформуватися стихійно та потребує цілеспрямованих зусиль в процесі його розбудови. По-друге, за своєю економічною сутністю венчурний капітал є відокремленою формою промислового капіталу, отже, не може набути розвитку в умовах поглиблення деіндустріалізації економіки України. Таким чином, державна наукова політика має бути тісно скоординованою з політикою промисловою.

ВИСНОВКИ

Отже, комбінування різних інституціональних форм державної підтримки наукової праці пов'язане з конкретним змістом останньої: чим ближча така діяльність до меж людського пізнання, до створення чистого суспільного блага у вигляді фундаментально-теоретичних знань, тобто до всезагальної праці, тим доречнішими є прямі методи державної підтримки. Дієвість непрямих форм наукової політики також посилюється по мірі розвитку національного ринку наукової інформації і поглиблення інтеграції сфер всезагальної і сумісної праці. При цьому короткотермінові цілі щодо наповнення бюджету не можуть переважати над стратегічними цілями розвитку науки та розбудови НІС.

Слабкоровизненість фондового ринку України не дає умов для розвитку венчурного капіталу, необхідного для ефективного функціонування НІС. Іншим важливим завданням є створення умов для залучення прямих іноземних інвестицій, в тому числі до наукоємних галузей. Уже з перших етапів формування інститутів спільного фінансування в сфері інновацій державі необхідно посісти позицію активного венчурного інвестора. Нарешті, кризові явища в економіці не є вагомою причиною для скорочення прямого державного фінансування науки, хоча й оптимізація його структури і підвищення частки конкурентної складової (за умови ретельної розробки даної процедури) можуть бути доречними.

Література:

1. Андрощук Г.О. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності: монографія / Г.О. Андрощук, С.А. Давимука, А.І. Федулова. — К.: Парлам. вид-во, 2015. — 512 с.
2. Гохберг А.М. Научная политика: глобальный контекст и российская практика / А.М. Гохберг, С.А. Заиченко, Г.А. Китова, Т.Е. Кузнецова. — М.: НИУ ВШЭ, 2011. — 308 с.
3. Зверяков М.І. Інноваційний розвиток в умовах трансформації та кризи економіки / М.І. Зверяков // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2009. — Вип. 37. — С. 333—338.
4. Налоговое стимулирование инновационных процессов / Отв. ред. Н.И. Иванова. — М.: ИМЭМО РАН, 2009. — 160 с.
5. Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації / Упор. Г.О. Андрощук, М.М. Шевченко. — К.: Парламентське вид-во, 2007. — 304 с.

6. Патлатой А.Е. Иррациональная форма продукта научного труда / А.Е. Патлатой // Бизнес Информ. — 2013. — №12. — С. 22—27.

7. Etzkowitz H. The Triple Helix. University-Industry-Government. Innovation in Action / H. Etzkowitz. — L.: Routledge, 2008. — 164 p.

8. Lessig L. The future of ideas. The fate of the commons in a connected world / L. Lessig. — NY: Random House, 2001. — 354 p.

9. Lundvall B.A. National innovation systems: from List to Freeman / B.A. Lundvall / Elgar Companion to Neo-Schumpeterian Economics / ed. by H. Hanusch, A. Pyka. — Cheltenham, UK; Northampton, USA: Edward Elgar, 2007. — P. 872—881.

10. Warwick K. Evaluation of Industrial Policy: Methodological Issues and Policy Lessons / K. Warwick, A. Nolan / OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, No. 16. — OECD Publishing, 2014. — 86 p.

References:

1. Androshchuk, H.O. Davymuka, S.A. Fedulova, L.I. (2015), Natsional'ni innovatsijni systemy: evoliutsiia, determinanty rezul'tatyvnosti [National Innovation Systems: Evolution, Efficiency Determinants], Parlaments'ke vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.
2. Gohberg, L.M. Zaichenko, S. A. Kitova, G. A. Kuznecova (2011), T. E. Nauchnaja politika: global'nyj kontekst i rossijskaja praktika [Science policy: global context and russian practice], NIU VShJe, Moscow, Russia.
3. Zvieriakov, M.I. (2009), "Innovation development in conditions of economic transformation and crisis", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 37, pp. 333-338
4. Ivanova, N.I (2009), Nalogovoe stimulirovanie innovacionnyh processov [Tax stimulation of innovation processes], IMJeMO RAN, Russia.
5. Androschuk, H.O. Shevchenko, M.M. (2007), Natsional'na innovatsijna sistema Ukrainy: problemy formuvannia ta realizatsii [National innovation system of Ukraine: problems of formation and realization], Parlaments'ke vydavnytstvo, Kyiv, Ukraine.
6. Patlatoy, O.Ye. (2013), "Irrational Form of a Scientific Product in Modern Economy", Business Inform, vol. 12, pp. 22—27.
7. Etzkowitz, H. (2008), The Triple Helix. University-Industry-Government. Innovation in Action, Routledge, London, UK.
8. Lessig, L. (2001), The future of ideas. The fate of the commons in a connected world, Random House, New York, USA.
9. Lundvall, B.A. (2007), "National innovation systems: from List to Freeman", Elgar Companion to Neo-Schumpeterian Economics (ed. by H. Hanusch, A. Pyka), Edward Elgar, Cheltenham, UK; Northampton, USA, pp. 87—881.
10. Warwick, K. Nolan, A. (2014), Evaluation of Industrial Policy: Methodological Issues and Policy Lessons, OECD Publishing, Paris, France.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2015 р.

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛІЦ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНЬСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"